

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

STOCKHOLMS KYRKOR

UTGIVNA MED BIDRAG AV

SAMF. S:T ERIK ✓

BAND I. HÄFT. 3.

S. NIKOLAI EL. STORKYRKAN III.

INREDNING OCH INVENTARIER

S. NIKOLAI ELLER STORKYRKAN
I STOCKHOLM

III.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

AV

JOHNNY ROOSVAL

SAMT AV

GUSTAF UPMARK

(SILVER)

OCH

AGNES BRANTING

(TEXTIL SKRUD)

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1927

A. ALTARE OCH ALTAREUPPSATS JÄMTE ÖVRIGA BILD- VERK FRÅN NYARE TID MED RELIGIÖS FRAMSTÄLLNING

Altaret är byggt av putsat tegel med sockel av kolmårdsmarmor (från sista restaureeringen). Över skivan av sten med rundad förgylld kant ligger nu en furuskiva(!), som bringar altarets främre del i nivå med retablets bottenplanka. Altaret har i huvudsak sin nuvarande gestalt från år 1654, då det blev reparerat och förstärkt med anledning av det nya altareskåpets uppställning, varom strax skall förmälas. I 1674 års inventarium säges altarbordet vara av ek med en dörr uppå och beslaget med gångjärn, vilket torde avse en träklädsel, som anbragts i samband med det nya skrankets bygge (s. 424).

ALTARE

Huruvida det nuvarande altaret innehåller en medeltida kärna, må vara osagt, men det är troligt, att det står på det medeltida högaltarets ungefärliga plats. Den längre åt öster utskjutande, av Gustav I rivna kordelen torde nämligen ha ansetts som kapell och koromgång (jfr utredningen av de medeltida korens namn och läge, s. 353 ff. i detta arbetet!). Nuvarande altareplatsen skulle alltså haft samma bestämmelse omkring år 1400 som nu. Tidigare på 1300-talet fanns ju icke kyrkans östra hälft (jfr den medeltida byggnadshistorien här ovan s. 278) och högaltaret stod då i det ursprungliga högkoret, om vars utseende vi nu intet veta, kanske mitt emellan nuvarande kungstolarna.

På altaret och stödd mot väggen reser sig ett stort retabulum, det s. k. silveraltaret, vars synliga delar äro utförda i silver och ebenholts; det skänktes 1652—1654 av riksrådet Adler Salvius änka,¹ på grund av den avlidne makens testamentariska disposition, samt levererades av den hamburgska guldsmeden Eustachius Erdmüller.²

ALTAR-
UPPSATS

Retablet är liksom ett medeltida altarskåp sammansatt av corpus och dörrar, till vilka i äldre tid hört ett par fasta ytterflyglar. Det enda ursprungliga partiet och det, som utgjorde den Salviuska donationen, är corpus — en trevåningars arkitektoniskt indelad fasad med predella och krön. Blindvirket är klätt med ebenholts.

SILVER-
ALTARES
CORPUS

¹ ADLER SALVIUS, Johan, f. 1590, d. 1652, friherre, riksråd, en av Sveriges två ombud vid westfaliska fredskongressen. Var bl. a. svensk resident i Hamburg 1631—1634. Medföljde Gustav II Adolf till Tyskland 1630 och var under diplomatisk verksamhet bosatt därstädes, ofta i Hamburg, en betydande del av tiden 1630—50. Gift 1620 med den rika Margareta Pedersdotter, änka samma år efter den från Tyskland till Stockholm inflyttade guldsmeden Lorenz Hartman; hon dog 1657 (Biogr. Lex I, sid. 14).

² ERMÜLLER, EUSTACHIUS, f. i Leipzig 1609, d. i Hamburg 1681. Guldsmed, huvudsakligen känd som handlande med juveler och guldsmedsarbeten, bl. a. leverantör till svenska hovet. Bosatt i Stockholm åtminstone 1668 och 1669, eljest i Hamburg (Jfr ROOSVAL, Silveraltaret).

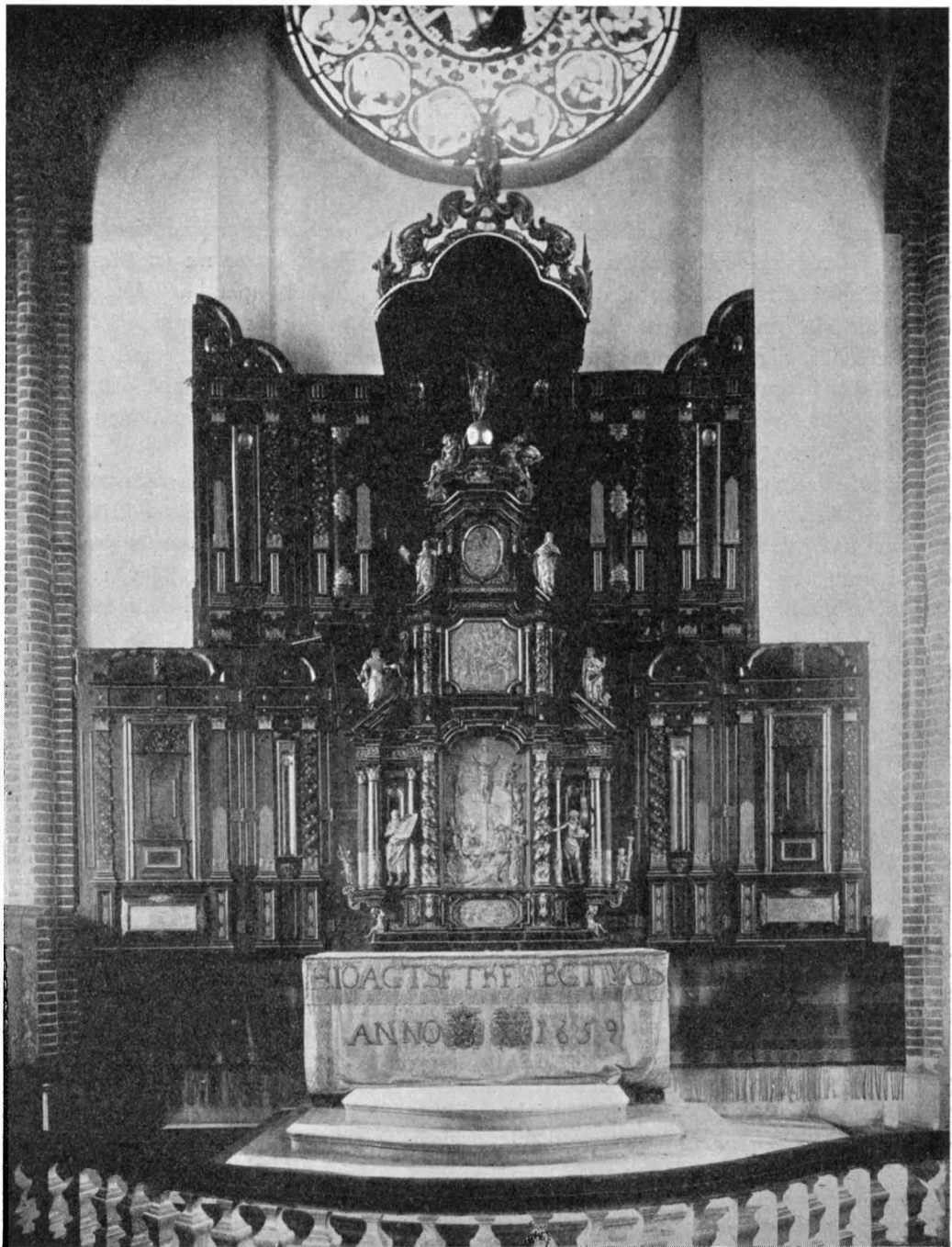

Fig. 158. Silveraltaret med öppna dörrar (1652—54).

Der silberne Altar mit geöffneten Türen.

The silver altar with opened aisles.

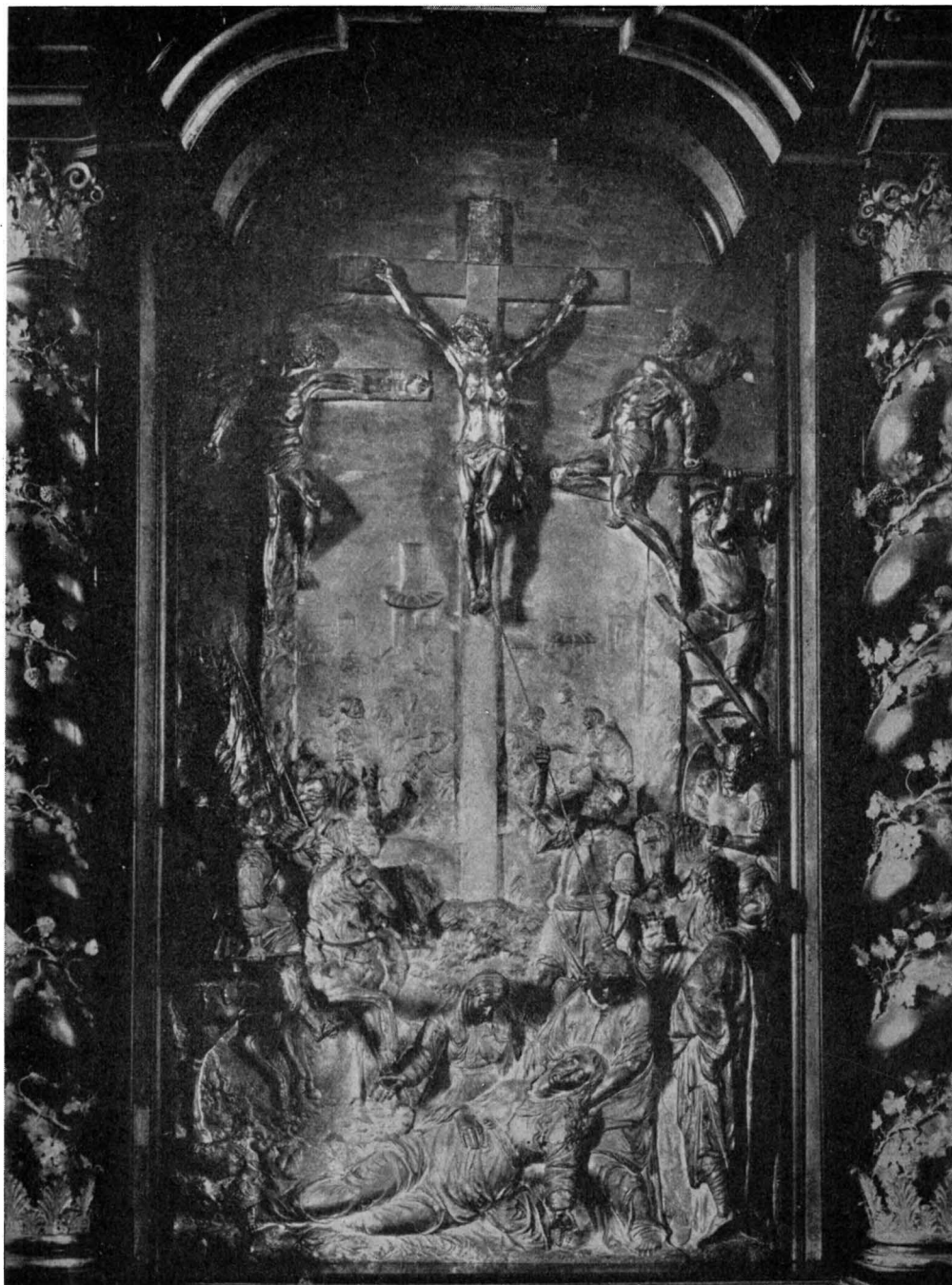

Fig. 159. Silveraltaret. Korsfästelsen. Corpus' huvuddel.

Der silberne Altar. Kreuzigung. Hauptteil des Corpus. The silver altar. Crucifixion. Principal part of the corpus.

Fig. 160. Silveraltaret, corpus' överdel. Kristus i dödsriket.
 Der silberne Altar. Oberer Teil des Corpus. Kristus in Limbis.
 The silver altar. Upper part of the corpus. The descent of Christ into Limbo.

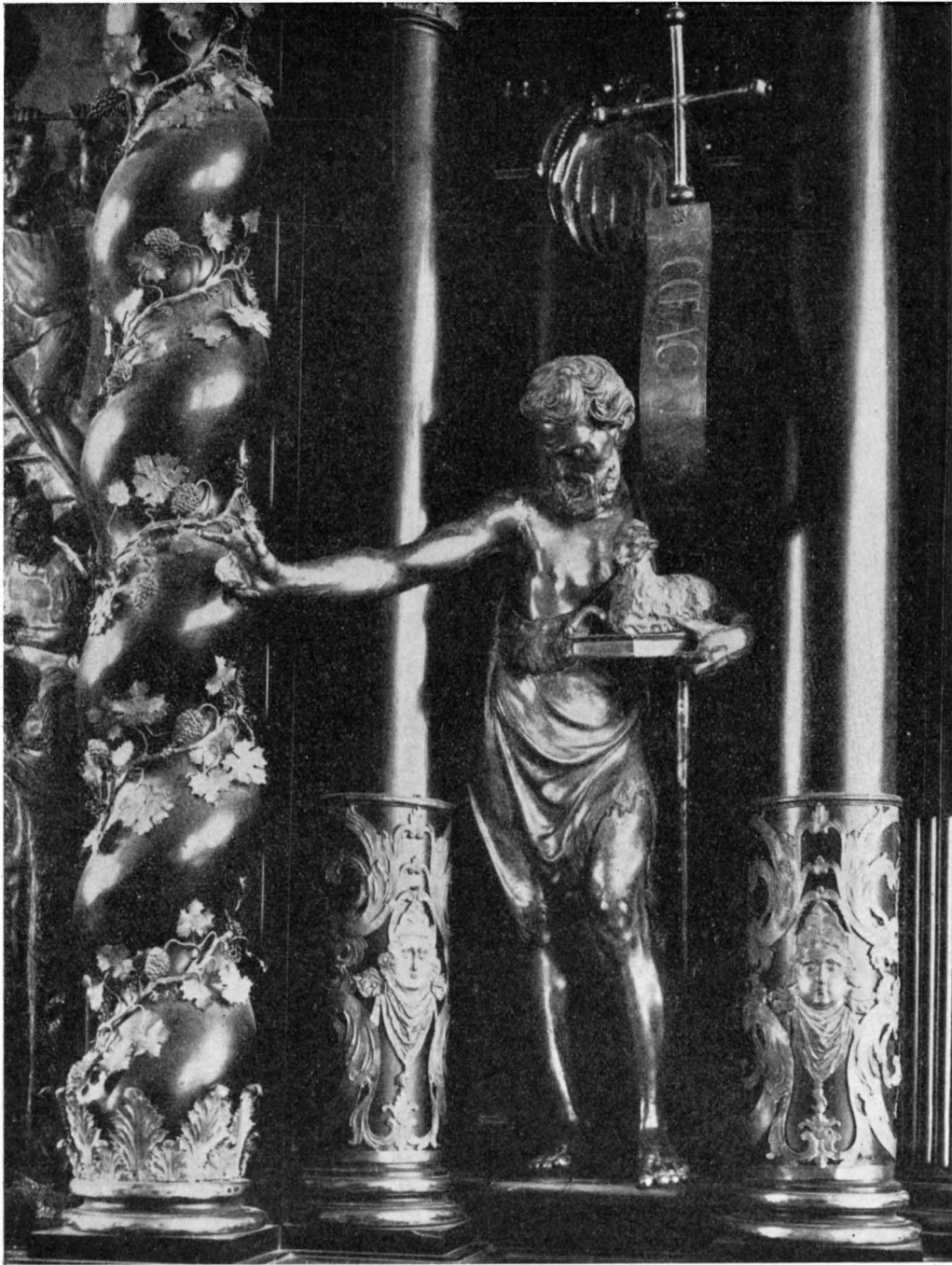

Fig. 161. Silveraltaret. Johannes Döparen.

Der silberne Altar. Detail des Corpus. Johannes der Täufer. The silver altar. Detail of the corpus. Saint John the Baptist.

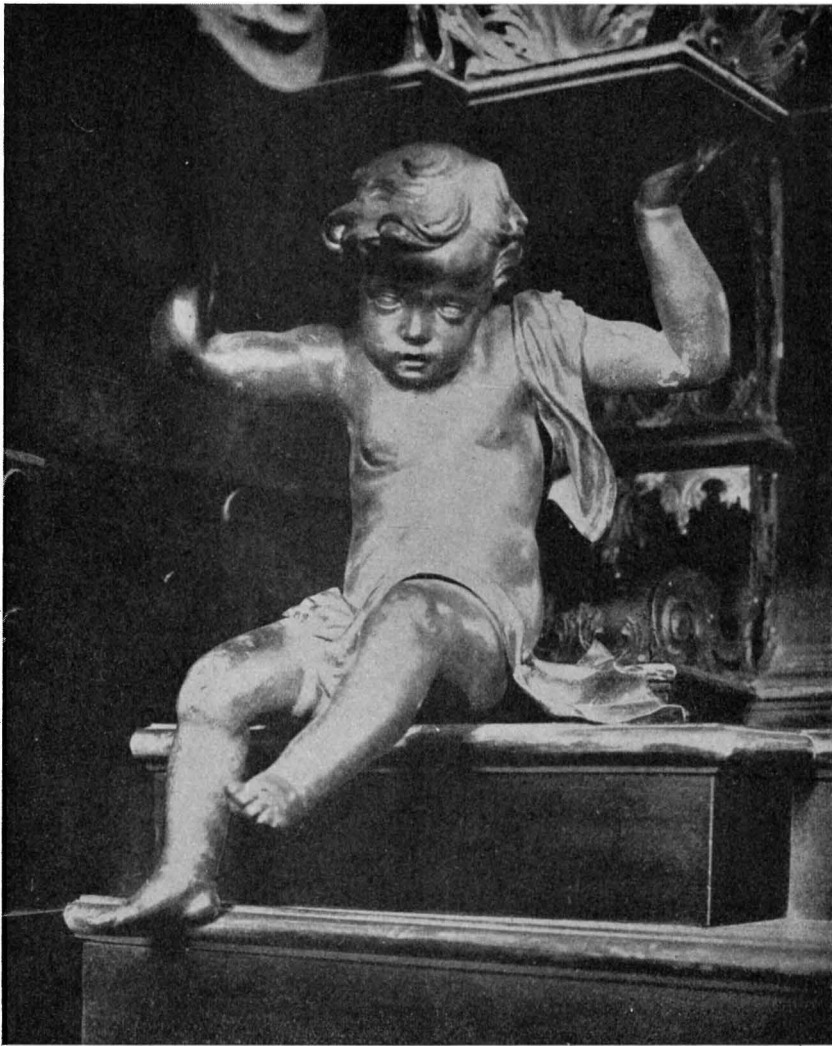

Fig. 162. Silveraltaret. Putto i corpus' nedre våning.

Der silberne Altar. Detail des Corpus, Putto als Karyatide. The silver altar. Putto in the lower part of the corpus.

Kapitäl och övrig ornamentik äro gjutna av silver, med undantag av hölstren omkring kolonnskaften samt några andra detaljer, som äro drivna. Av drivet arbete äro också de förträffliga relieferna med undantag av vissa gjutna partier, såsom de å största tavlan förekommande helrunt modellerade huvudena. Fristatyetterna äro möjligen med avseende på kropparna gjutna, men draperierna äro drivna.

Relieferna framställa i ordning nedifrån uppåt: i predellan nattvarden; Johannes ligger vid Kristi bröst, Kristus ser på Judas, som sitter vid bordets främre kant med vänster hand knuten mot örat, i högra handen har han penningepungen och vänder sig med rynkad panna utåt; i första våningen Golgata, i det ögonblick, då Longinus siktar med lansen mot Kristi sida och då en krigsknekt sönderslår en rövares ben; de båda rövarena äro tecknade i tämlig överensstämmelse med Rubens bekanta komposition i Antwerpens museum, den s. k. »Coup de lance» 1620; då denna var allmänt tillgänglig genom en gravyr av 1631 av B. Bolswert, så torde reliefen tillverkats efter 1631; till vänster synas två romerska officerare, den ene, med en örnprydd fana, höjer handen mot Kristus; i förgrunden den liggande, medvetslösa jungfru Maria, stödd av Johannes och en kvinna; i bakgrunden, bland andra knektar, tre som kasta tärning om Kristi kjortel. En del figurer äro fristående, vissa dräkt-delar förgyllda; i Johannes och en helig kvinnas huvud finnas hål efter fästen för glorig, som nu saknas. Eget nog saknas varje spår av gloria å Kristus och jungfru Maria; i andra våningen gravläggningen, tre män bära den döda kroppen ut åt höger; i andra planet stå två sörjande kvinnor och en man, efter taget följer gråtande jungfru Maria; tredje våningen Kristus i de dödas rike, han flyger fram i eldstrålar och moln, nedanför synas djävlar, benrangelt och i eld pinade, nakna män; statyetterna framställa, vid predellan två sittande putti som karyatider, den högra illa bucklad på magen; i första våningen Moses och Johannes

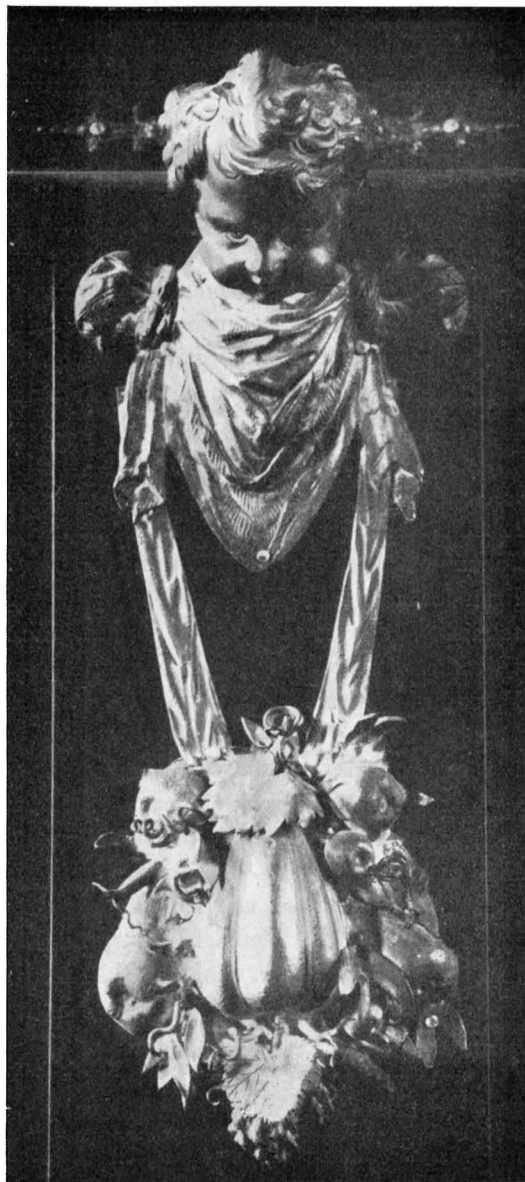

Fig. 163. Silveraltaret. Ornamentsdetalj.
Der silberne Altar. Detail der Ornamentik. The silver altar. Ornament of the corpus.

döparen samt två putti med Kristi pinoredskap, den vänstra stege, spjut och isop-svamp, den högra tång, hammare och kolonn med tupp (den under passionsnatten omtalade hanen, som gol tre resor); i andra våningen: evangelisterna Mattheus och Markus; i tredje: evangelisterna Johannes och Lukas. Slutligen tjänar som krön den uppståndne Kristus med segerfana i höger hand och två nycklar i den vänstra, trampande på ett jordklot av förgyllt trä och flankerad av två soldater, den vänstra med båge och koger, den högra med svärd och sköld.

Ornamentiken är till större delen byggd av akantusstjälkar, änglahuvuden med fruktgehäng, kvinnliga maskaroner med draperi. Endast på enstaka ställen övergå akantusrankornas vindlingar i broskartade hjulformer. De vridna kolonnerna omlindas av vinrankor med förgyllda druvor.

På corpus finnas två inskriftplåtar av förgyllt silver. Den ena inskriften, anbragt över Moses, citerar på latin V Mosebok, 27, v. 26, den andra över Johannes döparen, Johannes Evangelium I, v. 17; dessutom äro Kristi kors, Kristi korsfana, evangelisterna, böcker o. d. försedda med förklarande inskrifter. Som mästare till snickeriarbetet har blivit utpekad en eljest okänd, i Hamburg verksam augsburgisk ebenist, Johan Georg Hertel.¹ Mästarna till silverarbetet äro hittills obekanta; det är nämligen osäkert om Erdmüller själv lagt någon hand vid verket. Det är en avgjord teknisk skillnad mellan det ornamentala och det figurala. Det förra är uppenbart tillverkat i samband med snickeriet, således troligen under Erdmüllers direktion. Figurskulpturerna har han möjligen anskaffat från annat håll.²

SILVERSTÖLD
1692 OCH RE-
STAURERING

En del figurer m. m. bortstulos en söndag år 1692. Tjuvgodset återfick kyrkan i söndrigt skick och överlämnade det till guldsmeden Peter Henning Gläser³ med uppdrag att restaurera det skadade. Bland det stulna befann sig, enl. prot. $27/3$ 1698 »färdighe en förgylt tupp och en förgyllt tång och en förgyllt hammar färdige väga lod 22 $1/4$. Ibland det hvijta silfret som väger lod 137 $1/4$ äre 3^{ne} änglahuvud som kunna brukas, en arm kommer överst på tavlan till en väktarebild 2^{ne} små mindre armar, 2^{ne} ben och fötter tillika med en liten stycke på låren det övriga är allt smått av åtskilligt slag». Guldsmedens bemödande tyckes ha varit (skriver Looström⁴), att såväl i kompositionen som i silvrets tekniska behandling få sitt verk så

¹ HERTEL, tituleras ebenist och solarist, d. v. s. finsnickare och instrumentmakare (ROOSVAL, Silveraltaret).

² Sedan detta skrivits upptäckte arkivarien Ivar Simonsson i R. A. (saml. »Skön Konst») en av Erdmüller undertecknad »Memorial des Altares», som fullkomligt bekräftar att E. är leverantören. Han skriver häri bl. a. att de fristående figurerna ännu icke äro färdiga i silver, men att modeller för dem tillverkas av trä av en konstrik bildhuggare, vars make icke finns i Europa. Denne mästare bör sökas i grannskapet av Adrian de Vries (d. efter 1627) och Hubert Gerhard (d. 1620).

³ PETER HENNING GLÄSER, hovguldsmed, mästare i Stockholm 1688, d. trol. 1714 (UPMARK, Guld- och silversmeder).

⁴ Om de äldre silverföremålen i Stockholms kyrkor, i Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1884, 3, 39.

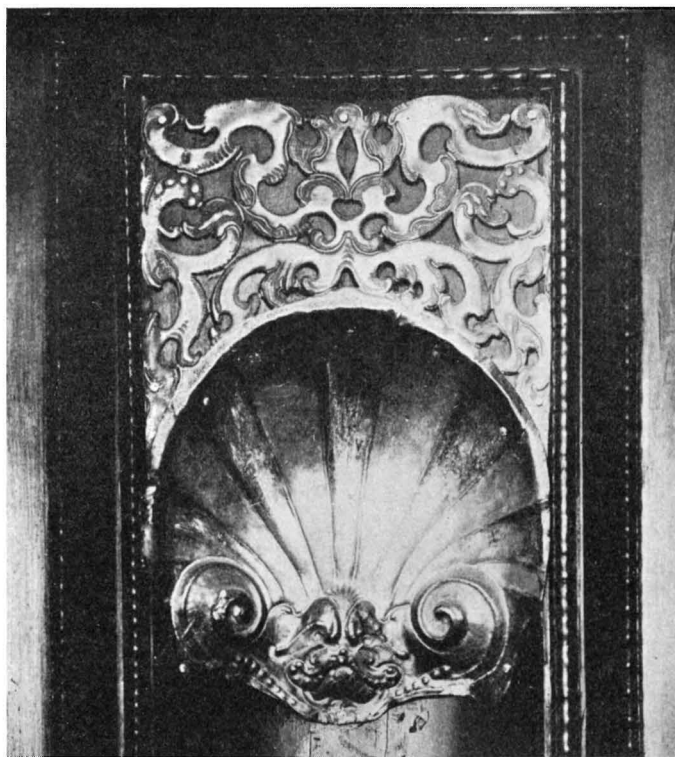

Fig. 164. Silveraltaret. Ornament å Övre flyglarnas innersida.
 Der silberne Altar. Ornamentik der oberen Türe. The silver altar. Ornament of the upper aisles.

mycket som möjligt överensstämmande med det gamla¹. Detta var så mycket lättare för Peter Henning, som han i huvudsak hade att sätta ihop de gamla bitarna. Visserligen skriver han i sin räkning i 1702 års räk. ver. 71, att han har gjort ängeln med stegen (den vänstra ny), under det att å ängeln med kolonnen (den högra) så många gamla delar kunde brukas, att arbetskostnaden blev hälften mindre.² Men de båda barnen äro så lika varandra och lika altarets övriga skulpturer, att svårligen en utav dem kan anses vara ett halvt århundrade yngre än de andra. Också framgår det ju av det nyss citerade protokollet, att både huvud och extremiteter förefunnits i tillräckligt antal. Mellankroppen å ängeln med stegen är kanske nygjord av Henning. Kolonnen är enligt prot. säkert av honom, likaså vissa delar av änglarnas draperier med blekare förgyllning.

¹ LOOSTRÖM, a. a., s. 42.

² Förf. uttrycker sin tacksamhet till herr generalkonsul Jean Jahnsson för värdefulla tekniska upplysningar vid granskning av silveraltaret. Jfr också prot. 1701 ²⁰/₈.

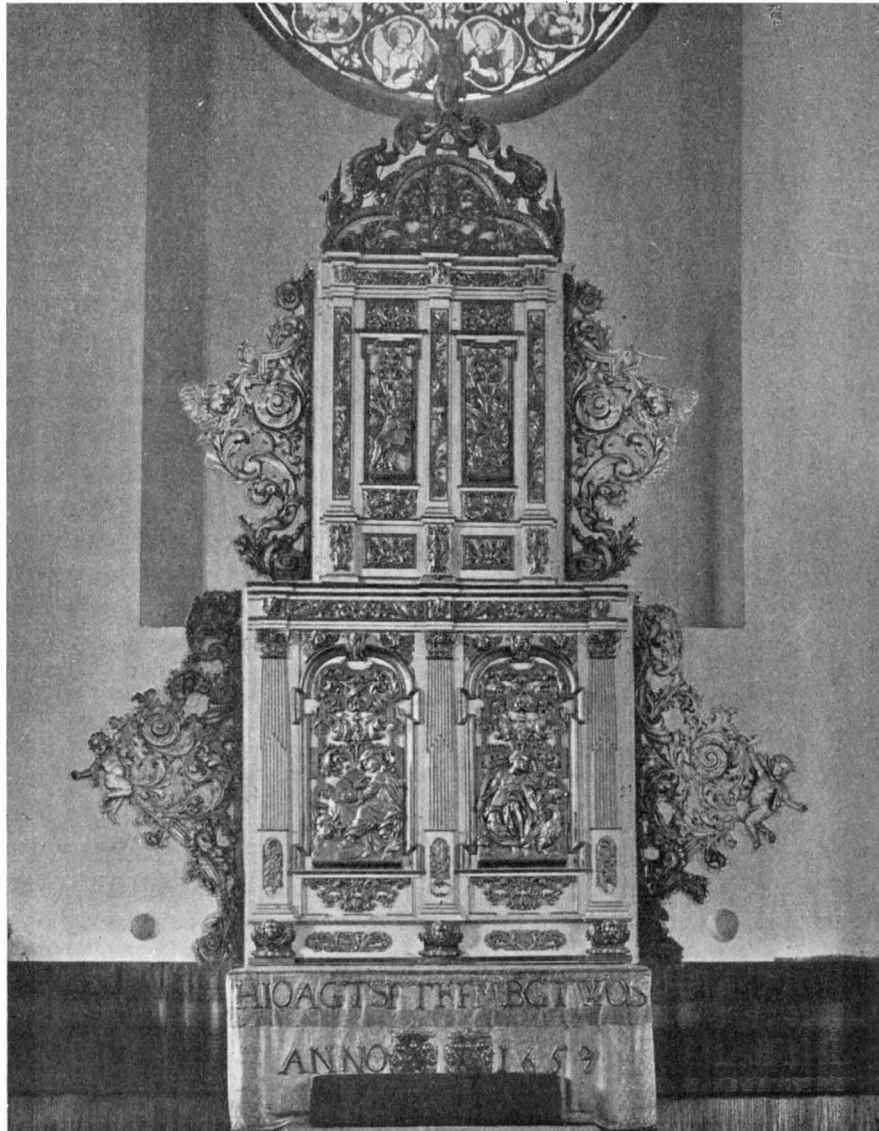

Fig. 165. Silveraltaret med slutna dörrar (sidostyckena rekonstruerade), huvudsakl. av 1706.

Der silberne Altar mit geschlossenen Türen (die Seitenstücke rekonstruiert). The silver altar with closed aisles (the side-pieces reconstructed on the photograph).

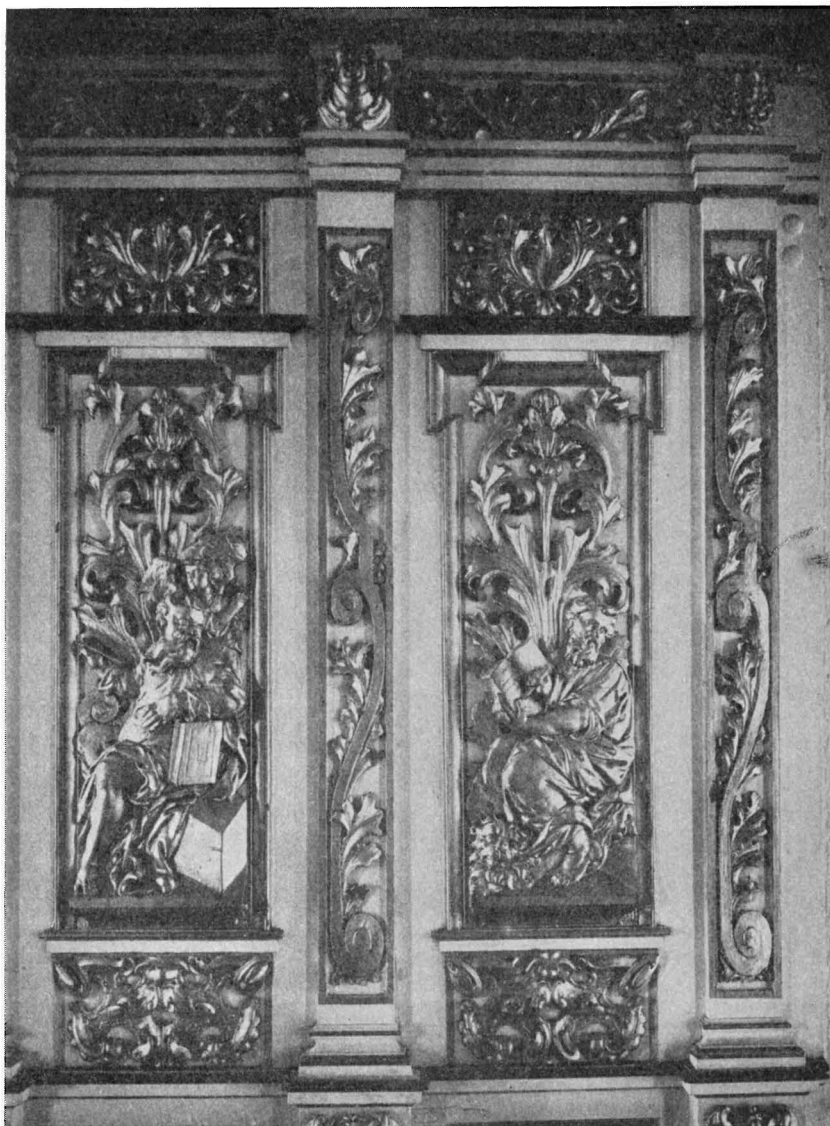

Fig. 166. Silveraltaret. Evangelisterna Mattheus och Marcus på övre flyglarnas yttersidor (1706).

Der silberne Altar. Die Evangelisten Mattheus und Marcus an der Aussenseite des oberen Flügel-paares.

The silver altar. Saint Matthew and Marcus on the outsides of the upper aisles.

SILVER-
ALTARETS
FODER

Fig. 167. Silveraltaret. Evangelisten Johannes å vänstra nedre flygelns yttersida, trärelief (1706).
Der silberne Altar. Der Evangelist Johannes an der Aussen-seite des linken unteren Flügels. Holz.
The silver altar. S. John the evangelist on the outside of the lower aisle to the left. Wood.

Förutom Hennings 1701 avslutade, ovan nämnda arbete, nämner 1696 års prot. $\frac{2}{3}$ en av honom utförd uppsatsning med »vinätticka, pimpsten och gransand å de syrather som icke kunde borttagas». De övriga togos till verkstaden och koktes rena. Enl. prot. $\frac{4}{3}$ 1702 skola vissa syrather göras nya, däribland 3 änglahuvuden nedtill, en förgylld stav i handen på en karl, som rider å en häst och en »plumasier» (= hjälmbuske å en av soldaterna på huvudreliefen).

Altarskåpets dörrar ha icke tillkommit samtidigt med corpus. Enligt kyrkans räkenskapsbok anno 1652 skänktes detta år av Adler Salvius' änka en altartavla av ebenholts och silver värd 12 000 riksdaler. Eftersom vi känna alla övriga delars tillkomsthistoria ur utgiftsposterna, är det klart, att gåvan endast gällde corpus. Altaret kom på sin plats först år 1654, såsom framgår av följande inskrift. Uppskovet berodde på, att det praktfulla foder, som kyrkan lät förfärdiga, blev färdigt först sistnämnda år, varvid det hela restes på det för ändamålet särskilt reparerade altaret. På fodret uppsattes då två inskriptionstavlor av silver. Den vänstra tavlans latinska text återgives på den högra i svensk översättning:

Denna Altaretafla är förährat Gudh then Aldrahögste til ähra, och detta Gudz Hwsz til Prydning och hijt hörige Försambling til godh Heder och Tienst

aff den fordom Wälb. Herre numehra Saligh Herr JOHANN ADLER SALVIO, Frijherre til Örneholm och Hwilken Forähring aff hans effterlätne Enckia den ock Wälb. Frw MARGARETA SALVIL, Frijherrinna till Örneholm och är i wärket ställt / den Sal. Herren Henne och begges deras slecht til förblifwande åminnelse ANNO M, DC. LIV.

Signerat i högra hörnet: *Velde Sculp.*

Denne Velde's signering¹ gäller (vad flyglarna beträffar) uteslutande ingraverandet av skriften, vilket framgår dels av min undersökning om Erdmüller och Hertel, dels av i det följande anförd uppgift om Stockholmsguldsmeden David Richter som tillverkare av själva silverplåtarna.²

De båda dörrarna eller fodret äro betydelsefulla, såväl för hela verkets utseende, som för corpus' konservering. Det må tillåtas, att särskilt med hänsyn till dörrarnas estetiska värde, anföra en passus ur Looströms skildring: »Det hela är ymnigt dekorerat med pålagda silverornament av mycken effekt; vinrankor med sina gyldene klasar klänga ledigt upp på de spiralvridna kolonnerna, och även bandornamentiken, der hon förekommer har en viss naturlig enkelhet. Alla ornament äro hållna i matt silver, vilket gör sig särdeles godt mot den svarta, hårda ebenholzfonnen, vars måttfulla arkitektur med de sparsamma profileringsarne och de väl anpassade listverken giver detta altarskåp en värdighet och gedigenhet, som väl anstår den plats, det innehar. — Det behagliga intryck denna altardekoration gör, grundar sig således, efter vad jag tror, mindre på själva silverarbetets utmärkthet, än snarare just på den lyckade dekorativa anordningen av det hela. Därtill bidrager icke så litet den svenska delen av arbetet, vilken, såsom kyrkans räkenskaper för år 1654 utvisa varit ganska omfattande.» Snickare-arbetet utfördes av Drottning Christinas hovsnickare Mäster Lucas Meylandt, som erhöll 2 200 daler koppar. Silverarbetet var fördelat mellan Mäster Herman Koopman³, som erhöll 1 283 daler, 3 skilling, och Mäster Johan Thoballdt, som i sitt kvitto kallas Konstrijk Mester Johan Thebaldt Ölten⁴, summa 1 109 daler, 16 skillingar. I båda posterna inbegripes värdet av till dessa utelämnat kyrkans eget silvermate-

¹ VELDE, JAN VAN DER, guldsmed och kopparstickare i Haarlem, från 1650 i Stockholm. Jfr WURZBACH, *Niederländisches Künstlerlexicon* och WENBERG, *Inledning till Svecia Antiqua*, ed. Wahlström o. Widstrand 1920.

² Jfr en annan mening hos LOOSTRÖM, a. a., s. 43.

³ KAUFFMANN (KOPMAN), HERMAN, mästare 1643, d. 1670. UPMARK, *Guld- och silversmeder*, Sthlm 1925, s. 47.

⁴ THOBALD (TOUBAL), JOHAN, var enl. i föreg. anm. anförda källa, s. 51, verksam i Stockholm, men synes icke tillhört Stockholms guldsmedsämbe.

SILVER-
ALTARETS
DÖRRAR

Fig. 168. Silveraltaret. Detalj av sidostycke, träskulptur (jfr fig. 165).
Der silberne Altar. The silver altar.
Detail des Aussenflügel, Holzplastik. Part of the framework, wooden sculpture.

Fig. 169. Kristusporträtt, i sakristian.

Christusporträtt, Ölgemälde. Portrait of Christ, oilpainting.

Fig. 170. Kristusbyst, marmor,
av Jacob Lundberg, 1837.

Christusbuste aus Marmor. Bust of Christ, Marble.

rial, vilket så vitt man kan se av räkenskaperna, utgjordes av specieriksdalar. Till båda herrarna guldsmeder utelämnas också guldmynt (en »Ungers gyllen» och en dukat) till förgyllning av druvorna.¹ De ha alltså båda arbetat på rankorneringen på kolonetterna. Dessutom nämnes en Mäster David Richter² med arbete å två silverplåtar, uppenbart de båda inskriftplåtarna. Som hans arbetslön beräknas pr lod, så kan den icke gälla inskrifternas gravering, vilken ju är signerad av Velde, utan helt enkelt själva plåtarna. Koopman och Ölten, som stått för flyglarnas ornamentik, upprepa, med avseende på vinrankorna å de vridna pilastrarna, corpus. Dessutom förekomma genombrutna plattor i broskformer eller i en blandning av brosk- och vegetativa former. Allt är löst tecknat och, jämfört med corpus, rått arbetat. Tekniken är gjutning för rankor och löv, drivning för broskornamenten. Långt spänstigare är teck-

ningen å dörrarnas i trä skurna prydnader, maskaroner och broskornament, troligen Lucas Meylandts verk. Arkitekten för det hela, vilken huvudförtjänsten för den framhållna dekorativa fasadverkningen tillkommer, är ingenstädes nämnd. Man kan gissa på Jean de la Vallée, som 1650 blivit kunglig arkitekt. Han blev 1670 borgmästare.

Sammanlagda kyrkans utgifter för de nya luckorna gingo till 6 893 daler koppar och 20 öre (sammanfattning i slutet av räk. 1654).

Vi ha här icke beskrivit dörrarnas yttersidor, när deras ornering huvudsakligen är sekundär. I början av 1700-talet ansågs deras utseende vara alltför enkelt och de fingo då, delvis genom donation av en Johannes Zedritz det utseende, som de i huvudsak ännu i dag behållit. År 1706 anbragtes förgyllda, genombrutna träsniderier på (numera) vit botten, framställande de fyra evangelisterna, inkomponerade i rankverk av bandformer med utväxande akantusblad i tidens stil. Detta kan tillskrivas bildhuggaremästaren Herman Buck, vilkens hand vi känna från andra arbeten i kyrkan. Ramverket däromkring, pilastrar, konsoler m. m. visar dock en tidigare stil och måste återgå till det ursprungliga arbetet, Lucas Meylandts av 1652—54, eller den av honom anlitade bildhuggarens. Fodrets tak krönes av en förgylld putto, vilande på förgyllda snidade ornament, också detta förefaller ursprungligt. Man frågar sig, hur dörrarnas centrum-dekoration kunnat bli så fördärvad på 50 år, att nya

¹ LOOSTRÖM citerar i a. a. »at förgylla dufworna» alldeles riktigt efter en utgiftspost ang. Koopman. Motsvarande post för Thoballdt och dennes kvitto talar emellertid om »drufwor». Det är alltså klart, att båda mästarna gjorde likartat arbete och att »dufwor» är felskrivning i räkenskapsboken för »drufwor».

² RICHTER D. Ä., DAVID, mästare i Sthlm 1630, d. omkr. 1660. UPMARK, a. a., s. 43.

skulpturer behövde göras. Svaret är troligen det, att dörrspeglarna ursprungligen varit prydda med målningar, vilka syntes för oansenliga i jämförelse med den skulpterade guldprakten, som vuxit fram i kyrkan f. ö. vid tiden omkring 1700. De bibehållna 1650-talsskulpturerna voro möjligen ursprungligen icke helt förgyllda. Undersökning är icke gjord, men vore önskvärd.

Samtidigt uppsattes fasta ytterflyglar, tvenne par. Av de fyra delarna äro tre ännu bibehållna, förvarade bakom orgeln. H. å de två nedre flyglarna 288 cm, å den enda bibehållna övre 240 cm, vilka mått alldeles motsvara de fasta flyglarnas. Två av dem framställa nakna änglabarn i akantusgrenverk, den tredje ett likaså inkomponerat änglahuvud, allt helförgyllt å framsidan. Genom dessa utväxter framstod altarskåpet även i tillstängt skick, som en rik och tillräckligt utbredd ornering av kormuren. Nu äro ytterflyglarna tyvärr icke i bruk och deras ursprungliga bestämmelse har sedan länge varit glömd. Allt detta nygjorda är i räkenskaperna betecknat som Herman Bucks arbete, försåvitt det bekostats av kyrkan. Evangelisterna, vars skulptur Zedritz bekostade¹, ha vi redan tillskrivit bildhuggaremästaren Buck, som 1706 redan i flera år arbetat på kyrkans läktare. Målningen, som ursprungligen var marmorering (nu vit)², besörjdes av Johan Schirmer och Nicolaus Schultz.

Med 1633 års altartavla förhåller sig på följande vis. I ett nunnekloster i Braunsberg fanns en stor altaruppsats med målningar, signerade av en god, men föga känd målare Herman Han, framställande Marie bebådelse m. m. i rik arkitektonisk och snidad ram. Då Braunsberg 1626 intogs av svenskarna, fördes altaruppsatsen till Sverige och skänktes 1629 av Karl Karlsson Gyllenhjelm till Storkyrkan, där den 1633 uppsattes, av allt att döma på högaltaret. Sedan kyrkan 1654 fått sin nuvarande altarprydnad, ställdes Gyllenhjelms gåva som prydnad å annan plats i kyrkan, troligen där nu Ehrenstrahls yttersta dom sitter,³ och skänktes 1702 till Kungsholms

¹ Enligt GRUNDEL, s. 24, 1706, kostnad 3 000 daler koppar. Så även i inv. av 1828.

² Marmoreringen 1926 åter framtagen av konservator Alfr. Nilsson, Stockholm.

³ Jfr SVERIGES KYRKOR, Stockholm, III, sid. 55 o. 57. Att Lydert Adlerstråles epitafium där omtalas som angivande platsen för tavlan, beror på ett misstag av Gjöding, som bör rättas till Lüdert ADLERSCHÖLD, vilken enligt gravprotokollen 1696–1745 skulle få sätta upp epitaf över graven nr 262. Se även ROOSVAL, i Aftonbladet ²⁶/₂ 1916.

12. Sveriges kyrkor. Stockholm II.

SILVER-
ALTARETS
YTTER-
FLYGLAR

Fig. 171. Den korsfäste, skulptur av Herman Buck 1701.

Der Gekreuzigte, Skulptur von Herman Buck. Crucifix, sculpture by Herman Buck.

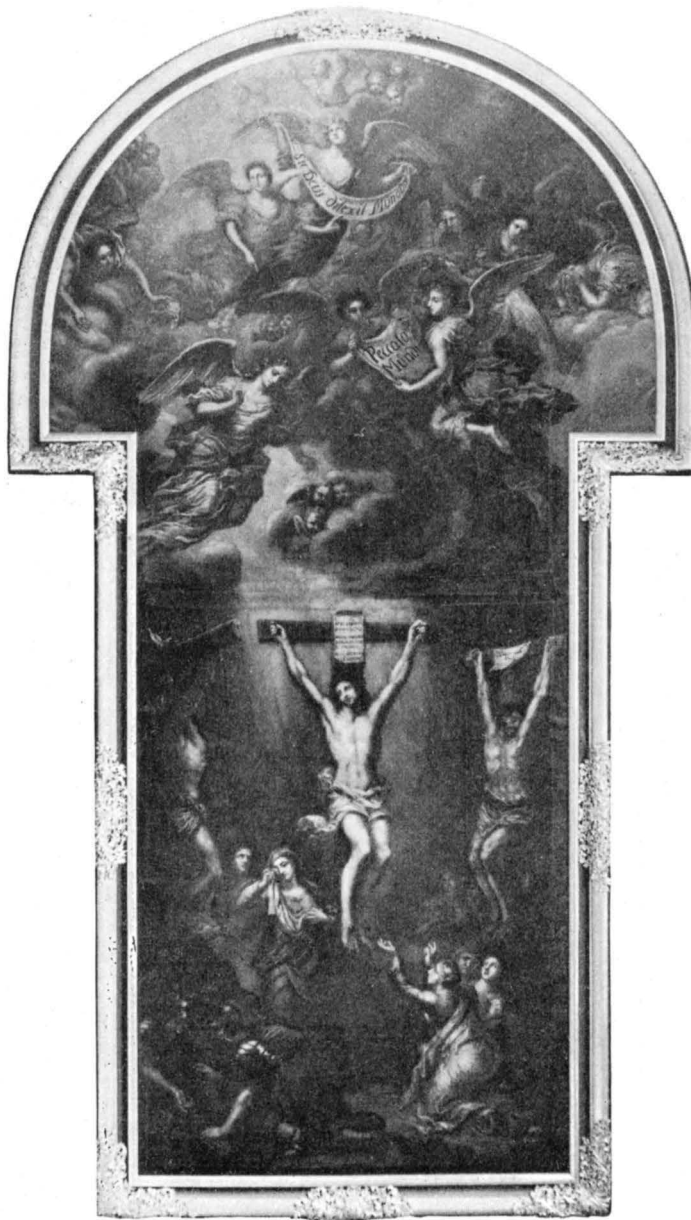

Fig. 172. Golgota, oljemålning av David Klöcker Ehrenstrahl, 1695.
Golgota, Ölgemälde von David Klöcker Ehrenstrahl.   Golgota, oil-painting by David Klöcker Ehrenstrahl.

Fig. 173. Yttersta domén, oljemålning av D. K. Ehrenstrahl, 1696.

Das jüngste Gericht, Ölgemälde von D. K. Ehrenstrahl. The last judgement, oil-painting by D. K. Ehrenstrahl.

ALTARRING

Fig. 174. Treenigheten, oljemålning på trä i kyrkans museum.

Dreifaltigkeit, Ölgemälde im Kirchenmuseum. The Trinity, oil-painting in the church-museum.

LÄMM MED KORSFANA

Lamm med korsfana. Skulptur i sten, ljust gråbrunt oljemålad. Troligen detsamma som »1684 märkes i föreståndarens kammare men som nu icke mer finnes», enligt Liljegrens handskrivna skildring. Ursprunglig plats okänd. Liknande bilder äro på Gotland vanliga altarprydnader och synas där i allmänhet tillverkade under 1600-talet. Kanske har bilden alltså prytt altaret som komplement till den Gyllenhielska tavlan, före 1654, då silveraltaret uppsattes.

KRISTUS-
PORTRÄTT

Kristus-porträtt. Oljemålning på duk, bröstbild en face, törnekrönt, i violett-brun dräkt, blodsprängda ögon, gulaktig hy, blåroda halvöppna läppar, högra delen av överläppen något tjockare, liksom svullen av bödlarnas slag. Blå gloria, mörk fond. Troligen nederländskt 1600-tals arbete, kopia efter äldre original möjligen Albert Bouts (?)¹ Okänt när tavlan kom till kyrkan. Modern svart ram. Mått i dagern: H. 42,5. B. 36 (fig. 169).

KRISTUS-
BYST

Kristusbyst. Marmor, H. utom foten 61 cm, monterad på vit marmorfot och uppställd å kolonn av svart- och gulspräcklig marmor H. 171 cm. Enl.

¹ ALBERT BOUTS, belgisk målare, f. i Louvain 1460, d. därstädes 1549.

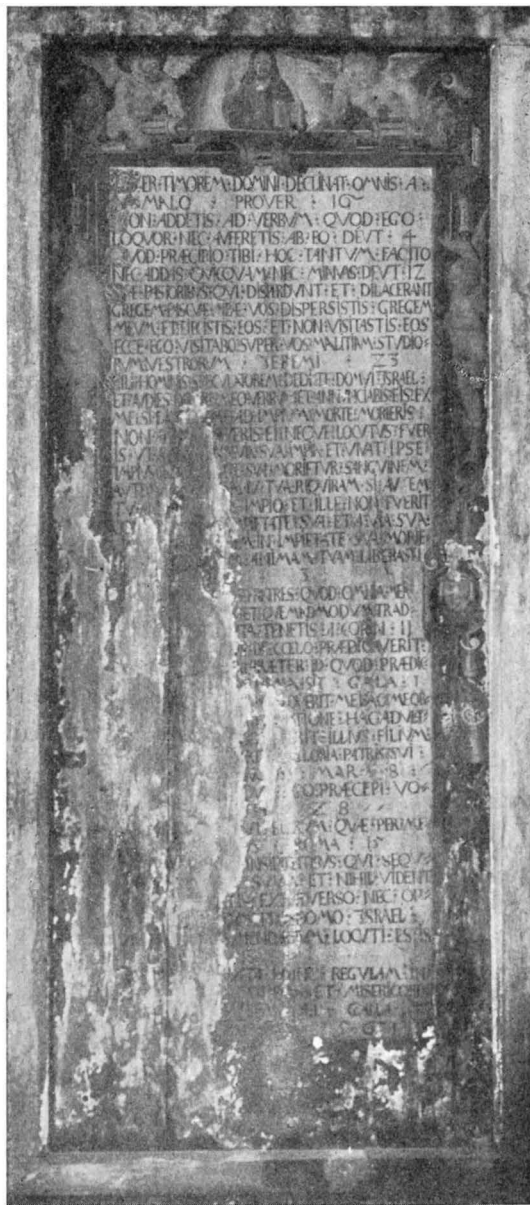
församling, som 1820 försålde den. Dess huvudparti, Mariebebådelse-målningen, har av förf. återfunnits i Kläckeberga kyrka icke långt från Kalmar.

Altarringen, en balustrad av grå-grön polerad marmor med disken klädd av röd sammet, uppsattes under restaureringen 1906—1909 efter ritning av arkitekten Stenhammar. Närmast föregående hade samma form, men var byggd av trä och förvaras ännu i kyrkan; tillkom under sista tredjedelen av 1800-talet. En äldre altarring synes på fotografier från 1870-talet och återgår troligen till 1706. Kontrakt med snickaren Fredrik August Eckstein från detta år är bevarat (Kyrkans arkiv, kuvert »Storkyrkobyggnaden»). Dessförinnan — tidigast 1684 — omtalas en altarpall (= altarring) av ek med svart trä inlagd, vilken synes ha tillverkats i samband med det i ek snidade korskranket, som längre fram skall beskrivas. I 1752 års inventarium nämnes altarpallen av ek icke mera.

inv. 1884—85 av »Lundberg 1837»¹ och skänkt av direktör Arfwidson. I konsistorium (fig. 170).

Den korsfäste, krucifix i förgyllt skulpterat trä, mot svart fond i oval, snidad och förgylld ram av Herman Buck. Inskrifter å fonden: Lofwen Gud — Jag är Upståndelsen etc. — Eder Jesu Kärlek altyd betänken — A^o 1701. Stilen överensstämmer med Herman Bucks övriga arbeten vid läktarena. Tavlans hänger nu ovan dörren till norra portalens vindfång. Dess ursprungliga plats osäker (fig. 171).

Korsfästelsen. Oljemålning på duk av Ehrenstrahl, nu upphängd i östra fonden av yttre södra sidoskeppet. Frälsarens ljusa gestalt med det förfinade lilla huvudet bakåtböjt och uppåtriktad blick omgives av rövarnas grova bruna och brunröda kroppar. Nedanför, inhöljda i brunt dunkel de tärningsspelande krigarna i snusfärg, Maria i blått, Johannes i rött, Maria Magdalena i guldgult. Från skyn sänkes ett guldtonigt skimmer, över mittelkorset småningom övergående i grågrönt, mot vilket Kristi bleka ansikte lysande häver sig. Bland änglaskaran överväger nyponrött, olivgrönt, och en tunn guldbrun ton. Den överst svävande bär ett inskriftband: *Sic Deus dilexit mundum* (så älskade Gud världen). Lägre ned bäres ett dokument med orden *Peccata mundi* (världens synder), över vilka ord en ängel gjuter blod ur gyllene nattvardskalk. Kompositionens svaga ställe — sambandet mellan nedre och övre

KRUCIFIX

EHREN-
STRAHLS
»KORS-
FÄSTELSEN»

Fig. 175. Bibelspråkstavla av ek (1500-t:s senare h.).
Tafel aus Eichenholz mit Bibel- Picture on oak with bible-
sprüchen. scriptures.

¹ Troligen JACOB LUNDBERG, en i mitten av 1800-talet i Stockholm verksam skulptör (HAFSTRÖM, De bildande konsternas utöfvare i Sverige, Sthlm 1884)

delen — är förklarlig genom den arkitektoniska delning, som ursprungligen löpte här. Tavlan var ju först, då den prydde slottskapellet, delad i två partier, skilda åt av ett kraftigt listverk. Vid flyttningen till Storkyrkan fästades de båda dukarna ihop och en kompletterande dukremsa målades av David von Krafft, som dock därmed icke kunde göra kompositionen enhetlig. Signerad nedtill på korstammen D. KLÖCKER EHREN STRAHL fecit Ao: 1695. Mått inom ramen: H. 7,4 m. B. 3 m. (Fig. 172.)

EHREN-
STRAHLS
»YTTERSTA
DOMEN»

Yttersta domen av samma mästare upphängd framför andra fönstret från öster å nordmuren. Jämförd med den i sin Kristustolkning verkligt gripande och kolonistiskt starka korsfästelsen är Yttersta domen en virrig, brokig framställning, som likväl genom sitt förskräckande innehåll måste ha gjort ett starkt intryck. Kristus som domare, majestätiskt tronande bland änglar och saliga i röda och blå-gröna mantlar mot guldbrun luft, är skildrad i en naiv festlig uppfattning. Nedanför splittras kompositionen i ett myller av fasansfulla episoder. Flygande änglar, bistert rynkande ögonbrynen, driva med eldslågor och åskviggas de nakna fördömda ned bland ormar, lågor och behornade håriga djävlar. H. 10,7 m. B. 7,4 m. Båda Ehrenstrahls-tavlorna infattas i förgyllda ramar med snidade enskildheter, arbeten av snickaremästarna Matthias Harnack och Matthias Wilhelm samt bildhuggaren Burchardt Precht.¹ (Fig. 173.)

De båda kolossala dukarna voro ursprungligen målade för Slottskapellet, beställda av Ehrenstrahl, levererade den förra 1695, den senare 1696. Vid slottsbranden bragtes de i säkerhet och överlämnades till Storkyrkan, som lät David von Krafft utföra den omnämnda kompletteringen av korsfästelsen och som även åtog sig en uppbyggnad av båda tavlorna i deras helhet, vilka givetvis lidit av den äventyrliga flyttningen. Ramar beställdes, den Gyllenhielska altarpnydnaden nedtogs och å dess plats uppsattes Yttersta domen. Symmetriskt emot denna och alltså även täckande ett fönster uppsattes korsfästelsen. Skyddsgaller smiddes av hovslagaren Triewall och uppsattes på golvet framför konstverken 1703. Målningarna ha ofta restaurerats bl. a. år 1908 av Hilda Råberg. Vid kyrkorestaureringen 1906—1909 flyttades korsfästelsen till sin nuvarande plats, längst österut i yttre södra sidoskeppet.

TRE-
ENIGHETEN

Treenigheten, oljemålning på trä framställande Gud Fader sittande i skyn samtalande med den knäböjande sonen, som bär korset på axeln. Mellan dem svävar den Helige Andes duva. Vidmålade inskrifter, omkring dufvan: OCVLIS NO VIDIT NEC AVRIS AVDVIT (sic.) NEC IN COR HOMINIS ASCENDERVT QVAE PRAEPARAVIT DEVS DILIGENTIBVS SE. JOAS III. (återfinnes i verkligheten i 1. Cor. 2: 9). IPSE SPIRITUS TESTIMONIVM REDDIT SPIRITVI NOSTRO QVOD SVMVS FILII DEI ROMA VIII. (Rom. 8: 16). Ur Gud Faders mun utgå dessa ord: NON VENI VOCVRE IVSTVS SED PECATOIRES AD PODENITENTIAM MAT XI. (Matth. 9: 13). Ur Kristi mun: PATER REMITTE ILLIS NO ENIM SCIT

¹ PRECHT, BURCHARDT, f. 1651 i Bremen, d. 1738 i Stockholm, bildhuggare, verksam i Stockholm sedan 1672, ledande personlighet inom sina huvudområden, kyrklig skulptural inredning och praktmöbler. Jfr ROOSVAL, Hovbildhuggaren Burchardt Precht, Sthlm 1905.

QVID FACIUNT. LVC XI. (Luc. 23: 34). Inskrifterna delvis felaktigt målade — eller felrestaurerade. Under treenighetens fötter öppnar sig skyn cirkelformigt. På mörk fond te sig här bilder av frälsningsverket på jorden från syndafallet till den helige andes utgjutande, småfiguriga grupper med latinska underskrifter. — Arbete av nederländsk (?) 1500-tals mästare i originalram, vars ursprungliga yta dock tyvärr fördärvats genom modern restaurering. H. 123 cm. B. 95 cm. (Fig. 174.)

Bibelspråkstavla. (Fig. 175.) Av ek med målning på kritgrund. Inom enkla upphöjda ramlistor kartusch med beslagsornamentik, omgiven av änglabarn. Bakom kartuschens övre kant höjer sig Kristus med välsignande hand och visande en öppen bok. Elva skriftställen citeras på latin i röda och svarta bokstäver på den vita kartuschen; alla handlande om *predikande*. Tavlan hade också ännu på 1700-talets början sin plats å pelaren mitt emot predikstolen (Rydling) som ett memento för predikanten. På Liljegrens tid var den flyttad till väggen »bortom S. Görans bild vid orgelläktaren». Efter att i våra dagar länge varit undanställd, är den nu upphängd på murpelaren ⁱ mot söder.

Liknande skrifftavlor förekommo under 1500-talet i Danmark som altarprydnader under namn av »Cathechismus-tavler». Starkt skadad genom färgens bortfallande. Rengjord av A. Norblad 1919. Inskriften, även dess numer förlorade delar, kunna läsas i Rydning, Supplement s. 64 ff.¹ H. 270 cm. B. 118 cm.

Polska epitafiet. Å södra muren, vid *d* hänger en tavla i snidat och polykromt ramverk av trä, infattande målningar och bärande figurskulptur; överst t. v. S. Andreas, t. h. annan apostel, trol. S. Johannes. Krönfigur: (trol.) Johannes Döparen. Sniderierna äro övervägande förgyllda; dekorativa figurer, anbragta bland ornamenten, ha

¹ J. G. RYDLING, Det i flor stående Stockholm. Sthlm 1731. Supplement. 1740.

BIBEL-
SPRÅKS-
TAVLA

Fig. 176. Det s. k. polska epitafiet (före 1926).
Das s. g. Polnische Epitaph. The so called Polish epitaph.

POLSKA
EPITA-
FIET

Fig. 177. Polska epitafiet, huvudbilden.

Hauptbild des polnischen Epitaphs.

Principal part of the Polish epitaph.

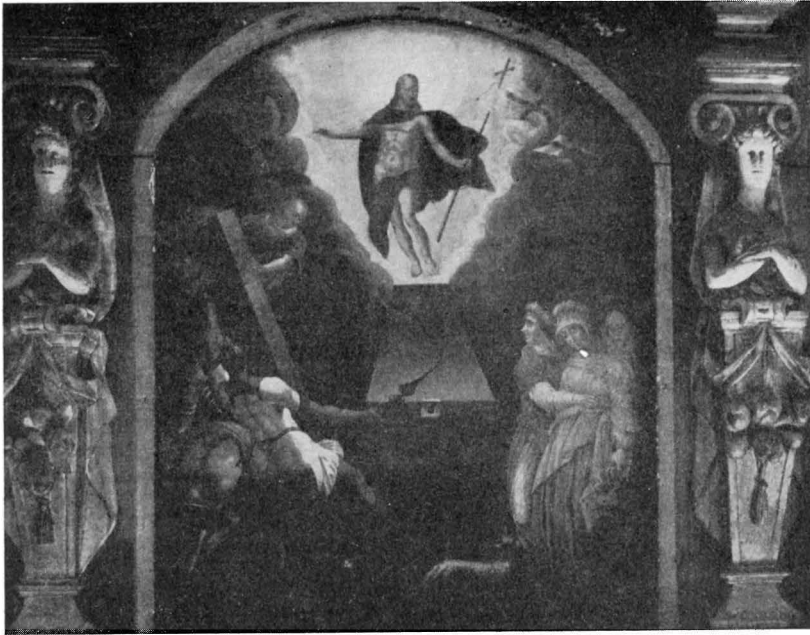

Fig. 178. Polska epitafiet, Kristi uppståndelse.

Auferstehung Christi, Malerei im oberen Teil des Polnischen Epitaphs. The resurrection of Christ, painting of the Polish epitaph.

en ljus karnationsfärg, likaså statyetterna. Huvudtavlan framställer ett landskap med skogigt, grönt mellanplan och bergig, vitskär fond: en stad med segelfylld hamn, en kyrka inom ett plankstaket med stiglucka, en stuga. I mitten av förgrunden knäböjer en gubbe i blå mantel, gul underdräkt, bara fötter, invid dem en penningepåse och en uppslagen bok med inskriften: *DVCVNT IN BONIS DIES SVOS ET IN PVCTO AD IFERNA DESCEDVT* (= de leva sina dagar i rikedom och i ett ögonblick nedstiga de till helvetet) och: *QVIS ME LIBERABIT DE CORPORE MORTIS HVIVS* (= vem skall befria mig från denna dödens lekamen). Längre t. v. ett sittande benrangel med inskriftsedel: *IN MOMENTO PENDET* (= det hänger på ögonblicket). Därunder ett timglas. En ängel i gul och röd dräkt lägger handen på gubbens skuldra visande på Kristusbarnet, som med korset på axeln nalkas i en ljus-dunst från vänster. T. h. sitter ett annat benrangel med ett rött äpple i ena handen och en inskriftsedel i den andra: *MOMENTANIVM QVOD DELECTAT* (= stundens njutning). Ovanför i skyn treenigheten, Maria och Johannes döparen m. m. som å Yttersta-domsbilder. En ängel håller ett språkband med ordet *AETERNITAS* (= evighet). I tavlans nedersta del, under gubbens fötter öppnar sig jorden, helvetet visar sig med lågor, djävlar och nakna människor omslingrade av ormar; på ömse sidor står: *AETERNVM AETERNVM* (evigt, evigt). På den smala terrängkanten, som skiljer jord och

Fig. 179. S. Andreas, skulptur å polska epitafiet.

Das polnische S. Andrea of the
Epitaph Polish epitaph.
S. Andreas.

helvete står: AETERVM QVOD CRVCIAT (= evighetens kval), där sitta ock två korpar med var sin snigel i näbben, bredvid dem står CRAS CRAS (= i morgon, i morgon). Tavlan i attikan framställer Kristi uppståndelse och Kvinnorna vid graven i egenomligt kombinerad uppfattning. Kristus höjer sig över griften med segerfana i handen, t. v. en ängel som välter undan stenen till knektarnas förskräckelse. Samtidigt synes stenen ligga kvar på tumban med sigillet orört; t. h. en grupp av tre kvinnor, följda av en hund, som tittar upp emot den svävande Kristus. Till vänster och höger om attikan äro rundbågiga pannåer med var sitt kvinnliga helgon: S. Barbara och S. Katarina av Alexandria. I sockeln under huvudtavlan på svart botten en halvt utplånad gyllene inskrift: IN HONOREM DEI HOC MONVMENTVM ECCLESIAE STOCKOLM [DONA] VIT JOHAN[NES ADLER SALVI]VS E. (?) D. SECRETARIUS STATUS. (De inklamrade bokstäverna äro förf:s conjunctur). Donatorsnamnet kan betraktas som säkert, ty Adler Salvius var verkligen en av de två statssekreterarna under den tid som kan komma i fråga. Titeln inrättades 1629. Tidigare kan monumentet alltså icke ha blivit uppsatt i Storkyrkan. Under denna inskrift skymtar en ursprunglig [IN H]ONOREM[DEI] - ANV - - A - - - S STEIN HALSEN P - - A ECCLESIAE VARM. CANO[NICUS H] OC - SIBI VIVENS POSVIT. (De inklamrade bokstäverna äro förf:s komplettering.) På konsolerna t. v. och h. två vapensköldar med otydliga bilder. Kärtuschen nederst innesluter en mörkbrunt övermålad tavla med ett rått målat V C. Tavlan, vars framställningar syfta att påminna om döden och om timlighetens intighet, är ett epitafium, uppsatt av en av domens i Frauenburg kaniker, Andreas Steinhalsen. Inskriften betyder nämligen: till Guds ära uppsatte Andreas Steinhalsen, canonicus i Varmias kyrka,

detta, medan han levde. Varmia är Ermelands latinska namn, d. v. s. det ostpreussiska biskopsdömet, vars huvudstad Frauenburg intogs av svenskarna 1626. Ecclesia varmiensis betyder domen i Frauenburg. Denna, som var befästad, stormades och plundrades av svenskarna vid detta tillfälle, och det är härifrån som Adler Salvius hämtat sin gåva (Fig. 176—179.)

RELIEF-
TAVLOR

Å förhallens murar sitta, infattade i väggfasta ramar, tio reliefer av förgylld stuck, framställande 1 Kristi födelse, 2 Kristi dop, 3 Kristus gisslas, 4 Korsbärandet, 5 Den korsfäste med Maria, Johannes och Maria Magdalena, 6 Uppståndelsen, 7 Kvinnorna vid graven, 8 Himmelsfärden, 9 Den helige Andes utgjutande, 10 Yttersta

Fig. 180. Nattvarden, relieftavla av stuck (före 1622).

Abendmal, Relieftafel aus Stuck.

The Lord's Supper, relief of stuck.

domen. Denna är fattad i breddformat B. 157 cm, samtliga övriga i höjdformat H. ca 120 cm, B. ca 80 cm, allt utan ramarna. Samtliga visa en enhetlig nederländsk-tysk sen 1500-talsstil, utom nr 4 och 7, som äro svenskt arbete från mitten av 1800-talet. Med denna svit sammanföres i inventarierna en inne i kyrkan å muren vid museidörren fästad relief i liknande stil, framställande nattvarden. (Fig. 180.) B. 150 cm. Samtliga sägas i 1828 års inventarium tagna av fältmarskalken grefve Königsmarck vid Prags erövring d. 16 juli 1648 ur ett gammalt ruinerat kloster. I Palmiskiölds anteckningar (vol. 262, pag. 275) möter däremot följande uppgift: R. Skattmestaren Joh. Mattsson år 1622 förärat til kyrckian 10 stycken stentaflor, som beslogos med bräder, för hvilken uppgift Nicolai kyrkas bok 1622 citeras. Denna finns icke kvar. Förlita vi oss på excerptet, skulle tavlorna — kanske krigsbyte — skänkts av fältmarskalken Jesper Mattson Cruus, vars stora gravmonument vi finna beskrivet s. 514 ff.

Dessutom finnes i kyrkan en serie reliefer med bibliska ämnen, som tillhöra läktarnas dekorering och skildras i samband med dessa.

Rysk ikon i triptykform, vars mittparti framställer S. Nicolaus. (Fig. 180 a.) RYSK IKON
Trä, utvändigt beklädd med körsbärsröd sammet och beslag av förgylld koppar, invändigt med rött siden. S. Nicolai kläder och gloria av pressat, ciselerat och förgyllt silver, ansikte och händer målade i brun färg med metallartat hård yta. På sidorna synas bröstbilder av Kristus och Maria; ovanför tre änglar vid ett bord, symbol av Treenigheten. På vardera flygeln fyra helgon, vilka enligt inskrift före-

ställa: Peter (metropolit i Moskva), Johannes Döparen, Efraim, Jona (metropolit i Moskva), ärkeängeln Mikael, Alexej (metropolit i Moskva), Filip (troligen ett Moskva-helgon), Sergius (grundläggare av Troitski Sergievsk-klostret i Moskva). I flyglarnas övre del t. v. bebådelsens ängel, t. h. Maria. Alla dessa figurer framställda i målning på koppar i varma färger, glolor och omraming av silver.¹

Ikonen synes vara sammansatt av två delar. Corpus med Nicolausbilden är, vad metallarbetet beträffar, rikare och möjligen en senare typ. Flyglarnes infattning är enklare. Dess målningar är ett vårdat arbete, troligen från Moskva och 1600-talet. Treenighetsbilden upprepar en berömd komposition av Andrej Rubljow.²

På ett å baksidan fäst på papper står följande inskrift i bläck:

»Til Gudz HELIGA NAMNS ähra, och en Hugnelig ihukommelse af Ten Härliga Seger, som Hans May:ttz Konung CARL then XII:s Trouppar, 900 Man starcka, under Öfversten, Högwälborne Grefve Adam Ludwig Lewenhaupt vtcommenderade vtvr Curland, af General Majoren och Gouverneuren, Wälborne Carl Magnus Stuart, samt förstärckte med 400 Man vtvr Rigas Garnizon, af General Lieut. och Gouverneuren, Högwälb: H:r Baron Carl Gustaf Frölich, under Öfwersten, Wälb:ne Johan Adolf Clout af Jurgensburgh, then 19. Martij A:ö 1703. vti Littauen, wid Jagarini, ei långt från Birsen, igenom Gudz mächtige bijstånd, befächtade emot 6 000 Ryssar och Littower, hwilka miste alla deres stycken, Fanor, bästa manskapp och alt Aeqvipage, hafwer bemälte General Major och Gouverneur Stuart denne Nicolaij Tafla, som då ock tagen blef, til Stockholms Store eller S:t Nicolai Kiörka förährat.» Samma inskrift är på samma sätt anbragt å ett till ikonens hörande fodral av grönmålat trä, sirat med krön och sidostycken i kontursågade, genombrutna volutformer.

Ikonen har alltså tagits i slaget vid Sjararin nära Bersin 1703 och skänkts till kyrkan av generalmajor Carl Magnus Stuart. H. 42,4, B. (utan dörrarne) 27,4.

¹ För bestämningen av helgonen har förf. mottagit en värdefull hjälp av Dr Alexandroff, pressattaché vid sovjetlegationen i Stockholm.

² Målare och munk, verksam i Moskva 1370—1430. (A. ELIASBERG, *Russische Kunst*, München 1915, s. 38.)

Fig. 180 a. Rysk ikon, Moskva, 1600-talet.

Russische Ikone.

Russian Ikon.

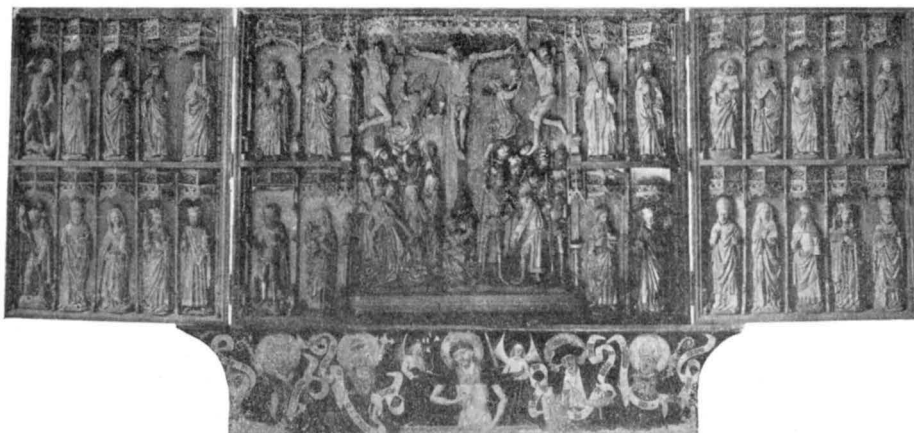

Fig. 181. Österåkeraltarskåpet med uppslagna dörrar, fordom Storkyrkans (1648).
 Der Altarschrein von Österåker (ursprünglich der Nikolaikirche zugehörig). The reredos from Österåker (originally belonging to S. Nicholas Church).

B. MEDELTIDA KULTBILDER

Äldsta kända altaruppsatsen är det s. k. Österåkerskåpet, ett retabulum med två par rörliga dörrar, nu i Statens Historiska Museum, som genom köp 1867 förvärvade det från Österåkers kyrka i Uppland. Genom inskrift visar sig altarskåpet ursprungligen vara gjort för Storkyrkan 1468.

ÖSTERÅKER-
ALTARET

Altarskåpets corpus samt det inre dörrparets insidor framställa i skulpterat arbete korsfästelsen, omgiven av helgonstatyetter i nischer: 12 apostlar (däri inräknat Johannes evangelisten) samt 16 andra heliga, nämligen: S. Göran, S. Lars, S. Kristoffer, S. Maria Magdalena, S. Barbara, S. Erik, S. Olof, S. Anna, S. Johannes döparen, S. Katarina av Alexandria, S. Birgitta, S. Antonius, S. Gertrud samt tre biskopar utan attribut, vilka förmodats framställa S. Nicolaus, kyrkans patron, S. Henrik och S. Eskil.¹ Stängas innerdörrarna, bilda dessas yttersidor samt ytterdörrarnas innersidor en sammanhängande följd av 16 målade scener ur Marias och Kristi liv, från Marias trolovning till och med Kristi fastnaglande på korset. Då innerdörrarna öppnas, ser man alltså en omedelbar fortsättning av passionsberättelsen, Golgatas scenen i en något längre framskriden tidpunkt, då Longinus höjer lansens mot Kristi sida. När även ytterdörrarna stängas, märkes, att varje spår av målning är försvunnet på högra dörren, under det att den vänstra har bevarat rester av två stående figurer: en S. Olof och en Jungfru Maria. Det har förmodats², att den illa medfarna högra dörren visat S.

¹ Jfr ANDREAS LINDBLOM, Nordtysk skulptur, s. 5.

² LINDBLOM, a. a. s. 9.

Eriks och S. Birgittas bilder. Det är mera troligt, att jämte S. Erik, kyrkans ursprungliga namnhelgon, biskop Nicolaus av Myra här framställts. Att just dessa fyra: Nicolaus, Olof, Erik och Jungfru Maria voro kyrkans huvudpatroner, har påvisats flerstädes i detta arbete. S. Görän är en femte huvudpatron, men han uppträder som sådan först i och med Sten Stures stora S. Görans-bilds stiftande 1489. Den bäst bibehållna målningen finnes å predellan, där de fyra latinska kyrkofädernas bröstbilder omgiva en Kristus som »smärtornas man».

Inskriften på predellan lyder i översättning: »Denna tavla fullbordades i Lübeck, då man skrev efter Kristi börd 1468 Marie besökelsedag (d. 2 juli). Vid den tiden voro kyrkovårdar i kyrkan uti Stockholm Tideman Peckowe och mästare Lars.» De båda kyrkovårdarnas namn äro målade i annan färg och form, uppenbart ditkomna, efter det altarskåpet anlant till Stockholm.

Målningarna, som äro av högre rang än skulpturerna, ha tillskrivits en av Lübecks mest framstående konstnärer, Hermen Rode¹ och erkännas nu allmänt såsom hans verk. För skulpturerna har den store Bernt Notkes namn nämnts.²

Huvudsaken i altarskåpets bildcykel är, såsom naturligt i en högaltarprydnad, Kristi liv och passion, samt apostlakretsen, vilken sedan urminnes tider i den kristna konsten brukar omgiva Frälsaren. Sammanfatta vi övriga namngivna bilder, så visar sig en märklig överensstämmelse med de i Storkyrkan befintliga kor- och altarstiftelserna vid tiden för altarskåpets förfärdigande. Görän, Kristoffer, Maria Magdalena, Barbara, Erik, Olof, Johannes Döparen, Karin av Alexandria och Gertrud hade alla år 1468 sina altare i Storkyrkan, som vi sett s. 353 ff. S. Annas fanns med sannolikhet då (jfr s. 48), Birgittaaltarets egendom är första gång nämnd 1473 (se s. 49 o. 361 ff.), det är alltså gott möjligt att det existerade 1468. Dessa heliga personer äro framställda i skulptur i altarskåpet. Härtill kommer Vår Fru, som var en av kyrkans huvudpatroner och som även hör till de i skulptur framställda, ehuru endast som medspelare i Golgatasenen, men dessutom är hon målad på den ena ytterflygeln. Det synes då berättigat att uppkalla de tre hittills onamnade skulpterade helgonen, alla biskopar, efter de åt biskopliga helgon ägnade altaren, som vi ännu icke funnit reflekterade i altarskåpet. Dessa äro fem, nämligen S. Nicolaus, S. Henrik, S. Blasius, S. Eligius och S. Martin. Av dessa kan S. Eligius elimineras, enär han först 1485 är känd som altartitel i kyrkan (s. 359). S. Blasius uppträder icke heller i handlingarna förrän 1485, det då nämnda Blasius-koret är visserligen äldre, men dock ej äldre än 1475 (s. 359). Han elimineras alltså. Återstå S. Nicolaus, S. Henrik, S. Martin, alla tre hörande till de största namnen i den svenska helgonvärlden, alla i besittning av urgamla prebenden och kor i kyrkan. Skulle alltså något brista i be-

¹ Av ADOLPH GOLDSCHMIDT i Zft f. bild. Kunst 1901, s. 36.

² Av ANDR. LINDBLOM, dock med reservation: »— ett bestämt samband med hans konst — möjligheten föreligger, att de äro verk av hans hand.» A. a. s. 16. Här finnes utförlig beskrivning och goda ljustrycksavbildningar av altarskåpet.

Fig. 182. Österåkeraltaret, corpus' mittre del.

Der Altarschrein von Österåker, mittlerer Teil des Corpus. The reredos from Österåker, central part of the corpus.

visningen om Eligius och Blasius karaktärer såsom senkomna, så måste dock de tre gamla stormännen ha företräde till platser i högaltarpriydnadens panteon. De tre namnens fördelning på de tre figurerna är svårare. S. Henrik synes dock säker genom sin plats, som korresponderar med hans konungslige herres, S. Eriks, men de andra båda kunna icke särskiljas, då de sakna attribut. Möjligen få vi tänka oss den mera ungdomlige, lockige som S. Martin, den ridderlige biskopen, medan den äldre kan nämnas som Nicolaus.

Fig. 183. Österåkeraltaret, Maria Magdalena och Barbara, skulpturer å vänstra inre flygelns innersida.

Der Altarschrein von Österåker, Maria Magdalena und Barbara, an der inneren Seite des linken inneren Flügels.

The reredos from Österåker, Maria Magdalena and Barbara of the inner left aisle.

Fig. 184. Österåkeraltaret, Kristoffer och helig biskop, skulpturer å vänstra inre flygelns innersida.

Der Altarschrein von Österåker, S. Christopher und heiliger Bischof. Skulpturen an der inneren Seite des linken inneren Flügels.

S. Christopher and holy bishop, of the inner left aisle.

Fig. 185. Österåkeraltaret, gisslingen, målning av Hermen Rode å hög-
inre flygelns yttersida.

Der Altarschrein von Österåker, Geisselung,
Gemälde an der Aussenseite des rechten
inneren Flügels, von Hermen Rode.

The reredos from Österåker, flagellation,
painting on the exterior side of the inner
aisle to the right by Hermen Rode.

Fig. 186. Österåkeraltaret, törnekröningen, målning å högra inre flygelns sida.

Der Altarschrein von Österåker, die Dornenkrönung. The reredos from Österåker, the coronation of Christ.

En bekräftelse på riktigheten av denna identifiering är, att de ur Storkyrkans synpunkt förnämaste personerna: Vår Fru, S. Nicolaus, S. Olof, S. Erik nu befinnas alla utmärkta genom dubbel framställning, dels i skulptur inuti, dels i målning utanpå retablet.

Av altarskåpets figurer återstå nu Maria Magdalena, S. Lars och S. Antonius. För dem ha vi icke funnit någon motsvarighet i kyrkans namngivna stiftelser. Det är emellertid icke uteslutet, att stiftelser med deras namn förekommit, ehuru icke deras namn bevarats i dokumenten. Vi ha ju underrättelser om stiftelser, där endast stiftarnamnet, icke altarets titel är känt, t. ex. »Hustru Elins altare», »Karlagilletts altare» o. s. v.

Mot den förut gängse åsikten, att Österåker-skåpet redan ca 1514 fick rymma fältet för ett nederländskt altarskåp, skola vi här nedan, vid Vårfru-altaret vända oss. Det skall visa sig, att det icke finnes någon anledning att tro det Rode-Notkeska retablet avlägsnat förrän tidigast vid mitten av 1500-talet (jfr nedan s. 401), senast år 1633, då Storkyrkan erhöll en modernare prydnad på högaltaret. Härmed stämma väl uppgifterna ur Österåker kyrkas arkiv, som icke vet av altareskåpet förrän 1649, då det börjar repareras. Det förefaller alltså troligast, att det blivit undanställt i Storkyrkan 1633, misskött och efter en tid överlåtet åt den nämnda landskyrkan. Jämför dock vad här nedan förmodas om Jäder-altarskåpet.

Föregångaren till detta altarskåp var troligen »den gamla tavlan», om vilken rådet den 18 december 1475 (alltså 7 år efter Österåkerskåpets ankomst) beslöt, att hon skulle flyttas till Uppsala gråbrödrakloster, som blivit fattigt på prydnader genom den stora branden.¹ Huruvida denna tavla ännu existerar (i någon landskyrka?) är ovisst.

1633 års altarprydnad är omtalad s. 381 f.

Storkyrkans medeltida sidoaltares utstyrsel har i några fall kunnat återfinnas. Dit hör Jäders kyrkas nuvarande högaltareprydnad, förmodligen från början altarskåp för Vår Frus kor i S. Nicolai kyrka.²

ALTARSKÅPET
I JÄDER.

År 1644 förvärvade Axel Oxenstierna från Storkyrkan³ detta praktfulla arbete, vars skulpturer härröra från Jan Bormanns verkstad, Brüssel, och vars flygelmålningar signerats av Jan van Coninxloo. Altarskåpet pryder ännu Jäders kyrka i Södermanland,

¹ FRANS DE BRUN, Österåkerskåpet i Stockholms Storkyrka, i Fornvännen 1918, s. 95. Jfr Tb s. 42. Dr de Brun har i samma uppsats framkastat, att Österåkerskåpet ursprungligen prytt icke högaltaret utan Helga Korsaltaret. Trots många anförda plausibla skäl förfaller hypotesen på grund av Österåkerskåpets storlek — 6 meter brett — ty Helga Korsaltarets kor disponerade icke en vägg av sådana dimensioner.

² För dess beskrivning hänvisas läsaren till Katalogen över utställningen av äldre kyrklig konst från Strängnäs stift, Strängnäs 1910, samt till »Studier» över samma utställning, utg. av CURMAN, ROOSVAL, AF UGGLAS, samt till ROOSVAL: »Altarskåp i kyrkor och museer».

³ Enligt följande på Johan Hadorph återgående anteckning i Palmskiöldska samlingen 262 pag. 301. »Den gamla tafflan som först stodh framom för altaret är aff Kantzl. graf. Axel Oxensterna gifven till Jäders kyrkhia ther han sin lägerstad hafwer.»

Fig. 187. Österåkeraltaret, predellan.

Die Predella des Österåker Altarschreins.

The reredos from Österåker, the predell.

byggd av den store rikskansleren. Det blev enligt inskrift färdigt 1514. »Dess storlek och prakt samt frånvaron av någon på särskilt sätt framhävd helgongestalt gör det sannolikt, att det anskaffats för högaltarets prydnad», säger A. Lindblom, och så har även tidigare på grund av Hadorphs s. 400 citerade anteckning varit förf:s mening. Det måste dock påpekas, att vissa fakta tala emot detta antagande. Huvudframställningen i ett högaltares figurvärld bör ju vara Kristus och helst Kristus på korset. Här är, som vi strax skola se, Korsfästelsen given i mindre skala, medan huvudscenen skildrar Födelsen, där ju Maria är den mest framträdande personen. Retablet skulle alltså kunna tänkas som prydnad å ett Vårfru-altare. Vårfru-koret var ju också ett av kyrkans största och motiverade alltså väl en så ståtlig altarprydnad.

Är antagandet riktigt, så har retablet stått mot Vårfru-korets östmur nära sydöstra hörnet, vilket förutsätter, att vägg existerade där 1514. Den byggnadshistoriska analysen lämnar stöd för detta (s. 281). Med en viss sannolikhet kan konstverkets följande öden tecknas. År 1528 då S. Görän flyttas till Vårfru kor, säges i tänkeboken, att Vårfru kor skall vara i S. Anne kor. Därmed bör väl menas, att för att giva plats åt det skrymmande S. Görans-monumentet Vårfrus stora altare med altarskåp och skrank flyttades till det närbelägna Anna-kapellet. Var kan det stora altarskåpet ha stått där? Knappast mot fönsterväggen, ty då skulle koret blivit mörkt. Knappast mot västväggen, ty där var själakorstrappan. Återstår östmuren — det är just med anledning av denna notis om Vårfrus flyttning, som vi vågat antaga, att i detta kor undantagsvis ännu 1528 en östervägg existerade.

Hur länge kunde det stå kvar här? Omöjligt utöver 1560, då som vi tidigare skildrat, Gustav I rivit tvärmurarna i denna trakt. För att få en vägg att stödja emot måste det stora Vårfru-skåpet då begiva sig till det ena av de få kor, som ännu hade kvar en tvärmur, nämligen S. Andreas. Härpå tyder nämligen det förhållande att konstverket på 1600-talet jämte detta kor (som gravplats jfr s. 28 f.) övergick till rikskansleren, som 1644 flyttade det till sin kyrka i Jäder, Södermanland. Naturligtvis är det också tänkbart, att altarskåpet först en tid stod i högkoret. Det utgjorde en magnifikare fonddekoration, den stora kyrkan jämförd med det låga och mindre starkt förgyllda Österåkeraltaret.

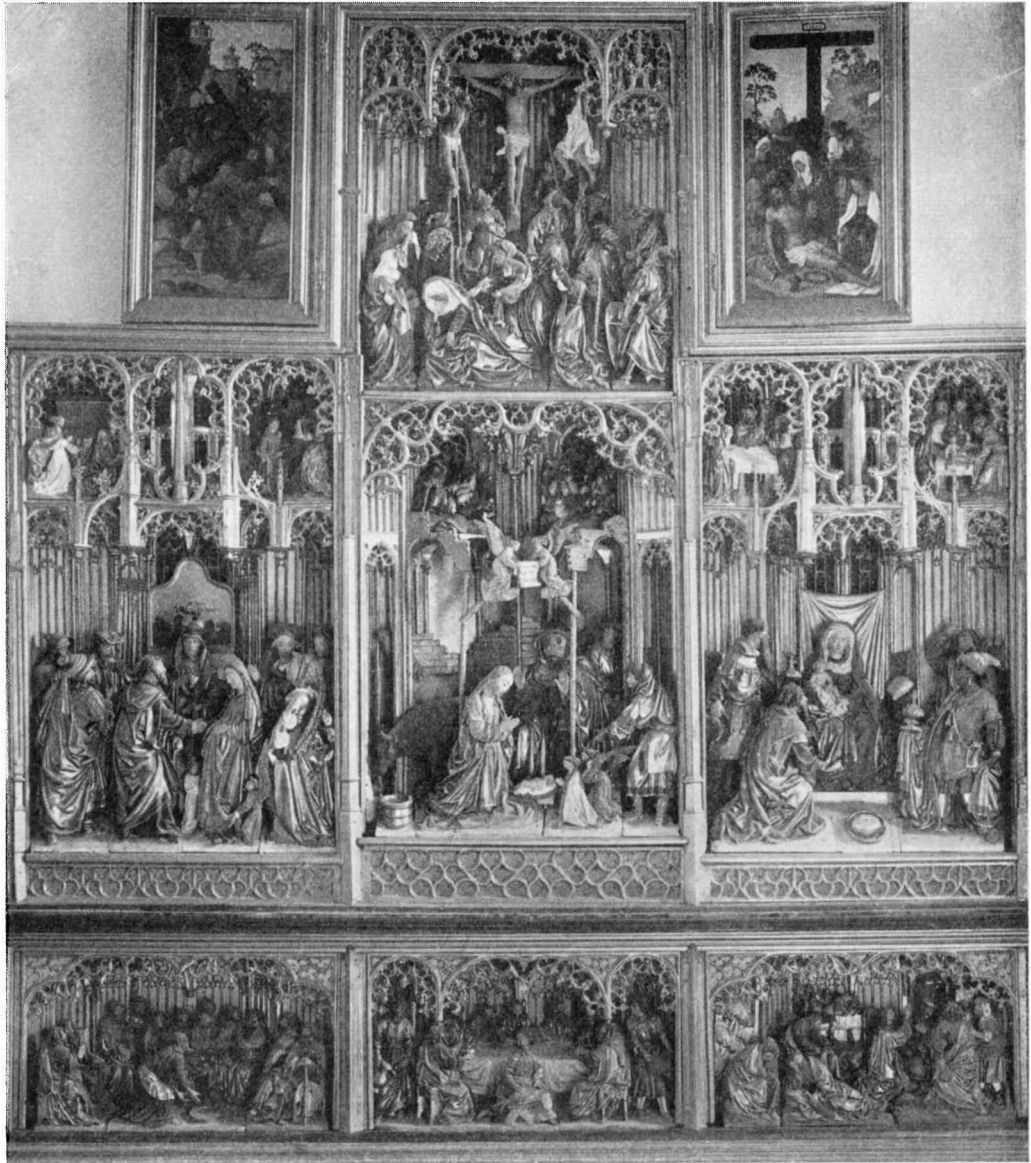

Fig. 188. Altarskåpet från Jäder av Jan Borman 1514, corpus.

Der Altarschrein von Jäder (ursprünglich der Nicolaikirche zugehörig). The reredos from Jäder (originally belonging to S. Nicholas church).

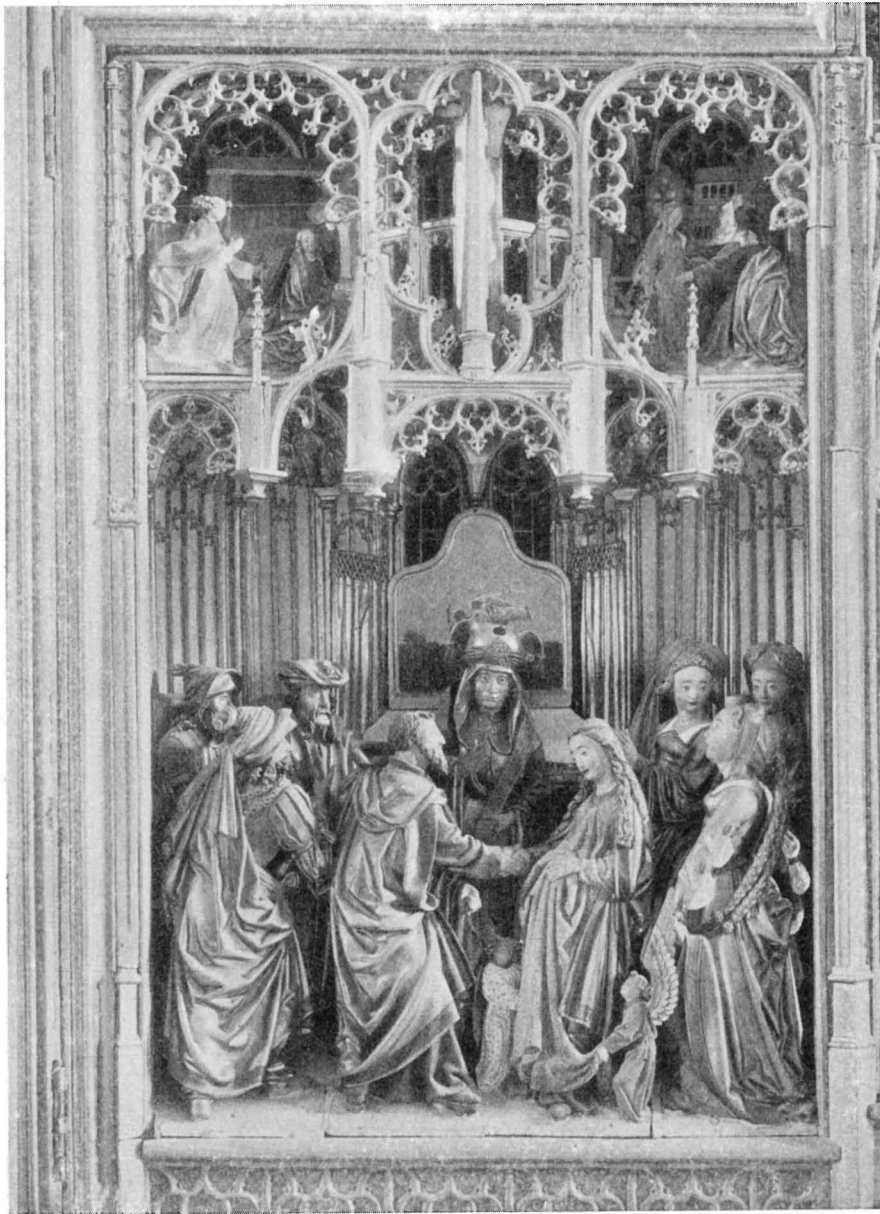

Fig. 189. Altarskåpet från Jäder, Marias förmålning.
Der Altarschrein von Jäder. Vermählung Marie. The reredos from Jäder, the betrothal of the Virgin.

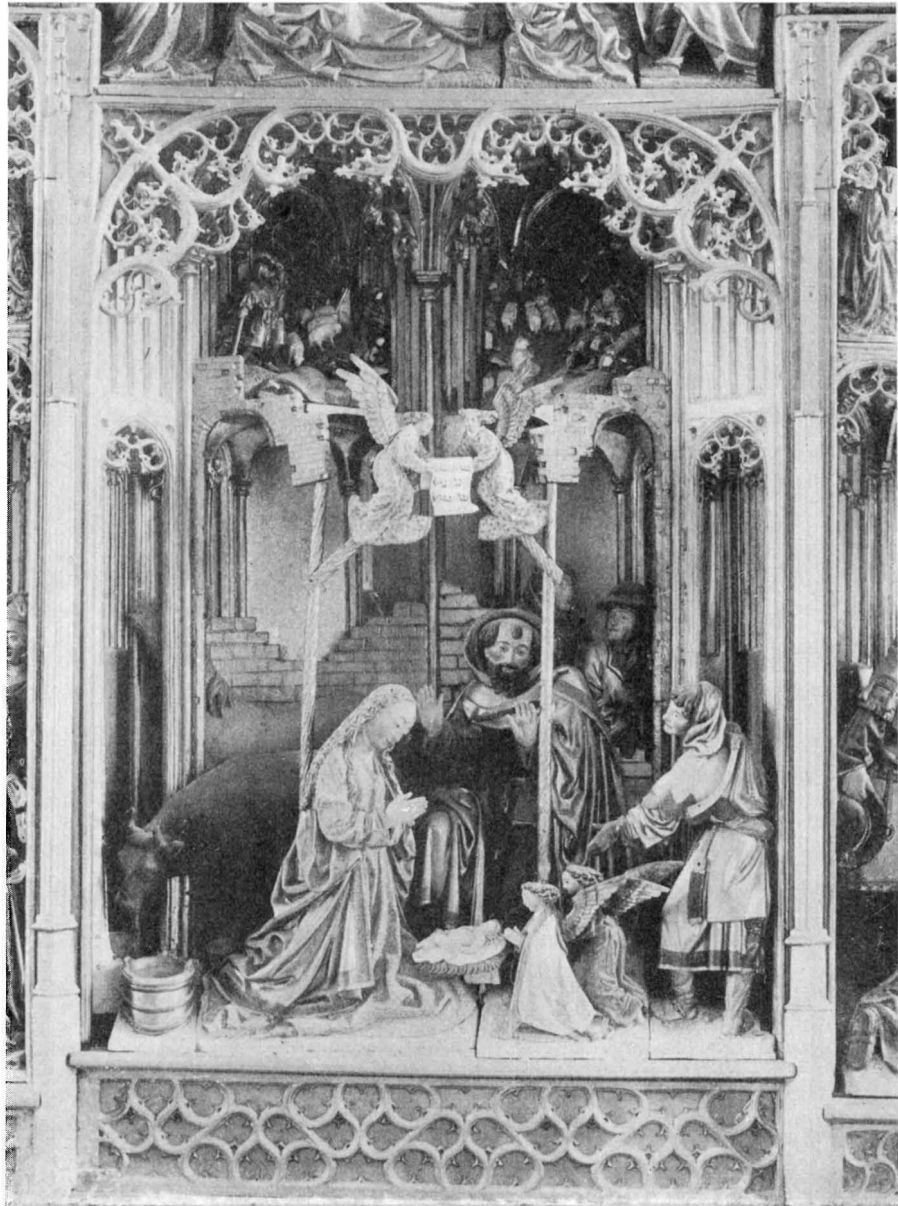

Fig. 190. Altarskåpet från Jäder, herdarnas tillbedjan.
Der Altarschrein von Jäder, Anbetung des Kindes. The reredo from Jäder, adoration of the Infant Christ.

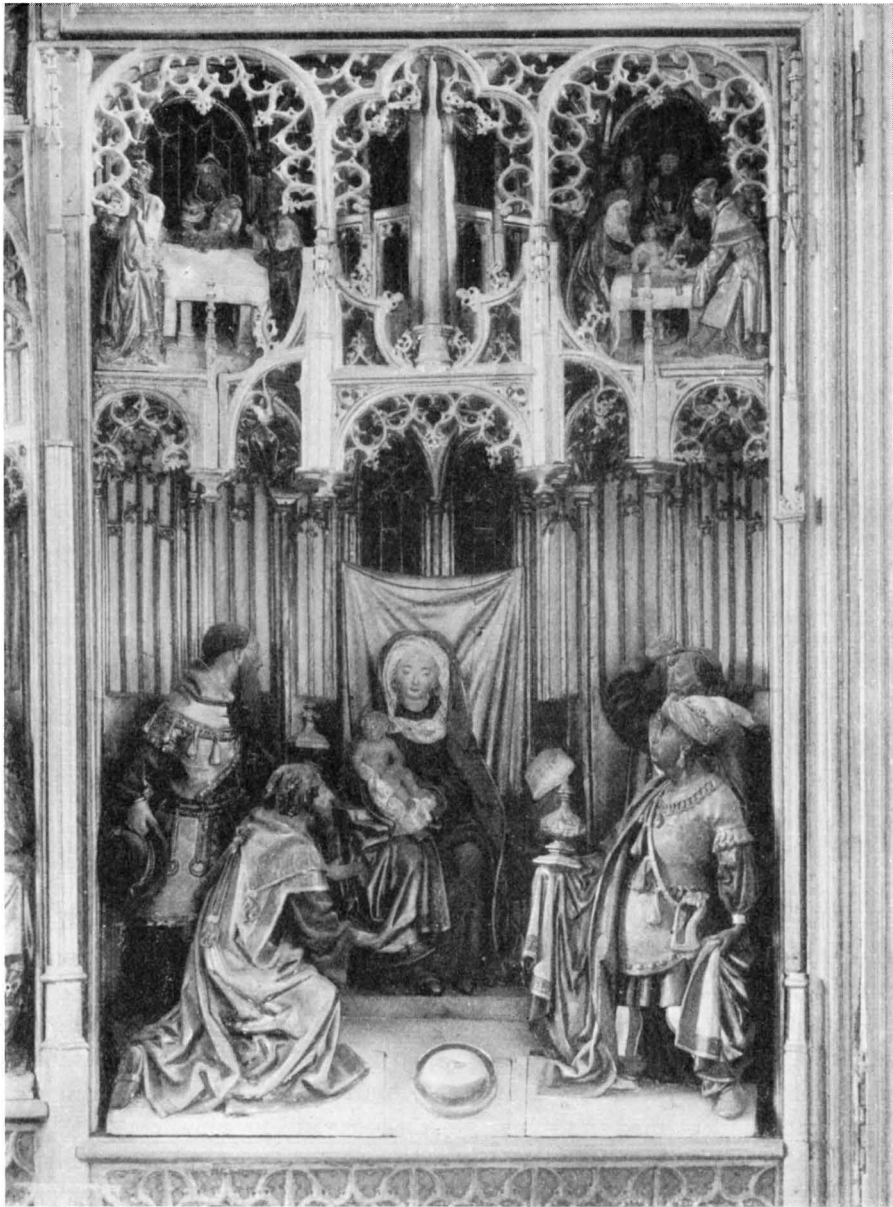

Fig. 191. Altarskåpet från Jäder, konungarnas tillbedjan.
Der Altarschrein von Jäder, die Heiligen drei Könige.   The reredos from Jäder, adoration of the magi.

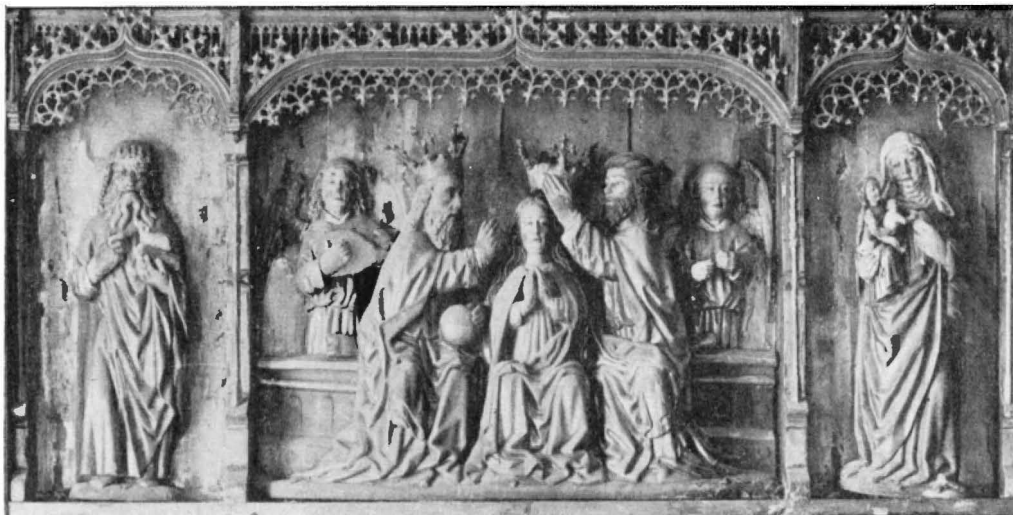

Fig. 192. Altarskåpet i Boglösa, corpus: Marie kröning.

Oberteil vom Altarschreines in Boglösa (ursprünglich der Nicolaikirche zugehörig), Krönung Mariä. Part of the rearedos in Boglösa church (originally belonging to S. Nicholas church), the coronation of the Virgin.

Att Vårfru-altareskåpet någon gång intagit högaltaret, stödes av Hadorphs hos Palm-sköld bevarade anteckning om: »den gamla tavlan som förr stod frammanföre altaret». År 1633 står det nederländska altarverket i varje fall icke där, utan i Andreas' kor, ty då uppstiger på kyrkans hedersplats den i samtidens ögon långt präktigare tavla, som Carl Carlsson Gyllenhjelm skänkt och som s. 381 närmare omnämnes.

BOGLÖSA-
ALTAR-
SKÅPET

Även ett annat landskyrkoaltarskåp kan här återknytas till sitt ursprungliga hem, Storkyrkan, nämligen Boglösa kyrkas (Uppland), ursprungligen gjort för Helga Lekamens kor i Stockholms Storkyrka. Altarskåpet, som är beskrivet i katalogen för kyrkliga utställningen i Uppsala 1918, är bevarat och visar genom huvudfigurerna i corpus' skulpturer och flyglarnas målning, att det troligen beställts för ett Helga Lekamens altare. Vi veta av flera uppgifter i Stockholms stads tänkebok, att ett för Storkyrkan avsett altarskåp levererats av en okänd konstnär i staden, Mäster BERTIL MÅLARE.¹ Det överlämnas emellertid till Boglösa kyrka, och frågan om denna församlings ekonomiska mellanhavanden med mästaren sysselsätter rådstun vid flera tillfällen under åren 1478—1481. Att ett dylikt, modernt arbete, utfört av en ansedd målare, plötsligt blir oanvändbart och ratas, måste bero — såsom jag förut sökt visa — på exceptionella omständigheter. Vi ha i byggnadsanalysen sett, att Helga Lekamens rymliga kor hade breda väggar i öster och väster, mot vilka ett altarskåp av Boglösa-typens breda mått väl kunde stå. Åren 1476—77 utfördes emellertid, (jfr ovan s. 341), en

¹ Jfr ROOSVAL, Bertil Målare, i Biogr. Lex. IV s. 24 ff.

Fig. 193. Altarskåpet i Boglösa.

Der Altarschrein in Boglösa.

The rearedos in Boglösa church.

ändring, varigenom Helga Lekamens östra vägg försvinner och där befintligt altare alltså hänvisas till att stödja sig mot en pelare. Det av Mäster Bertil beställda arbetet blir härigenom oanvändbart och avyttras därför till en landskyrka, där det kunde fungera såsom högaltareprydnad.

Kyrkans märkligaste minne från den medeltida helgonkulten är Sankt Göransmonumentet, ännu till sina väsentligaste delar bevarat inom kyrkan såsom dess värdefullaste inventariestycke.

SANKT
GÖRANS-
MONUMENTET

Det är f. n. (1926) provisoriskt uppställt i norra inre sidoskeppet, 2:a travéen från öster. Det består av följande delar, alla av skulpterad polykrom ek:

1. En ryttarstaty av helgonet i övernaturlig skala, kämpande med draken, nu uppställd på en låg tillfällig sockel av gråmålat virke. Total H. utan piedestal 360.

2. Panel i tre stycken, genombrutet spjälverk samt 6 reliefer ur Georglegenden, ursprungligen avsedda till sidor å ryttarstatyens sockel. H. 157. Panelstyckenas B. 165,5, 158,5 och 158,5.

3. Prinsessan, knäböjande staty i samma skala, på likaledes provisorisk sockel bakom, nordöst om riddaren. H. 174.

4. Kastellet, från vilken prinsessans föräldrar ursprungligen tänktes åskåda striden. Dessa figurer saknas nu. Står nu bakom och nordöst om riddaren. H. 80. L. 126. B. 116.

5. Två rektangulära pannåer med vapensköldar och namn, på den ena Sten Sture d. ä:s, på den andra hans gemåls, Fru Ingeborg Totts. Hänga på pelarna b^4 och c^4 .

6. Ett antal lösa delar, tillhörande dels riddarens rustning, dels terrängen under honom, bland vilka särskilt märkas två av drakens offer, bysten av en död, blodig man (fig. 197) och ett redan starkt förvandlat dödhuvud. I glasmontrer mellan b^5 och c^5 .

7. En samling relikier — små i tygbitar inlindade benskördor — vilka vid monumentets invigning överlämnades från påven genom en nuntie och som då inlades i en för ändamålet anbragt fördjupning i helgonbildens bröst (i kyrkans museum).

Materialet är överallt ek med kredering, målning och förgyllning, detaljer av läder tagel o. s. v. Då monumentet utförligt behandlats i andra arbeten,¹ lämnas här endast en sammanfattande skildring av detsamma och dess historia.

Monumentets huvudparti, helgonet till häst i strid med draken, är den bäst bibehållna delen av en ursprungligen mycket omfattande helhet. Draken är redan genomborrad av lansens, vars främre del sitter kvar i såret i halsen. Den bakre avbrutna delen håller det rasande odjuret i sin ena framtass. Draken vältrar sig på ryggen, ryttaren galopperar fram över sin fiende och höjer svärdet till hugg mot huvudet. Ena bakfoten hugger hästen i buken och bildar därigenom det stöd, varigenom ryttarstatyns djärva och ovanliga ställning statistiskt möjliggjorts. (I tassens är en järnkonstruktion gömd, som visserligen måst understödjas av en fri järnstötta.) Den välvuxne, guld- och ädelstensstrålande riddaren sitter nästan lodrätt i sadeln, tyglade sin vitgrå apelkastade hingst. Rytarestatyn bildar en kontrast mot den oerhörda, gulgrönt fläckiga, med vårtor, taggar, flamliska horn späckade draken, som kröker sig i dödskamp och hämndraseri — kontrasten är planerad med beräkning och gör en mäktig verkan. I vänster profil framträder själva ryttarbildens renast, från höger sett äro drakens kurvor mäktigast, framifrån ses de båda huvudfigurerna korsande varandra, en utomordentligt rik silhuetten, bakifrån är aspekten mindre rik men dock av intresse. Från alla håll gör monumentet således anspråk på att skådas,

¹ De viktigaste äro: HANS HILDEBRAND, Herr Stens Sankt Jöran, i *Antiqvarisk tidskr.* VII, nr 4, Stockholm 1884–85. — Avskrifter gjorda av K. H. KARLSSON i Vatikanska arkivet, tryckta i *Historisk Tidskrift* 1901, s. 76. — J. ROOSVAL, Studier rörande Storkyrkans Sankt Göransgrupp, i *Meddelande från Nordiska Museet* 1901, s. 209. — Samme förf., *Hvem har skulpterat S. Görans och draken?* i *Festskrift för Henrik Schüch*, Studier tillägnade Henrik Schüch på hans 50-årsdag av vänner och lärjungar, Stockholm 1905. — Samma uppsats på tyska i *Jahrbuch d. königl. preuss. Kunstsammlung* 1906, s. 166. — ISAK COLLIN, Stockholms Storkyrkas återfunna relikier jämte några arkivaliska bidrag till St Göransstatyns datering, i *Fornvännen* 1919. — J. ROOSVAL, *Riddar Sankt Görans* i *Stockholms Stora eller Sankt Nicolai kyrka*, Stockholm 1919. — Samme förf., *Nya Sankt Görans-studier*, Stockholm 1924.

Fig. 194. Sankt Göransmonumentet, provisorisk uppställning.
 Die S. Georgs-Gruppe, von Bernt Notke. The S. George-monument, by Bernt
 Notke from Lübeck.

alla detaljer i skulptur, förgyllning och färg äro åt alla håll lika minutiöst behandlade. Allting tyder på att konstnären avsett en fritt stående, från alla håll, men framför allt i profil och halvprofil för åskådarens blickar tillgänglig ryt-tarstaty.

Minnnet av den ursprungliga platsen i kyrkan och sockelns utseende är sedan sekler försvunnet, men de rön, som på senare tider gjorts (mitt arbete av 1924, se not å föreg. sida), möjliggöra en föreställning om den förlorade helheten och bekräfta den för en gotisk staty så förvånande karaktären av fristående skulptur.

En serie reliefer innefattade i ett skrankartat panelverk, sedan länge bevarade i kyrkan och ansedda som ett altarskåp, har befunnits framställa S. Georgslegenden och utgöra

delar av sockeln, vilken genom spår av sammansättningar kan rekonstrueras ungefär som pl. 41 i mitt nyss citerade arbete visar. På varje sida två reliefpar, skilda av en nisch med tourellartat krön. Detaljerna i nischen äro icke bibehållna och kunna alltså tänkas annorlunda, särskilt gäller det dess övre avslutning. Hörnpartierna äro icke bibehållna och kunna alltså haft en helt annan form. Likaså kan höjden på sockelns undre odekorerade del tänkas i något avvikande mått. Rekonstruktionens höjdmått beror på spår efter människohänders nötning å viss nivå av de bevarade skranken. Jag antar de bero på att åskådare, som velat se på reliefernas intressanta historier på nära håll, här stött sig med händerna — genom att antaga denna punkt ca 1 meter över golvhöjden, får jag höjden å sockelns felande, undre parti.

Till drakstriden hör, enligt legenden, en prinsessa med sitt lamm, båda avsedda till måltid för draken. Hon har sedan länge varit placerad på en sockel, dekorerad som ett kastell. Emellertid visa redan hennes mått, att hon icke från början hör hit. Hennes släp har blivit avsågat, för att hon skulle få rum på kastelets platta takterrass. Sankt Georgslegendens ikonografi visar också med ett överväldigande stort bevismaterial av målningar och reliefer, att prinsessan aldrig framställes inne i eller på en befästad plats. Tvärtom knäböjer hon ute på nakna marken, skyddslöst priggiven åt odjuret. Ett kastell eller en hel befästad stad — som räddades från drakens hot genom att offra prinsessan — förekommer visserligen också på flertalet bilder av drakstriden, men i förening med andra personer: prinsessans föräldrar och möjligtvis andra åskådare, som från säker ort följa händelsernas förlopp. Vi tänka oss alltså även i Stockholmsmonumentet prinsessan och kastelet som två skilda lemmar i det stora komplexet, kanske ställda å framskjutande partier av kyrkans murar symmetriskt flankerande huvudgruppen. Kastelets tak har kanske burit tornartade krön och, som sagt, bilder av de åskådande.

Med detta så rekonstruerade omfång är monumentet otänkbart i alla nu existerande utrymmen av S. Nicolai kyrka. Denna är som vi sett, sedan medeltiden, särskilt förändrad i ett avseende: korets östligaste del har avskurits. Den avskurna delens former kunna emellertid i stora drag rekonstrueras och det visar sig, sedan genom den i denna bok givna undersökningen av Storkyrkans hela konsthistoria plankartan över äldre helgonaltare någorlunda klarlagts, att Sankt Görans-monumentets ursprungliga plats med största sannolikhet just varit det nu försvunna korpärtiet. Här, bakom högaltaret, var kyrkans största valv, dess bäst belysta plats, och här kunde åskådaren både å tillbörlig distans och på nära håll njuta av verkets helhetsintryck och av dess enskildheter.

Sedan den imponerande helheten beskrivits, bör det tilläggas, att vissa enskildheter, vilkas plats f. ö. ännu icke är fullt klarlagd, äga en konstnärlig kraft, som åtminstone på moderna åskådare verkar som självständiga starka konstverk. På terrängen invid draken ha legat strödda likrester efter drakens måltider. Jag tänker särskilt på den blodiga bysten, med dess själsligt betonade drag, en gripande enkel symbol av mänskligt lidande. Ansiktstypen är egendomligt spenslig i jämförelse med Notkes

Fig. 195. S. Göran inför kejsaren, relief från S. Göransmonumentets piedestal.

S. Georg vor dem Kaiser, Sockelrelief, der S. Georgs-

gruppe.

S. George before the emperor, relief from the socle of
the S. George-monument.

andra verk (fig. 197). Däremot är det andra likhuvudet, redan i föruttnelsetillstånd, i sin kärva kubiska byggnad en typisk Notke. Verkets huvudmästare är enligt allmänt accepterad attribution¹ Mäster Bernt Notke från Lybeck, som från 1483—1497 var

¹ Av J. ROOSVAL i Jahrbuch d. preuss. Kunstsaml. 1906.

verksam i Stockholm, bl. a. som svensk riksmyntmästare.¹ Men därjämte ha andra konstnärer medverkat. På forskningens nuvarande ståndpunkt torde till huvudmästaren kunna läggas dels naturligtvis helhetskompositionen, dels själva ryttaregruppen, dels hela polykromeringen, som är ett mästerverk för sig av enhetlig beräkning och praktfull, kontrastrik verkan. Som medarbetare komma, förutom rent hantverkliga biträden och snickare, i fråga lybeckarna HENNING VON DER HEIDE, HINRICH WYLSYNCK och TÖNNIS med okänt efternamn.

Det första namnet anföres av stilkritiska skäl.² Wylsynck är känd genom ett brev, undertecknat med hans namn och därtill som en slags hederstitel »de den jorgen halv to maken toe dem Stockholm» = »som medverkade vid S. Göransmonumentet i Stockholm».³ Tönnis är i handlingarna känd som Notkes »knecht», alltså väl gesäll.⁴

Jag kan icke gå in på frågan om dessa personers andel i verket, utan övergår till beställaren och den med honom förknippade miljö, varur verket växte. Beställaren och hans hustru äro namngivna på de till monumentet hörande två vapensköldarna, Sveriges Riksföreståndare Sten Sture d. ä. och Fru Ingeborg Tott. Han var svenskarnas förare i slaget vid Brunkeberg 1471, då det danska oket avskakades. Under slaget sjöng den svenska stormkolonnen Sankt Görans visa och Riksföreståndaren själv lär ha gjort ett löfte till Sankt Georg, vars uppfyllande han begynte genom att på 1480-talet beställa det stora monumentet. Redan av detta är klart, att bilden icke allenast är en kyrklig kultstaty utan samtidigt ett världsligt, krigiskt segermonument. Än mera: monumentet avser Sten Sture själv. Hästens seldon äro dekorerade med hans vapen-planta, näckrosbladen och, på en undandold plats, under seltyget på länden, är samma vapen-planta framställd såsom inbränt ägaremärke. Det är utan tvivel den tydligaste upplysning om vilken häst som spränger fram över en besegrad fruktansvärd fiende, det är den triumferande generalens från Brunkeberg, Riksföreståndarens, och ryttaren kan då näppeligen vara annan än Sture själv, ehuru heroiserad till en gosselik Sankt Georgs-typ och förmodligen utan tanke på porträttlikhet. Där emot är det möjligt, att hästen är porträttmässigt återgiven. Att rustningen på häst och karl till stor del kopierats ur regentens rustkammare, är den enklaste förklaring å dess ypperliga korrekthet och prakt.

Inför ägaremärket på hästen erinras vi om det gamla svenska bruket att i adliga och kungliga begravingar låta den dödes häst gå i procession riden av ett substitut för den avlidne i praktrustning. I ett fall ha vi denna detalj av processionen bibehållen som gravmonument. Kung Carl IX:s († 1611) grift i Strängnäs katedral be-

¹ Se FRIEDR. BRUNS i Nordelbingen, Beiträge zur Heimatforschung in Schleswig-Holstein, Hamburg u. Lübeck, Bd 2. Referat i Fornvännen 1925 av William Anderson.

² CARL GEORG HEISE, Lübecker Plastik, Bonn 1926, s. 10, framkastar tanken på att Henning medverkat i Stockholm. Saken är alltjämt otillräckligt undersökt.

³ Publicerat i Historisk Tidskrift 1901, s. 76.

⁴ Se BRUNS, s. 411 anm. 2 nämnda arbete.

Fig. 196. Prinsessan.

Die Prinzessin der S. Georgsgruppe.

The princess of the S. George-monument.

tecknas av en upphöjd tumba, varå en träskulpterad häst klädd i samma gyllene rustning och riden av en mannequin i desslikes samma gyllene rustning, som 1611 representerade den döde i likprocessionen.

Det är alltså sannolikt, att monumentet i S. Nicolai kyrka avsetts som gravbild över Sten Sture, dess mera som vissa egenheter i sockelns byggnad endast genom ett sådant antagande få en tillfredsställande förklaring.

Sockelrelieferna äro som sagt infattade i en skrankartad genombruten ram. Genom rätt stora öppningar både ovan och nedanför legendbilderna kunde man alltså skåda in i sockelns interiör, vars väggar voro målade brungrönt med mönster av små förgyllda stjärnor och alltså avsedda att synas.

Till vilket ändamål? Kanske skulle här liggande bilder av Sten Sture och hans gemål vila, synbara genom omhöljets öppningar, ungefär som Gian Galeazzo Viscontis gravbild i Pavia Certosa och en mängd andra renässansgravar i Italien och Frankrike, eller åtminstone skulle deras gravsten härinnan skönjas. Själva graven vore att tänka murad under eller invid monumentet, vilket är en synnerligen naturlig plats för en regentgrav i huvudstadens huvudkyrka. För Sturarnas efterträdare som svensk regent, kung Gustav Vasa, som av militäriska skäl rev Nicolai kyrkas korutsprång ca 1550 (sedan S. Göransmonumentet tidigare spolierats och flyttats, jfr s. 347) byggdes i Uppsala domkyrka å alldeles analog plats, bakom högaltaret, ett gravmonument. En släkt, som tidigare en gång innehåft tronen i Sverige, den hertigligen i Mecklenburg, har också ett parallellfall att visa. De ägde i Doberan strax bakom högaltaret ett upphöjt gravmonument, nederst av tegel, upptill av kombinerat trä- och stenmaterial.

Nu vet man emellertid, att Sten Sture aldrig begrovs i S. Nicolai kyrka. Men hans lik stod bisatt där en längre tid, och rimkrönikan säger t. o. m. att det insatts i S. Görans altare. Riksföreståndaren jordades dock sedermera i det av honom grundlagda kartusianerklostret Pax Mariæ, d. v. s. Mariefred, vid Mälaren. Dock, denna skenbara vederläggning av gravteorin är i verkligheten snarare en bekräftelse: alla öppningar i reliefskranken voro vid undersökningen täckta av påspikade bräder, tydligt sekundära, men dock målade på yttersidor i samma omsorgsfulla teknik, efterbildande tegelmurar, som kastellet. Målningen måste vara gjord under samma period som monumentet självt. Förklaras icke detta gott genom Sture-likets överförande till Mariefred? Sockelns tänkta uppgift av transparent hölje till gravfigurer försvann då, dess öppningar blevo omotiverade och följaktligen spikades de igen. Orsaken till gravens förläggande till kartusianerklostret är helt naturlig. Då riksföreståndaren 1497 böjt sig under nödvändigheten att erkänna kung Hans av Danmark som svensk kung, torde han ansett lämpligare och säkrare att förbereda sin framtida gravplats i sin egen stiftelse Mariefred, än i den utmanande anspråksfulla platsen bakom Storkyrkans högaltare.

Monumentet stod alltså först i mellersta delen av korutsprånget. År 1528 flyttas det, och spolieras därvid delvis, till Vårfru kor. Omkr. 1555—60 ställes det i Anne

Fig. 197. Dödhuvudet.

Ein Totenkopf, der S. Georgsgruppe zugehörig. A death's-head of the S. George-monument.

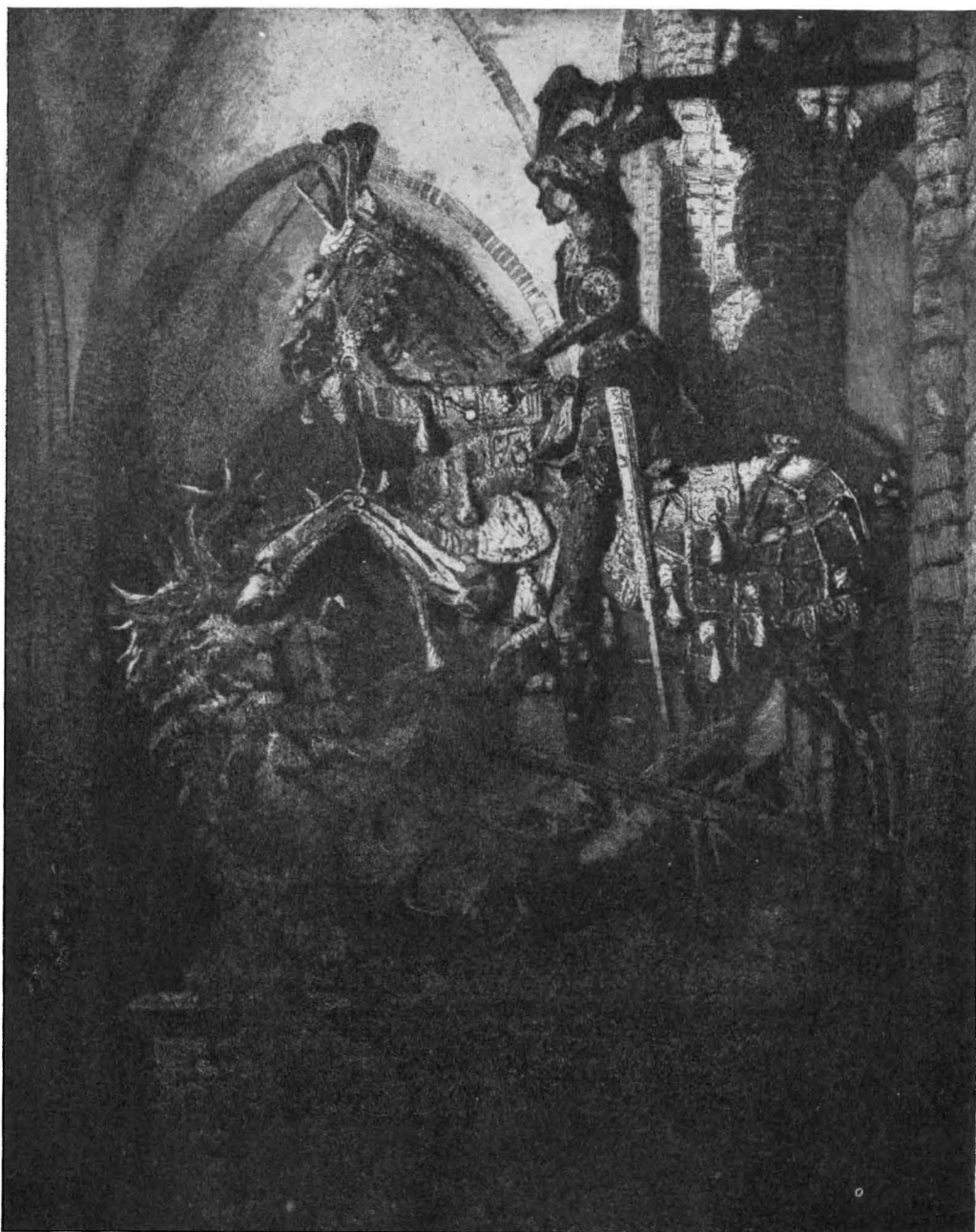

Fig. 198. S. Göran, etsning av Hj. Molin.

Die S. Georgsgruppe, Radierung von Hj. Molin.

S. George, etching by Hj. Molin.

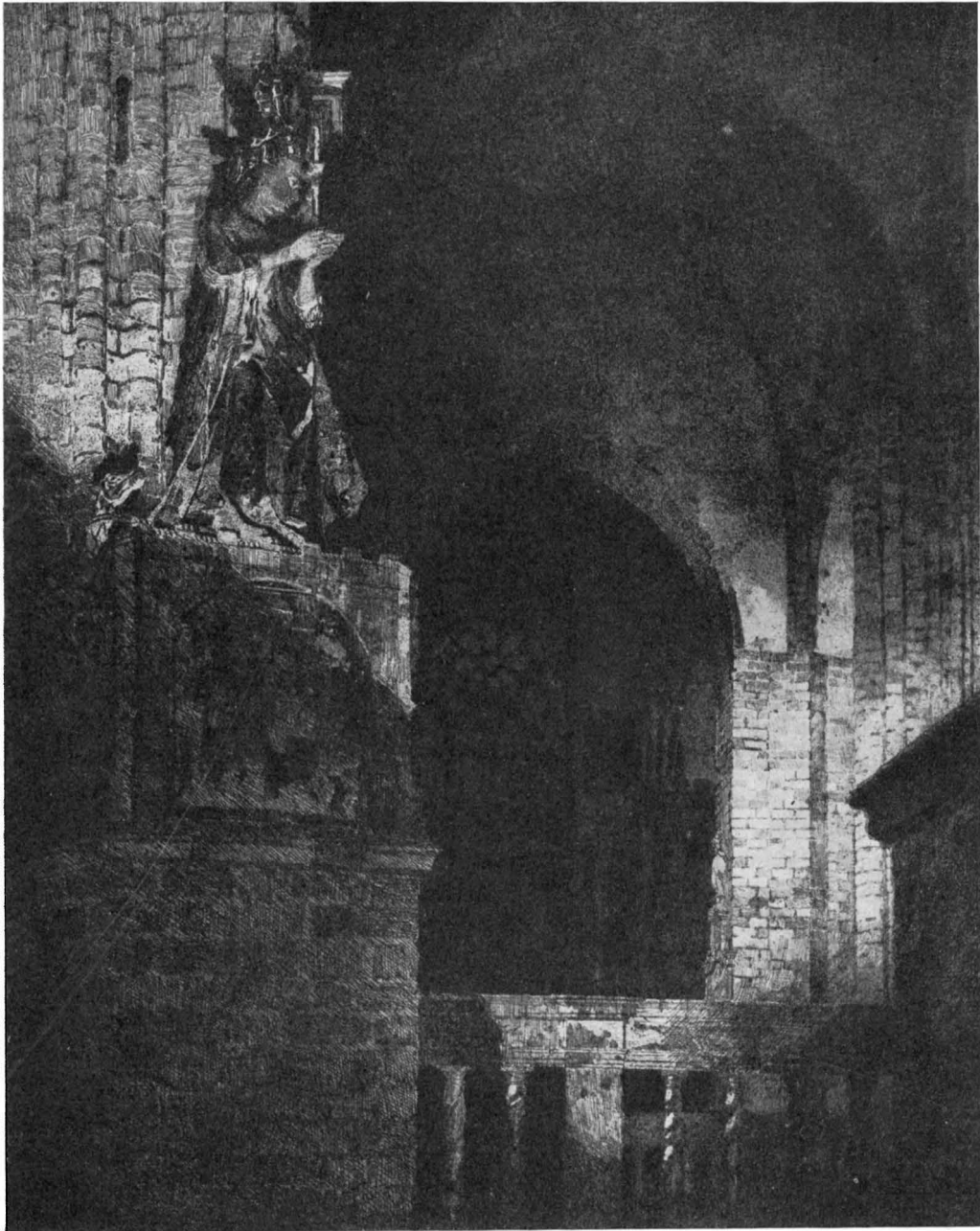

Fig. 199. Prinsessan, etsning av Hj. Molin.

Die Prinzessin, Radierung von Hj. Molin.

The Princess, etching by Hj. Molin.

kor, kanske på en läktare eller brygga, och skadas därvid ytterligare. År 1700 sker en grundlig nymålning och 1704 blir den läktare, varå monumentets huvuddel förut stått, förvandlad till en uteslutande för S. Görans avsedd brygga, vilkens undre yta förskönas med en ännu bevarad målning, prydligt infattad som en plafond-dekoration (nu uppsatt å väggen vid *i*¹). 1824 förgyllas och nymålas bilderna igen. År 1866 överlämnas ryttarstaty, kastell och prinsessa till Statens Historiska Museum. Att legend-relieferna hörde hit och att de föreställde S. Görans legend, var nu sedan länge glömt. De hängde över dörren till dåvarande lilla sakristian och hade 1825 övermålat i »stencouleur». År 1901 begärde kyrkan Göransmonumentet åter, och 1906 skedde tillbakaflyttningen. Mellan 1913 och 1924 utfördes ett i sitt slag enastående rengöringsarbete, varvid monumentets alla bevarade delar återfingo sin ursprungliga färg. Arbetet utfördes av Allan Norblad¹ och efter hans död huvudsakligen av herr Alfred Nilson, i början i samarbete med herr V. Lagerberg under kontroll av en genom K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien tillsatt kommitté med Riksantikvarien som ordförande och J. Roosval som sekreterare. Efter det egentliga konserveringsarbetets slut uppdrogs åt arkitekten professor Ragnar Östberg och konsthistorikern professor J. Roosval att inkomma med förslag till definitiv uppställning av monumentet.

Detta uppdrag gav möjlighet till praktiska experiment, vilka bl. a. visade vanskligheten av att insätta den till 1400-talets skick återförda höga piedestalen m. m. i våra dagars Storkyrka. Denna vansklighet hade sedan länge uppmärksamrats från historiker-håll. Den av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien tillsatta kommittén hade likväl beaktat den möjligheten, att rekonstruktionsformen med vissa förenklingar och avknappningar skulle kunna passas in i den moderna kyrkan, då ju ett återuppbyggande av den för monumentet i dess fulla omfång väl ursprungligen avsedda lokalen, det gamla korutsprånget, knappast kunde sättas i fråga. Men samtidigt påpekades också möjligheten av att uppställa monumentet utan användning av de upptäckta piedestaldelarna o. s. v., alltså med en piedestal, vars utseende endast borde bero på huvudgruppens och den nu såsom omgivning i ifrågakommande arkitekturens proportioner: kyrkans sidoskepp.

Sedan ärendet efter kommitténs råd överlämnats till ovannämnda Roosval och Östberg, blev det som sagt småningom klart, att endast den sistsagda vägen var framkomlig. Det blev framför allt genom en djärv nedskärning av piedestalens höjdmått som Östberg lyckades att försona skulpturens väldiga mått med den tilltänkta omgivningens. Såväl Östbergs sockelritning som Roosvals förslag till ordnande av monumentets övriga delar äro, när detta häfte av SVERIGES KYRKOR går i press avlämnade till kyrkorådet.

¹ ALLAN NORBLAD, f. 1872, d. 1920, konservator och dekorationsmålare, studerade 1894—97 i Berlin och München, i vilken sistnämnda stad han utförde freskomålningar i Justitiepalatset. Målade sedermera i Karlshamns rådhus, men övergick slutligen till konservatorsyrket.

Fig. 200. Krucifix ca 1400.
Krucifix, um 1400. Rood-cross, about 1400.

Av medeltida skulptur äro f. ö. i kyrkan tvänne bilder av den korsfäste bevarade:

Krucifix, snidat i ek, polykromerat, törnekrans i ett stycke med huvudet, armarna skulpterade lösa, eljest allt i ett block, en spik i fötterna, ländklädet når till knäna. Korset saknas, vänstra armen, högra handen saknas, delar av hår och draperi avslagna, polykromien delvis avfallen. Vackert arbete från 1300-talets slut eller omkr. 1400. H. 150. Den ursprungliga platsen okänd.¹ (Fig. 200.)

KRUCIFIX
C. 1400

Krucifix, snidat i ek. Törnekrans skuren i ett block med huvudet, en spik för fötterna, smalt ländkläde med fladdrande flik på vänstra höften. Allt i ett block utom huvudet och armarna. Modern vanprydande förgyllning. Kors, på samma sätt förgyllt, enkelt, möjligen det ursprungliga, ehuru stympat. Fingerspetsar och en del av håret å vänstra skuldran avslagna. Realistisk skildring av anmärkningsvärd kraft, skapad av samma mästare som skulpterat Kristus i altarskåpet i Ryttern, Västmanland, en okänd. Berndt Notke närstående skulptör.² Ursprunglig plats okänd. Nu uppsatt som altarbild i begravningskapellet. Kroppens l. 128. Korsets h. 181, b. 131. (Fig. 201.)

KRUCIFIX
C. 1500

¹ Förvarades senast bakom orgeln, dit det flyttats på initiativ av medlemmar av det då nybildade, för Stockholms fornvård nitälskande sällskapet Sankt Erik, som under ett studiebesök å kyrkans vind uppmärksammat bilden ovan sjalakorets valv. Där hade f. ö. redan AUGUST STRINDBERG sett bilden, såsom framgår av hans ord i en märklig tidningsartikel, nu tryckt i »Samlade skrifter». Arkivarien Johan Flodmark, som jämte förf. deltog i den nämnda vindspromenaden, fäste då förf:s uppmärksamhet på Strindbergs Storkyrko-studier.

² Enligt ANDREAS LINDBLUM »Imperialissima-mästaren», enligt CARL GEORG HEISSE HENNING VON DER HEIDE. Se LINDBLUM, Nordtysk skulptur och måleri, Stockholm 1916, s. 14 anm. 5 och s. 15 anm. 2 samt HEISE i Lübecker Heimatbuch, Lübeck 1926, s. 233 och samme förf, Lübecker Plastik, Lübeck 1926, s. 16 n:is 64, 65.

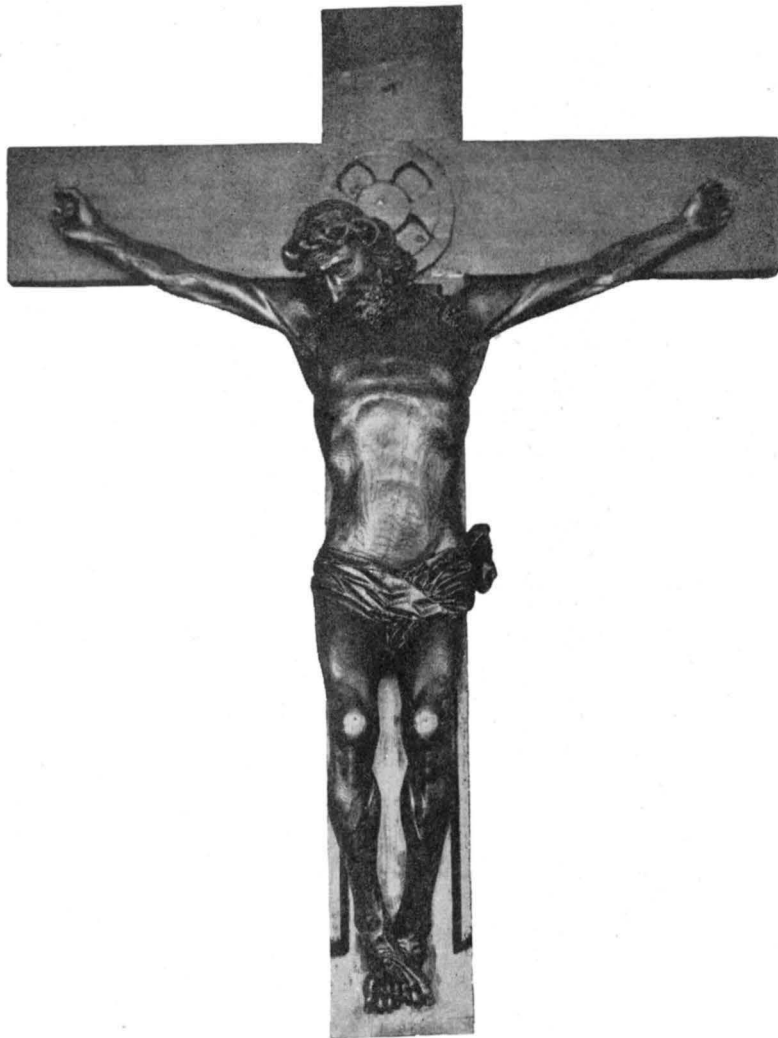

Fig. 201. Krucifix ca 1500.
Krucifix um 1500. Rood-cross about 1500.

C. PREDIKSTOL, KORSKRANK, NUMMERTAVLOR OCH BÄNKINREDNING

Predikstolen med trappa och himmel i rik, förgylld och målad träskulptur av PREDIKSTOL bildhuggaren Burchardt Precht, begynt 1698 på grund av en donation av fru Elisabeth Funck, invigd 1702, uppbäres av pelaren e^3 . Korgens liv indelas av konsoler i fem fält, varav det mellersta fylles av en figurframställning i hög relief: Kristus och den kananäiska kvinnan. I de övriga fälten akantus- och bandornament. Under bottenlisten bl. a. kvinnliga masker, förenade av bladguirlander. Korgen avslutas nedåt med fyra S-formiga konsoler förenade i en profilerad kula. Pelaren i predikstolens fond klädes av ett i stark rörelse svajande, med rika mönster snidat draperi, varå en sol med Jahve's namn, omgivet av kerubshuvuden i hög relief samt av två svävande, nakna genier i friskulptur, vilka synas uppbära predikstolshimlen. På takets avtrappningar stå fyrfat, och trenne svävande putti omgiva den korskrönta glob, som tronar högst uppe. Trappans dörr bär på sitt segmentformade överstycke en kvinnlig allegorisk staty i naturlig storlek: Hoppet med kors och kalk, omgiven av två putti. På dörrens yttre äro fyllningarna prydda med förgyllda, snidade, genombrutna ornament. I den mellersta fyllningen omgiva dessa en medaljong med Kristushuvud i profil. Å dörrens insida en förgylld kartusch med inskrift i svarta bokstäver: ELISABETH FUNCK ANNO 1701. Den buktande trappbarriären är på yttersidan dekorerad av genombrutna ornament; i varje fyllning är en kvinnlig mask med mussleartad krona centrum i en tät akantusförgrening. — År 1698 mottog kyrkan från fru Elisabeth Funck¹ en donation, avsedd för en predikstol. Uppdraget gavs åt landets dåvarande främste bildhuggare Mäster Burchardt Precht i Stockholm, som år 1700 för kyrkorådet uppvisade sin »avritning uppå den nye predikstolen», men denna var icke så präktig och så väl utsirad, som man eljest önskade till kyrkans prydnad. Fördenskill resolverades, »att bemälte Herr Burchardt en annan avritning förfärdiga skulle på det allra bästa och allra präktigaste sättet, som någonsin sig göra låter och han uppfinna kan, så att samma nya predikstol bliver på det allra kosteligaste utsirad», var emot Mäster Burchardt blev försäkrad, att »hvad som över de 6 000 dalar, som välborna Fru Elisabeth Funck där till förärat hafver, kommer att kosta, skall kyrkan med honom kontraktera» (K III 1, d. 6 maj). Kostnaderna stego också betydligt, kyrkan betalade över 4 000 D.K. till Precht utöver Fru Funcks 6 000, sista utbetalningen den 23 juli 1701 (räk. 1701, 1702).² Vid invigningen skrevs en latinsk dikt

¹ Elisabeth Funck, dotter till borgmästaren i Stockholm Hans Hansson, gift 1663 med assessorn i Bergskollegium Johan Funck.

² Jfr GRUNDEL I, 36.

av conrektorn i Trivialskolan, som torde uttrycka samtidens belåtenhet med verket, ehuru den mera fäster sig vid Carl XII, kyrkoherden Doktor Iser, och donator »Lissetta Funck», men icke med ett ord nämner konstnären.¹ Det synes som om predikstolen förblivit oförgylld och omålrad en längre tid. 1732 målar Anders Gättman »den blå gardin som hänger mellan änglarne». 1751 förgylles predikstolen överallt med äkta guld av Johan Örn (räk. $\frac{80}{8}$, fol. 240), 1753 kvitterar Johan Pasch »predickestolen måhlrad marmorerad samt Täckket hwilcka Englarne hålla rehoserad och förgyllt med äckta guld». Den 1732 nämnda gardinen mellan de båda genierna hade alltså dittills varit blåmålad.

Predikstolen är ett ståtligt arbete i Tessins anda, även om den överträffas av de bredvid befintliga kungliga stolarna. Kungsstolarna äro ritade av Nicodemus Tessin d. y., under det att bildhuggaren med avseende på den funckska predikstolen icke haft direkt stöd av den store arkitekten. I våra dagar lider Storkyrkans predikstol av en misspydande målning. Om de blå partierna under genombrutna gyllene ornament undantagas, är predikstolens målning helt vit, vilket givetvis aldrig från början varit meningen. Avb. å fig. 202.

ÄLDRE
PREDIK-
STOLAR

Som Storkyrkans äldsta predikstolsanordning kan betraktas det lectorium (läktare, från vilken sång utfördes och Guds ord lästes), som under medeltiden med sannolikhet funnits, spänt som en brygga mellan pelarna e^2 och e^3 . Den igenmurade rundbågiga öppningen i östra fasen av pelaren e^3 ledde förmodligen upp till denna brygga (jfr fig. 109).²

Traditionellt omtalas Olavus Petri's predikstol, »Mäster Olofs korg», om vars utseende dock intet är känt.

1586—85 omtalas att Knut smed slår fast predikstolen med spik.

1605 skänkte köpmannen Anders Larsson en ny predikstol. Den övergick till Kungsholms kyrka, när Prechts predikstol kom till. Dess utseende är bekant genom Gjödings beskrivning.³ Med predikstolen kom det därtill hörande donatorsporträttet till Kungsholms kyrka, sedermera övergick det i enskild ego och slutligen åter till Storkyrkan. Se vidare s. 584.

TIMGLAS

Timglas med stativ å predikstolens bröstning, av förgylld brons. Stammen obeliskformad, foten prydd med fyra plastiska änglahuvuden och akantusblad. Svenskt arbete av gördelmakarna Christoffer Birman och Johan Georg Schmidt år 1701. Total H. 69 cm. Fotens B. 22 cm. Beskrives i inv. 1724: »ett kosteligt Timglas av Ducat guld förgyllt som kyrkian låtit göra». Enl. räk. 1701 ver. 94 levererade gördelmakaren Christoffer Birman en »predikstolsljusarm med en hög pyramid, där ovanpå en glob med kors på, foten av åtskilliga sirater med 4 änglahuvuden och löfwerk under foten

¹ Avskrift i PALMSK. 162, p. 381.

² Jfr ROOSVAL, Om triumfkrucifix, Utställningen av äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier utg. av CURMAN, ROOSVAL, AF UGGLAS, Sthlm 1913, s. 123.

³ Avtryckt i SVERIGES KYRKOR, Stockholm, Bd. III, s. 59.

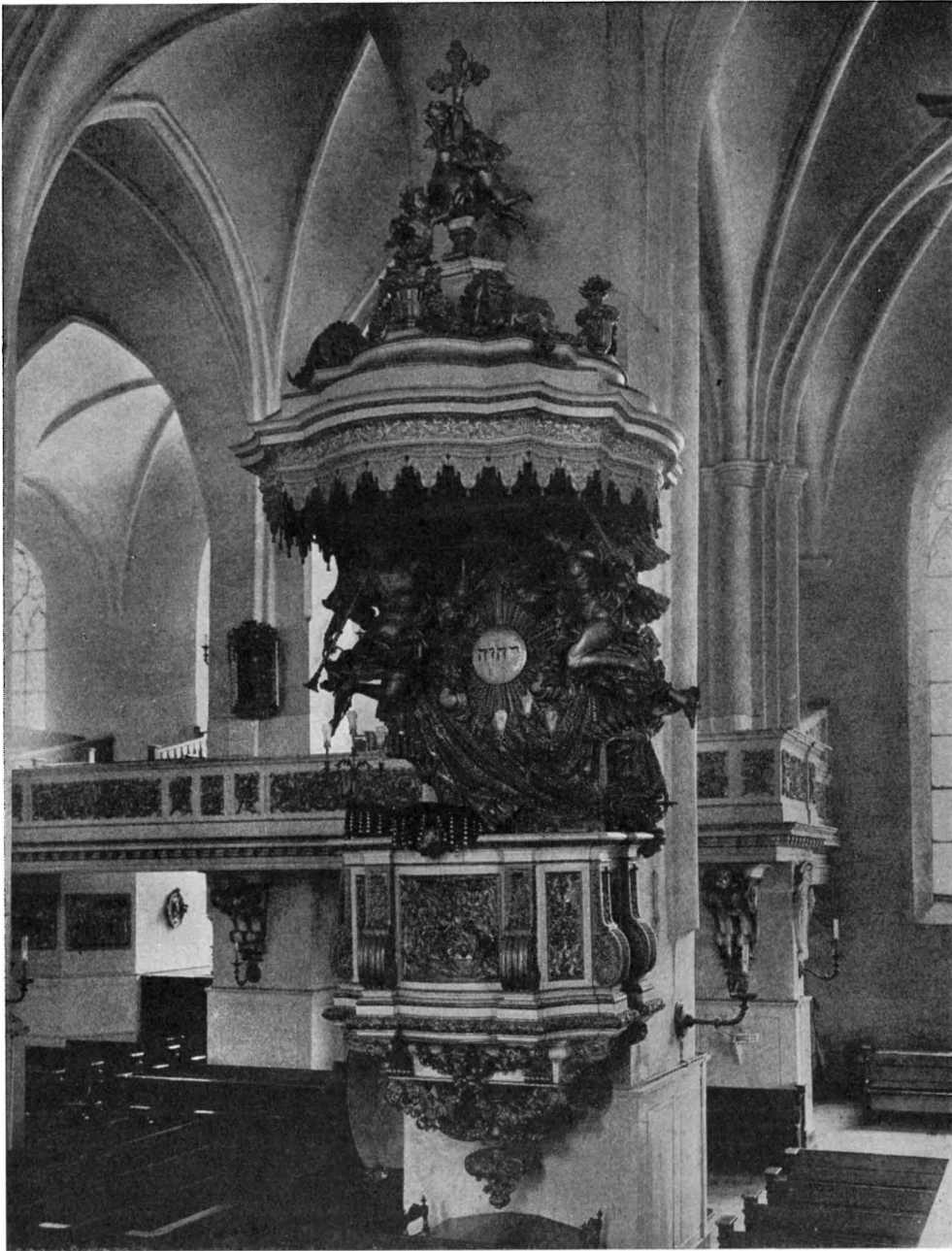

Fig. 202. Predikstolen, av Burchardt Precht 1698—1701.
Die Kanzel. The pulpit.

till fötter 4 st. krakstenar sampt 3 armar med sirater, löfwerk och pannor för 330 d. k.». Med undantag av armarna överensstämmer beskrivningen med timglasstativets form. Detta bekräftas av gördelmakaren Johan Georg Schmidts kvitto s. å. ver. 95 å »ett nytt timglas foder med dess zyrater och altsammans förgyllt, som kommer till nya predikstolen. Sammaledes hafver jag förgyllt nye predikstolsarmen hel och hållen med 4 änglahuvuden (o. s. v. som ovan) sampt den fyrkantige pyramiden eller pelaren där vid glaset fastsättes — — — —». Pris 500 d. k. År 1751 upplagar gördelmakaren Christian Böckler ett förgyllt timglasfoder tillika med en ljusstaka; år 1794 lagar F. Renner timglaset med dess ljusarm. — Av det nu felande, i kvittenserna omtalade ljusredskapet saknas varje spår.

Två enkla timglas. I kyrkans museum. Troligen 1700-talet. Kanske avsedda för ringaren i tornet? »För ett timeglas till kyrchienes behov 1 m.» säger stadens räkenskaper 1576 $\frac{9}{12}$. Förmodligen avses dock icke därmed något av de bevarade.

KORSKRANK

Korskranket består av två längor, som innesluta mittskeppets fyra östligaste travéer, och därigenom ingränsa ett korområde, som dock helt öppnar sig åt väster. Skranket (H. å de östra delarna 180 cm, å de västra, där golvet är lägre, 271 cm), är byggt av grågrön kolmårdsmarmor och torserade mässingskolonetter (H. 113 cm). I söder och norr äro tvenne breda öppningar, avsedda att stängas med gallerportar, som dock ännu icke kommit till utförande. Skranket är byggt 1906—09 enligt ritningar av arkitekten Stenhammar och torde alltså jämte korskranket i Strängnäs domkyrka (av 1910) och det i Nyköpings västra (Nikolai) kyrka (av 1925) vara yngsta exemplet på en sedan medeltiden fortlevande tradition inom svenska kyrkan (fig. 207).

De vridna mässingskolonetterna övertogos från ett äldre korskrank, som innehöll ett större antal, varför kyrkan nu äger flera överblivna dylika (28 stycken jämte 23 halvkolonetter).

Det äldre skranket hade genomgått växlande öden.

KORSKRANK
AV 1663

År 1655 lät Storkyrkoförsamlingen genom Herr Märten Trotzig,¹ svensk faktor i Amsterdam, utföra en uppmätning efter koret i Nieuwe Kerk av Johannes Vinckboom samt 5 perspektivritningar efter samma kor av en viss Lutma. Sedan denna mönsterbild kommit för kyrkorådets ögon, börjar ett genom 13 år räckande arbete för åstadkommande av ett dylikt i Storkyrkan. 1656 köptes något ekvirke för det nya koret, 1658 gjorde mässingslagaren Baltsar Hult en mässingspelare på prov efter borgmästares och råds befallning. 1659—63 fortgår arbetet, varvid Lucas Meylandt svarar för snickeriet och Petter Ellieson samt Nils Oluffsson för mässingspelarna. Skranket inneslöt högkoret från norr och söder, ungefär som nu (det räckte dock icke ända fram till kungliga stolarna), men även från väster »av ek med bildhuggare arbete och snickarearbete välgjortt — —» med 3 par dubbla dörrar, troligen ett par i varje

¹ F. 1613, d. 1680, köpman, svensk faktor i Amsterdam, senare svensk kommissarie hos Generalstaterna, borgmästare i Stockholm 1666, adlad Trotzenfeldt (Stockholms Rådhus och Råd).

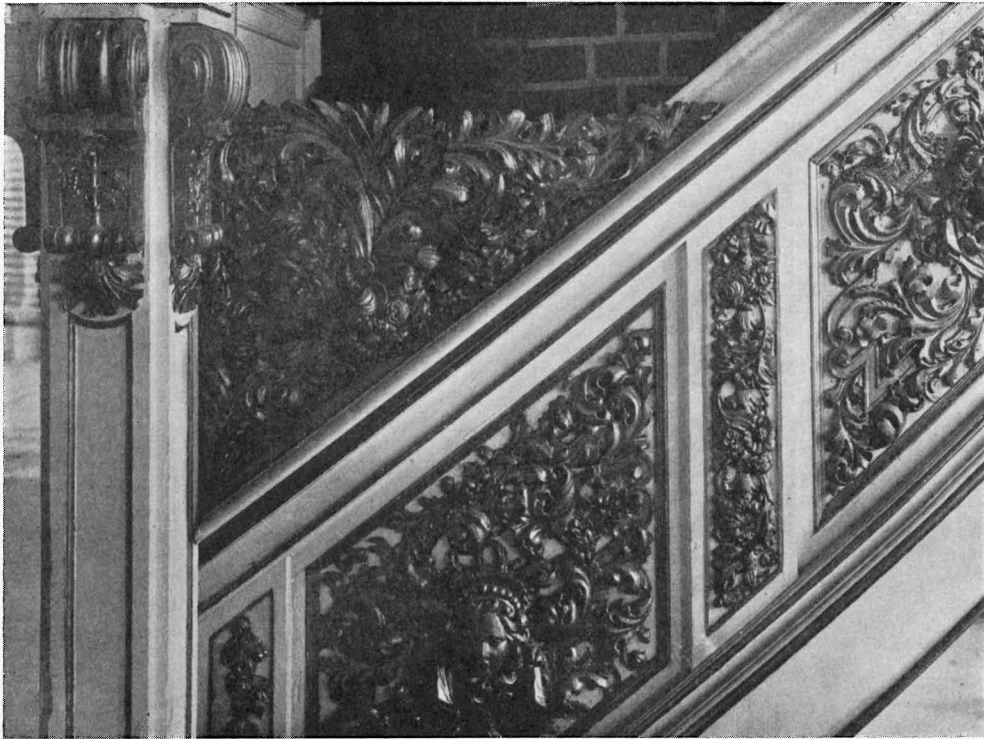

Fig. 203. Ornament på predikstolstrappan.

Ornamentik der Kanzeltreppe.

Ornament of the staircase of the pulpit.

väderstreck, å varje dörr tre gångjärn.¹ Slutligen uppstår en stående utgiftspost för putsning av nya »mässingschoret» med olja (f. o. m. räk. 1663).

Om »mässingskorets» utseende upplysa nuvarande förhållanden i kyrkan intet, förutom de vackra bibehållna kolonetterna. Men räkenskapernas meddelande om förebilden — Nieuwe Kerks kor i Amsterdam — kastar ljus på frågan. Ännu i dag finnes där ett mässingsgitter, vilket tillkom år 1648, ett verk av den berömde guldsmiden och bronsgjutaren Johannes Lutma d. ä. Det synes alltså vara direkt från mästaren, som Trotzig anskaffade ritningar, försåvitt icke namnet avser sonen Johannes Lutma d. y. Han har verkligen utfört en gravyr efter faderns verk. Kanske ett blad av de beställda avbildningarna just utgjordes av en dylik gravyr?² Vem var Johan

¹ Inv. 1674 jämfört med räk. 1687 ver. 77 och 93, samt inv. 1684, 1724.

² För upplysningar om LUTMA och hans verk har förf. att tacka Herr Dr. Kalf, chefen för den holländska fornminnesvården (Rijks Bureau voor de Monumentenzorg), som med största älskvärdhet ställt mätningar och fotografier av skranket till förfogande. Ett prov på LUTMA d. ä:s utomordentliga silverarbeten finnes i v. Hallwylska samlingarna i Stockholm, ett silverfat med figurreliefer.

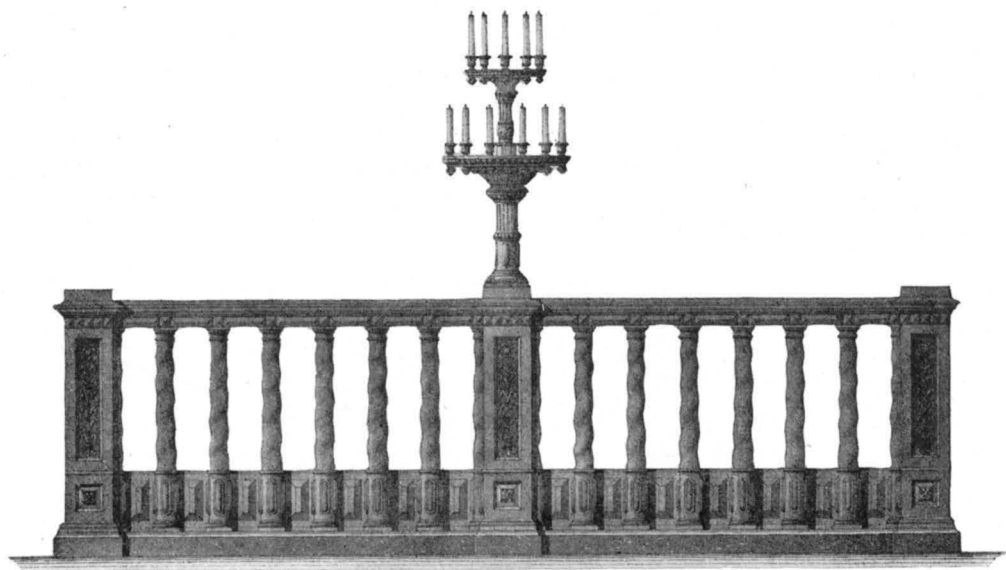

Fig. 204. Korskrank av J. F. Åbom, 1882.

Chorschranke von 1882.

Screen of 1882.

Vinckboom? En amsterdamare med det namnet finnes omkring 1650, broder till en arkitekt Philip V., vars verk han raderade och gav ut.¹

Amsterdamskranket sträcker sig tvärs över mittskeppet, är byggt av marmor och mässing och öppnar sig med två dörrar. Korets begränsning åt söder och norr besörjes av träväggar med fasta bänkar. Mässingsgallret är utomordentligt rikt arbetat, i en stil som förenar renässansartad pilasterordning, sengotiska arkader och detaljer i broskornamentik (fig. 205).

Att likhet verkligen funnits mellan Lutmas arbete och Storkyrkans skrank, bevisas av de å båda orterna förekommande vridna mässingskolonetterna, om än kapitälerna äro rikare i Amsterdam och baspartierna mera utförligt behandlade i Stockholm. En skillnad är, att Stockholm nöjde sig med en kolonnett-form, medan Amsterdam omväxlar med två. Troligen böra vi tänka oss Storkyrkans skrank enklare. Vidare förekom där ingen marmor, utan ek. Att de genombrutna bågformerna i Lutmas mässingsarbete i viss mån här reproducerats i ek (utan målning eller förgyllning),² bestyrkes av de oupphörligt i inventarierna upprepade notiserna om korets trasiga

¹ WURZBACH, Niederländisches Künstlerlexikon II, 792.

² 1828 års inv. säger, att »man kan av något äldre kvarstående inom norra dörren vid uppgången till läktaren göra sig begrepp om det oförgyllda snidverk, varmed bänkar och chorskrank förut varit sirade».

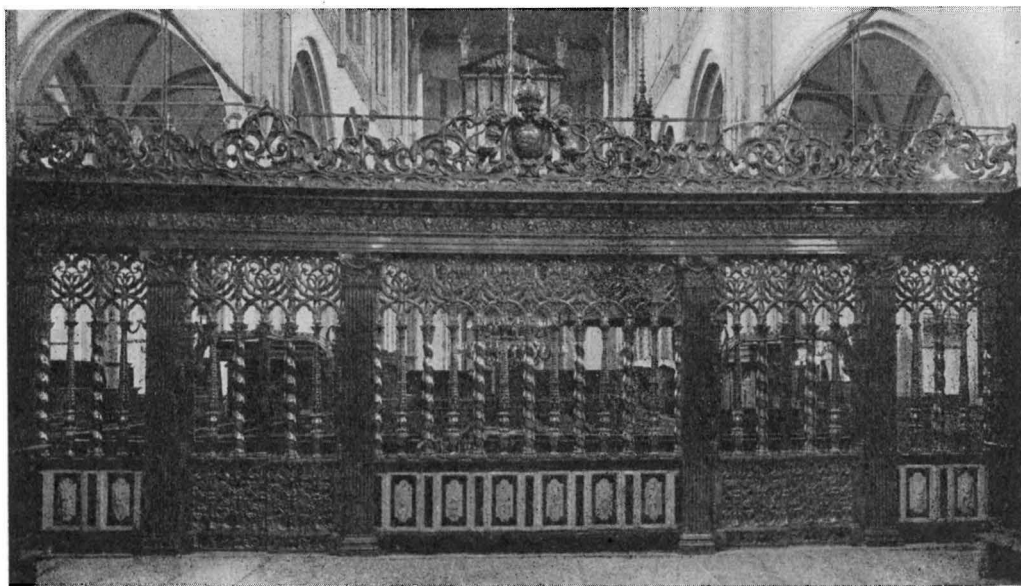

Fig. 205. Korskranket i Nieuwe Kerk i Amsterdam.

Die Chorschranke der Nieuwe Kerk in Amsterdam.

The screen of Nieuwe Kerk in Amsterdam.

tillstånd. Detta fina spetsarbete har icke tålt vid den hårdhänta behandling, som det ofta utsattes för, särskilt vid kröningar.

Vid drottning Ulrika Eleonoras kröning 1683 nedtogs sålunda hela koret, för att lämna plats för tillfälliga anordningar, och uppsattes ånyo av snickaren Lucas Meylandt (räk. 5 april).

År 1687, då de kungliga stolarna voro färdiga, framdrogs högkoret till dessa. Samtidigt ändrades grindparet i skrankets västra länga, som öppnade sig mot stora gången, både med avseende på snickeri- och mässingsarbete. Räkningarnas upplysningar räcka dock icke till för att giva en bild av det nya tillståndet. 1724 års inv. säger: »tvenne dörrar åt stora gången som skjutas in och ut, varest mässingspelare uti sitta». Troligen ändrades de från svängdörrar till skjutdörrar i praktiskt syfte. Detta ombesörjdes av snickaremästaren Hans Herman Steyerwalt.

Skrankets nedtagning och uppsättning vid kröningar ruinerade det till sist. Efter 1809 års högtidlighet ansågs det så bristfälligt, att endast mässingen borde fortfarande komma till användning. Snickaren Sehfbom gjorde ritning till reparation och på samma gång vidgning av koret, som i sitt förändrade skick stod färdigt d. 24 okt. 1810.¹ Det beskrives i 1828 års inv. ännu såsom »ekskrank med insatte 144 vridne mässingspelare med dörrar å de sidor som äro mot kyrkan», och av andra

¹ K III 8, 13 juni 1809.

Fig. 206. Äldre altarskrank, av Sehfbom, 1810.

Ältere Chorschranke von Sehfbom 1810.

Earlier screen, by Sehfbom 1810.

Fig. 207. Nuvarande korskrank, 1906—09.
Chorskrank. The screen.

Fig. 208. Nummertavla av H. Buck 1705.
Verstafel. Hymn-board.

uttryck i samma inv. begripes, att bildhuggeriarbete numer icke fanns därå. Det infattade nu även de två sideskeppen. Möjligen fick nu skranket den form, som det äger å fig. 206. Den goticerande formen på bågarna är för 1810 uppseendeväckande, men kan kanske förklaras som ett upprepande av det ursprungliga skrankets grundformer, i vilka vi, enligt Amsterdampförebilden, ha anledning förmoda goticerande kölbågar.

Efter 1882 ändras skranket enligt ritning av J. F. Åbom, med bibehållande av mäsingskolonetterna till enklare former, målade i mörkbrun ådring (fig. 204), vilket bibehålles till sista restaureringen 1906—1909, då den nuvarande anordningen kom till.

Det äldsta korskranket torde vara den hypotetiskt omnämnda, från kyrkans äldsta tid stammande murade avstängningen i höjd med pelarna e^3 — e^2 , som dock snarare bör betecknas som lectorium än som skrank (se ovan s. 422).

Av medeltida korskrank veta vi f. ö. intet; 1650 säges korskranket (ordagrant:

»högekoren») ligga omkullbrutet. Ett nytt bygges av ek, en tysk svarvare anlitas här för. (Kyrkans räk. 1560.)¹

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavlor, 12 stycken av trä med snidade förgyllda ramar. Av dem äro 4 st. lika och hänga i mittskeppet å e^2 och e^3 . H. 97 cm. B. 78 cm. Dessa 4 gjordes år 1705 av bildhuggaren Buck. Ett par är liknande, men något enklare, i det att bladen på undersidan saknas; den ena å pelaren d^2 , riktad mot södra sideskeppet, den andra i norra inre sideskeppet. H. 99 cm. B. 98 cm. Åtminstone en av dessa torde vara gjord av Olof Ekenberg² 1722 för 90 d. inclus. guld. En på fjärde pelaren från öster visar i ornamentiken mera band-former, troligen den, som Olof Ekenberg utförde 1733 för 120 d. inclus. guld m. m. H. 99 cm. B. 83 cm.

¹ Kullbrytningen har uppfattats som gällande själva det murade korutsprånget, av NILS ÖSTMAN, Bidrag till Storkyrkans historia, i Tidskrift för Stockholms Stads tjänstemäns förening 1913, nr:s 7 och 8. Jfr även här ovan s. 347.

² OLOF EKENBERG är antagligen densamme, som 1717 var bildhuggaregesäll hos Burchardt Precht och som i slutet av detta år för mästarens räkning reste till Falun. Han dog troligen 1738, detta år talar Storkyrkans räk. om hans änka, den 17 dec. 1737 är hans sista kvitto till kyrkan daterat. Jfr ROOSVAL, Burchardt Precht, Bilaga IV.

På pelarna g^1 och g^4 hänger ett par rektangulära nummertavlor, svarta med enkla, förgyllda ramar, med oval kartusch på överstycket. Omkring 1770. En liknande tavla är inbyggd i orgelläktarens skrank, troligen densamma, som förfärdigades för gamla orgelläktaren år 1769 av And. Fogel. På nämnda pelares västsidan hänga 2 lika, ovala nummertavlor, avsedda för läktarna, vita med snidad, förgylld och genombruten ram i form av lagerguirlander. De äro lika supraporta-ornamenten å orgelfasaden, och antagligen samtida med denna, alltså omkring 1791—95. H. 90 cm. Nummertavlorna avbildas fig. 208—212.

Alla utom de tre ovala, ha i senare tid fått ny, blågrönt målad fyllning, ordnad som dörr till ett bakåt utbyggt skåp, där de förgyllda mässingssiffrorna hänga. De tre ovala ha kvar sina gamla vitmålade skivor, siffrorna hänga här i särskilda skåp bredvid tavlorna.

I koret stodo ännu 1684 »några stycken gamle Prästebänckiar (med sannolikhet medeltida) och en sångstohl med mässing piper på».¹ Vad som avses med den i 1674 års inventarium upptagna »biskopsstol med svarvade pelare gjord efter gamla sättet», är icke alldeles klart.² Den medeltida praktmöbeln, som 1674 förvarades i kapitlet, där verkligen Sveriges biskopar sammanträdde, förekommer sedan icke vidare i inventarierna.

Av äldre bänkar äro endast de två kungliga stolarna bibehållna (fig. 213—215), byggda mittemot varandra i mittskeppet, stödda mot pelareparet d^3 — d^2 . Sittplatserna omslutas av bröstvärn, vilkas fyllningar prydas av snidat och förgyllt lövverk i genombrutet arbete mot blå fond. Pelaren döljes genom en fonddekoration av trä, i form av en mäktigt vajande guldbrokad, släpande framför en skenarkitektur, målad med i grått och brunt m. m. skiftande marmorering. Draperiet tänkes fästas genom att kastas över skenarkitekturens krön; tre fritt svävande små putti leka högst upp med draperiets snören. Baldakinen utgöres av en väldig, genombruten kunglig krona, buren av två ynglingalika, bevingade genier. Härtill höra dynor och överdrag som beskrivas s. 506.

Den 29 februari 1684 skedde i Stockholms stads råd, att »Architecten h^r Tessin

¹ Inv. 1684 jämfört med inv. 1674.

² Möjligen lik den i HILDEBRAND, Sveriges medeltid, III, s. 369, fig. 238 avbildade.

Fig. 209. Nummertavla, troligen av O. Ekenberg 1733. Hymn-board.

PRÄST-
BÄNKAR

SÅNGSTOL

BISKOPSSTOL

KUNGS-
STOLARNA

Fig. 210. Nummertavla, trol. av Olof Ekenberg 1733.

Verstafel.

Hymn-board.

wählb. Hr Tessin förfärdigat» (Steyerwalts kontrakt av 1685). I augusti 1685 transporteras Prechts skulpturer till kyrkan. År 1686 får målaren Jeremias Riger 4 200 d. k. för kungliga stolarnes förgyllning samt Jacques Michel 4 500 D. K. för »sammetet och des broderande til kgl stolarnes beklädande.»¹

Ingen man har utövat en så genomgripande verkan på Sveriges konst som Nicodemus Tessin d. y. Hans arbete i Storkyrkan var visserligen helt övergående, men verkade med kraften av ett ferment. Som hovets konstnär ritade han de kungliga stolarna, det är allt. Men detta sker i en skala, med en pondus, som gör deras egenskaper bestämmande för hela kyrkan. Från dem växer den nya Storkyrkan ut som ur ett frö. De planteras i den mitteltrakt, som av ålder genom korskrankets och triumfkrucifixets där brukliga placering brukat vara av en central betydelse för interiören. I dem ligga de egenskaper, som sedermera genomfördes för interiören i dess helhet: 1) anordning av symmetriskt lika massor, 2) figurframställningar i stor skala, 3) rik guldverkan.

¹ Räkenskaperna för 1686 äro förlorade, men Justiecollegii revision är bevarad i Råa och där ha dessa uppgifter bevarats tack vare en anmärkning mot utbetalningen till Riger, som icke överensstämde med kontraktet.

upwijste den dessein och teckning som han har giordt uppå stohlar i Stoor kyrchian för dheras majjestäter konungen och dråttningen, hwilken så wähl Hans Excell^{ce} som samptl. magistraten medh beröm agreeerade recommenderandes än wijdare till h^r Tessin att låta begynna samma arbete sambt taga der till dhe handtwärchera, som han finner bäst och tjänligast». Detta var nyåret efter drottningens kröning. Det var väl alltså denna, som gjort behovet av permanenta kungliga paradplatser kännbart.

Den 16 maj 1684 beslutar Stockholms stads råd, att Storkyrkan skall utbetala 200 Riksdaler silvermynt till Herr Tessin för hans »dessein till deras Majjesteters Konungens och Drottningens stoolar». Hela kostnaden faller på kyrkan, vars kyrkovärdar strax göra kontrakt med Burchardt Precht om bildhuggeriet mot 750 Riksdaler och med Mäster Hans Herman Steyerwalt om snickeriet för 2 200 daler koppar. Arbetet skulle vara färdigt alldeles efter »dhen Schamplun som

Allt nytt, som efter kungsstolarna tillkommer i kyrkan, bejakar samma tre principer, ehuru intet senare monument höjer sig till samma mäterliga kvalitet som Tessins ritstift och Burchardt Prechts och hans skolas huggjärn här förenade sig om — predikstolen, läktare, epitafer, altarskåpets inklädsel, orgelverkets flyglar, Ehrenstrahls tavlor m. m.

Bänkinredningen, är öppen med enkeltonrade gavlar. Tidigare brunmålade, blevo de vid sista restaureringen vita med guldlistor. De ha fabricerats 1892 i en jämförelsevis lugn och stadig hållning med blygsam ornamentik på gavelkrönen, inspirerad av Prechtsnideriernas korslagda kvistar. Ursprungligen utfördes de i laserad furu och höllo sig alltså då någorlunda inom den traditionella färgskalan. Orsaken till deras tillkomst är en Överståthållareämbetets resolution av 1889, hvilken bl. a. »säkerhetsåtgärder» föreskriver, att »de dörrar med vilka

bänkarne kunna afstängas skola öfverallt bortta-

gas — —» (i Kyrkans arkiv, kuvert »Storkyrkobyggningen»), samt den besiktning, som i december 1890 av Överståthållareämbetet för polisärenden företogs särskilt med hänsyn till faran för panik och trängsel. I föreskrifter med anledning av besiktningen skildras de slutna bänkarnas vådor på det mest drastiska sätt och resolveras slutligen, att bänkdörrarna måste bort, senast till oktober 1892.

Genom bänkkvarteren bildas kyrkans tre huvudvägar, som tidigare ägde sina bestämda namn Stora gången i (mittskeppet), Rådmansgången (i södra sidoskeppet) och Prästgången (i norra sidoskeppet).

Mansbänkarna befunno sig söder om stora gången, kvinnornas norr därom. I sidoskeppen funnos flera kvarter, vissa för kvinnor, andra för män. Denna indelning är numer, då fasta platser icke längre uthyras (jfr s. 156 ff.), ur bruk.

BÄNK-
INRED-
NINGEN

Fig. 212. Nummertavla, omkr. 1791
—95.

Verstaffel.

Hymn-board.

15*

Fig. 213. Interiör av mittskeppet mot väster med kungsstolarna.
Interieur vom Hauptschiff mit den königlichen Stühlen. Interior of the principal nave with the royal chairs.

Bänkplatser funnos i kyrkan redan på medeltiden. Flera uppgifter finnas i tänkeboken om rättighet att begagna viss bänk och underhållsskyldighet för bänk. Om dessa privat bekostade sittplatser voro sammanfattade till bänkkvarter, är osäkert. Vi föreställa oss enligt mönster från Lübeck¹, att bl. a. gillena i närheten av sina altaren hade av dem själva bekostade bänkar. I en 1500-talsdikt om Storkyrkans S. Göransbild² säges det vara knappt om »stolarum» i kyrkan. 1622 bortbrytas gamla bänkar och betalas för nya (räk.). År 1665 är den gamla bänkuppsättningen bristfällig, den slopas och flyttas till Nyköping, där dock ingen kyrka f. n. har kvar sina gamla bänkar.³ Ny uppsättning förfärdigas, »prydda med bildverk»⁴ 1665—1668. Snickaren Hans Ochse kvitterar då (kvitto nr 32, på tyska) för 32 nya mansstolar à 44 d. k. samt två »panel an die stüle ein ober ein under ein jeder mit 5 füllung gleicher arbeit mit die dühren (= skärmar framför och bakom bänkkvarteret) à 110 d. k. »Noch 16 brüstös mit termiis gemacht» à 5 d. (skulpterade pilastrar?). Senare kvitterar snickaren Lucas Meylandt (på svenska) och bildhuggaren Johan Ringerinck (på tyska, 1667 kvitto nr 53). Olof Snickare (1668 kvitto nr 79, på svenska) samt tyskarna Wyneker och Hauber (1668 kvitto nr 114). Målningen utfördes i olja, i ekfärg. Ett stycke bänkskärm är bevarat (fig. 220, jfr pl. XVI). De kulörer som mest nämnas för bänkar före 1800-talet är brunt utanpå och blått inuti.

De göra tjänst till 1803, då nya bänkar beställas. Palmstedt hade 1802 påpekat behövligheten av nya, starkare konstruerade bänkar, enär trängseln i stora gången vore påfrestande. Därvid skulle också pelarna beklädas, och man borde söka få dem möjligast likformiga. Ett av konstruktören Scheffer inlämnat förslag förkastas (k. rådsprot. 1803 ²⁶/₂), istället blir det snickarna Sehfbom och Pousett som få realisera Palmstedts avsikter. Sehfbom förfärdigade ritningarna och avtackas i k. rådsprot. ¹⁸/₁ 1806 med en »diskrektion av 100 rds banco specie» för sin oförtrutna möda med ritningarna och isynnerhet jämväl med pelarnas jämnande och det värdiga utseende hans goda smak och skicklighet givit kyrkan. Bänkarnas form är bevarad genom fotografien, fig. 107. Färgen var ursprungligen en ljus cederträfärg med mörkare ådring; på pelarnas boasering »perlefärg eller och granitering», sockeln under bänkarna »graniterad» (Kyrkorådsprot. ²²/₇ 1804 och ²⁸/₈ 1805). Det var dessa bänkar, som ersattes av de nuvarande öppna.

Genom Sehfboms bänkarbete försvunno alla snidade gamla bänkar, även om en del av deras virke gick in i de nya. Alla pelare och murar försågos med en 3

¹ Jfr Bau u. Kunstdenkm. Lübeck, särskilt för domen och S. Marien!

² Tryckt i ROOSVAL, Torbiörn Tidemansons rim, i Samfundet S:t Eriks årsbok 1906, s. 56.

³ Rådsbeslut 25 aug. 1665 enl. PALMSKÖLD 162, p. 311. F. n. äger ingen av Nyköpings båda kyrkor några bänkar, som kunna tänkas varit Storkyrkans. Å den i stadens närhet belägna »Stora Kungsladugården's» corps de logi äro bevarade delar av bänk och kanske läktarinredning, som uppgives ha tillhört S. Nicolai i Nyköping, men de av godsägaren herr Ivar Uhrberg vänligen meddelade skisserna tyda icke heller på att dessa tillhört Storkyrkans gamla bänkar.

⁴ Uppgift i inv. 1828. — Identifieringen av bänkskärmen fig. 220 skedde under tryckningen, närmare därom å underskriften pl. XVI.

Fig. 214. Basunbläsande ängel över södra kungsstolen.
Posaunenblasender Engel oberhalb des Königl. Stuhles.   Angel blowing trombone, over the royal chair.

alnar hög boasering, sedan pelarna genom huggning jämnats så mycket som möjligt. Inga »upphöjda bänckar med docerande planer och grilleager» göras vid muren, såsom för mycket kostsamma.

Bortsett från den beklagliga förlusten av de äldre sniderierna höll sig den nya bänkinredningen rätt väl i kyrkans gamla stämning, särskilt vad beträffar färgernas fördelning: djupast ned mörka bänkar, högre upp vita murar och gyllene ornament.

Lösa, enkla, vitmålade bänkar med ryggstöd begagnas nu i nordöstra och sydöstra trakterna. Sexton grönmålade, stoppade bänkar utan ryggstöd (1870-talet?) stå i högkoret och invid kungstolarna, därav åtta med förgylld ornamentalskulptering i barockstil.

Ungdomens bänkar. 1763 omtalas »bänkar för skolen» fram på stora gången, kring dem bygges ett skrank (räk. s. 104).

Kommunionsbänk omtalas i räk. 1745 fol. 124 (»Commiljons benck») med nya höga fötter och ett helt bräde ovan till med fotpall. Möjligen avsedd till förlängning av altardisken vid nattvardsgång.

Skriftebänkens lagning omtalas sammastädes »med nya höga fötter och ett helt bräde ovan till med fotpall». Troligen avsedd för den understundom s. k. skriftsakristian i södra tornkapellet.

I inre södra sidoskeppet, 2:a travén från öster står på ett brett stenpodium (nytt vid restaureringen 1908) kyrkans äldsta dopkärl, en funt huggen av uppländsk kalksten i tre block (fig. 224).

På cuppan mellan rankor en inskrift-zon med majuskler: DNE : APVD : TE : EST : FONS : VITE : ET : IN : LVMINE : TUO : VIDEBI^s : LUX^I : d. v. s. Herre, hos dig är livets källa, och i ditt ljus (eller öga) skola vi se ljuset. På foten står med minuskler: Anno dni m. d. x. iiii jft deo la(us). = herrens år 1514 pris vare gud. Funten tillhör en i Upp-

Fig. 215. Tessins teckning till kungl. bänkar, Nationalmuseum.

Zeichnung für die königl. Stühle von Nicodemus Tessin d. j., Nationalmuseum, Stockholm.

Drawing for the Royal Chairs by Nicodemus the younger, in the National Museum of Stockholm.

land, Norrland, Västmanland och Dalarna utbredd grupp, som synes tillverkats i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet i Uppland.¹

H. 107 cm. Bredd (yttre mått) 80, inre 69 cm. Cuppens djup 31 cm. Funten har lidit betydlig skada genom renhuggning. År 1644 haver Mäster Jost Stenhuggare »på nytt uthuggit dopet» (d. v. s. renhuggit det).

Funten var tidigare genom ett skrank inbyggd i ett dopkapell. Skranket var före 1644 åtminstone delvis murat, ty 1644 bortköras »18 lass grus, som dopet var omkring muradt med». Samma år byggs av snickare och svarvare ett nytt skrank, även nya bänkar insätts i »det nya koret kring dopet», och själva funten ställes på en fot av snickeriarbete. Målningen gjordes av en mäster Adam.

Gamla funtens plats vid början av 1700-talet, framgår av Grundels avhandling. Sedan han beskrivit pelaren med ålen och lejonen, fortsätter han: »hinc per chorum framitum facimus et vetus quoddam baptisterium contemplamur — —» (= härifrån gå vi tvärs igenom koret och skåda det gamla dopkoret). År 1674 var denna inflyttad i högkoret nära altaret (inv.), 1684 stod den på norra sidan om högkoret, så ock 1734 (inv.), vilket stämmer med Grundels uppgift i hans 1726 publicerade avhandling.

Grundel talar om funten som en intressant antikvit. Den hade också redan år 1663 upphört att tjänstgöra. Då tillverkade Mons Olufsson mässingslagare »en mässingspelare varuppå man kan sätta en skål uppe med vatten uti när barnen bliwa kristnade». Den nya möbeln förvaras enl. 1674 års inv. i sakristian, men användes tydligtvis inne i högkoret, ty beställningen sker i samband med att det omtalade mässingskoret blev färdigt. Denna »mässingsfunt» — som inventarierna oegentligt uttrycka sig — är icke bevarad.

År 1732 tillverkas en ny funt. Snickaren Joachim Rolof gör en trä-schamplun för 42 d. och en bildhuggare utför arbetet för 12 d., alltså ett enkelt föremål. Antingen gäller det denna eller mässingsfunten, då en 1801 gjord anteckning i 1794 års inventarium säger »G¹ Döpelse-Funt bör säljas».

¹ Jfr ROOSVAL, Dopfuntar i Statens historiska museum, Stockholm 1917, s. 72. Samme förf. Die Steinmeister Gotlands, Stockholm 1918, s. 207.

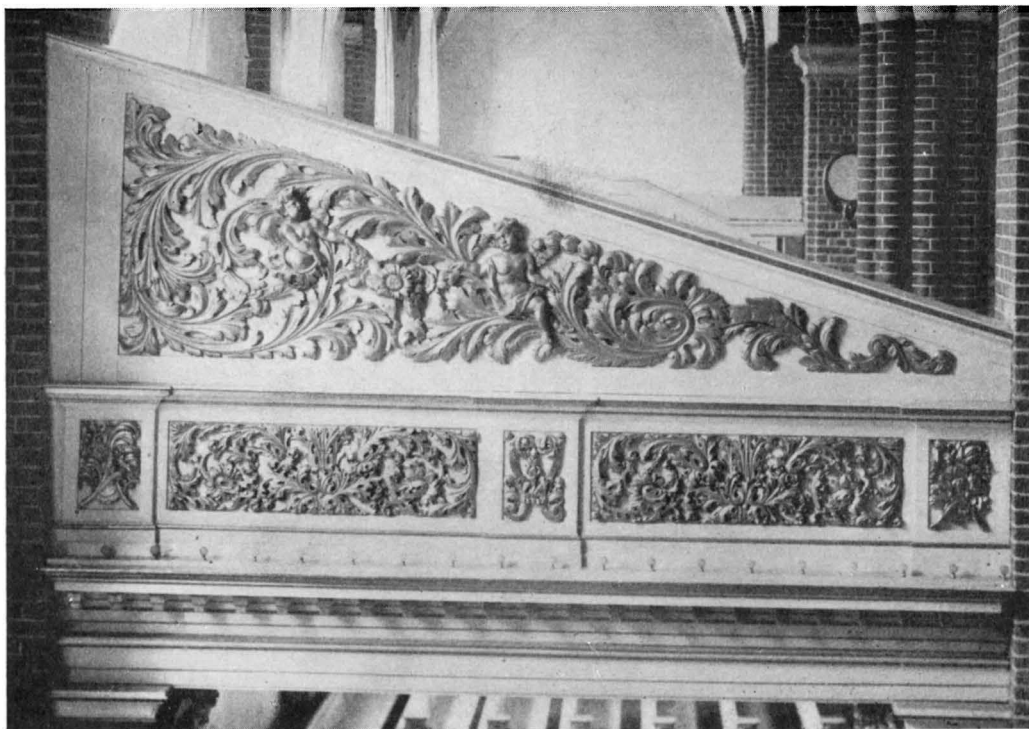

Fig. 216. Södra läktarens östra gavel.

Östlicher Giebel der südlichen Tribune.

Eastern gable of the south gallery.

D. LÄKTARE

De två sidoläktarna upptaga vardera två travéer i yttersta södra och norra sidoskeppen, den femte och sjätte från öster. Deras fronter gå nu ungefär i flykt med de tre pelarnas inåt kyrkan vända sidor, varpå läktarna vila, och skäras av dessa pelare; före 1908 sköto de ut ett stycke framför pelarna, så att barriären löpte obruten runt läktarens tre fria sidor. Norra läktaren har sitt trapphus på östra sidan, helt indraget inom läktarens område, den södra har ett särskilt utbyggt trapphus åt väster.

Bröstvärnen å framsidan höja sig över en kraftig tandlist och äro å båda likartat ornerade med genombrutna, förgyllda sniderier, dels symmetriska ornament av akantusblad med skarpt skurna konturer, lagda i breda fyllningar, dels på mellanliggande vertikala ramdelar ett mönster av korslagd lager och palm m. m. Ett fåtal dylika visa S-par med akantus. Samma motiv å södra läktaregavelns nedre, vågräta register (fig. 216) och motsvarande parti å de andra gavlarne (fig. 217—219). Under läktaren invid pelarna konsoler i form av kerubshuvuden i förgylld träskulptur. All denna skulptur är arbetad av Burchardt Precht 1686—87.

SIDO-
LÄKTARE

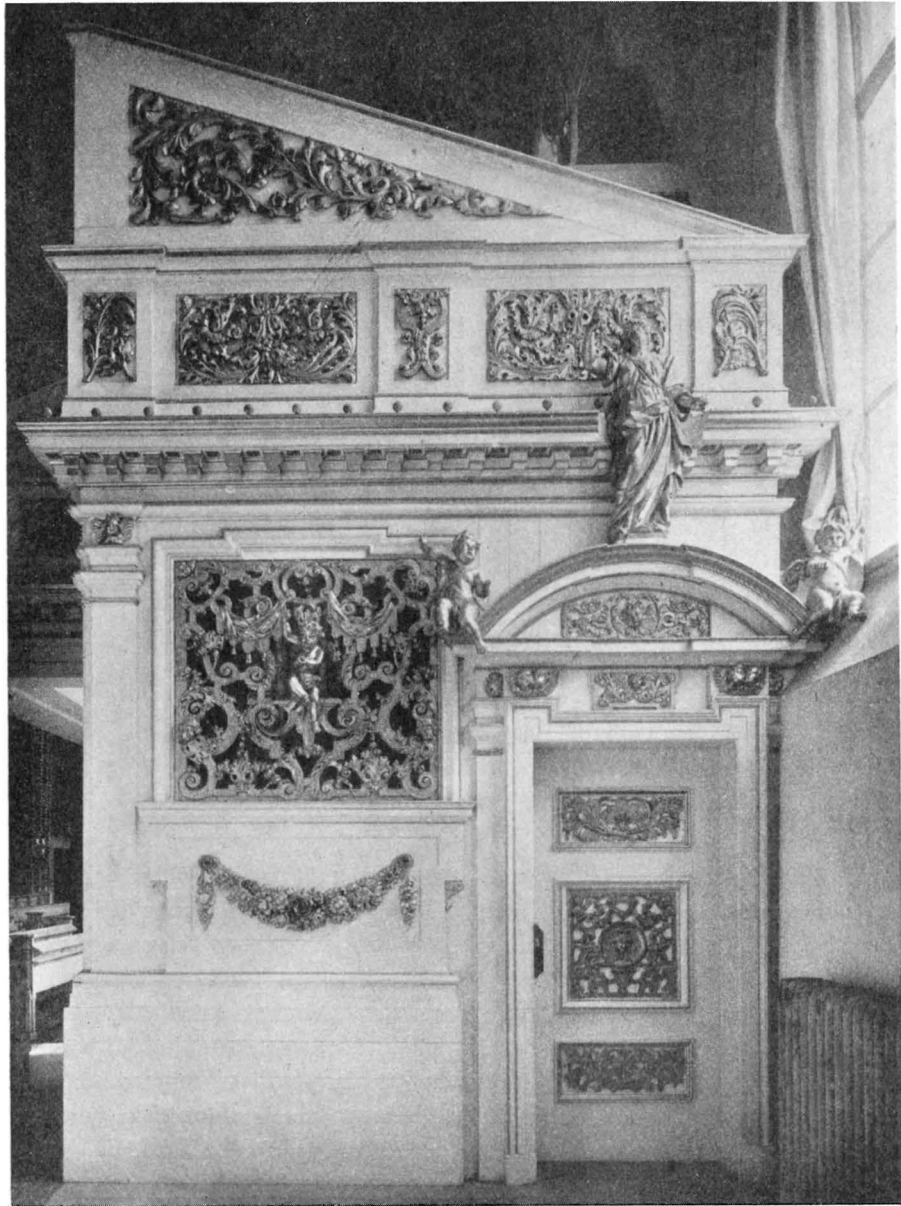

Fig. 217. Södra läktarens trapphus.

Treppenhaus der südlichen Tribune.

Staircase of the south gallery.

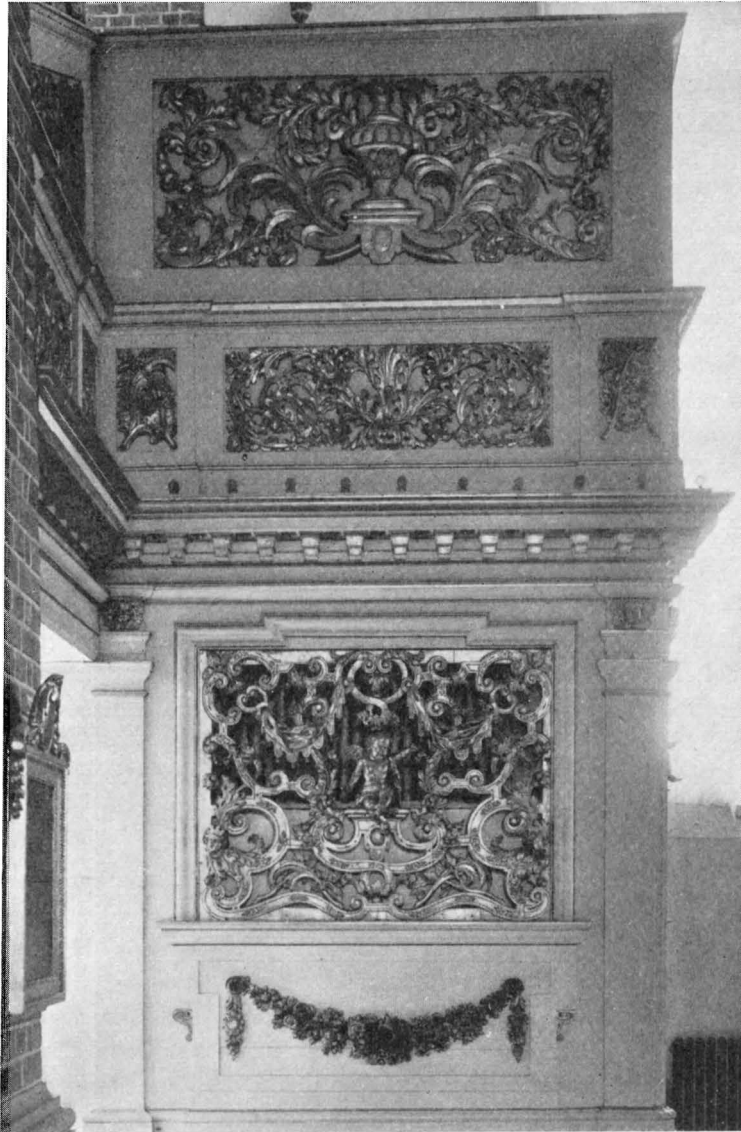

Fig. 218. Södra läktarens trapphus från norr.

Treppenhaus der südlichen Tribune von Norden. Staircase of the southern gallery from the north.

Barriären fortsätter i samma höjd på gavlarna, ävenså omsluter den den södra läktarens trapphus och har överallt likartad dekorering av Precht. Ovanpå de sistnämnda gavelbarriärerna äro förhöjningar anbragta, motiverade av läktarebänkarnas stigande anordning; även dessa förhöjningar äro betäckta med genombrutet, snidat och förgyllt ornament, men av annan typ än de nyss beskrivna: akantusstjälkar av mjukare konturer. Mästaren är också en annan — Herman Buck. Trapphusingångarna äro byggda i likhet med predikstolsdörren och prydda med trästatyer på de segmentformade överstyckena. Norra läktaren: en sittande, bevingad kvinnofigur med ymnighetshorn och eldslåga å pannan, omgiven av två putti; sydläktaren: en stående kvinnlig draperistaty utan attribut, på sidorna ävenledes två sittande putti. Samtliga av Herman Buck.

Den södra läktarens trapphus är å båda sina fria sidor försett med stora rektangulära, griljerade öppningar, som utåt maskeras av genombrutet förgyllt ornamentverk, band och blad med en sittande putto som centrum, mästare Herman Buck (1702—1705).

Medan utrymmet under södra läktaren är helt öppet, är norra läktarens östra hälft tak för diverse inbyggda rum.

Här ligga sakristia, det förutnämnda trapphuset och en förvaringsskrubb; i mitten bildas vindfång för kyrkans norra ingång. Den inåt kyrkan vända fasaden till detta komplex har i mitten en portal med flygeldörrar, ledande ut i vindfånget, till vänster därom en enkeldörr intill sakristian med en förgylld trärelief som supraporta, framställande Nathans botpredikan (II Sam. 12), och med genombrutna gyllene ornament i speglarna, till höger en blinddörr med stort genombrutet bandornament å sin övre del samt en figurrelief, bildande supraporta och föreställande Fariséen och publiken i templet (Luc. 18: 9—14), som pendant till sakristidörren.

Utom de båda nämnda relieferna, båda av Buck, finnes här ytterligare en dylik av samme skulptör, fästad under södra läktaren, på trapphusets östra vägg, framställande Zacheus i fikonaträdet (1702—1705).

Färgen är f. n. överallt samma blanka vita som eljest i hela kyrkan, samtliga sniderier förgyllda.

Före sista restaureringen sköto läktarna som sagt framför de bärande pelarna, dörrar och trappor voro något olika anordnade. Se planerna fig. 68 och 69.

Av läktarnas ursprungliga bygge kunna vi bäst följa den södras. Den planerades betydligt större än en äldre på samma plats befintlig och krävde därför starka stöd. Efter grundliga överläggningar ombyggdes samtliga för läktarebygget viktiga 3 pelare. Byggmästaren Sven Bengtsson utförde därefter, 1687, grovarbetet å läktaren, snickaren Steyerwalt panelningen, den skulpturala prydnaden utfördes av Burchardt Precht, som kvitterade 4 stora fyllningar med lövverk, 2 mindre dito och 17 små med lagerbärsblad, palmer och blommor.

Nästa år, 1688, målades hela läktaren vit, trappan och dörren inuti gråa och utanpå röda.

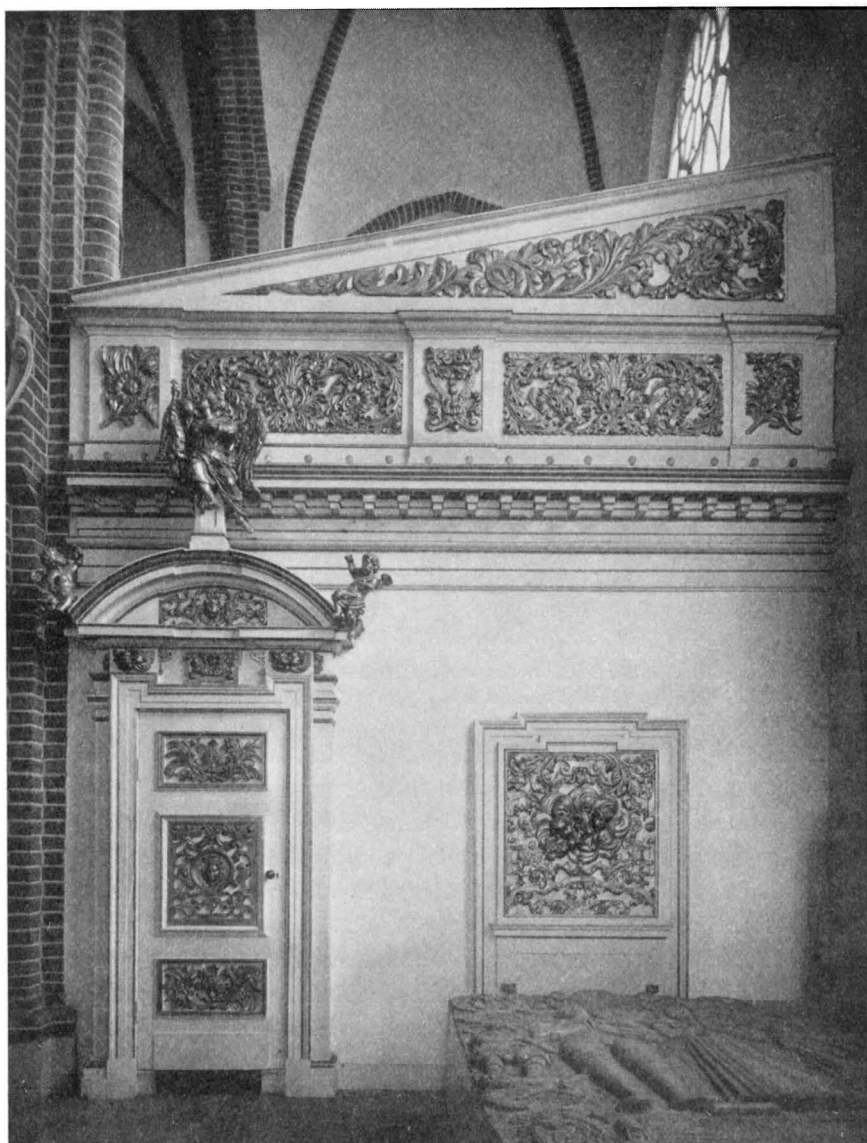

Fig. 219. Uppgången till norra läktaren.

Östlicher Giebel der nördlichen Tribune.

Eastern gable of the northern gallery.

Fig. 220. Skärm till bänkkvarter, 1665—68, nu i kyrkans vind.

Barriere des Gestüls aus dem 17. Jahrhundert.

Barrier of the pews, 17th century.

Norra läktaren byggdes ett år tidigare än den södra, alltså 1686. Visserligen saknas nu denna årgång räakenskaper i kyrkans arkiv, men de nya bänkarna, som utföras åren efter på norra läktaren, som dessutom då kallas för »ny», bevisa förhållandet.

Kyrkans räakenskaper berättar till att börja med intet om förgyllning av Prechts sniderier. Troligen förblevo de t. v. oförgyllda till 1702 (jfr nedan). Endast de änglahuvudformade konsolerna torde förgyllts i början av sin tillvaro, vilken uppgives som fullt färdig i 1724 års inventarium: »Läktarne begge består även väl av bildhuggare- och snickarearbete med lövverk, rosor, lister, småkrakstenar och 6 stycken cherubims huvud som Sal. Herr Borgmästaren Olof Hanson Törne¹ lätit förgylla var-till kyrkan själv lätit göra åtskilligt bildhuggarearbete, både frammanföre och på sidorna samt påkostat detta att förgylla, som det nu för ögonen står och här någorlunda specificeradrt varder». Förmodligen förgylldes kerubshuvudena mellan 1694 och 1698. I övrigt förblevo läktarna omålade och oförgyllda till 1702. Då målade nämligen Nicolaus Schultz läktarna med grå oljefärg och marmorade dem samt förgyllde, så långt som lister och bildhuggeri är färdigt. Detta måste alltså gällt Prechts skulpturer. Men Schultz fortsatte att förgylla och 1702—05 fortgå jämväl ytterli-

¹ Olof Hanson Törne, 1698 adlad Törnflycht, f. 1640, d. 1713, handelsborgmästare i Stockholm 1694.

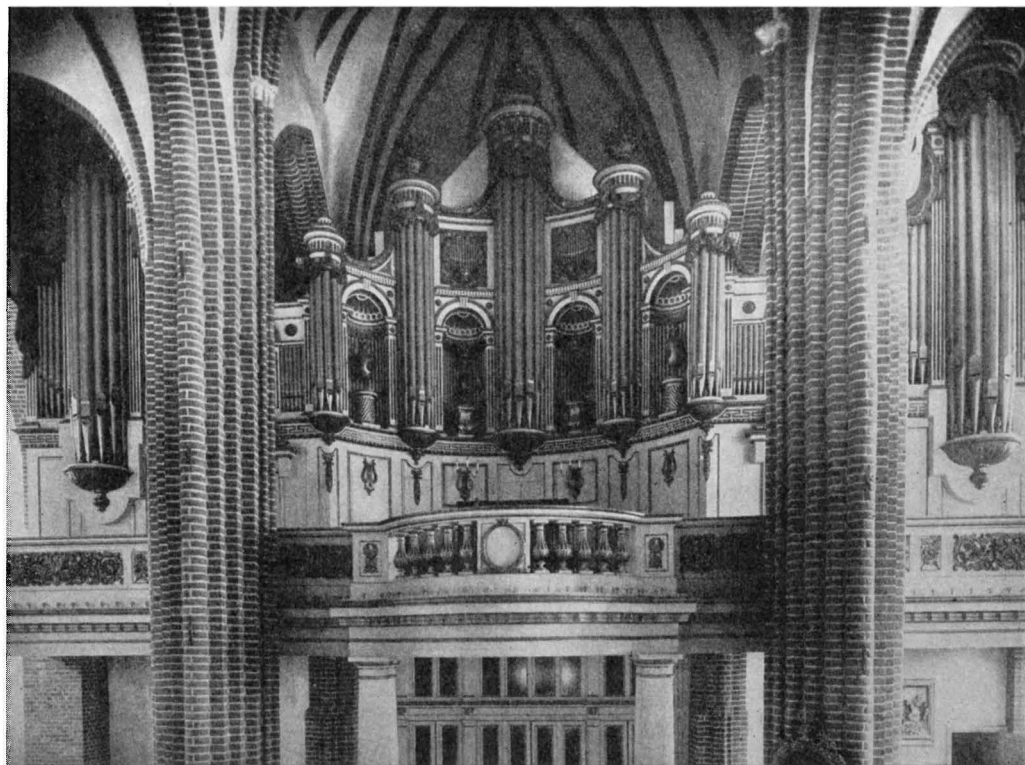

Fig. 221. Orgelläktaren.
Die Orgelbühne. The organ-loft.

gare snickare- och skulptörarbeten på läktarna. Då tillkom det särskilda trapphuset å sydläktaren. Då tillverkades de av svarvade stavar bestående griljeringarna i norra trapphuset (räk. 1704) samt de triangelformade barriärgavelförhöjningarna med sina ornament och de rikt utstyrda dörrinfattningarna till trapporna. De nu utförda bildhuggeriernas mästare var som sagt Herman Buck. År 1705 utförde Nicolaus Schultz de sista förgyllningarna, samma år spikade snickare Isaksson den skulpterade orneringen på norra läktaren och gjorde 3 pedestaler för »belätena» (väl på norra läktartrappdörren).

Äldre tillstånd framgå av följande meddelande om sidoläktarnas historia.

Enligt 1674 års inventarium funnos då på norra sidan en läktare med trappor, dörr med lås och 7 bänkar, gjorda som säten. På södra sidan 2 läktare, den ena med »fullkomliga bänkar», den andra med säten allenast, därhos¹ det »gambla Monumentet Ridder Ste Jöran uppsatt». Den obetydligare av dessa sydläktare måste

¹ »näst till» säger 1684 års eljest liklydande inventarium.

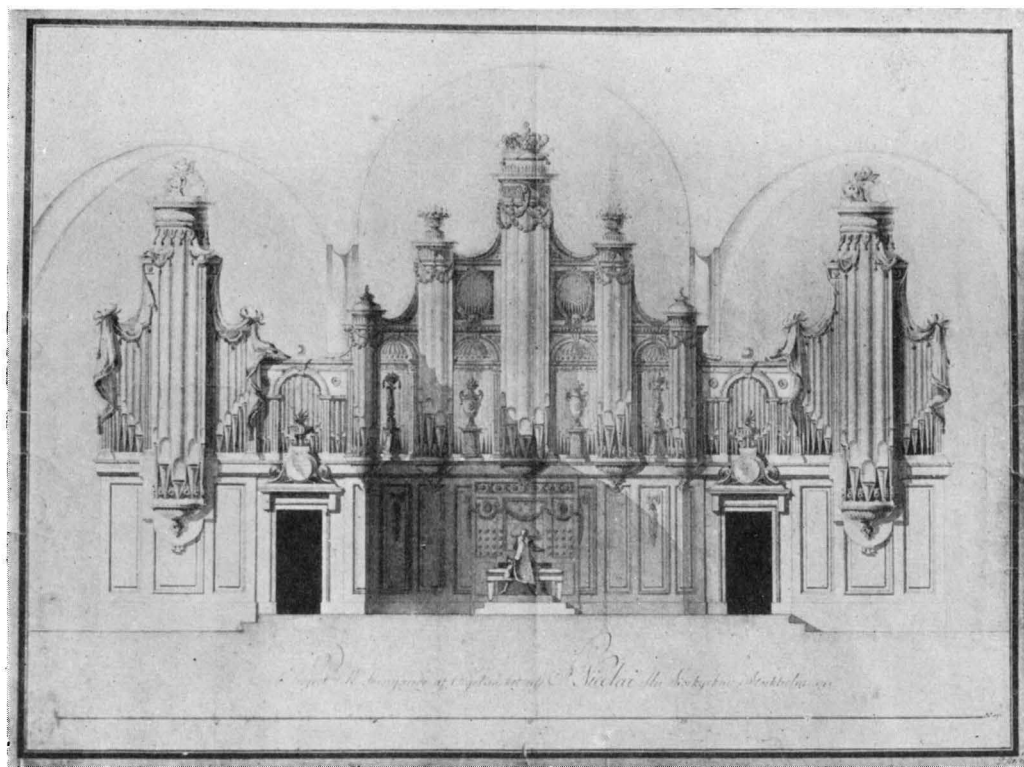

Fig. 222. Ritning av P. Serén till orgelfasaden.

Zeichnung von P. Serén für die Orgelfassade.

Drawing by P. Serén for the organ front.

ha legat utanför den nuvarande läktarens rektangulära, egentliga område, ty två läktare existera ännu i 1699 års inventarium. Denna lilla gamla kan knappast ha stått öster om nuvarande läktaren, ty där upptagas väggarna av epitafier. Återstår utrymmet väster om nuvarande läktaren. »Näst intill» den södra stora nya läktaren stod 1699 S. Görans, och »näst intill» lilla sydläktaren stod enligt 1674 års ord också S. Görans. Alltså böra lilla läktaren och stora omgivit S. Görans. 1674 stod han tätt intill den mindre, men fjärrare den större (gamla) läktaren. 1699 var den sistnämnda ersatt av den ännu större nuvarande, som därigenom skjutit sin västända så nära S. Görans, att dennas lägeförhållande till stora läktaren nu för inventarieskrivarens öga syntes som det viktigaste. År 1704 borttogs lilla läktaren och samtidigt förskönades S. Görans uppställningsanordning med snickeri och målning.¹

Läge och storhetsförhållanden å de båda gamla läktarna samt S. Görans läge blir härigenom tämligen klart. Rytstatyn synes ha stått på en brygga mellan pelaren

¹ Jfr ROOSVAL, Riddar Sankt Görans, s. 22 ff.

*z*¹ och punkten *z*, där han f. ö. ännu stod 1866, och där muravsatserna alltjämt erbjuda goda möjligheter till brofästen. Lilla läktaren befann sig över nuvarande bredvidliggande vindfång, gamla större läktaren sträckte sig troligen mellan *e* och *g*.

År 1689 omtalas vitmålningen av trenne läktare vid Consistorium regni. Därmed avses kanske balkongartade utbyggnader i samband med den trappa, som vi under rubriken Sjalakorstrappan tidigare hava behandlat (synlig å planen fig. 68). Denna, inclusive de tre små läktarna, revs antagligen, då Palmstedts yttre konsistorietrapphus byggdes.

Orgelläktaren (fig. 221) upptar kyrkans hela västligaste travé i de tre mellansta skeppen och dessutom tornrummet. Den vilar på de fyra västligaste pelarna och stödes dessutom sedan restaureringen 1907 av två par träkolonner å ömse sidor om stora gången i mittskeppet. Det framåtbuktande mittpartiets skrank består av balustrar; övriga skrankdelar, som fordom också bestodo av enkla balustrar, prydas nu av fyllningar med genombrutna, skulpterade och förgyllda bladornament, troligen alla ur Prechts atelier och överflyttade från sidoläktarna, där de genom restaureringsåtgärder blevo övertaliga. I sitt ursprungliga skick stod läktaren färdig 1787, byggd enligt ritning av Palmstedt¹ av snickaren Nils Dahlén med detaljer av bildhuggaren Carl Kempe (»af Bildthugeriets oviner, af Godronger och Candelyrer är förfärdigadt 16 Stycken Balystrar, nogast 1 Rdr styk» enl. räk. 1718). Läktaren, nu vit med förgyllda detaljer, målades från början pärlgrå (räk. 1787). Trappan, som låg på södra sidan samt också var byggd av Dahlén, var dekorerad med rester av en 1600-talspanel. Denna trappa är nu slopad och ersatt med en inom det norra tornkapellets område lagd uppgång.

¹ Memorial om orgeln i kyrkans arkiv K. III 6.

ORGEL-
LÄKTARE

Fig. 223. Orgeln i Bälunge, Uppland, ursprungligen tillhörande Storkyrkan.

Die Orgel der Kirche Bälunge, ursprünglich der Nicolaikirche zugehörig. The organ of Bälunge church, originally belonging to St. Nicholas church.

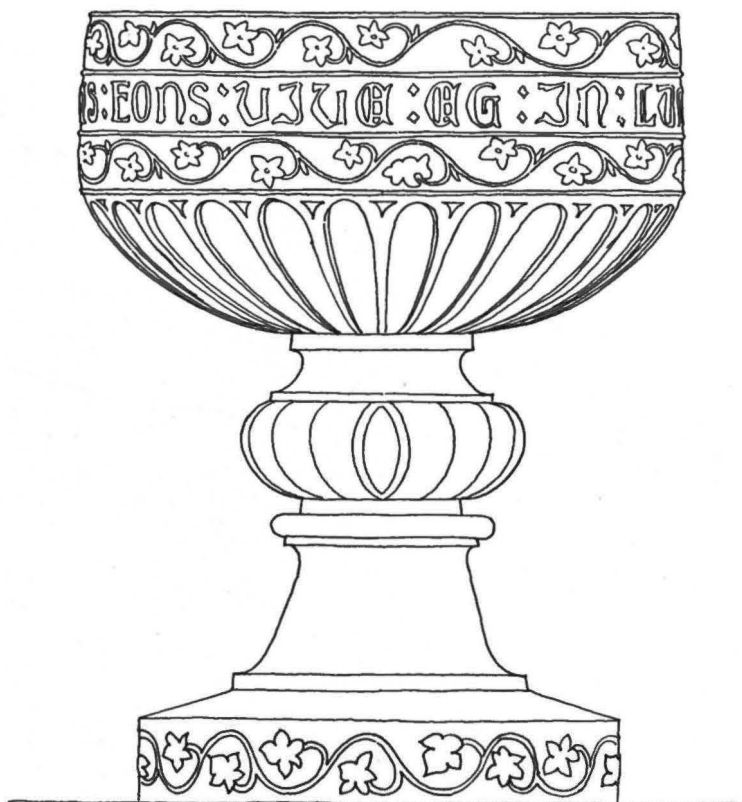

Fig. 224. Dopfund, 1514 (Text s. 437).
Der Taufstein. The baptismal font.

Praktiska anledningen till Palmstedtska orgelläktarens stora mått var de musikaliska fordringarna på stor orkester vid högtidligheter. Detta nämndes redan av överintendenten Adelcrantz, då han den 25 juni 1772 besiktigade kritlimningen i kyrkan, som Överintendentsämbetet utförde efter Gustav III:s kröning och då han nådigt lovade den honom artigt åtföljande kyrkovärden att inhibera en tilltänkt auktion på virket i de läktare, som varit uppförda för kröningen, vilket i stället skulle få disponeras av kyrkan till en blivande läktareutvidgning.

ORGEL

Orgelverket, byggt 1878 av firman Åkerman och Lund, är näst Upsala domkyrkas Sveriges största. Det har 50 stämmor, 3 manualer och 1 pedal; försågs 1906 med elektrisk anordning för bälgarna. Det efterträdde det 1789—96 av direktören O. Schwan byggda. För detta skapades den ännu i bruk varande orgelfasaden. Om kyrkans orglar i äldre tid har redan berättats av arkivarien Simonson, s. 168 ff.

ORGELFASAD

Orgelfasaden sträcker sig över de tre mellersta skeppen. Mittpartiet är absid-

artat insvängt och uppdelas av hängtorslikt framspringande blindpipknippen; i nischerna mellan dem förgyllda urnor och kandelabrar. De mot sidoskeppen vettande fasaddelarna prydas av större hängtorn, vilkas krön pressa sig upp i valvkappornas mest uppåtbuktade delar. Snidad och målad ornering av guirlander, urnor, draperier, musslor, musikinstrument m. m. i guld på vit botten.

Arkitekten professor Palmstedt presenterade den 3 febr. 1790 en av »Kungl. Maj:t i nåder stadfästad och verkeligen i alla avseenden ypperlig dessein till structur» (K. III 6, p. 248). Bildhuggeriet är efter konkurrens mellan Masreliez och Pehr Ljungs förslag utfört av den sistnämnde (K III 5, 278). Fasaden synes åtminstone icke omedelbart vara ritad av Palmstedt utan av en P. Serén — kanske biträde hos Palmstedt¹ — vars »Project till förnyande av Orgelväcket uthi St Nicolai eller Storkyrkan i Stockholm 1789», ett vackert laverat blad (fig. 222), är bevarat i kyrkans arkiv. Den existerande fasaden ter sig i stort sett lika med Seréns ritning, dock är partiet närmast bakom klaviaturen rikare å laveringen och Spelbrädet är vänt så, att orgelnisten sitter vänd mot församlingen. Båda delarna bero dock på senare förändringar.

Med denna orgelfasad drager novantiken in i kyrkan. Betecknande för den nu skeende allmänna stilvändningen är, att bland de bildhuggare, som tävla om utförandet, den som nitisk antikentusiast kände Pehr Ljung,² får utförandet om hand.

För den äldre orgelläktaren och orgeln har redogjorts s. 169 ff. Fasaden var, såsom där visas, skuren av bildhuggaren Martin Redtmer 1647 och är till stor del bevarad till våra dagar i Bälinge kyrka, Uppland (fig. 223).

¹ Ang. P. Serén, som var fullkomligt okänd för förf., har docenten R. Josephson haft godheten meddela att, Petrus N. Seréns verksamhet kan följas 1786—1800 huvudsakligen i husbyggnader på Söder. »Bäst är», skriver doc. J., »ett litet herresäte vid Hornstull 1790 som är fint gjordt med hufvudbyggnad och paviljongflyglar». — — »Om han är elev af Palmstedt vet jag icke af handlingarne men det är nästan säkert ändå, ty hans arkitektur är mycket likartad P:s, ehuru enklare, och framför allt är hans ritningssätt lika P:s.»

LOOSTRÖM, Den svenska konstakademien, Stockholm 1887, s. 348.

E. STORKYRKANS SILVER

Av Nordiska Museets styresman, Fil. Dr GUSTAF UPMARK.

Stockholms åt St. Nicolaus helgade »bykyrka», Storkyrkan, som ju var den enda icke-klosterkyrkan i rikets förnämsta stad och i viss mån jämförlig med domkyrkorna, ägde säkerligen under medeltiden ett rikt förråd av dyrbara kyrkokärl av olika slag. Av denna Storkyrkans medeltida silverskatt finnes numera icke ett enda föremål i behåll, och de sparsamma uppgifter, som kunna anträffas i kyrkans eget eller andra arkiv, lämna en ytterst ofullständig uppfattning om de dyrbarheter, som en gång funnits här.

Från medeltiden finnes en enda inventarieförteckning i behåll, nämligen från år 1440, och man får av densamma en föreställning om mängden av föremål som fanns i Storkyrkan. — De föremål av silver som Storkyrkan vid denna tidpunkt ägde, voro följande: två stora monstranser och ett viaticum, det senare ett anspråkslösare kärl för förvaring av hostian; icke mindre än tjugi kalkar alla med paténer; ett stort silverkors; fjorton »corpalia», åtta stycken »helgedomakar» för förvaring av relikier; ett par amplar, flaskor eller kannor för förvaring av vin och vatten; samt ett chrismatorium eller oljekar till förvaring av vigd olja, och slutligen var ett av kyrkans rökelsekar av silver. — När dessa några och trettio silverföremål frånhänts kyrkan är obekant, men säkerligen tager man icke miste, om man förmodar att en betydande del anammats av Gustav Vasa under den på grundval av Västerås-besluten av år 1527 genomförda reduktionen av kyrkornas och klostrens »överflödiga» ägodelar. Denna reduktion av kyrksilver från landets alla kyrkor fortsatte som bekant under årtionden. År 1545 anbefalldes i fråga härom, att kyrksilvret borde få vara kvar i de kyrkor, ur vilka det ännu icke blivit uttaget, till dess den påbjudna hjälpskatten vore utgången; sedan detta skett skulle man åter fortsätta med kyrksilvrets bortförande på ett sätt, som förorsakade minsta oväsande och förargelse.² — Man var klart medveten om att bortförandet av kyrksilvret icke sågs med blida ögon av församlingarna.

Någon möjlighet att avgöra, huru mycket som under Gustav Vasas tid bortförts från Stockholms Storkyrka, synes f. n. icke finnas, emedan intet inventarium från nyare tiden finnes i behåll före 1674. — Troligt är väl dock att Storkyrkan, liksom andra kyrkor fick behålla åtminstone en kalk av sitt rika medeltida förråd och måhända

¹ Av ingressen framgår icke med full säkerhet huruvida förteckningen upptager allt av detta slag som Storkyrkan ägde år 1440. Erinras bör om Helga Lekamagillet inventarium av år 1393, tryckt av ISAK COLLJN: Handlingar om Helga Lekamagillet; detta inventarium börjar med uppräknings av fyra kalkar.

² Rådslag 4 januari 1545: tr. i Meddel. fr. Sv. Riksarkivet II, 63. Stockholm 1878.

kan man våga identifiera denna med någon av de 11 kalkar, som kyrkan ägde enligt 1674 års inventarieförteckning, av vilka dock flertalet på grund av i inventariet angivna dateringar eller namn på donatorer visa sig vara tillkomna under slutet av 1500-talet och under 1600-talet. — 1529 omtalas att »St. Eriks krona» levererades till konungen.

Genom upplysningar i 1674 års inventarium och några spridda uppgifter i kyrkans räkenskaper¹ kan man följa den efter hand skeende ersättningen genom donationer och köp av Storkyrkans förlorade medeltida silverskatt. Inventariet, som upptager 11 kalkar, 2 oblataskar, 9 vinkannor, 1 dopfat, 2 krucifix, 1 kandelaber, 2 par ljusstakar, 1 ljuskrona samt en del smärre föremål (bälte, kronor, bokstäver, klocka), tillsammans några och trettio föremål. Av här upptagna föremål har kyrkan i närvarande stund i behåll endast 3 kalkar, 3 vinkannor, 2 oblataskar, 1 krucifix, 1 kandelaber och 1 par ljusstakar och 1 ljuskrona, sammanlagt 13 föremål. De 7 pjäser som ytterligare f. n. finnes i kyrkans silverkammare äro tillkomna i slutet av 1600- och början av 1700-talet, en pjäs år 1878 och en år 1917. — Kyrksilvrets i Storkyrkan historia lämnar ett ytterligare bevis för ett faktum, som möter oss i så många svenska kyrkor, nämligen att intresset för kyrkorna först mot slutet av 1500-talet återvänder efter de hårda årtiondena under gamle kung Göstas dagar, att sedan 1600-talet och det karolinska tidevarvet ända fram på 1700-talet är en glansperiod under vilken talrika dyrbarheter skänkas till kyrkorna och att slutligen 1700—1800-talen utmärka sig för sin likgiltighet i detta avseende, en likgiltighet, som först i våra dagar börjat efterträdas av ett varmare intresse.

Som ovan antyddes, ägde Storkyrkan år 1674 icke mindre än 11 st. kalkar, av vilka åtminstone en väl får antagas tillhöra den redan under medeltiden befintliga uppsättningen; man torde kunna våga antagandet att det var den, numera förkomna, kalk vägende 178 lod, som beskrives såsom »förgylld, mycket kostelig utarbetad»; 6 st. av de i 1674 års inventarium upptagna kalkarna kunna identifieras såsom tillkomna under tiden från 1587 till 1652; när de 4 återstående tillkommit har icke varit mig möjligt att påvisa, men inventariets ytterst kortfattade beskrivningar motsäga åtminstone icke, att det skett under årtiondena kring 1600-talets mitt. Detsamma gäller en i 1674 års inventarium upptagen vinkanna om $77\frac{3}{4}$ lod, numera ej i behåll, samt en dopskål, som enligt nämnda inventarium bar de på borgerliga givare tydande initialerna: C. C. S.—A. N. D. och som år 1712 nedsmältes för att användas till ett då av guldsmeden Anders Starin förfärdigat dopfat, varom mera nedan; slutligen torde också ett par i 1674 års inventarium upptagna ljusstakar vägende 200 lod hava tillkommit vid mitten av 1600-talet.

¹ Excerpter ur räkenskaperna liksom avskrifter ur inventarierna hava benäget ställts till mitt förfogande av professor J. Roosval. — Räkenskapen för 1560 omtalar utbetalning till Hans guldsmed för en ny kalk, en »kupo» till en annan kalk och ett patén; och 1590—91 års räkenskap omtalar arbetslön till Erik guldsmed för en ljusstake.

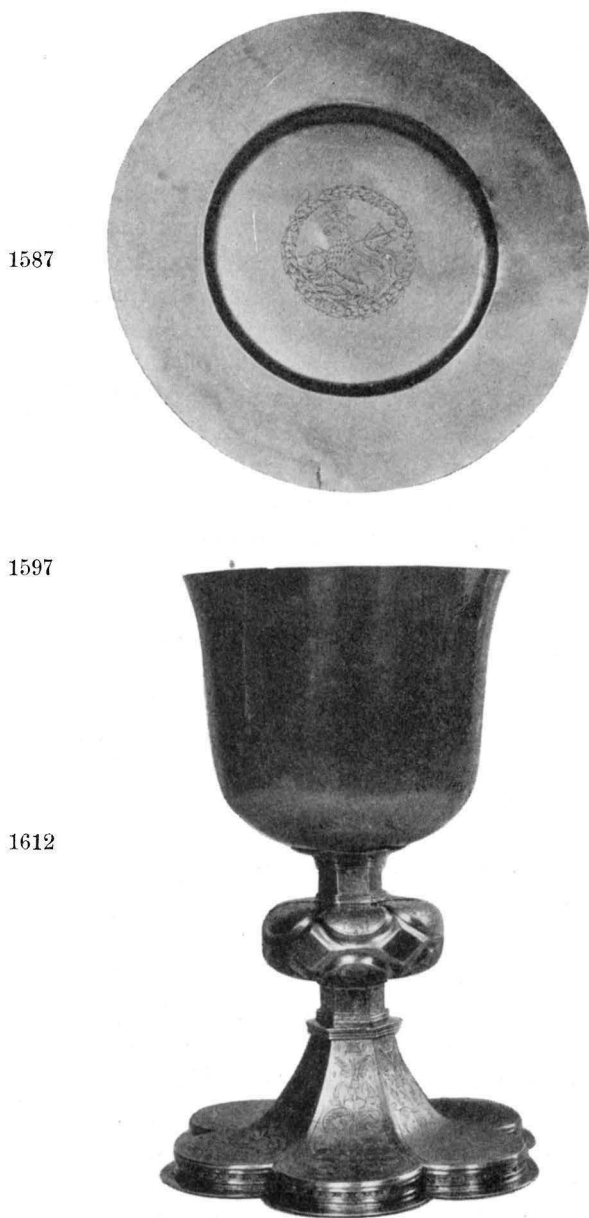

Fig. 225. Kalk med patén av silver, skänkt av kammarrådet Erik Larsson v. d. Lindhe 1634.

Kelch mit Patene aus Silver, 1634. Chalice and paten of silver, 1634.

Angående alla övriga under 1500—1600-talen (före 1674) tillkomna föremål i Storkyrkans silverkammare lämna de i inventarierna eller kyrkans räkenskaper befintliga upplysningarna om givare o. dyl. sådant besked, att man kan följa tillökningen i detalj.

Den första gåva av denna art som Storkyrkan — så vitt nu kan konstateras — synes hava erhållit utgjordes av en kalk, som, troligen å skaftnoden, bar bokstäverna I H E S U S och var daterad »A^o 1587»; det synes hava varit en liten pjäs om några och trettio lod, och år 1696 nedsmältes den: »en liten söndrig kalk 32¹/₂ lod» för att ingå i en då beställd kanna m. m.

Tio år senare än denna lilla kalk kom i kyrkans ägo en än i dag bevarad praktpjäs, nämligen den av kungl. sekreteraren Claes Philipsson skänkta, av guldsmeden Lorenz Hartman utförda rikt graverade kanna, som numera utgör det äldsta föremålet i Storkyrkans silverkammare — se förteckningen här nedan n:o 4; jfr fig. 229.

Sedan dröjde det halvtannat årtionde, innan en ny silverpjäs skänktes till Storkyrkan. År 1612 fick kyrkan nämligen i testamente efter fru Karin Axelsdotter Bielke († 1612) »een förgylter Kalek medh patén: på kalken ähr Sirater medh hwita stenar 6 stycken sampt Rynunga wapenn och namn, Nembl. Olouf Ryningh, Eltsa Ryningh och Karin Axelsdotter». — Fru Karin Axelsdotter, som dog 1612 hade sålunda låtit testamentera denna, numera förkomna kalk till minne av sin make Olof Ryning († 1589) och dotter Elsa Ryning († 1592) jämte vilka hon ligger begravnen i Storkyrkan under en ståtlig gravsten dat. 1612 i norra sidoskeppet (se sid. 510).

De närmast följande årtiondena, 1610—1620-talen, voro av tillgängliga uppgifter att döma fattiga på gåvor till Storkyrkan, men i stället betecknar 1630-talet en synnerligen givande period. — Början gjordes av salige Donatus apotekares änka, som enligt 1631 års räkenskaper, detta år den 20 aug. överlämnade en förgylld kalk om $24\frac{1}{2}$ lod: Donatus Denschmann¹ vanligen kallad »Donatus apotekare» bodde i Stockholm sedan 1607 och var stadsapotekare och prövare av främmande kryddor 1619—1630; han dog troligen 1630 eller 1631, då hustrun Elisabeth skänkte kalken. När densamma såldes eller nedsmältes är obekant.

Det näst Claes Philipssons ovannämnda kanna äldsta bevarade föremålet i Storkyrkan utgöres av den kalk med patén, som kammarrådet Erik Larsson v. d. Linde († 1635) lät överlämna, vilket enligt räkenskaperna skedde 1634, 20 nov. — se förteckningen här nedan n:o 1 (fig. 225).

Samma år, 1634, mottog kyrkan en förgylld vinkanna om 165 lod i testamente efter hustru Dordi Hindersdotter († 1634) änka efter borgmästaren i Stockholm Olof Gregersson († 1603), vilka bägge blevo begravna i Storkyrkan;² denna kanna, som enligt inskrift var gjord år 1586 finnes upptagen i 1674 års inventarium, men försvann senare i obekanta öden, troligen nedsmält.

År 1636 erhöill Storkyrkan en ny dyrbar gåva. Fältmarskalken Johan Banér († 1641) lät d. å. till minne av sin första gemål Katarina Elisabeth v. Pfuel († 1636) överlämna en kalk med patén, en vinkanna och en oblatask, fig. 226, 229, 232, vilka samtliga, försedda med donatorparets vapen och namn samt årtalet 1636 ännu finnas i behåll: jfr förteckningen här ne-

¹ Benäget meddelande av arkivarien Nils Östman.

² Stockholms rådhus och råd II: sid. 25.

1631

1634

1636

Fig. 226. Kalk med patén av silver, skänkt av fältmarskalken Johan Banér 1636.

Kelch mit Patene aus Silber, 1636.

Chalice and paten of silver, 1636.

1639

1646

Fig. 227. Kalk med patén av förgyllt silver, från guldsmeden G. Ernst i Augsburg, skänkt 1650 av Magnus Gabriel de la Gardie.

Kelch mit Patene aus Silber, von dem Goldschmiede G. Ernst in Augsburg, 1650.

Chalice and paten of silver by the goldsmith G. Ernst in Augsburg, 1650.

dan n:ris 2, 5 och 8. — Redan år 1632 hade Johan Banér och hans gemål till Tyska kyrkan i Stockholm skänkt en kalk och en kanna, som enligt stämplarna voro förfärdigade av en guldsmed i Augsburg med initialerna B. W.; av dessa båda föremål, som finnas avbildade i Svenska Slöjdföreningens mönsteralbum 1883, utgöra de i Storkyrkan befintliga fullständiga om än något förgrovade kopior, och samtidigt med att Storkyrkan fick dessa pjäser erhöi även Riddarholmskyrkan ett par alldeles likadana, nu förvarade i Statens Historiska Museum. Kopiorna bära alla samma stämpel: sköld med ett par blomstänglar. — Även till den Storkyrkan tillhöriga oblatasken finnes ett i allt väsentligt identiskt motstycke i Björksta kyrka i Västmanland, skänkt samma år, 1636, av Johan Banér och Katarina Elisabeth v. Pfuel. — Det var sålunda ett storartat mecenatskap mot svenska kyrkor som den store fältmarskalken under dessa år utövade.

Storkyrkan fick emellertid mottaga ytterligare tvenne vinkannor under 1630-talet, båda nu försvunna. Räkenskaperna för 1636 omtala nämligen, att »hustru Karin sal. Henrik Lööks enka» testamenterat kyrkan en oförgylld kanna om 101 lod; borgaren Henrik Löök d. ä. hade dött 1624, hans änka, Karin 1636.¹ — I 1639 års räkenskaper omtalas vidare en kanna, något litet förgylld, om 97 lod, som skänkts i testamente efter rådmannen i Stockholm, Claes Jakobsson²(† 1639), vars änka Margareta levde till 1648.

Av de åtta föremål, som Storkyrkan fick mottaga under 1630-talet finnas sålunda fyra i behåll, Erik Larsson v. d. Lindes kalk och Johan Banérs och hans makas kalk, kanna och oblatask.

Följande årtionde var icke mindre inbringande för Storkyrkans silverkammare. — År 1646 på själva julaftonen överlämnade Axel Oxenstiernas

¹ Benäget meddelande av arkivarien Nils Östman.

² Stockholms rådhus och råd II: sid. 168—169.

Fig. 228. Vinkanna från mästern Lorenz Hartman i Stockholm, skänkt 1597 av Claes Philipsson.

Weinkanne aus der Werkstatt des Meisters Lorenz Hartman in Stockholm 1597.

Wine-vessel by the master Lorenz Hartman in Stockholm, 1597.

dotter, Katarina Oxenstierna, en ännu bevarad ståtlig trearmad ljusstake — jfr nedan n:r 15, fig. 237 — försedd med hennes eget och hennes avlidne mans, krigskommissarien Johan Kruus († 1644) vapensköldar och initialer samt årtalet 1647. Denna ljusstake är enligt stämplarna utförd av Michel Beck, guldsmed i Stockholm 1631—1672.

1648 I 1648 års räkenskaper omtalas gåvan av ett vattenfat, dopskål, i drivet arbete, skänkt av Svante Mauritzsson Stures († 1616) änka, grevinnan Ebba Leijonhuvud († 1654), till minne av hennes dotter Anna Margareta Sture († 1646), som varit gift med greve Johan Axelsson Oxenstierna († 1657); dopskålens öden äro obekanta.

1650 Året 1650, då drottning Kristina kröntes, tillförde Storkyrkan en praktfull gåva genom de silverpjäser som Magnus Gabriel de la Gardie då lät överlämna, tvänne praktkandelabrar, ett stort krucifix för altaret, en kalk och en oblatask, samtliga än i dag i kyrkans ägo; jfr förteckningen n:ris 3, 9, 14 och 16, fig. 233, 235, 238, 239. — Magnus Gabriel de la Gardie var en fin kännare, och de silverpjäser han vid sin unga drottningens kröning skänkte till Storkyrkan, äro alla utförda i Augsburg, guldsmedernas stad framför andra: kalken av mäster Georg Ernst († 1651); oblatasken, en liten enkel pjäs av en okänd mästare med initialerna H L; krucifixet och kandelabrarna av mäster Andreas Hamburger († 1667). — De sistnämnda föremålen och särskilt krucifixet med dess utsökta figurbehandling äro guldsmedsarbeten av högsta rang och praktfulla prov på sin tids stil.

1652 Året 1652 blev ett märkesår i Storkyrkans historia i det avseende varom här är fråga: då skänkte Johan Adler Salvius änka, Margareta Pedersdotter Skuthe från Linköping, som tidigare hade varit gift med den rike guldsmeden Lorenz Hartman i Stockholm, till Storkyrkan dess jämte Sten Stures St. Göran ståtligaste inredningsföremål, det stora altarverket, som i denna beskrivning erhållit sitt eget kapitel (se sid. 367 ff.); och då skänkte drottning Kristina till silverkammaren en kalk av guld, besatt med pärlor och äkta stenar, ett motstycke, troligen, till den kalk som hon förärade Upsala domkyrka och som än i dag finnes i dess silverkammare. — Upsalalkalken är enligt å densamma befintlig inskrift tillverkad år 1541 av guldsmeden Hans Hviff i Halle och togs som krigsbyte i Prag år 1648 samt skänktes till domkyrkan av Kristina den 23 maj 1652.¹

Storkyrkans guldkalk, som till äventyrs också var ett medeltidsarbete och krigsbyte från Prag, finnes i korthet beskriven i 1674 års inventarium och åtnjöt mycken vördnad på grund av sin stora dyrbarhet. — Men i kyrkorådsprotokoll 21 sept. 1772 (fol. 79) säges, att »kyrkans guldkalk och gamla silfverkannor med flera umbärligheter av silfver — kunde — försäljas». Och i kyrkorådsprotokoll 20 nov. 1772 (fol. 90) omtalas, att guldkalken blivit värderad av guldsmeden Joh. Ad. Marcklin: »guldkalk med tallrik (= patén) väger fint guld $110\frac{3}{4}$ lod, hwaruppå äro 24 safirer af liverse couleur och storlek, och kan tagas til ungefär 48 å 60 daler Kopp.mt. öfwer hufwudet; 43 ägta stenar af Rubiner, Smaragder, Granater, Chrysoliter, Turkoser, med flera som kunna

¹ UPMARK, G.: Upsala domkyrkas silverkammare, tr. i Sv. Slöjdföreningens tidskrift 1910.

Fig. 229. Vinkanna av förgyllt silver skänkt 1636
av fältmarskalken Johan Banér.

Weinkanne aus Silber, 1636. Wine-vessel of silver, 1636.

Fig. 230. Vinkanna av förgyllt silver från guldsmeden Nikolaus Breüman i Stockholm, skänkt 1667 av landshövdingen Ludvig Fritz.

Weinkanne aus Silber vom Goldschmiede Breüman zu Stockholm 1667.

Wine-vessel of silver by the goldsmith Breüman in Stockholm 1667.

öfwer hufwud räknas från 6 till 18 daler kopp.mt. per stycke; 24 (andra stenar) til ungefär 3 å 6 daler stycket; 72 ägta perlor å 2 til 3 daler öfwer hufwudet»; den kallas en »kostbar med största flit utarbetad meuble» — »tjänlig för ett Kongeligt capell» och skulle hembjudas konungen. — Emellertid blev kalken icke inköpt av konungen; den undersöktes ånyo och befanns då, att guldets var »med många lödningar och odugeliga ämnen besväradt» och att stenarna ej alla voro äkta utan bestodo av »flussar och andra christaller». Kyrkoräkenskaperna för år 1773 omtala att guld-kalken med patén försålt till hovjuveleraren Joh. Ad. Marcklin för 14 000 dlr kopp.mt.¹ — Av honom blev den säkerligen nedsmält.

Möjligt är ju, att någon eller några av de här ovan inledningsvis omtalade 4 kalkarna från 1600-talet tillkommit kring mitten av århundradet, men eljest utgjordes de bestämt påvisbara förvärven till Storkyrkans silverkammare under de närmaste årtiondena huvudsakligen av vinkannor, flertalet ej längre i behåll.

En »stoor långh förgylld kanna» omtalas i 1674 års inventarium hava burit initialerna F. W. J. D. L. M. samt åtten Roos vapen; sammanställes denna uppgift med den i räkenskaperna förekommande uppgiften om en kanna skänkt av fru Wendela v. d. Linde (†1656), änka efter den ovan omtalade Erik Larsson v. d. Linde († 1635), så torde de nämnda initialerna kunna uttolkas: F(ru) W(endela) J(acobs) D(otter) L(ohr) M(an), den nyssnämnda Erik Larsson v. d. Lindes änka, som ligger begravnen i Storkyrkan under en gravsten, varå hon kallas Wendela Jacobsdotter Roos till Segersjö och Malmvik; hennes kanna är borta.

Detsamma är fallet med en »hvit» (= oförgylld) kanna, som omtalas skänkt år 1658 av notarien sal. Märten Olofssons änka och som 1696 blev »omgjord», d. v. s. nedsmält för att ingå i en då beställd kanna. — Samma öde röntes den kannan, som 1658 skänktes av sal. Mag. Eggertz arvingar, samt den lilla vita kannan om 80 lod som fru Anna, sal. Simon Simonssons änka enligt räkenskaperna skänktes år 1660.

Den sista vinkanna som skänktes till Storkyrkan före 1674 och den sista pjäs i sitt slag som kyrkan över huvud fått mottaga som gåva, finnes däremot i behåll. Det är den ståtliga vinkanna, som kom i kyrkans ägo år 1667 i testamente efter landshövdingen på Gotland Ludwig Fritz († 1666), vilken begrovs i Storkyrkan, där ett epitafium över honom finnes uppsatt. Kannan: — se förteckningen n:o 6, fig. 230—är ett praktfullt barockarbete, utfört av Stockholmsguldsmeden Nikolaus Breümann († 1676).

¹ Benäget meddelande av amanuensen I. Simonsson.

1656

1658

Fig. 231. Vinkanna från mästern Petter Hennings verkstad i Stockholm 1698. Förgylld.

Weinkanne aus der Werkstatt des Meisters Petter Henning zu Stockholm 1698.	Wine-vessel from the work- shop of the gold- smith Petter Henning 1698.
---	---

1660

1667

Fig. 232. Oblatask, skänkt av fältmarskalken Johan Banér 1636.
 Oblatenschachtel 1636. Wafer-box 1636.

1674 Samma år, 1674, som det citerade inventariet uppgjordes, fick Storkyrkan i gåva ett par belysningsföremål, nämligen dels ett par drivna ljusstakar, numera nedsmälta, skänkta vid riksmarskalkens greve Gabriel Oxenstiernas († 1673) begravning, dels en praktfull ljuskrona som överlämnades vid Ebba Brahes begravning.

Ebba Brahes ljuskrona — jfr förteckningen n:o 19, fig. 242—144 — som är Storkyrkans största silverpjäs, är ett verkligt praktarbete, utfört av Augsburgerguldsmeden Andreas Wickhart d. ä. under 1660-talet. Man torde kunna våga antagandet att den innan den kom till Storkyrkan hängt i något gemak i något Ebba Brahes palats, kanske i palatset vid Götgatan. — Den under kronan hängande inskriftsplåten har givetvis tillkommit i samband med kronans överlämnande till kyrkan. — En jämförelse mellan denna krona och den ursprungligen i Riddarholmskyrkan befintliga stora silverljuskronan, som numera hänger på Stockholms slott, är av stort intresse. Bägge äro utförda av samme guldsmed. Riddarholmskyrkans krona, som är mera än dubbelt så tung som Storkyrkans, skänktes enligt inskrift år 1663 av änkedrottning Hedvig Eleonora till Riddarholmskyrkan till minne av hennes gemål konung Karl X Gustav.

Det är synnerligen karakteristiskt att de fåtaliga föremål, som under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet införlivades med Storkyrkans silverkammare, ditkommo på kyrkans egen beställning, icke såsom gåvor av enskilda. Reduktionen och »den stora ofreden» utgöra här de naturliga förklaringarna, och vi hava exempel på samma förhållande inom de flesta andra områden av svensk kulturhistoria: den enskilda företagsamheten och möjligheten att uppträda som uppdragsgivare åt konst-

Fig. 233. Oblatask från guldsmeden Hans Lang i Augsburg, trol. skänkt 1650 av Magnus Gabriel de la Gardie.

Oblatenschachtel vom Goldschmiede Hans Lang in Augsburg 1650.

Wafer-box from the goldsmith Hans Lang in Augsburg 1650.

Fig. 234. Dopfat från guldsmeden Anders Bengtsson Starin i Stockholm 1712.

Taufbecken vom Goldschmiede Anders Bengtsson Starin in Stockholm 1712.

Baptismal basin by the goldsmith Anders Bengtsson Starin in Stockholm 1712.

närer eller konsthantverkare blir alltmera tillbakaträngd, och den enda verksamhet som till en tid kan upprätthållas är den av offentliga institutioner igångsatta.

Ett par präktiga rikt drivna ljusstakar, som finnas i Storkyrkans silverkammare — förteckningen n:r 18, fig. 241 — äro enligt stämplarna förfärdigade i Stockholm år 1689 av Friedrich Richter i Stockholm; huru och när de kommit i kyrkans ägo har jag icke kunnat konstatera. De representera på ett utmärkt sätt en typ, som ofta anträffas i svenska kyrkor.

1689

Under 1600-talets sista och 1700-talets första år tillökades silverkammaren med några ännu bevarade föremål, till vilka i allmänhet synes hava använts en del äldre föremål, tydligen just de i det föregående omnämnda som nu icke längre finnas kvar.

En stor päronformig, förgylld vinkanna — förteckningen n:r 7 — som enligt stämplarna är tillverkad av guldsmeden Petter Henning i Stockholm år 1698 och likaledes bär inskriften: »Sth Nicolai Kyrckia Anno 1698», är troligen förfärdigad av det gamla silver, som enligt kyrkorådsprotokoll 1696 skulle nedsmältas och som i ett inventarium av år 1724 omtalas vara gjord 1696.

1698

Samme guldsmed, mästare Petter Henning, förfärdigade på beställning år 1702 ett par praktljusstakar med tre ljusarmar — förteckningen n:o 17, fig. 240 — ett pompöst, men tämligen grovt arbetat prov på den framstående mästarens konstskicklighet.

1702

Ett par år senare, 1705, förfärdigade guldsmeden Anders Bengtsson Starin i Stock-

1705

1712

1878

1917

Fig. 235. Krucifix av ek och silver från mästare Andreas Hamburger i Augsburg. Skänkt av Magnus Gabriel de la Gardie 1650.

Krucifix aus Eichenholz und Silber vom Meister A. Hamburger in Augsburg 1650.

Rood-cross of oak and silver from the master A. Hamburger in Augsburg 1650.

holm en liten förgylld sked med genombrutet blad — förteckningen n:o 11 — och slutligen levererade han år 1712 det ståtliga dopfat — förteckningen n:o 12, fig. 234 — som på beställning av kyrkorådet förfärdigades av diverse gammalt silver. Kyrkorådets protokoll 7 aug. 1712 berättar härom att Anders Starin mottog 7 skedar, 2 bågare, 60 bjällror, 1 stor skål, 1 socknebudsflaska m. m., som skulle användas till det nya dopfatet.

Detta dopfat från 1712 var den sista pjäs som på långa tider förvärvades till Storkyrkans silverkammare, och allt vad som nu finnes där hade tillkommit huvudsakligen genom gåvor under det närmast föregående århundradet, så när som på Claes Philipssons kanna av år 1597, ett för våra kyrkors silverkammrar synnerligen typiskt förhållande.

1700-talet, varunder silversmideskonsten annars stod så högt i Sverige, förde icke en enda silverpjäs till Storkyrkan — dess roll med avseende på silverkammarens kanske största dyrbarhet, drottning Kristinas guldkalk, är ovan berörd. — »Upplýsningstidevarvet» hade intet större intresse för kyrkorna och deras prydnad.

Icke heller under 1800-talet ökades Storkyrkans silverkammare i nämnvärd grad. Den år 1878 förfärdigade dopskålen — förteckningen n:o 13 — är en synnerligen enkel pjäs.

Det yngsta föremålet i samlingen är den av den Tage Sjögren och hans maka år 1917 skänkta brudkronan.

BESKRIVANDE FÖRTECKNING ÖVER STORKYRKANS SILVER

1. Kalk och patén. Höjd: 0,245 m.; patén diam. 0,167 m.

Stor, enkel kalk med fot i sexpass med graverade symmetriska bladornament i renässans-stil; skaffet sexsidigt med stor nod indelad i fält, motsvarande fotens sex pass och med graverade ornament; cuppan stor, slät, helt förgylld. — Under foten inskrift,

delvis utplånad: ERICH LARSON VON DER LINDH — I — IAAR. 44 l.

Patén, enkelt, med graverat likarmat kors med strålar å brättet, helt förgyllt. Inskrift å baksidan E. L. V. D. L.

Stämplor saknas. Donator var kammarrådet Erik Larsson v. d. Linde († 1635), vars namn återfinnes å kalken och initialer å paténe. Enligt kyrkans räkenskaper skänktes kalken år 1634. Den är säkerligen utförd av någon mästare i Stockholm under 1620—1630-talet.

2. Kalk och patén. Höjd: 0,286 m.; patén diam.: 0,194 m.

Stor, rikt ornerad kalk av förgyllt silver; foten i tre böjda och tre räta pass, rikt belagd med påskruvade ornament, tre små änglahuvuden och tre kartuscher med graverade figurscener, framställande Isaks offer, Jakobs dröm och Rebecka och Eleasar vid brunnen; skaftet med päronformig knopp med tre änglahuvuden och tre små fält i vitt silver med resp. Banérska vapnet, ätten von Pfuels vapen och inskriften: IOHAN BANER CATRINA ELISBET VON PFUL 1636. — Cuppan med pålagt genombrutet ornament av vitt silver kring nedre delen med tre änglar hållande Kristi pinoredskap, och mellan dem tre runda kartuscher med framställning av Syndafallet, Nattvarlden och Korsbärningen.

Patén med Lammet med korsfanan omgivet av lagerkrans, graverat arbete; ej samma slags arbete som kalken. Stämplor (å kalken): jfr Upmark¹ n:o 6705.

Enligt inskriften skänkt år 1636 av fältmarskalken Johan Banér († 1641) och hans första hustru Katarina Elisabeth von Pfuel († 1636).

¹ UPMARK, G., Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850.

Fig. 236. Detalj av krucifixet fig. 235.

Detail vom Krucifix, Fig. 235. Detail of the rood cross fig. 235.

Fig. 237. Ljusstake av silver från Mickel Beck i Stockholm, skänkt 1647 av Katarina Axelsdotter Oxenstierna-Kruus.
Silberner Leuchter von Mickel Beck in Stockholm 1647. Candle-stick of silver by Mickel Beck in Stockholm 1647.

Stämpelns betydelse är ej fullt säker: den liknar det märke, som slogs på silver i staden Rapperschwyl i Schweiz, och förekommer bl. a. även å en kalk, som Johan Banér s. å. överlämnade till Riddarholmskyrkan, samt på ett par stora kandelabrar i Uppsala domkyrka, som skänktes dit år 1632 av fru Kristina Sigríd Bielke, änka s. å. efter Karl Banér. — Jfr nedan n:o 5 och n:o 8.

3. Kalk och patén. Höjd: 0,271 m.; patén diam.: 0,168 m.

Stor, rikt ornerad kalk av förgyllt silver; foten i sex bucklor, tre större, tre något mindre med drivna bladornament samt tre pånitade ornament, bevingade änglahuvuden av vitt silver; skaftet med päronformig knopp med ciserade ornament och tre änglahuvuden i vitt silver. Cuppan med nedre delen omgiven av genombrutet ornament i vitt silver, tre änglahuvuden och tre stora blommor.

Patén: slät, troligen yngre.

Stämplrar (å kalken):

Enligt stämplarna är kalken förfärdigad i Augsburg av guldsmeden Georg Ernst, som var mästare 1615 och dog 1651.¹

Kalken skänktes till Storkyrkan år 1650 vid drottning Kristinas kröning av Magnus Gabriel De la Gardie.

4. Vinkanna. Höjd: 0,285 m.

Stor, cylindrisk kanna på fotkant, med svängt handtag, profilerat lock med hög profilerad mittknopp samt tumknopp. Å fotkanten, kring livets nedre och övre del, å locket samt å handtaget rika graverade ornament i renässansstil, beslagsornament, frukter, kvistar m. m. Framtill en graverad inskrift: CLAES · PHILIPSON · HAFFWER · GIFFWIT · THENNA · KANNAN · I · TESTAMENTE · TIL · STOCHOLS · STADZ · KYRCKIO · THEN · I · MARTIJ · ANNO · CHRISTI · MDXCVII · FÖRBANNET · WARE · THEN · SOM · HENNE · RÖFFWAR · THER · IFRÅ · — Under inskriften, framtill en sköld ovan vilken initialerna C P H. — Märkt å undersidan: 139 lott.

Stämpel:

Donator, Claes Philipsson, vars vapen och initialer jänte

¹ ROSENBERG: Der Goldschmiede Merkzeichen. Frankfurt a. M. 1911; sid. 94.

Fig. 238. Ljusstake av silver från mästare Hamburger i Augsburg, skänkt av Magnus Gabriel de la Gardie 1650.

Silberner Leuchter vom Meister Hamburger in Augsburg 1650.	Candle-stick by master Hamburger in Augsburg 1650.
--	--

namnet återfinnas på kannan, var en kungl. sekreterare i Johan III:s tjänst, som år 1584 ägde ett hus i hörnet av Skolstugugränden och Prästgatan och var död 1604 (benägen uppgift av amanuensen i Riksarkivet, Ivar Simonsson).

Guldsmeden, vars stämpel med initialerna L. H. finnes å kannan, var mästare LORENZ HARTMAN i Stockholm, som inkom till Sverige år 1582 och avled 1617; han var gift med Margareta Pedersdotter Skuthe från Linköping, vilken 1620 gifte om sig med den bekante Johan Adler Salvius, som tidigare hade varit informator i Lorenz Hartmans hus; som änka efter Salvius skänkte fru Margareta till Storkyrkan dess praktfulla altarger.

5. Vinkanna. Höjd: 0,39 m.; fot diam.: 0,178 m.

Stor, cylindrisk, helt förgylld kanna på profilerad fotkant, med handtag i form av en kvinnofigur i gjutet och ciselerat arbete, med högt, profilerat lock med mittknopp varå Lammet vilande med korsfanan, vid handtaget tvåflikig tumknopp. — Livet dekorerat med tre ovala fält, omgivna av rik broskornamentik, ramverk, frukter och bevingade änglahuvuden; inom fälten figurscener i drivet arbete, framställande Simson bärande Gazas stadsportar, Jonas kastas i havet och Kopparrormens upphöjelse, allt i tämligen grovt arbete. Fotkanten och de två vulsterna å locket med drivna ornament, bevingade änglahuvuden, frukter m. m. — Inuti locket ätterna Banérs och von Pfuels vapen, årtal 1636 och inskrift IOHAN BANER CATRINA ELISBET VON PFUL.

Stämplor: som n:o 2; jfr n:o 8.

Förfärdigad och skänkt till kyrkan såsom kalken n:r 2.

6. Vinkanna. Höjd: 0,547 m.; fotens diam.: 0,208 m.

Mycket stor, päronformigt bukig kanna av förgyllt silver, på rund fot, med gjutet handtag i form av en kvinnlig figur samt broskornament, snås och profilerat lock, varå Lammet med korsfanan, tvåflikig tumknopp. Foten, buken och locket med bevingade änglahuvuden och bladornament i drivet arbete, å buken omslutande fyra cirkelrunda fält, av vilka tre med drivna figurscener, nämligen: Kristi dop, Nattvarden och Kristus på korset, det fjärde fältet nedom handtaget med adliga ätten Fritz' vapen: tre pilgrimsmusslor; å livets övre smalare del tre graverade inskrifter: Optima beneficiorum custos est ipsa memoria beneficiorum et perpetua gratiarum confessio. Chrysostom. Tom. 1. Homil. 16. — Vas sacrum ecclesiae maiori urbis Holmensis ex. defuncti nobiliss. Dn. Ludovici Fritz opibus dono datum Anno Chr. 1667. — Contra generationem quae nos miseros fecit providit Deus regenerationem, unde nos a miseria liberaret. Augustin. Homil. 10. — Kring övre kanten och å snåsen punsade bladornament.

Stämplor: jfr Upmark n:o 239—240; slagna på tre ställen.

Kannan är utförd i Stockholm av guldsmeden Nikolaus Breüman, som troligen utövade yrket redan 1666 och dog år 1676.

Donator var, enligt inskrift, landshövdingen Ludvig Fritz († 1666).

Fig. 239. Detalj av ljusstaken fig. 238.
Detail vom Leuchter Fig. 238.

Detail of the candle-stick fig. 238.

Fig. 240. Ljusstake av silver från Petter Hennings verkstad i Stockholm 1702.
Silberner Leuchter aus der Werkstatt Petter Hennings in Stockholm 1702.   Candle-stick of silver from the work-shop of
Petter Henning in Stockholm 1702.

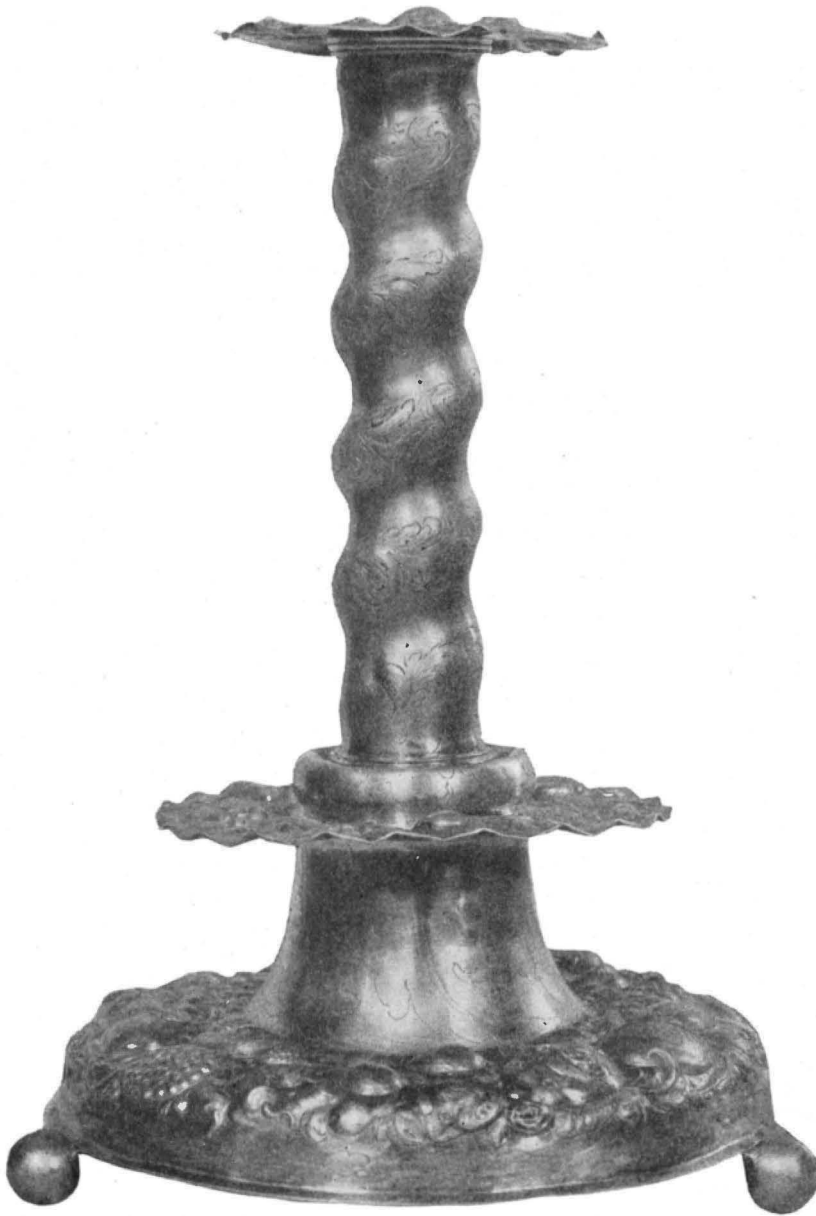

Fig. 241. Ljusstake av silver från Friedrich Richters verkstad i Stockholm 1689.
Silberner Leuchter aus der Werkstatt Fr. Richters in Stockholm 1689. Candle-stick of silver from the workshop of
Fr. Richter in Stockholm 1689.

7. Vinkanna. Höjd: 0,358 m.

Stor, päronformig kanna på rund, enkelt profilerad fot, med svängt handtag, snås, profilerat lock med knopp samt tumknopp. Å framsidan graverad krucifixus inom oval lagerkrans samt inskrift: S^u Nicolai Kyrckia Anno 1698; helt förgylld.

Stämpel: jfr Upmark n:o 349.

Stämplarna beteckna, att kannan tillverkats i Stockholm år 1698 av guldsmeden mästare Petter Henning (Gläser), som var son av guldsmeden Henning Petri i Nyköping och blev mästare vid Stockholms guldsmedsämbe 1688, 6 juli, samt avled år 1714, efter vilket år änkan med tillhjälp av sönerna Gustaf och Petter Henning fortsatte att driva verkstaden till år 1735.

8. Oblatask. Höjd: 0,097 m.; längd: 0,166 m.; bredd: 0,11 m.

Rektangulär ask med raka sidor, på fyra tass-fötter, locket med profilerad kant, på gångjärn. Askens fyra sidor jämte locket med graverade figurscener, nämligen framtill Nattvarden, vid kortsidorna: Kristus två lärjungarnas fötter och Kristus bedjande i Getsemane, å baksidan Judas kyss; å locket Golgata med Kristus på korset omgivet av Maria och Johannes; helt förgylld. — Inuti locket ätterna Banérs och v. Pfuels vapensköldar, årtalet 1636 och inskriften: JOHAN BANER CATRINA ELISBET VON PFUL; i botten 42 LOT — 41 lod.

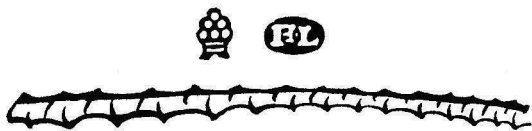
Stämplor: jfr n:o 2.

Förfärdigad och skänkt till kyrkan som kalken n:o 2 och vinkannen n:r 5. — En oblatask av något mindre dimensioner med samma graverade figurscener finnes i Björksta kyrka i Västmanland, dit den enligt inskrift skänkts år 1636 av Johan Banér och hans maka.

9. Oblatask. Höjd: 0,12 m.

Cylindrisk, slät ask, med liten fotkant och runt lock som med sin profilerade kant skjuter över askens sidor, locket med graverade ränder, å mitten en upphöjning, varå ett likarmat kors med balusterliknande armar; helt förgylld.

Stämplor:

Stämplarna angiva, att oblatasken förfärdigats i Augsburg av guldsmeden Hans Lang († 1665).

Troligen gåva av Magnus Gabriel De la Gardie, år 1650.

10. Oblatask. Diam.: 0,089.

Rund, platt, slät ask med förgylld kant; inuti förgylld; märkt W. 8 $\frac{5}{8}$ Lod.

Stämplor saknas.

11. Sked. Längd: 0,155 m.

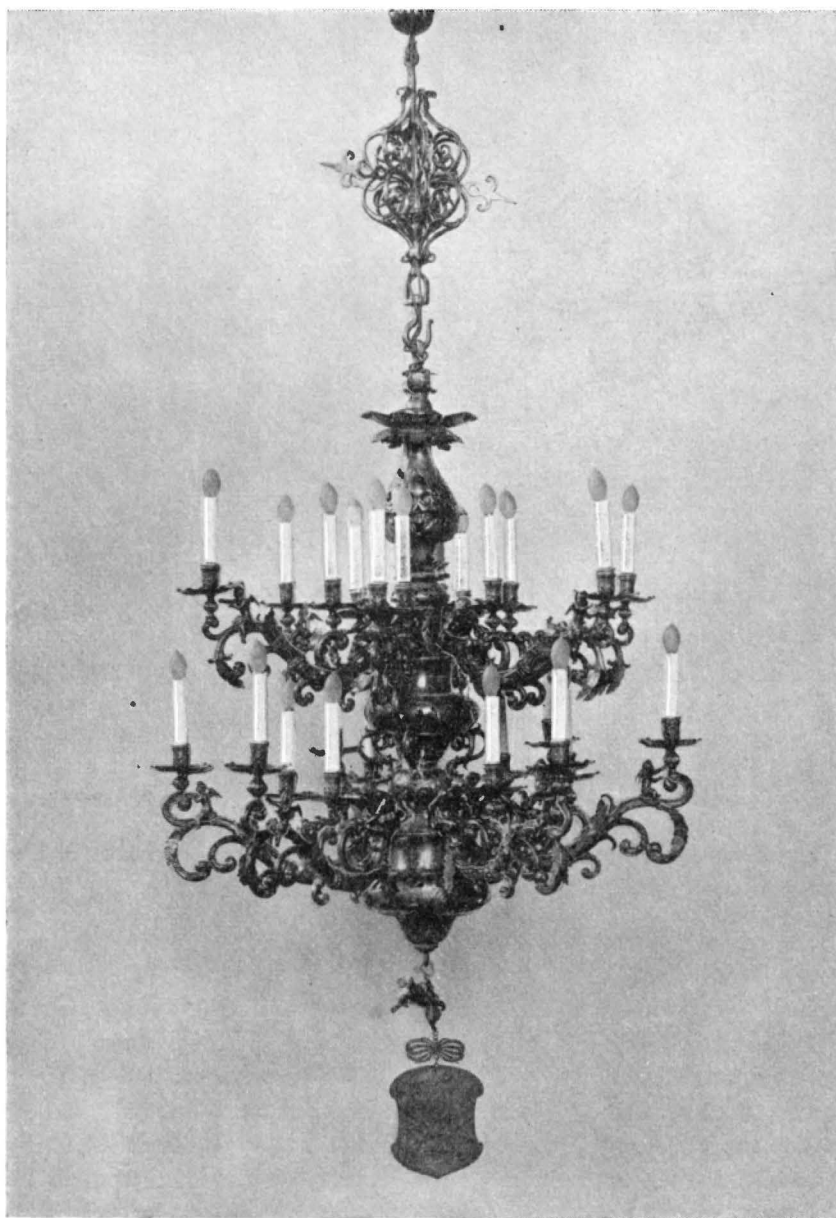

Fig. 242. Ljuskrone skänkt 1674 av Ebba Brahe.

Kronleuchter 1674.

Chandelier 1674.

Fig. 243. Detalj av ljuskronan fig. 242.

Detail vom Kronleuchter Fig. 242.

Detail of the chandelier fig. 242.

Litet, äggformigt blad, genombrutet i 23 små hål; skaft med rot å bladets bak-
sida, runt, tjockare uppåt, avslutat med en liten kula; förgylld.

Stämplrar:

Förfärdigad av guldsmeden Anders Bengtsson Starin i Stockholm år 1705 (ev. 1698).
12. Dopfat. Diam.: 0,475 m.

Stort, runt, djupt fat; brädden med radierande räfflor och kantbordyr; kälningen med
sex graverade fruktfestoner, upphängda mellan små bevingade änglahuvud. I fatets mitt
en framställning av Kristi dop i punsat, graverat och svagt drivet arbete, tämligen grovt ut-
fört; till vänster i ett landskap står Johannes döparen med sin stav, höjande sin högra hand
över den i floden till höger stående Frälsarens huvud; i bakgrunden träd; helt förgyllt.

Stämplrar: Upmark n:o 384—386.

Stämplarna angiva att dopfatet blivit förfärdigat i Stockholm år 1712 av guld-
smeden mästare Anders Bengtsson Starin, som blev mästare vid Stockholms guld-

Fig. 244. Detalj av ljuskronan fig. 242.

Detail vom Kronleuchter Fig. 242.

Detail of the chandelier fig. 242.

smedsämbe 1694, 10 januari och dog 1715. — I kyrkorådets protokoll 1712, 7 augusti, omtalas att guldsmeden Anders Starin mottagit en mängd silver, bl. a. 7 st. skedar, 2 bägare, 19 bjällror, 41 bjällror, 2 spännen, ett stort gammalt dopfat om 103 lod, en socknebudsflaska och en förgylld örn, tillsammans omkring 250 lod silver. Tydligt har detta silver använts för här ifrågavarande dopfat.

13. Dopskål. Höjd: 0,132 m.; diam.: 0,164 m.

Rund skål på fot, stående på ett litet fat; skålens sidor med åtta fält, av vilka fyra med enkla graverade figurframställningar; upptill i kälningen tvänne änglahuvud utgörande ett slags handtag; delvis förgylld, inuti förgylld. Märkt å fatets undersida: Tillhör St. Nikolai Kyrka 1878.

Förfärdigad av guldsmeden E. E. Petterson i Stockholm år 1878.

14. Krucifix. Höjd: 1,395 m.

Fyra höga, volutprydda fötter, vilande på tassar och dekorerade med påskruvade blad- och fruktornament, rosetter och änglahuvuden i förgyllt silver, uppbara det höga korset, som står på en fotplatta, å vilken en statyett; Maria med diadem på

huvudet i knäböjande ställning med den vänstra handen sträckt uppåt, den högra omfattande korset; bredvid Maria en dödskalle och två korsade ben. Upptill den korsfäste Frälsaren med skört om länderna och förgylld törnekrona; å den översta delen av korset en tavla med INRI i förgyllda bokstäver. — Såväl fotställningen som korset äro utförda av ek som belagts med silverplåt med smårutig punsad yta.

Stämplrar:

Enligt stämplarna utfört av guldsmeden Andreas Hamburger i Augsburg († 1657),¹ vilken även utfört de stora ljusstakarna, n:o 16 här nedan; enligt inskrift å dessa ljusstakar skänktes såväl ljusstakarna som krucifixet och ytterligare några föremål till Storkyrkan vid drottning Kristinas kröning år 1650 av Magnus Gabriel De la Gardie.

15. Ljusstake. Höjd: 0,565 m.

Stor, trearmad stake med skaft i form av en ängel; den ovala kupiga foten vilande på fyra klotfötter och med kant i åtta pass med drivna och förgyllda ornament och musslor, uppbär en statyett, en ängel iklädd kjortel med bälte om livet, stående hållande i sin högra hand en stav och i den vänstra en sköld med ätterna Kruus' och Oxenstiernas vapen under gemensam krona samt inskriften: I. K. K. A. D. O. S. 1647. På ängelns huvud en stor kula uppbärande dels en ljuspipa, dels tvenne S-formiga bladprydda armar, bärande var sin ljuspipa.

Stämplrar: jfr Upmark n:o 154—155.

Utförd enligt stämplarna av guldsmeden Mickel Beck (Boeck, Böcke) i Stockholm, som var mästare 1631—1672.

Vapensköldarna och initialerna angiva kammarrådet Johan Kruus († 1644) och hans hustru Katarina Axelsdotter Oxenstierna, vilken sistnämnda sålunda såsom änka år 1647 skänkt ljusstaken till Storkyrkan.

16. Ljusstakar, ett par. Höjd: 0,923 m.

Höga stakar på tresidig fot på tre kulor, med drivna bladornament, förgyllda blad och frukthängen samt änglahuvuden och tre ovala plattor med å den ena staken ätten De la Gardies, å den andra Pfalziska husets vapen samt inskrifter: »Illustrissimus Dominus Magnus Gabriel Delagardie Comes in Lecköo et Arensbourge, S. R. M^{tis} et Regni Sveciae Senator et Gubernator Livoniae. Haec duo Candelabra argentea una cum imagini Salvatoris crucifixi deaurato Calice et caeteris sacris utensilibus Anno 1650 in Coronatione Serenissimae Reginae Christinae dono dederat Ecclesia Chatedras Holmensi». — Från denna fot uppstiger det höga, rikt profilerade skaftet med påskruvade, förgyllda ornament och änglahuvuden samt överst en stor manschett med hög spets för ljusets fästande.

Stämplrar: såsom å n:o 14.

Utförda av guldsmeden Andreas Hamburger i Augsburg, densamme som utfört krucifixet (n:o 14).

¹ ROSENBERG, a. a., sid. 77.

Gåva enligt ovan citerade inskrift vid drottning Kristinas kröning år 1650 av Magnus Gabriel De la Gardie.

17. Ljusstakar, ett par. Höjd: 0,63 m.

Trearmade stakar på stor tresidig fot på förgyllda klobfötter, från vilka i hörnen bladornament uppstiga; å de mellanliggande sidorna bevingade änglahuvuden mot moln och i fjällmotiv punsad förgylld botten; vid skaffroten en rund, utspringande platta med uddad kant och besatt med förgyllda stjärnor och rosetter; skaftet rikt profilerat med nod varå tre bevingade änglahuvuden, uppbärande en ljuspipa i mitten och vid sidorna två dylika på utspringande S-formiga armar i form av ymnighetshorn; piporna med stora, runda manschetter. Tämligen grovt arbete.

Stämpel: jfr Upmark n:o 349.

Stämplarna angiva att ljusstakarna förfärdigats av guldsmeden Petter Henning i Stockholm år 1702.

18. Ljusstakar, ett par. Höjd: 0,336 m.

Stor, rund fot på tre kulor, därovan utspringande rund platta, vilken liksom foten är rikt driven i frukter och blad; skaftet cylindriskt, spiralvridet, dekor. med punsade blad- och fruktornament; upptill manschett och ljuspipa, driven som foten

Stämplarna: jfr Upmark n:o 231.

Stämplarna angiva som mästare guldsmeden Friedrich Richter i Stockholm år 1689.

19. Ljuskrona. Höjd: (omkr.) 1,60 m.

En rikt profilerad mittstängel, genombruten, driven och punsad i bladornament, musslor m. m.; uppbär 12 S-formigt svängda ljusarmar i två rader över varandra; ljusarmarna utgå från invid mittstängeln fästade manliga och kvinnliga figurer och uppbära, jämte rika ornament blad och små änglar, vardera två manschettprydda ljuspipor; nedtill en fritt hängande ängel, hållande en stor, sköldformig silverplåt med å ena sidan graverade vapensköldar med ätterna De la Gardies och Brahes vapen, å andra sidan följande inskrift: Gudh Till Ähra Till Åminnelse Sigh och Sin Sahl. Käre Herre och Man den Högwelborne Herre Hr. Jacob De La Gardie Grefwe Till Läckö Friherre till Ekholmen Herre till Hapsal, Dagdöön, Kolka, Kyda, Runsa och Arnö Riddare Sweriges Rijkets Råd Rijks-Marsk och General Fältherre samt Lagman öfwer Upland Hafwer denne liuserona Till detta rum förährat den Sahl. Högwelborne Grefwinna Fru Ebba Brahe Bohren Grefwedotter af Wisingsborg Grefwinna till Läckö friherrinna till Ekholmen, fru till Runsa Axholm Tullegarn Sundholm Arnön och Kägelholm Emedan Hon medh sin Sahl. K. Herre ähr Här i Kyrkian blefwen wygd Anno 1618 den 24. Jany och sedan den Sahl. Herren Här begrafwen Anno 1652 den 14. Nowember såsom ock hon sielf A° 1674 den 5. Aprilis Gudh deres Siälär Ewinnerligen fröjde och Hugswale. Skölden bär signaturen: Isbrandus sculpsit.

Stämplarna å kronan: Augsburgs vapen, AW inom oval.

Ljuskronan är sålunda skänkt till Storkyrkan, troligen enligt testamente av Ebba Brahe († 1674), varvid skölden med ovan citerade inskrift anbragtes å densamma.

Stämplarna utvisa, att kronan är förfärdigad av guldsmeden Andreas Wickhardt d. ä. i Augsburg, troligen under 1660-talet. Möjligen har kronan, innan den skänktes till Storkyrkan, prytt något gemak i Ebba Brahes palats.

Signaturen »Isbrandus sculpsit» angiver att skölden med inskriften utförts av guldsmeden och kopparstickaren Isebrandt Wilhelmsson Compostell i Stockholm, som omtalas 1668—1674 och enligt Klemming bl. a. utfört titelblad och tre porträtt i Wankifs bibelupplaga 1674.

20. Brudkrona. Höjd: 0,099 m.; diam. upptill: 0,156 m.

Rund ring belagd med sex stora och sex små ornament med färgade »stenar»; från ringen uppstiga sex spetsar i genombrutet bladverk och mellan dem sex mindre dylika, alla besatta med stenar; de stora spetsarna äro upptill förenade med en smal ring, varå mellan spetsarna sitta sex bevingade änglahuvuden med hängande »löv»; genom nedre ringen två långa nålar; förgylld.

Inskrift: Skänkt af Ida och Tage Sjögren till Storkyrkan den 25 April 1917.

Stämplor: C. G. HALLBERG, tre kronor; S. St. Erik. P7.

Gåva till Storkyrkan av med. d:r Tage Sjögren och hans maka Ida Sjögren år 1917. — Förfärdigad av guldsmedsfirman C. G. Hallberg i Stockholm år 1917.

Fig. 245. Ljusstake av mässing, 1701.
Leuchter aus Messing, 1701. Candle-stick of brass, 1701.

F. BELYSNINGSSARMATUR

Kyrkan belyses sedan sista restaureringen huvudsakligen av elektriska glödlampor, knippevis anbragta i valvens hjässpunkter under enkla reflexionskupor. Dels detta förhållande, dels den försäljning av de talrika ljuskronorna, som ägde rum redan 1752, gör, att nu mycket litet återstår av den eljest för svenska kyrkor karakteristiska rikedomen på armatur från 1600-talet. Av kronor är ingen bevarad i kyrkan, utom den sköna De la Gardieska silverkronan, beskriven s. 475 i samband med annat silver. I arkivet är elektriskt ljus monterat på en enkel modern mässingskrona. Belysning av stearinljus användes dock även, framför allt å altaret. Åren 1859—61 infördes gasbelysning med begagnande av äldre väggarmar.

ELEKTRISK
BELYSNING

Tidigare ha funnits många kronor¹, av vilka flera enligt inventariernas utförliga beskrivningar måtte ha varit högst praktfulla. Vi anföra här ur 1684 års inventarieförteckning:

LJUSKRONOR

1) En stoor lius Crona på Stoorå gånge gifwen av h^s Högreffe Excell^s Fältherren, Gref JACOB PONTUS DELAGARDIE, hwilken består af 5 omgångar, med eftherföllande och nu för tiden

¹ I räkenskaperna nämnes en krona för första gången 1593—94.

qwarbehåldne Zyrater, Nembl. 60 Armar, 60 Pypor som intet hålla skrufwen. Öfwerst på Cronan een flächter öhren med 2^{ne} wingar och 2^{ne} Cronor på hufwud: 31 knappar till zyrat/ 34 foglar alla uthan wingar/ 13 mindre foglar och så uthan wingar/ 14 karlar/ 5 dahlkarlar/ 4 änglar uthan wingar/ 5 Siöhästar/ 14 Siömän med Trumpeter uthi munnen. Sielfwa Corpus består i 9 stycken/ En stoor tiockier kedia som Cronan fasthänger hafwer 12 st. förgylte träknappar.

2) En stoor lius Crona södra sydan om högcohret gifwen utaff sahl. Hr Johan Ridderhusen, hwilken ochså består af 5 omgångar, medh effterfölliande behåldne zirater nemblⁿ / 59 armar 59 pypor, 59 skålar äre i behåll, ty en heel arm är långasedan bortkommen/ 12 styckⁿ stoor Ess medh ängellhufwud/ 12 stⁿ Ess mindre/ 12 stⁿ Ess än mindre/ 6 krum Ess medh Rullar/ 6 krum Ess mindre/ 5 krum Ess medh Tullpaner och skrufwar der till/ 5 Ess medh kläckor/ 7 Ess med rosor och Pehlare eller spitzer till 2^{ne} Ess äre roserne och spitzerne bortta, till 2^{ne} Ess äre roserne bortta/ 11 fyrkantiga Pehlare medh skrufwar/ 6 stoor knappar och rosor/ 5 Ess med kryddpättor/ 1 Ess utan knapp/ 5 st. foglar/ 1 knap med löfwärck under Cronan/ 2^{ne} Taflor een på hwar sydha med skrufwar fastsatta om stoor nedersta knappen, den ena med namn och bookstäfwer, och den andra med wapn uppå/ 1 stoor karl öfwerst uppå Cronan med Plumasi er och svärd i handen/ 4 st. stoor och långa runda Pehlare, med 2^{ne} runda skifwor, dher till st. iernskrufwar med 5 tullpaner under och med 5 tullpaner öfver tillyka fastskrufwas./ 1 starck iernkiedh som Cronan widhänger, medh 12 st. mässingknappar dher till börige.

3) En Crona fram uthi Högcohret gifwen utaf Sahl. Märten Trätzig är med 3^{ne} omgångar och medh effterfölliande zyrater behållen/ 30 Armar, 30 Pypor och 30 skåhlar, öfwerst på Cronan ståår Justitien medh en wickt skåhl i handen/ 10 Apostlar dher af een uthan hufwud/ 8 andre karlar/ 9 Stoor Siöhästar/ 10 Zyrater medh ansikten/ 7 Stora knappar medh spitzar, skrufwar och zyrater neder widh behåldne/ 8 mindre knappar medh spitzar, av hwilka een spitz bortta, skrufwar och zyrater under widh/ En iernkedia med 19 förgylte träknappar.

4) Oppå Rådmansgången ähr een Crona och så om 3 omgångar, hwilken hafwer effterfölliande zyrater nembl. 30 armar 30 Pypor och 30 skåhlar, armarna ähre något krokota, och Pyporne av olyka slag, somblige medh stoor och somblige med små håål/ 14 siöhästar/ 10 st. knappar/ 10 st. karlar een söndrig/ Öfwerst på Cronan een fläckter öhrn medh 2^{ne} hufwuden och 2^{ne} Cronor, och med 2^{ne} wingar/ En iernkedia med 12 st. förgylde träknappar.

5) Widh Salvie graf är een crona gifwen utaf Sahl. Märten Asnmundsson om 2^{ne} omgångar af effterfölliande Zyrater bestående/ 20 armar 20 pypor och 20 skåhlar/ 10 st. stoor knappar med spitzar, av hwilka een knapp aldeles bortta, och zyraten allenast qwar, till een knapp är spitzan i 2^{ne} deelar afbruten, till 2^{ne} knappar spitzerna halfafbrutne/ 9 st. mindre knappar medh spitzar, skrufwar och zyrather neder widh af hwilka ene spitzan bortta/ 10 st. stoor Ess af hwilka ett stycke af zyraten på dhet ena är bortta. Öfwerst på Cronan een flächter öhrn medh 2^{ne} wingar och 2^{ne} cronor/ En iernkedia medh 11 förgylte träknappar.

6) Oppå Rådmansgången är en lyten Crona gifwen utaf Sahl. Lorentz Lindrootz arfwingar om 2^{ne} omgångar och medh effterskrefne zyrater/ 15 kläckor medh zyrater och skrufwar/ 16 Ess medh zyrater/ 16 Armar 16 Pypor 16 skålar/ Öfwerst på Cronan een Jungfru medh een palmqwist i handen/ En iernkedia med 18 st. förgylta träknappar.

7) Oppå Prästegången emoth Predykestohlen är een Crona om 1 omgång, gifwen utaf Sahl. Hr Petter Grönberg, finnes med dessa zyrater behållen/ 5 » armar med 5 » skålar och 5 » pypor/ 5 » armar medh 5 » skålar och 5 » spitzer/ 5 » stoor Ess/ 7 » dito mindre/ 5 » karlar med Basuner af hwilka 3 st. äre basunerne sönder/ 7 » Siöhästar 5 » wingar allenast behåldne./ En iernkedia medh 22 st. förgylte träknappar.

8) Oppå samme prästgånga är een lyten Crona om een omgång medh desse Zyrater/ 8 armar med 8 pypor och 8 skåhlar/ 8 st. haffruer/ Öfwerst på Cronan een lyten fläckter Öhrn medh 2^{ne} wingar/ En iernkedia med 6 träknappar.

Fig. 246. Den sjuarmade ljusstaken.
Siebenarmiger Leuchter, 15. Jhd.   Seven-branched candle-stick, 15 th. century.

Fig. 247. Ljusarm av mässing (typ. A).
Wandleuchter aus Messing, um 1670. Branched candle-stick of brass, about 1670.

värja, den andra ett fruntimmer med lagerkrans i högra handen. Det är antagligen detsamma som kronbeskrivningarnas »I stoor karl öfwerst uppå Cronan med Plumasier och swärd i handen» samt »een Jungfru medh een palmqwist i handen». Möjligen ha dock dessa, nu tyvärr också försvunna statuetter, på annat vis kommit att skiljas från sina kronor. År 1752 voro nämligen, med anledning av de skedda olyckshändelserna, alla ljuskronor nedtagna, och församlingen beslutar att begära tillstånd hos Kungl. Maj:t att få sälja kronorna, »då de numera icke brukas sedan som bekant är två stycken fallit ned».¹

Kungl. Maj:t invänder ingenting, och kronorna försvinna från kyrkan. Deras öde är okänt, kanske smältas de ned, men kanske kunna några med ledning av de här givna beskrivningarna åter spåras.

Församlingens förvånande tilltag kan omöjligt förklaras genom skräcken för de nedfallande metallmassorna. Den saken kunde ju avhjälpas genom bättre tillsyn av kedjorna. Orsaken var väl dels den, att man numer hade mindre smak för mässingskronor av den tunga barock-arten. Man föredrog, såsom andra kyrkor visa, de lätta kristallkronorna samt belysning genom väggarmar. Den senare sorten var dessutom mera ekonomisk, enär belysningen då kom närmare allmänhetens ögon och psalmböcker och följaktligen kunde göras långt mindre kraftig, än kronbelysningen, som huvudsakligen gick åt till att upplysa tomma rymden. Så funderade antagligen församlingens ekonomiskt ansvarige, och

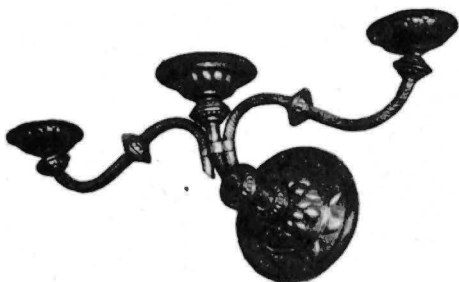

Fig. 248. Ljusarm av mässing (typ B).
Wandleuchter aus Messing um 1680. Branched candle-stick of brass, about 1680.

Till dessa åtta kom senare en, som första gången beskrives i inv. 1724, sålunda:

Uppå stora gången är en stoor Mässings Liius Crona, gifwen af Sahl. Commissarien H: Ludert Adlerschiöld och dess arfwingar, och består af 5 omgångar, 12 armar i hwar omgång.

Nu hände det sig, att några av dessa tunga pjäser störtade ned i kyrkan. Jag förmodar, att det just var den väldiga Ridderhusenska samt Märten Assmundssons vid Salvii graf. Bland mässingsföremål uppräknas 1752 nämligen följande, som genom en dylik olycka kanske blivit skilda från sina kronor: två stycken gjutna mässingsbilder »på lilla skåpet», den ena en mansperson i plumasier med hjälm och

¹ K III 3, 1752 d. 18 april.

kassaböckerna gävo dem rätt. Före 1752 upplystes kyrkan, om jag bortser från silverarmaturen, i runt tal av 300 ljuslågor, varav ca 60 i väggarmar och ca 230 i kronor. Detta år anskaffades nya väggarmar för ca 70 lågor och därmed ersättas de förlorade 230 kronljusen. Man sparade mer än hälften av ljuskostnaderna.

Kristallkrona anskaffades till det då nya gravkapellet 1776 till ett värde av 550 d. (räk.) Ej i behåll.

Bland ljusstakar märkas silverpjäserna, som beskrivas s. 476 f.

Från medeltiden är en sällsynt och storartad ljusbärare bibehållen, den s. k. sjustaken (så benämnd i kyrkans böcker på 1600- och 1700-talen och hos Grundel), en på korgolvet framför altaret stående, hög, 7-armed bronskandelaber. Foten vilar på fyra lejon, skaftet ledas av rundade breda beslag, piporna förenas av ett genombrutet, vågrätt band; på skaftet två manliga byster i hög relief. I stammen är ett märke efter en däri fästad metalldel, säkerligen en pulpet för bärande av en liturgisk bok. En järnstång genomgår hela corpus och är fästad i den nyhuggna profilerade sockeln av grågrön marmor. Troligen nordtyskt arbete från 1400-talet. H. 370. B. 240 (fig. 246).

I adertonhundratalets beskrivningar uppgives staken varit en gåva av Magnus Smek till minne av hans i Nyköping år 1318 ihjälhunnade fader och farbroder, hertigarna Erik och Waldemar.¹ I äldre skildringar nämnes Waldemars änka Ingeborg som stiftarinna.² Säkert med orätt. En mycket liknande i Perleberg³ är gjuten 1475, en i Werben⁴ 1487, en i Wiborgs domkyrka 1496⁵ under det att den sjuarmade ljusstaken i Kolberg av Johannes Apengeter 1327 har ålderdom-

¹ Så hos OCTAVIA KARLÉN.

² Så GRUNDEL med citering av Messenii Scondia illustrata, T. 12, pag. 172 och PERINGSKIÖLD, Monumenta Ullerakerensia pag. 57.

³ Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg. Bd I, Teil 1, s. 223, 226.

⁴ Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. Regierungs-Bezirk Koslin. Bd I, s. 37 f.

⁵ CREUTZ u. LÜER: Geschichte der Metallkunst I, Stuttgart 1904 s. 371.

Fig. 249. Ljusarm av mässing (typ C).
Wandleuchter aus Messing, um 1690. Branched candle-stick of brass, about 1690.

SJU-STAKEN

Fig. 250. Ljusarm av mässing (typ D).
Wandleuchter aus Messing, um 1690. Branched candle-stick of brass, about 1690.

LJUS-
STAKAR

Fig. 251. Ljusarm av mässing (typ E).
Wandleuchter aus Messing, um 1695.   Branched candle-stick of brass, about 1695.

ligare former.¹ Staken har i senaste tid varit ordnad för elektriskt ljus, vilket dock nu, anständigvis, avskaffats.

Sjustakens plats var redan enl. 1674 års inv. »frammanför altaret i choret», liksom nu, ehuru närmare altareringen. Den stod då direkt på en av golvets »likstenar» i vilken den inre järnstången var fästad. Under en del av 1800-talet var den dock undanflyttad till norr om altaret. Restaureringen 1908 återflyttade sjustaken till gamla platsen. Liknande plats har en liknande kandelaber i Xanten av 1501.²

Trearmad ljusstake av mässing på rund fot med inskriptions-sköld varå: SANCTI · NICOLAI

KYRCKIA. H. 47. B. mellan de yttre piporna 72. Nu i kyrkomuseet. Tidigare använd på altaret. År 1701 kvitterar klockgjutare Birman 72 d. k. för en altar-stake om 28 lods vikt (ver. 94) (fig. 245) gram.

Ett par trearmade ljusstakar av gul metall. Foten prydes av änglahuvuden, skaffet av akantus, de båda sidoarmarna bladformade. 1800-talet. Nu monterade för elektriskt ljus och använda å predikstolen. H. 67. B. mellan de yttre piporna 48.

År 1674 funnos två stora mässingsstakar med ljuspiggar, vilka tidigare sägas ha använts på altaret, men numera stodo uppställda på »korverket». År 1697 var det brukligt att använda dem å ömse sidor om altarepallen, detsamma säges ännu 1752, varefter de försvinna. Det var således stora pjäser, användbara som golvstående ljusbärare, kanske av medeltida ursprung.

År 1674—1697 funnos dessutom två gjutna mässingsstakar med tre pipor till predikstol och altare. 1699 och 1700 är endast en av dem kvar, 1724 är denna försvunnen.

Ett par tennstakar i trumpetform stämplade S 3 (= 1824), tre kronor, samt ängel med sköld. I museet. Tidigare avsedda för sakristian. H. 31.

Ett par tennstakar med skaft i kanellerad kolonnform. Inskrift i botten: »Jacob · Sauer · i · Stockholm. Den sig forhäfwet av sin konst och äregirig will bli rost tro ej du är af konst så rik att ej du och finner din gelik». Synes tillverkat omkr. 1800 och är trol. ett av de 3 paren som inköptes 1806, enl. tillägg i 1801 års inv. (eller något senare, ty 1828 funnos 4 par avsedda för sakristian). Nu i museet. H. 26.

År 1684 fanns ett par »odugeliga» och ett 1682 nyköpt par tennstakar. De förra försvinna snart. De senare användas både å altare och i sakristia. År 1724 säges i inv., att tenngjutareåldermannen Johan Johansson skänkt ett par nya. Samt-

¹ MUNDT: Die Erntaufen Norddeutschlands, Leipzig 1908, Taf. XXVI, XXVII.

² LÜTHGEN, Die niederreihnische Plastik, s. 502.

liga måtte varit av större format enligt uttrycket i 1801 inv. »Fyra gamla stora ljusstakar» (nu försvunna).

Mässingsarmar ha sedan 1752 som sagt utgjort nästan hela armaturen; åren 1859—61, då gasbelysning infördes, ändrades de gamla armarna för det nya belysnings sättet, men vid sista restaureringen, då elektriska ljuset infördes, försvunno de alldeles från kyrkan och avhändes henne rentav till stor del. De fordom befintliga typerna kunna studeras dels å ett i kyrkans ägo ännu bevarat antal armar, dels i Nordiska Museet. De anföras, grupperade i kronologisk ordning, i 7 typer.

A. Två par trepipiga, med sidoarmarna uppåtriktade i rät vinkel och snedräfflade, bucklade droppskålar, ledknölar och väggplåt, på den senare hjärtformigt och trekantigt formade bucklor. Mellersta droppskålen är enklare, troligen sekundär. Detta är kyrkans äldsta väggarmstyp och motsvarar förmodligen de 4 trepipiga armar, som finnas i inv. 1674. I kyrksalen, monterad för elektriskt ljus (fig. 247).

B. Ett par med bucklor på droppskålen, ledknölar och väggplåt. De S-formade armarna snedräfflade i två riktningar, skilda av en rad punsade cirklar. Denna näst äldsta typ torde ingå i de 1695 befintliga 7 stycken 3-pipiga. Typen är rätt lik föregående och kan troligen dateras till 1680-talet (fig. 248). Nu i kyrksalen, monterad för elektriskt ljus.

C. I kyrkans museum förvaras ett par enpipiga ljusarmar av driven mässing. Droppskålar och väggfäste ornerade med strödda frukter och blad. På skaftets nedre del fjällformig gravering, indelad i triangelfält. Att döma av formutvecklingen äro dessa senare än B, d. v. s. senare än 1684. De måste dock vara äldre än 1695, då typ E., som vi skola se, existerade. Av denna, den 3:e typen, finnas 2 ex. i kyrkans museum, mått L. 62 till pipan, väggplåtens B. 35 och 3 ex. i Nordiska museet med inv. nr 114475, 114477 och 114478, mått L. resp. 70, 72, 57, väggplåtens B. 34, 36, 26 (fig. 249).

D. Två trepipiga ljusarmar med räfflade armar och musselformiga manchetter, väggplåtarna med strödda fruktstjälkar nu »bronserade». Sidoarmarna troligen senare tillägg. Torde liksom C. tillkommit mellan 1684 och 95. Kyrkosalen (fig. 250).

E. Ljusarm av driven mässing, omgjord för gas. Nu med endast en pip. Fäste för två förlorade armar synes. Kyrkans femte typ L. 72. Väggplattans B. 36. Ink. till Nordiska Museet från kyrkan nov. 1909. Inv. nr. 114474 (fig. 251). Samma typ, men mera komplett: En ljusarm av driven mässing med 2 S-formade armar, droppskålar och väggplåt, ornerade med rankor och akantuspalmetter, armen med snedräfflor. L. 52. Väggplåtens B. 8,9. Ett ex. i Nordiska museet, inv. nr 114473, ett

MÄSSINGS-
ARMAR

Fig. 252. Ljusarm av mässing (typ G).
Wandleuchter aus Messing, 1752. Branched candle-stick of brass, 1752.

finnes i kyrkans museum. Måste tillhöra de armar, som enligt inv. 1695 utökat totalantalet till 29 stycken. Ingår kanske i de 7 stycken, som 1687 tillverkades av Mattias From.

F. Ljusarm av förgylld mässing, ursprungligen enpipig, men i senare tid har ett trepipigt ställ ifästs den runda manchetten. Finnes i ett ex. i Nordiska museet, från kyrkan nov. 1909. Inv. 114471. L. 46.

G. Ljusarm av mässing i roccostil, ursprungligen för ett, sedermera apterad för tre ljus. Utan väggplåt, musselformig droppskål. Tillsammans 8 st., en i kyrkomuseet, sex i begravn.-kuppet och en i Nordiska museet. Inv. 114471. L. 49. Dessa ingå i »12 plåtar utan armar», som 1752 anskaffades och då uppsattes i »nya graven».

H. 1 par enpipiga ljusarmar av driven, delvis gjuten mässing, armens nedre ända formande sig till ett änglahuvud. Modernt arbete från Wiklunds fabrik från mitten av 1800-talet, vid restaureringen borttagna. Sedan 1920 åter uppsatta i kyrkan på pelarna *i*¹ och *i*⁴.

Den 1752 anskaffade ersättningen för kronorna utgöres förutom av de till större delen bevarade gjutna armarna (s. 480) mest av ljusplåtar, nämligen 8 metallarmar med plåtar, 4 på varje läktare, 6 små ljusplåtar i främsta bänken å norra läktaren, 4 metallarmar med mässingsplåtar på väggen av orgelläktaren, 6 dito framför orgelläktaren och 11 utan plåtar i nya sakristian. De flesta funnos kvar 1794 och till stor del ännu 1855. Nu ingen.

Utom dessa typer fanns enl. inv. 1674 en gjuten mässingsarm med 2 stycken pipor uppå, »utarbetat med sirat efter ridder Ste Jöran, men jungfruns beläte som stod emellan piporna blev i år bortstulet». Samma arm är given av salig Robbert Rindt. 1675 gjorde stakmakaren Nils Jonsson en ny (räk.) prinsessebild. Armen fanns ännu 1794, sittande på »andra pelaren ifrån orgelläktaren till höger».

En annan äldre form skymtar i en uppgift i 1586 års räkenskaper om Per smed, som av sitt eget järn smidde en ljusstake till kyrkans behag som sattes bak dörren där som S. Göran står och gavs honom härför 5 öre penningar.

Fig. 253. Besättning å mässkjorta 1400-talets början.

Besatzstück einer Alba,
16. Jhd.

Orphreys of an alb,
15th century.

G. TEXTIL SKRUD

AV AGNES BRANTING.

Av Storkyrkans medeltida textilskrud finnes, med undantag av tvenne broderier och ett par silkesvävnader, intet till vår tid bevarat. Och likväl måste Storkyrkan i detta hänseende hava varit rikt försedd. Till högaltaret och vardera av övriga altare hörde utan tvivel minst »ett par mässeklädhe». Ordet par avser i detta sammanhang ej två mässekläder, utan en grupp föremål tillhörande ett visst altare och motsvarar ett s. k. »altarrede» eller »capella».

»Ett par mässeklädhe» omfattar enligt konung Magnus Erikssons och drottning Blankas testamente av år 1346: »casula, dalmatica, subtile, capa», antependium, altarbrun och stuckor, huvudlin, 3 mässehakar, stola och handlin, och alla andra tillhörande stycken».

Bland de många donationer till kyrkor och kloster, som ingå i nämnda testamente, finna vi tvenne till Storkyrkan. Det ena lyder: »til S. Nicolai kyrka i Stockholm 60 mark penningar til ett par mässeklädhe, som prästen skall hava til Vår Frus altare i Stockholms kyrka vid södra dörren».

I inventariet av år 1440 upptagas icke mindre än »16 par mässeklädhe», vilket visar att det funnits rik tillgång på kläder för olika högtider. Dessutom funnos följande föremål: »14 corporalia, 3 silke handklädhe til patenis, 5 choorkaapur, godha och onda, 15 par under mässeklädhe, 10 dalmatica, 14 handklädhe, 1 skurit thekene til höghe altaret (sannolikt ett vesperale, en duk, som betäcker altaret, då ingen mässa hålles), 1 kylte (bokdyna?) oc 2 teppedhe, 1 fasteduk (duk, som under fastetiden betäcker ett altarskåp, en bild eller annan prydnad i en kyrka), 2 forehänge ny aff silke oc 6 gammal forehänge (förmodligen textilier, som upphängdes över och omkring altaret), 4 span til choorcapuna oc 4 silffknöpa oc 1 aff parlur, 3 rykkelin til kyckioherren oc capellanane oc 4 til rectores, 4 cappur, 3 rykkelin til klockaren (med cappa

Fig. 254. Antependium med Oxenstiernas och Brahes vapen.

Antependium mit den Wappen Oxenstierna und Brahe.

Antependium with the arms of Oxenstierna and Brahe.

och rykkelin torde här avses en svart underklädnad, kaftan, och vit överklädnad, superpellicium eller röcklin), 2 fotoklädhe til höghe altaret oc 4 örnagot, 8 kiortla oc 4 rykkelin til carafouijis(?), 1 stoor dyna oc 10 hyghinde».

Detta är i sanning en rik textilskrud. Det måste nämligen också anmärkas att häruti endast kunna tänkas upptagna de skrudar, som användas vid de av staden själv bekostade altarinstitutionerna, nämligen högaltaret och möjligen ytterligare någon eller några få. Om vävnadernas och broderiernas art, bildframställningar, färgsammanställningar m. m. säger oss detta inventarium emellertid intet. Icke heller få vi någon upplysning härom i ett senare inventarium, sannolikt från 1500-talets mitt (odaterat), vilket ävenledes blott summariskt uppräknar föremålen: »kalk ducker 4, låda till kalckdukar med nött flögel, messehakar 6, koorkåpa 1, dalmatikor 2, stuckor 9 (till antependiet hörande stycken, se AGNES BRANTING, Textil skrud i Svenska kyrkor, s. 29 ff.) örnegott 8, alltarklädher 17, alttar listor 8 (brun), hand klädhe 17, fot klädhe 1, tapet röt och gult 1, barnepell 1, håårskjorta 1, messe särker 3, handlinor 5, belete mantlar 8, stolom 2, ... pell 2».

Bruket av altarklädsel och liturgisk dräkt blev i Sverige bibehållet efter reformationen. Dock blev klädernas antal reducerat, måhända var detta i all synnerhet fallet i Storkyrkan, varest reformation rörelsen var så stark. I alla händelser torde Storkyrkans skrud under de första årtiondena efter reformationens införande ej hava tillökats med något nytt. Man begagnade sig uteslutande av de förutvarande medeltidskläderna. Fåtalet av liturgiska kläder i senast anförda inventarium angiver, att man där endast antecknat de då i bruk varande. De speciellt katolska föremålen såsom »beletekiortlar» och »håårskjorta», vilka där omnämnas, hava förmodligen kommit med av ren tillfällighet. De övriga hava synbarligen inpackats; enligt prot. 1696, 31 okt., förvarades dylika i en kista. En stor del av de medeltida kläderna finnas nämligen kvar, då man mot 1600-talets slut uppsätter utförliga inventarieförteckningar. Det är framförallt i inventarierna från 1674 och 1684, som vi finna den äldre kyrkoskruden skildrad. Vi följa i huvudsak den ordning, som där användes.

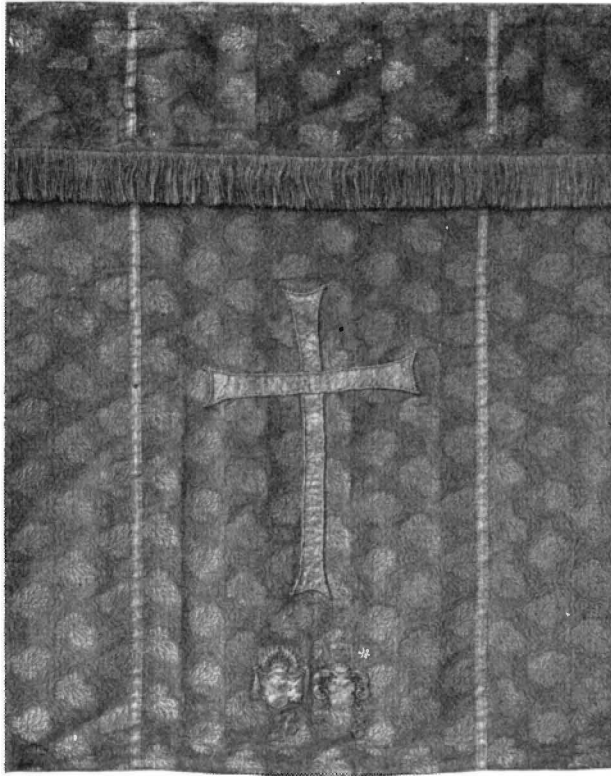

Fig. 255. Antependium, mittparti med Banérs och Pfuels vapen, 1636.

Antependium mit den Wappen Banér und Pfuel, 1636. Antependium with the arms of Banér and Pfuel, 1636.

Bland de tio korkåpor, som upptagas i 1674 års inventarium, äro åtta omtalade såsom gamla. Bland dessa en »af blommeradt hvit sydentygh med en höögh borderat rand och ryggstycke uthstofferadt med små äckta pärlor» och (enl. inv. 1684) med »Maria beläte, röda frantzar rundt omkringh». — — — »En gammal chorkåpa af gylden duuk borderat medh guldh och silfwer, medh Stuurewapen uppå». Denna kåpa, som sannolikt tillhört S. Görans-koret, förklaras 1684 »oduglig». En gammal gyllen duukz chorkåpa, borderat med Banérwapn uppå, samt ett kosteligt ryggstycke dhertil»; år 1684 är större delen av denna kåpa bortstulen. Av de övriga fem kåporna var en år 1689 »til större delen bortstulen» och andra mycket slitna. Av 27 mässshakar voro 17 »gamla». Beskrivningen på dessa tyckes avgjort tyda på medeltiden: »een määssehaake aff gyllenduuk och infattadhe medh gamla bookstäfwer», en »aff sydhentygh medh gröna och gula insänkta blommor», en annan »medh guldhgrundh och som dufwer infattadhe». Dessutom omtalas 8 korsbroderier, som

Fig. 256. Mässshake med Oxenstiernas och Brahes vapen, 1659.

Kasel mit den Wappen Oxenstierna und Brahe, 1659. Chasuble with the arms of Oxenstierna and Brahe, 1659.

rat med guld och wapn uppå»; en »med figurer och kors uppå», en »borderat på rött atlask, Christi Pynas historia och med små perlor bestickat, hwaraf een deel ähre bortstulne». År 1674 omtalas »ett lytet altarklädhe hwar uppå ähr tryckt S.te Pehr», år 1684 har man emellertid upptäckt, att föremålet är en gammal processionsfana med »St. Pett. conterfej».

Ehuru man under 1600-talet ännu inventerade och bevarade medeltidskläderna, kanske även till en del brukade dem, så äro de likväl föråldrade. Man längtar efter något tidsenligt och skapar nya föremål, vilka, såväl till form som innehåll, äro vitt skilda från de förutvarande. I stället för medeltidens dekor, som ofta utgjordes av känsligt utförda broderier och vävnader, framställande bilder ur den Heliga Skrift och martyrhistorien, möter oss nu årtal, donatorernas vapen, namn och titlar ofta i prunkande metallarbete och i jättelika dimensioner.

Ingen svensk kyrka äger nu i behåll en så imponerande 1600-tals skrud som Stor-

tillhört mässshakar. Av övriga liturgiska kläder finnas 10 gamla »lyff-kiortlar» (dalmatikor) och 4 gamla kiortlar giordhe för poijkar», alltså dalmatikor och korgossekläder till antalet lika många som 1440. Bland dalmatikorna var en av »blommeradt tygh infattadt med djur uppå». Av mässskjortorna omtalas år 1674 endast en »gammal», vilket egenomliga förhållande torde hava berott på att mässskjortor under en del av 1600-talet, såsom vid tiden för Karl XI:s kröning 1675, ej voro allmänt brukade. Dessutom omtalas åtskilliga små stycken, som på »särkiarna brukas». År 1684 upptages en grupp av »diverse gamla band oc kors samt åtskillige små stycken, som till mässe skjortor brukas, liggia uthi en knippa tillhopa bundne oc af föga värde». Banden, sannolikt stolor, användes senare som gördlar till mässskjortor. Bland dylika »stycken» till mässskjortor finnas ett medeltida broderi ännu i behåll (fig. 253). I inv. 1674 och 1684 upptages bland »gamla» altarkläden ett antependium »medh S:ta Mariabellette uppå»; »en altarkappa borde-

Fig. 257. Clipeus å en korkåpa, omkr. 1500, nu placerad å framstycket av en mässhake.
 Clipeus eines Chormantels, um 1500. Clipeus of a cope, about 1500.

kyrkan i Stockholm. Praktfullast av denna skrud är »greff Iohan Oxenstiernas Mässorede» såsom den kallas i ett protokoll av 1674. Ännu i dag verkar dithörande gyllene antependium (fig. 254) mot altarskåpets silverskimrande yta, som en högt ljudande fanfar från vår storhetstid.

Fig. 258. Mässhakskors, omkr. 1500, urspr. bräm å en korkåpa.
 Kaselkreuz, um 1500; urspr. Besatz eines Chormantels. Cross of a Chasuble, about 1500; originally orphreys of a cope.

Huru mässhakskors brukades i Storkyrkan på juldagens högmässa 1634 meddelar Charles Ogier (fransk legationssekreterare) i sin dagbok från ambassaden i Sverige 1634—35 (översatt av Sigurd Hallberg). Ogier fick plats i en av de förnämligare stolarna, bakom rikets stormän. Två präster trädde fram för altaret, av vilka den äldste, som mässade, var iklädd korkåpa, under det den andre, som biträdde honom, blott hade mässhake. Till denna prästerliga dräkt buro de båda ringkrage, »vilket tog sig ganska löjligt ut».

Till den nya 1600-talsskruden hörde hävar. Enligt en uppgift hämtad ur »Upplysning om Sveriges tillstånd i K. Fridrich I:s tid» (återg. av NILS LUNDEQVIST, Stockh. stads historia, 1828, d. 1, s. 55), skulle man först i januari 1689 uti alla kyrkor begynt »at under predikningen samla i Häfwen». Hävar omtalas emellertid redan 1626 (Minnesskrift över Danviks hospital, 1915, s. 9) och till Storkyrkan inköptes år 1660, 2 juni, »två plysshäfwar». År 1684 tillverkades enligt olika uppgifter i

räkenskaperna fyra håvar, två svarta och två röda. Till de senare, broderade med guld och silver, levererade Annike Tanto tofsar av guld. Silver och litet rött silke samt ett band av snörmakare Casper Rohe, silverbeslag av Michel Pohl. Under följande tid tillverkades ett stort antal håvar, däribland år 1773 ett par nya av hattstofferaren Isaac Fischer, i vars verkstad så många arbeten till Storkyrkan utförts. Efter Isaac Fischers död är det hans änka och mademoiselle Agathe Sara Fischer samt intill 1817 Hedwig Fischer, vilka utföra arbeten till Storkyrkan, de flesta reparationer. Ingen av de gamla håvarna finnes nu i behåll.

Vid begravingar kläddes altaret, bären, predikstolen och flera bänkar med svart sammet eller kläde. Över kistan uppsattes en pell. År 1634 skänkte fältherren Jacob De la Gardie vid sin sons begraving en fin svart »kläde-pell» med svarta silkesfransar, och 1640 vid en dotters begraving »ett svart stort och fint kläde med svarta silkesfransar». År 1670 (enl. inv. 1674) »woro Föreståndarna ense om att sönderskiära någre gamla sammetz Båårklädhen, som intet mera kunde brukas. Item ett gammalt altarklädhe dhertill tagit, hwilket dheraff gjordes ett anseeligt sammetz predykstohls kappa, som bruukas hwid förneme begravingar för wyss hyra». År 1674 gjordes ytterligare en »plys» beklädnad med silkesfransar till altare och predikstol. I samma inventarium upptagas 243 alnar svart och 22 alnar rött kläde »till benkiarne i kyrkean».

Storkyrkans textilskrud har icke endast tagits i anspråk vid firandet av kyrkoårets högtidsdagar, utan även bidragit till Storkyrkans prydnad vid många av de tilldragelser i vårt land, som vi nu fira såsom historiska minnen, för vilka i en annan avdelning redogöras (s. 185 ff.). Här må endast erinras om den dag, då en av rikets dyrbaraste klenodier, S. Eriks banér, som från Uppsala domkyrka högtidligen överfördes till Stockholm, av Sten Sture under vär-

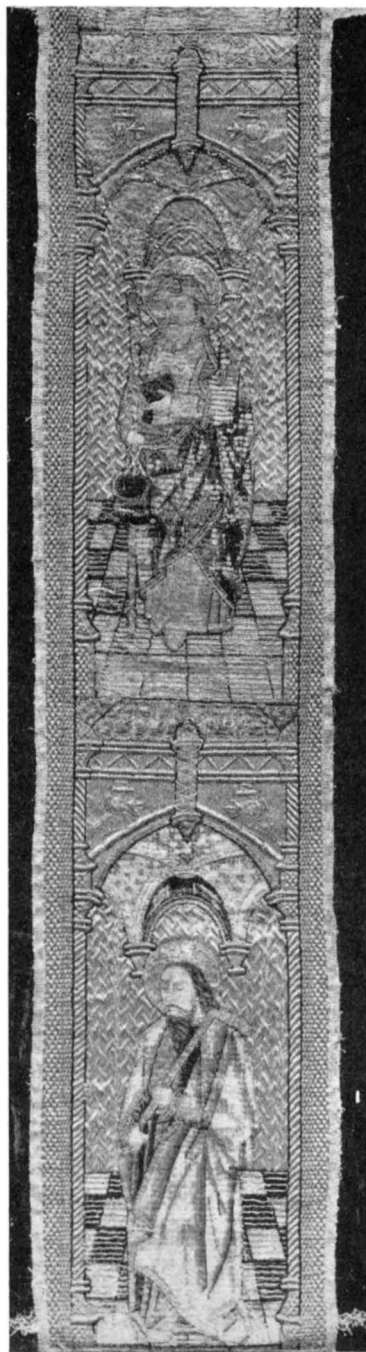

Fig. 259. Del av mässhaxskors,
Fig. 258.

Unterteil zu Fig. 258. Underpart of fig. 258.

Fig. 260. Detalj av Korkåpan fig. 261.
Clipeus des Chormantels Fig. 261. Clipeus of the Cope fig. 261.

diga ceremonier infördes i Storkyrkan och uppsattes på S. Görans altare. Huru rikt var icke Storkyrkan denna dag med textilier skrudad!¹

Här följer en förteckning över nu befintliga textilier.

Antependium av grön sammet, skuren och oskuren, symmetriskt bukettmönster, Italien, 1500-talets slut. I inventarierna kallad »tryp». Upp till fastsytt brun av liknande vävnad i något olika mönster. Ornering: kors och tvärbård av silverband. Å brunet synes märken efter metallplåtar: IHS mellan tvenne vapen och namnet NILS RYNING. Foder svart lärf. H. 113 cm., L. 278 cm. Enligt flera inventarier tillhörde vapnen släkterna Ryning och Bielke och fanns på antependiet årtalet 1610. Antependiet skänktes tillika med mässhake (se nedan) av fru Carin Axelsdotter Bielke till minne av hennes son, Nils Ryning (död 1610, ogift, och begravnen i Storkyrkan). Det upptages i flera följande inventarier såsom »dageligen brukat». 1724 är »bokstafwen L borta samt litet af Y af Rappholtz bortstulen — silfwerwapnar söndriga». Senare föreslås att därav göra en mässhake, men i stället lagas den och förses 1806 med sin nuvarande ornering av silverband.

Mässhake tillhörande ovanstående antependium. Stoff i samma färg och teknik som detta, ehuru något olika mönster. Upp till kring halsen, i synnerhet på fram-

¹ Jfr ROOSVAL, Riddar Sankt Göran, Sthlm 1919, s. 18.

Fig. 261. Korkåpa med Sas-vapen.

Chormantel mit dem Wappen Sas (Polen). Cope with the arms of Sas (Poland).

stycket, märkas flera skarvar. Lapparna, som äro av samma stoff som brunet, visa spår av tidigare ornering. Fram en rak längd av knypplad silver- och guldspets. På spetsen vapen: krönt jungfru i röd klädning, som med utsträckta armar rider på en björn; guldfält. Silket är sytt i schattersöm, guldet i läggsöm. Kartouchen är utförd i reliefsöm med silver och blått. Broderiet är polskt och vapnet ett Rawicsvapen (se R. CEDERSTRÖM; Polonica, Utst. av Äldre kyrklig konst, Strängnäs 1910). Kring vapnet tre med språkband försedda evangelistsymboler: Johannes, Matteus och Lukas, vilken senare förväxlats med Marcus. Ryggstycket är med smala guldband, som omrama bilderna, indelat som ett kors. Mitt i korset ett krucifix. Kristusbilderna är av vit atlas, sår och blodsdroppar med rött silke i grova stygn och knutar. Blå gloria med silver. Kors och ländkläde i guld med läggsöm. Under krucifixet Marcus-symbolen ehuru felaktigt benämnd (Lukas). Därunder Ryning- och Bielke-vapnen, krönta av ett språkband med NR. Vapnen och evangelisttecknen samtida, utförda i läggsöm med guld, silver och mångfärgat silke, på Marcusbilderna kantilj. Nederst i korset S. Andreas i blå fotsid dräkt och röd mantel. Bilderna huvudsakligen utförda i grov läggsöm. Samtliga bilder applicerade. I kanten guldband. Foder gröngul lärft. Framstycket har svängd form. H. fram 92 cm., bak 128 cm. Denna mässhake har med tiden undergått flera förändringar. I inv. 1695 beskrives den med »Crusifix af atlask, 4 Evangelisterne, Ryning och Biälke wapen, bak på ryggen en gullgallon som ett kors gjort omkring». Tydliga märken i sammeten visa, att alla 4

19. Sveriges kyrkor. Stockholm II.

evangelisttecknen ursprungligen varit placerade på ryggstycket, ett i var korsarm. Räkning från Isaac Fischers änka av 1778 omtalar, att mässhaken reparerats. Förmodligen tillsattes då det för mässhaken alldeles främmande Rawics-vapnet samtidigt med omplaceringen av övriga bilder.

Ett stycke sammet ur mässhakens rygg med märke efter en evangelistbild, St. 24 × 19 cm.

Antependium (fig. 255) sammansatt av 7 våder rött siden broscherat med guld i ströblommor med vattrat bottenmönster. Italien omkr. 1600. Brunet hopfogat av flera småbitar, delvis samma, delvis annat enklare, dock liknande stoff. De 6 vertikalsömmanne markeras av smala guldband. På brunet en röd silkesfrans. Å mittpartiet applicerat ett gyllene kors i läggsöm med kantsnodd av guld. Därunder 2 små vapen, Banér och Pfuel, samt 1636, 1 och 3 borta. Foder gulrött lärft. H. 110 cm. L. 312 cm. Enligt räkenskapsboken av 1689 skänktes i testamente efter fältmarskalken Jan Banérs fru, Catharina Elisabeth von Pfuel (kammarjungfru hos drottning Maria Eleonora, död i Magdeburg 1636) jämte kyrksilver (se sid. 453 f.) följande textilier, av vilka endast de två förstnämnda och två delar av besättning till mässkjortan finnas i behåll:

En mässhaka af purpurfärgadt gylden Tubin medh krusifix och under fodrate medh lyffergadt taftt medh bägge theras wapen och nampn.

Ett altarklädhe med kappa af samma slags gylden Tubin med gulldh och sillkes fransar medh bägges theras wapn och nampn sampt och årtaalet 1636.

Een mässesärk aff hållens lärftt och samma slags gylden tubin för händerna där uppå dess härlighets både wapn och nampn.

Ett kallk klädhe aff skärduuk medh breed knyttning rundt omkring och ett kårs mitt uthi märkt medh Jesun nampn och theras nampn och wapn.

Een drälsduuk och handklädhe på altarett uthi lyka måtto märkt medh bägges theras wapn och nampn.

Mässhake tillhörande ovanstående antependium av samma tyg varmed brunet är lagat. Mycket skarvad på alla leder. Svängd form, framtill kort sprund. Därunder ett litet kors och IHS i grov guldkantilj. Å framstyckets mitt 2 vapen, de samma som å antependiet, fast i omkastad ordning. Bak ett stort kors av bred guldgallon. I kanten smala guldband. Foder rött lärft. H. fram 92, bak 123 cm. År 1752 förklaras den »obrukelig» men befinnas 1794 ånyo »brukelig», sannolikt då upplagad av skraddarmästare Olof Norman.

1801 är den försedd med de guldgalloner, som ännu finnas.

Besättning till mässkjorta, 2 st. av samma slag som mässhaken, kantade med röd, kort silkesfrans, insprängd med guld. Foder rödaktigt lärft. St. 22 × 19 cm.

Antependium av slät, röd sammet. Upptill bred, knypplad spets av silver och guld, i kanten guldband. I mitten tvenne vapen med initialerna H I B och F I K, I H S och årtalet 1654 i driven, förgylld silverplåt. Foder grått bomullstyg. H. 111

cm., L. 475 cm. I inv. 1674 omnämnas en dithörande mässhake »medh Pärlestyckkararbete», 1712 är den »illa isönder», och borttages 1794 till försäljning.

Antependium av slät, violbrun sammet i 7 våder, ornerat med bred, knypplad spets i guld och silver, Ryning-vapen och årtalet 1656 i förgylld silverplåt. Runt kanten guldband. H. 105 cm., L. 391 cm. I inv. 1674 läsas: »Een mässehaake aff fiolen brundt sammet med guldgalloner uppå, undherfodrat medh brundt taft; Item ett altar klädhe aff samma tygh med wapn och bokstäfwer — — — Nils Ryningh, och åhrtall 1656.»

»Af detta täcke är år 1784 aftagit $16\frac{1}{2}$ st silfverbokstäfwer, $39\frac{3}{4}$ lod, som är använt till silfwerkronans bättrande» (ur inv. 1828). Vapen och namn syfta på Nils Ryning (annan än den ovan nämnde), som levde ännu 1631 och dog ogift. Hans broder Erik, död 1654, var den siste av ätten på svärdsidan. Den fullständiga inskriften kan möjligen ha varit NILS OCH ERIC RYNING; och skruden kan då ha skänkts av Erik Rynings änka, Maria Elisabeth Kursel, död 1678, som till andra kyrkor gjort åtskilliga donationer, till minne av hennes make och dennes äldste bror, vilken varit ättens förste representant på Riddarhuset. Antependiet reparerades 1784 av Agathe Sara Fischer. Mässhaken upptages ännu i inv. 1801, ehuru obrukbar, men är senare »casserad» och försäljes.

Antependium sammansatt av tre våder gult och fyra våder svart siden, båda broscherade med guld och synnerligen småmönstriga. Två stora vapen med hjälmprydnader utförda i reliefsöm med guld, silver och mångfärgat silke. H. 114 cm., L. 336 cm. Antependiet skänktes, tillika med mässhake (se nedan), efter riksrådet Göran Paikull (död i Stockholm 1657 och begravnen i Uppsala domkyrka 1661) av hans änka, fru Sigrd Horn av Åminne. Ett liknande antependium skänktes år 1658 till Uppsala domkyrka.

Mässhake av samma gula brokad som i föreg. antependium. Å framstycket IHS i guldbroderi mot en botten av samma stoff som i den Oxenstiernska mässhaken (se nedan). Där omkring strålar av silver. Baksidan är prydd av silverkors uppstigande från en grön kulle, båda äro utförda i läggsöm och med kantilj, applicerade. Därunder två vapen med friherrliga kronor och initialerna IP FSH, 1658. Runt om knypplad silver- och guldspets. Foder gult lärt. L. fram 89 cm., bak 122 cm.

Enligt räkning av 1778 lagades den av Isaac Fischers änka, som »öfverklädt och omlagat 1 crusifix med dödsalle». I en senare randanteckning i inv. 1794 omtalas, att »Crusifixet är borttaget såsom sönderfallet».

Antependium (fig. 254) sammansatt av två olika småblommönstriga stoff, fem våder i guld och silver, fyra i rött, grönt, blått och gult med silverinslag. Längs övre kanten bokstäverna: HIOGTSFTKFMGTWOS. Därunder bred, knypplad guldspets samt Oxenstierne- och Brahevapnen, omgivna av ANNO 1659. Vapen och bokstäver i driven, förgylld silverplåt. Grönt yllefoder. H. 109 cm., L. 393 cm. Vapnen och initialerna syfta på Herr Johan Axelsson Oxenstierna, Greve Till Södermöre,

Antependium av åtta våder skär sidenmoiré med guldinslag, ornerat med breda silverband. Foder tryckt bomullstyg i tre olika mönster. H. 114 cm., L. 367 cm. I inv. 1724 läsas: »Altartäcke till mässshaken af brandgult gyllenmoer gifwen af Inspektoren Johan Laurin 1702».

Mässshake av samma stoff. Å framstycket IHS. Å ryggstycket ett kors, bestående av dubbla silverband, uppstigande ur en kulle. I kanten brett silverband. Ljusblått, kyprat sidenfoder. H. fram 93 cm., bak 117 cm.

I inv. 1700 tillkommer »1 ny mässshake af brandgul gyllenmoer, En broderad Sol—kors med en af Silfwer borderad döds-kalle med bordering inunder af Silfwer gult och grönt silke, INRI, underfodrat med pärlefärgat siden-taft, gifwen och förärat till kyrkans prydnad af Herr Johan Laurin». I randanmärkning i inv. 1794: »bör förbättras». Den renoverades och »befanns 1806 brukbar med nytt blått Serge de Soie foder».

Antependium av röd silkesammet med guldörnering. I mitten IHS över tvenne kvistar. Å ömse sidor blad- och blomkransar omslutande ANNO och 1770. Plattsöm med snodder och lan. Längs utefter överkanten, vid altarets hörn och nedtill breda guldband. Foder rött, nu bleknat lärft. H. 114 cm., L. 388 cm.

Antependium av svart kläde med två rader breda, fint drejade fransar av silver och svart silke. Foder grått lärft. H. 98 cm., L. 288 cm. Anskaffat år 1834.

Antependium av svart sammet med silverörnering. IHS med kors mellan tvenne palmkvistar. Nedtill silverfrans. Svart bomullsfoder. På fodret i ena hörnet sytt med silver 1901 $\frac{7}{2}$. H. 109 cm., L. 445 cm. Möj-

19*

Fig. 263. Kalk-kläde, 1698.

Kelchtuch, 1698.

Chalice veil, 1698.

Fig. 264. Kalk-kläde, 1736.

Kelchtuch, 1736.

Chalice veil, 1736.

ligen är broderiet flyttat från ett svart sammetsantependium, skänkt av änkefru Lovisa Norén den 29 mars 1850.

Antependium. Haute-lisse-vävnad i ylle, silke och guld på linnevarp. I mitten kors av guld och silverfärgat silke med röda insättningar. Däromkring strålkran. Tvärbård med inskrift i grått på blått: RÄTTFÄRDIGHETENS SOL SKALL UPPGÅ MED SALIGHET UNDER SINA VINGAR. Antependiet är nedtill avslutat med knuten frans av linnevarpen. Blått lärftsfoder. H. 104 cm., L. 287 cm. Antependiet jämte bonader och bokdynor är utfört på föreningen Handarbetets vänner efter komposition av Maria Sjöström och skänkt 1907 av fru Elsbeth Funch.

Bonader, 4 st., i färg och stil motsvarande antependiet. 2 st. för altarets sidor. H. 104 cm., L. 117 cm. 2 st. för korväggen, H. 118 cm., L. 251 cm.

Bokdynor. 2 st. i liknande teknik och färg. Å den ena kors, å den andra Kristusmonogram i grått och guld på blått. Baksidan av samma vävnad i rött. St. 30 × 38 cm.

Mässhakar, ett par, av vit sidenmoiré med ornering i guld och gråvitt, violett och gult silke med läggsöm, plattsöm och snoddsöm. Å ryggstycket kors i vars mitt Kristi monogram med *A* och *Q*. Korsarmarna övergå på framstycket och sluta i en spets. Korset och mässhaken äro kantade med smala band i guld och violett. Foder vit atlas. H. fram 106 cm., bak 123 cm. Beställda av Storkyrkoförsamlingen, utförda av Handarbetets vänner 1908.

Mässhake av slät, mörk, brunviolett sammet. Å framstycket clipeus, (fig. 257) ursprungligen tillhörande en medeltida korkåpa och återgivande heliga tre konungars tillbedjan. Å ryggstycket kors (fig. 258 och 259) hopfogat av nämnda korkåpas bräm, framställande fem manliga helgon i arkitekturram: Överst Matteus med bilan, därefter Johannes med kalken, Jakob d. y. med tygvalkbrädet, Jakob d. ä. i pilgrimsdräkt, Tomas med vinkelhaken. Figurer och arkitektur något stympade. Korset kantat med smala guldband. Broderierna äro utförda på lärft, med guld, silver och silke i klara färger, bilderna applicerade. Sömsättet är schattersöm och läggsöm, delvis upphöjt. Flandriskt arbete, omkr. 1500. I kanten guldspets. Foder brunsvart lärft. H. fram 101 cm., bak 126 cm. I inv. 1794 upptages för första gången »mässhake af violett Sammet, broderat kors med Salvator Mundi och de fyra Evangelisterna samt Christi födelse». Bilderna äro här och i alla följande inventarier felaktigt tolkade.

Mässhake av vitt, smärändigt siden. Å framstycket IHS broderat i guld. Å ryggstycket kors, bestående av bred gulddalon, nedtill avslutat med vapen: en halv björn vid en stubbe. Schattersöm i brunt på gul atlasbotten. Hjälms i silver och guld. Hjälmtycke i blått och guld, överst ett träd starkt stiliserat. Å ömse sidor HS. I kanten guldband. Foder skär kalikå. H. fram 91 cm., bak 116 cm.

Vapnet återfinna vi på en mässhake i inv. 1674, och i inv. 1724 beskrives den på följande sätt: »Een mässehake af hvit förnött silfwerduuk och Crusifix af atlask, korset af guld borderat, foten borderad af grönt silke, med guld insänkt twänne af

Fig. 265. Kalk-kläde, 1700-talet, detalj.
Kelchtuch, 18. Jhd. Detail. Chalice veil. 18th century Detail.

guld borderade bookstäfwer HS. — — — — —. wapen med en björn och ett torrt trä, sydt och tzyrat med cantilje rosor sömat om wapnet.» På 1770-talet är »Silfwer duken sönder, som bör komma att lagas, men fodret och det öfriga wäl behållit». År 1778 förfärdigade Isaac Fischers änka en mässhake där hon »tillagt 11 lod guldgaloner, 8 alnar waxadt canfas till mellanfoder, broderat IHS med sanctus, lagat vapnet». 1794 beskrives denna mässhake såsom varande en vit »Carlé — — — med Carmoisin rödt tafts foder». 1855 utbyttes detta mot röd kalikå. Av den ursprungliga mässhaken återstå nu endast de båda bokstäverna HS och vapnets hjälmprydnader. Själva vapenbilden är omsydd på nytt sidan.

Mässhake av svart sammet med silver. Fram Jehovatecken i en sol, å ryggstycket ett kors av brett band, kantat med knypplad spets. Korsarmarna ha fyrpassliknande avslutning. Årtalet 1754. I kanten 2 band av olika bredd. Foder grovt svart lärft. H. fram 103 cm., bak 123 cm. Förfärdigad av Christina Amnea, som lämnat specificerad räkning.

Mässhake av slät, röd silkesammet med guldornering. Å framstycket allseende öga med strålar. Nedtill 1763. Å bakstycket kors av tvenne hopsydd guldband,

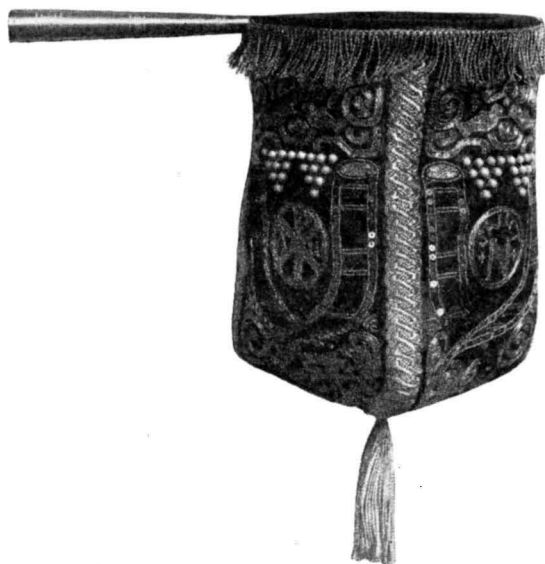

Fig. 266. Håv, 1918.

Klingbeutel, 1918. Collection-bag, 1918.

törnekrona med strålar, kulle med de tre spikarna. Läggsöm och plattsöm med lan, delvis lågt reliefbroderi. Runt om breda band. Foder skär kalikå. H. fram 98 cm., bak 118 cm. Den var ursprungligen fodrad med röd taft. Förfärdigad av »Brodeuren Leü».

Mässhake av samma stoff och ornering som den föregående. I triangeln Jehovatecknet med svart silke mot botten av guldkantilj. Foder som föregående. H. fram 96 cm., bak 116 cm. 1794 var den underfodrad med rött »Bordalon»(?).

Mässhake av slät, röd silkesammet med gulddornering. Fram Jehovatecknet inom triangel och strålar. Å ryggstycket kors av guldband. Därunder döds-kalle och ben vid kulle. Initialerna IH och MS samt ANNO 1781. I kanten brett guldband. Foder blekt, rött bomullstyg. H. fram 94 cm., bak 122 cm. 1794 hade den »couleur de Schairs tafts foder».

Mässhakar, ett par, av svart sammet med silverornering. Fram Jehovatecken med strålar, bak stort kors av silvergaloner. Runt kanten band. Foder svart, kyprat bomullstyg. H. fram 107 cm., bak 120 cm. Tillkomna år 1814 och 1836. Enligt inv. 1885 omgjorda med ny sammet.

Mässhakar, ett par, av grön sidendamast med broderade liljor och kors i guld och med små insättningar av rött och grönt silke. Å framstycket IHS. Å ryggstycket kors av svart sidenband med broderi i guld och silke. Foder grönt lärft. H. fram 117 cm., bak 119 cm. Utförda å Liciums atelier efter komposition av Elin Petersson och skänkta den 1 maj 1923 av direktör John Alfred Bergenzorn.

Korkåpa (fig. 260) av guld och silverbrokad med stora akantusliknande bladorna-

Fig. 267. Håv, 1918.

Klingbeutel, 1918. Collection-bag, 1918.

ment i gult med gröna och blekröda konturer mot silverbotten. Turkisk vävnad, 1500-talets slut. Bräm och clipeus av rött, guldinslaget siden med rika reliefbroderier i guld och silver, botten beströdd med paljetter av guld. Å brämet båda ändar broderat vapen: sköld med hjälm och hjälmtäcke i rött fält, måne med uppåtvända spetsar, å vilka var sin sexuddiga stjärna och däröver en upprättstående pil. Hjälmprydnad: påfågelsfjädrar, genom vilka en högerriktad horizontal pil; därframför en liten fågel. Å knäppklaffen tvänne spännen av förgyllt silver med samma vapenbild (polska vapnet Sas). Kåpan kan hava tillhört Stanislav Witwicki (död såsom biskop i Posen 1697), den enda högre andlige, som bar Sas-vapen och började sin andliga bana som kanonikus i det av svenskarna plundrade Gnesen (medd. av frih. Rudolf Cederström). Samma vapen, jämte årtalen 1644 och 1645, förekomma å en mässhake och en doppåse i Södertälje stadskyrka (R. CEDERSTRÖM: Polonica, Utst. av äldre kyrklig konst, Strängnäs 1910). Broderiet polskt (?), 1640-talet. Kåpa och besättning kantade med guldbårder. Foder rödviolett taft. H. 138 cm., L. 300 cm. Brokaden är på en del ställen vattenskadad och uppsliten. Vävnadens bredd 67 cm. Liknande stoff finnas på Skokloster. Kåpan är upptagen i 1674 års och alla följande inventarier, men utan angivande av donator. År 1674 säges fodret vara »brunt Taaft», 1794 är det »carmoisierrödt Taft», vilket vid Gustaf IV Adolfs kröning i Norrköping 1800 blir »skadat genom vatten» och senare utbytt mot nuvarande foder. Kåpan konserverad i föreningen Pietas 1921.

Under denna korkåpa har brukats ett egendomligt plagg, som det tycks en slags tunika. I protokoll år 1702 omtalas att kyrkoherden vid invigningen av den nya predikstolen hade en »skön blommerad underväst och kyrkians bästa chorkåpa uppå

sig». I räkenskaperna av år 1707 har skräddarmästar Johan Dahl lämnat räkning på material och arbetslön för en förbättring av en mässhake, som kommer att brukas under korkåpan. I inv. 1724 skildras plagget såsom »en mässhake av guldmoer med guldfnantsar omkring armarna och frammanföre allra nederst — vid halsen en guldgallon». År 1770 omtalas den såsom brukbar, år 1778 är den borttagen till försäljning.

Korkåpa av röd blommig sammet, italiensk, 1900-talet. Clipeus och bräm av brunsvart sidendamast med broderi av guld, silke och linnegarn. Å Clipeus Kristus med spiran i sin hand. Å brämet evangelisternas tecken. Foder blått lärft. L. 320 cm. H. 150 cm. Utförd 1926 å Liciums atelier efter komp. av Sofia Widén på beställning av Storkyrkoförsamlingen.

Stola (fig. 262) av lika stoff som korkåpan (fig. 261), ornerad med kors i mitten och i båda ändar, ett av de senare borta. Broderiet utfört såsom korkåpans. Foder röd taft. L. 286 cm., B. smalast 10 cm., bredast 26 cm. Stolan har brukats som gördel och kallas i inv. 1724 för »Gördel med broderade kors och guldgaloner runt omkring». Efter år 1828 blev stolan sönderklippt. År 1913 återfanns flertalet stycken, vilka vid konservering i föreningen Pietas återställdes i sitt ursprungliga läge; ett felande stycke är ersatt med lärft.

Brokadstycken, 5 st. av samma slag som kåpan, 2 st. 30 × 23 cm., 2 st. 20 × 18 cm., 1 st. 62 × 10 cm.

Gördel av rödviolett taft av samma slag som korkåpans foder. I ändarna guldfantsar. L. 400 cm., B. 25 cm.

8 st. mässkjortor av fint lärft med knypplad spets kring hals och ärm, besparing och nedvikt krage, öppna framtill.

1 par mässkjortor av fint lärft. Nedvikt krage med tunn maskinspets. Nedtill och kring ärmarna virkad spets av olika bredd. Öppna fram.

Besättning till mässkjorta (fig. 253). Broderi framställande S. Anna tronande med Maria och Jesusbarnet i sitt knä. Figurerna i silke och guld mot en botten av guld. Konturer av äkta pärlor, därav många borta. Sömnaden på lärft huvudsakligen i läggsöm, guldbotten nedsydd med rött silke. I kanten grönt sidenband. H. 18½ cm., L. 43 cm. Broderiet från tiden omkring 1400 tillhör sannolikt en grupp »stycken» som år 1684 »lades uthi en knippa tillhopa». (Se s. 488.)

Besättning till mässkjorta, 2 st., av röd sammet på atlasbotten. Stort granatäpplemönster, Italien, 1400-talet. I kanten gröna band. Ofodrade. H. 24 cm., L. 32 cm.

Stola av slät, violetteröd silkesammet, prydd med tre applicerade kors av guldband. Kortsidorna kantade med samma slags band. I ena ändan två gröna, översydda knappar av senare datum. Foder skiftande, gråröd taft. L. 250 cm., B. 11—23 cm.

Stola av röd sammet kantad med knypplad guldspets. En grön knapp. Ljusrött sidenfoder. L. 160 cm., B. 6—12 cm.

Altarduk av halvblekt lärft med bred, knuten och träd spets. Motiv: törneranka och rosor. L. 275 cm., B. 76 cm.

Altarduk av samma material som ovan, ehuru olika mönster i spetsen: vindruvor, blad och ax. L. 246 cm., B. 61 cm.

Altarduk av blekt lärft med knypplad spets. L. 210 cm., B. 97 cm.

Altarduk av groft, oblekt lärft. I kanten bård av fint blekt lärft och två olika dalspetsar. L. 278 cm., B. 76 cm.

Altarduk av fint vitt linne med hålsöm. På kortändarna dalspets.

Altarduk av fint ångermanlandslärft. Framtill broderad bård i halvblekt linne-garn med fina konturer av svart silke. I mitten: SE GUDS LAMM SOM BORT-TAGER VERLDENS SYND, JOH. 1: 29. På ömse sidor grupper av druvor och ax. I kanten bred italiensk knypplad spets. Duken nedfallande å gavlarna. L. 314 cm. bredd å mittdelen 106 cm. Altarduken anordnad på Liciums atelier efter komposition av Agnes Branting. Arbetet utfört av fru Augusta Bergenzorn och duken skänkt d. 25 Febr. 1922 av direktör John Alfred Bergenzorn.

Kalkkläde av röd, nu bleknad kammarduk. Stiliserat blom- och bladmönster, utfört med silver och rött silke i två nyanser. I kanten en tunn, knypplad spets av silver och rött silke. St. 76 × 78 cm. Möjligen är det detta kalkkläde som upptages 1674 och i inv. 1712 beskrives: »Kalkkläde af bomulslärft med rött silke och gull beblandat frantzar omkring, sampt med Silfwer och gull borderat, helt gammalt» men ännu 1752 »brukeligt». I inv. 1801 upptages ett »Kalkkläde af kammarduk omfärgadt till rött med silfver blommor» och anses 1835 obrukbart.

Kalkkläde av röd, nu bleknad atlas. I mitten sol med IHS i hörnen, rankbroderi av silver och guld. Däremellan 4 änglar bärande kors, stav med svamp, törnekrona och hammare. Därunder inskriften: EVALISBET MOLYN, ANNO, 1698, D 6 FEBRUARI. I kanten guldfrans. St. 43 × 48 cm. Enligt inventarium 1770 givet av jungfru Eva Elisabeth Molin och var då försett med guldtofsar i hörnen. 1835 förklaras det obrukbart.

Kalkkläde (fig. 263) av ljusröd moiré med applicerade, akantusartade ornament i grönbå sammet, som täcka hela ytan. Konturer och ådringar framställda med grövre och finare guldsnodder. I kanten crepinfrans i grönbått och guld. Foder blågrön, mönstrad taft. St. 54 × 58 cm. I prot. 1701 den 8 juli läses: »Uppvog ett stycke till kalkkläde af brand gult moer och blått sammet, uppå sömat 12¹/₂ lod».

Kalkkläde (fig. 264). Glest, nu gulnat linne, är infällt i en ram, utförd i genombruten söm och rätlinjig plattsöm med guld på linne. I hörnen kvadrater sammanhängande med bården. Mittstycket, som således bildar ett kors, prydes med IHS i sol på genombruten botten. Däromkring blom- och bladkrans; på varje korsarm en kvist utförd i schattersöm med huvudsakligen grönt silke och plattsöm med guld. Mellanrummen äro utfyllda med inskrifter; dedikation i guld: IN NOMINE JESU FÖRÄRAT TILL S NICOLAI KYRKIA VTAF B. BERGLINDH OCH C. ÖRNEVINGE STOCKHOLM DECEMBER ANNO 1736, samt med skrift i korssöm med rött, nu bleknat, silke: SKÄRA MIG MÄD ISOP ATT IAG MÅ REEN WARD.

TVÅ MIG ATT IAG MÅ SNÖVIT WARD. HERRE WAR MIG NÅDELIG HELA MINA SLÅL. JESU CHRISTI GUDS SONS BLOD RENAR OCH RENSAR OS FRÅN ALLA VÅRA SYNDER. LÅT MIG HÖRA GLÄDJE OCH FRÖGD AT THE BEEN SOM TV FÖRKRÅSSAT HAFVER MÅGE FRÖGDA SIG TY IAG HAFWER SYNDAT EMOT TIGH. O GUDS LAMB SOM BORTAGER WERLDE-NES SYNDER FÖRBARMA TIG ÖFWER OSS. I kanten knypplad spets av guld. Foder vit taft. St. 58×58 cm.

Kalkkläde av vit atlas med applicerade blommor och blad i schattersöm med guld och i starka färger. I mitten krans med IHS samt årtalet 1769. Guldspets och grönt taftfoder. St. 61×62 cm. Enligt inv. 1794 är det en gåva av Mlle C. E. Preyer, men synes även stämma överens med en uppgift ur Kungl. Rådsprotokollet 16 juni 1770. »En okänd församlings ledamot skänkte en vacker sammetsmässshake och till förledna julen ett broderat kalkklede av vit atlas. Guds nåd och välsignelser öfwer den glade gifwaren!» 1883 uppgives det »renoveradt».

Kalkkläde av röd atlas med naturalistiskt rankmönster broderat i silke. Nio applicerade guldstjärnor i stark relief. I kanten bred guldfrans. Foder skärt bomullsty. St. 40×47 cm.

Kalkkläde (fig. 265) av linnebatist med infällda spetsrutor och bårder av knuten linnetråd, trädla med linnetråd, svart silke och silverlan i rut- och stjärnmönster. St. 121×116 cm. Enligt inv. 1794 »gifwen af Kyrkowärden Rukman i lifstiden».

Kalkkläde av svart atlas med guldbroderier. I mitten »Jehova» omgivet av bladkrans, kvistar i hörnen samt initialerna D. C. E. S. Vitt foder. Guldspets i kanten. St. 51×52 cm. Enligt inv. 1794 given av Demoiselle Sellbeck.

Kalkkläde av linnebatist med knypplad spets. Uddspetsen är fogad till den inre mellanspets med en smal, enklare knypplad spets. St. 58×60 cm. Upptages först i inv. 1828, spetsen kallad »klosterspets».

Kalkkläde av vitt bomullsty med hålbrosderi, kantat med vävd spets. St. 60×60 cm.

Kalkkläde av svart sammet med silverrornering. I mitten kors med törnekrona och strålar, omgiven av ett band med inskriften: O GUDS LAMM SOM BORTAGER VERLDENS SYNDER. I hörnen axknippen och vinträskvistar, utförda med snoder, kantiljer, paljetter och plåtar. Drejad silverfrans. Svart ripsfoder. St. 48×48. Skänkt av änkefru Norén ²⁹/₈ 1850.

Kalkkläde av röd sammet med guldornering. Imitten Jehovatecknet i triangel med strålar, i hörnen axknippen och palmkvistar. Guldfrans. Foder cerisfärgad taft. St. 45×45 cm.

6 st. dukar för avtorkande av kalken. I ena hörnet vindruvor i vitbroderi. St. 60×60 cm.

Dopfunststäcke av storblommig brokad. Guld, silver och vitt silke på blå, mönstrad atlasbotten. Lyon, 1700-talet. I kanten knypplad guldspets. Foder blått lärft. »Gifwit och förärat af handelsmannen och kyrkiovärden Herr Johan Spalding årh 1722». St. 153×153 cm.

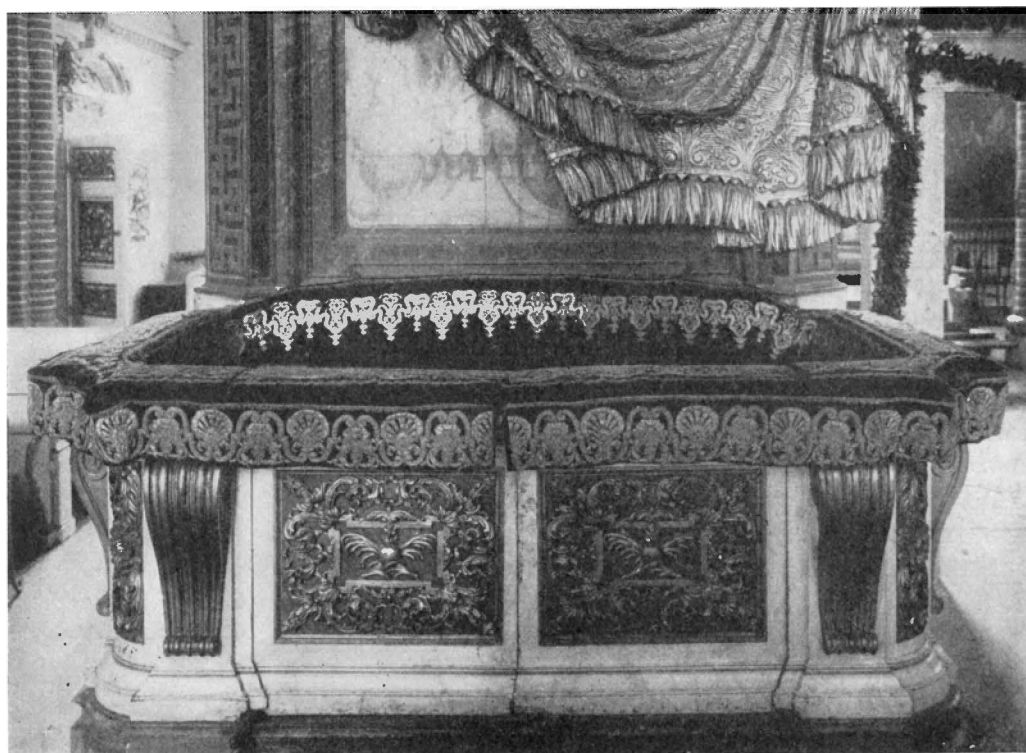

Fig. 268. Beklädnad å kungl. stolarna.
Überzug der kgl. Stühle. Covering of the royal chair.

2 st. dukar till dopet av vitt lärft med hälsöm. Infälld skånsk spets. I en rundel Storkyrkans bild mot hålig botten, inskriften: STORKYRKOFÖRSAMLINGEN STOCKHOLM 1908. St. 65×74 cm. Skänkta av doktorinnan Holmberg 1908.

6 st. dukar till dopet. Vitbroderi på linne, duvan. St. 60×60 cm.

Bokdyna av röd sammet, hårt stoppad. Sömmarna markerade med guldspetsar, HMS och 1781 i guld. På baksidan skär kalikå. St. 27×38 cm.

2 st. bokdynor av röd sammet med guldfrens. Slitna. St. 25×37 cm. I inv. 1828 upptagna som nya.

2 st. bokdynor av svart sammet med svart silkesfrens. Något slitna. St. 29×34 cm.

2 st. bokdynor av svart sammet med silverfrens. St. 31×39 cm.

1 par håvar (fig. 266) av rödviolett damast med ornering av guldsnodder, paljetter och pärlor. På vardera av de fyra fälten två korsade horn omslutande en cirkel i vilken Kristi monogram omväxlar med SANCT N. Däröver druvklasar av stora blåa pärlor. Över sömmarna breda guldband, nedtill guldtofs. Längs övre kanten guldfrens, därunder inskriften: TILL MINNE AF HÅFRISÖRSKAN ANNA CARO-

LINA ERIKSSON 1918. Brunt läderfoder. Svarvat, brunt träskافت med mässingsbesättning. Håvens H. 21 cm., diam. 15 cm. Skافتets L. 182 cm. Utförda av atelier Kyrklig Konst efter komposition av Elisabet Holmberg.

1 par håvar (fig. 267). Broderi på lärft, av silke, guld och silver, i fyra fält. Mitt på varje fält ett kors av guld i violett fyrpass mot grå botten. Runt om inskrifter. På den ena: GIV ÅT DEN HÖGSTE EFTER SOM HAN DIG GIFVIT HAFVER. SYRAK 35: 12. Upptill under fransen: SANKT NICOLAI KYRKA I STOCKHOLM AF DIREKTÖR C. T. EKLUND SKÄNKT SILVERBRÖLLOPSDAGEN DEN 3 JUNI 1918. På den andra: DEN SOM DELAR MED SIG HAN GÖRE DET AF GODT HJÄRTA. ROM. 12: 8, och SANKT NICOLAI KYRKA I STOCKHOLM AF FRU MARIANNE EKLUND F. V. UTFALL SKÄNKT SILFVERBRÖLLOPSDAGEN D. 3 JUNI 1918. Foder röd saffian, beslaget i brännförgylld mässing. Brunt, svarvat skافت med ring bärande inskrift, på den ena MARIANA-HÅFVEN D. 3. 6. 1918, på den andra SOFIA-HÅFVEN D. 3. 6. 1918.

Håvens höjd 20 cm., diameter 14 cm., skافتet 155 cm. Utförda på Liciums atelier efter komposition av Ruth Hallberg.

2 st. tygstycken av svart vadmal med silkesfrans i nederkanten. L. 625 cm., B. 98 cm.

Ett stycke vit sidendamast, skarvat. Granatäpplemönster. Florens, omkr. 1500. St. 25 × 108 cm.

Beklädnad till konungens stol av mörkblå sammet med praktfulla guldbroderier, delvis platta, delvis i relief. Ett stycke avsett för bänkarnas rygg- och sidopartier. Den inre delen prydd med bård i nedåtriktade uddar, en utanför denna liggande bård är ornerad med akantusranka. H. 69 cm., L. 568 cm. Två smala bårder i rank- och palmettmönster för bänkens yttre kant, avslutade med fransar. H. 20 cm., L. 307 cm. och 328 cm. För dörrarna två stycken ornerade som föregående. H. 133 cm., B. 98 cm. Ett stycke sammet utan ornering, avsedd att hänga från sitsen ned till golvet. H. 48 cm., L. 358 cm. För sitsen släta sammetsdynor. Foder ljusblått lärft (fig. 268).

Beklädnad till drottningens stol lika, med undantag av några smärre skiljaktigheter i måtten. Beklädnaderna upptagas första gången i inv. 1695 och sedan i följande inventarier utan förändringar tills de i en randanteckning i inv. 1752 betecknas som »gamla och förfallna». 1794 anmärkes att »dessa persedlar böra med det första lagas av en skräddare». År 1809 reparerades de och »förnyades», d. v. s. broderierna överflyttades på den nuvarande mörkblå sammeten. Den förutvarande var sannolikt betydligt ljusare, varpå tyder rester av mellanblått silke inuti broderierna. Guldbroderiets ornamentik är i full överensstämmelse med bänkens övriga ornering. Det i broderiet förekommande akantusmotivet och även uddmotivet återfinnes i det skulpterade draperiets undersida; även där i guld och blått. 1686 betalades 4,500 dal. sm. till Jacques Michel för sammet och broderier till Kungl. stolarne (Justitiicollegii arkiv: Kyrkorevisionsakta 1627—1759). Utan tvivel är beklädnaden, liksom själva stolarna, ett verk av Tessin.

H. GRAVARNAS KONST

Gravarna ha varit en stor faktor i Storkyrkans konsthistoria. Förutsättningarna härtill äro skildrade s. 159, 160.

Från medeltiden ha vi ett fåtal hällar, men inga monument i egentlig bemärkelse bevarade. Uppgiften om att sjustaken vore ett minnesmärke över de mördade folkungahertigarna är icke tillförlitlig. I viss mån kunna de enskilda altarestiftelserna betecknas som gravkonst, då stiftaren troligen ofta var begravnen invid sitt altare och hans bild kanske förekom på altartavlan som tillbedjande donator. Sankt Göransstatyn kan räknas hit (s. 414). Men de heliga bildernas syfte var ju dock framför allt att tjäna kulten. Först från nyare tid möta oss i den då från sidoaltare frigjorda kyrkan och såsom ett slags efterträdare till dem de personliga dödsmonumenten.

Kyrkans gravböcker tala om herregrifter, d. v. s. upphöjda gravar, ofta med överbyggnad i arkitektonisk, skulptural och målad smyckning, ibland utan dylik, men i stället kombinerade med ett hängepitafium å närbelägen pelare eller vägg. Vissa herregrifter sakna all särskild smyckning. Ur den stora mängden av övriga gravar, vilkas tak ligger i kyrkans golvyta, framhävas de förnämsta genom epitafier, anbragta så nära graven som möjligt, oftast utan omedelbart samband med denna, men dock i närheten av densamma, i allmänhet under form av en tavla fastgjord på vägg eller pelare. Dessa epitafier beskrivas här som en grupp nummer två. Vad de i kyrkogolvet eller därunder liggande angår, så står en del av dem, som sagt, vad ändamålet beträffar i intimt samband med ett epitafium. En dylik håll beskrives därför i sammanhang med detta. De övriga skildras i urval och i kronologisk ordning som en grupp nummer tre. Till begravningspompan hörde även de vapensköldar och sorgfanor, som buros i processionen och sedermera upphängdes i kyrkan. Från många landskyrkor är känt, vilken stor roll dessa med smak och prakt utstyrda föremål spelade i en barockkyrkas utstyrrel. I Storkyrkan synes, enligt Rüdlings skildring, omkr. 1730 ha funnits icke mindre än femtiotvå dylika åminnelsevapen, upphängda å väggar och pelare, till hugfästelse dels av i kyrkan begravna adelsmän, dels av adliga liks bisättning. Men redan vid 1733 års reparation fördes ett stort antal upp på tornvinden och 1825 synes hela förrådet ha bränts (jfr s. 552).

OLIKA SLAGS
SEPULKRALA
MONUMENT

* * *

Vi vända oss först mot Herregravarna. Deras numrering är aldrig inhuggen. Den synes också ha växlat under olika tider. Här begagnas den i 1702 års griftebok upptecknade. Denna är också, med romerska siffror, insatt å gravkartan, Pl. XVI.

Fig. 269. Herregrav n:o 7. Fru Ingeborg Christoffersdotters gravhäll.

Grabstein über Frau Ingeborg Christoffersdottersdotter 1558. Gravestone over Lady Ingeborg Christoffersdottersdotter 1558.

HERREGRAV
N:o 9

Herregraven n:o 9, »Burarnes grav», tumba utmed norra väggen gränsande i öster till Oxenstiernska barnens grav. Nu täckt med en 1300-talshäll, av gotländsk kalksten, infattad i öländsk kalksten, med till största delen utplånad inskrift utmed kanterna i majuskler av 1300-talstyp: A(?)DNI(?)MC ca 14 bokst. A ca 20 bokst. NA
VXOR HERMANI HVNDEBERCH REQESCAT I PACE — — = — — Herman

Fig. 270. Herregrav n:r 8. Ryningska graven, 1612.

Grabstein aus Kalkstein über Frau
Karin Bjelke-Ryning, 1612.

Gravestone of lime-stone, over Karin Bjelke-
Ryning, 1612.

Hundeberchs hustru må hon vila i frid — —. Hällens l. 252, b. 158.¹ Graven har

¹ Inskriften är läst med välvillig hjälp av professor GOTTFRID CARLSSON, som därvid påpekat namnlikheten med en åbo-borgare Hermannus Hundebæc, vilken vid fyra tillfällen 1333—1346 beseglar i Finland utfärdade brev (Dipl. Suec. n. 2969, 3353, 3357, 4084).

under nyare tid övergått till annan och andra ägare, vilka begagnat den av nötningen att döma ursprungligen i själva kyrkogolvet lagda hällen som betäckning å en tumbagrav. Graven betecknas av Liljegren med n:o 9, »Burarnes arvingars grav; murad bakom prästbänkarne, arvingarne (som nu äro Wernsköldar, Wellingkar, Rehbindrar och Taubar) hava 1740 därå fått nytt fastebrev».

HERREGRAV
N:o 7

Herregraven n:o 7. Fru Ingeborg Christoffersdotter¹ (fig. 269) en tumba, stödd mot nordmuren d^5-e^5 , täckt med en stor och flera mindre kalkstenshällar. Den stora hällen utgör det skulpterade monumentet med framställningar i hög relief av Fru Ingeborg, hennes man Gustav Johansson, en son och en dotter. I kartuschverket runt om figurerna stå vapensköldar.

Inskriftstavlan under figurernas fötter:

HER · LIGGER · BEGRAFFVEN · TEN · ÆDELE · OCH · WELBORDIGE · FRVGE ·
FRV · INGEBORIG · CRISTAFFERSDATTER · GVSTÆ · IAHANSONS ·
SALIGE · HVSFRV · GVD · HENNES · SIEL · EVINNERLIGEN · GLEDE · OC ·
AFSÄNADE · TEN · EDELLE · FRV · (T)EN · II · OCTOBRIS · OM · NATTEN ·
TA · KLACKAN WAR · WID · IZ · ANNO 1558.

Invid bilderna kartuscher med namnen:

GOSTAFF IAHANSON, FRW INGEBORIG · CRISTAFFERS · DATER, JAHAN
GOSTAFSON (gossen) och SIGRIDH · GOSTAFS · DOTER (flickan).

Reliefens stil erinrar om den Willem Boy tillskrivna Gustav Vasa-reliefen i Grips-
holm. Hällen har varit utsatt för stark nötning, varför dess nuvarande placering på
en tumba icke kan vara ursprunglig. Griften torde vara den, som i 1803 års gravbok
betecknas med n:o 5 bland herregrifterna, »framledne Grefve Gabriel Oxenstiernas
arfw^r Graf belägen til wänster inom norra kyrkdören. År 1795 icke av Familien
bewakadt». I 1702 års griftebok numrerad med 7.

Stenen är remnad tvärsöver och i nedre högra fotändan. Hällens l. 265, b. 165.

HERREGRAV
N:o 8

Herregraven n:o 8. Fru Karin Bielke, gift Ryning, senare Axel Oxen-
stiernas barn, Greve Düring m. fl. I vinkeln mellan nordväggen f^5-g^5 och nu-
varande sakristians mur, den katolska tidens S. Andreas kor. Här märkes den upp-
höjda graven: innesluten i en huggen infattning av ölandskalksten, ligger en täck-
häll i ljusgrå sten, varå Fru Karin Bielkes och sonen Niels Rynnings bilder i
låg relief (fig. 270). Dem emellan dottern Elsas bild och det Rynningska vapnet.
Runt om 16 anvapen. Vid fotändan en kartusch med inskrift: HER · VNDER ·
LIGGER · BEGRAFFVEN · DEN · EDLE · OCH · WELBORNE · FRW · KARIN ·
AXELSDOTTER · BIELKE · S · OLOF · RYNNINGS · TIL · TYRRISSIO · EFTER-
LEFDH · ENKIA · SAMPNT · HENNES · SON · NIELS · RYNNING · OCH · LILE
DOTER · ELSA · RYNNIG · TIL · TYRRISSIO · HVILKE · AFSOMNADE · I

¹ Ingeborg Kristoffersdotter Röd var gift med Gösta Johansson Tre Rosor, greve till Enköping, sedermera Bogesund. Vapenskölden överst t. h. häntyder på mannens moder, Kristina Nilsdotter Gyllenstierna.

Fig. 271. Oxenstiernas barns epitafium, arbete av Heinrich Wilhelm, 1643.

Epitafium der Kinder Oxenstiernas, von Heinrich Wilhelm, 1643. Epitaph of the children of the count Oxenstierna, by Heinrich Wilhelm, 1643.

HERRANOM · FÖRST · DOTTREN · DEN · ANNO · 1594 · SONEN · DERNEST · DEN · I · OCHTOBRIS · ANNO · 1610 · OCH · TIL · DET · SISTA · MODREN · DEN · Z · AVGVSTI · ANNO 1612 · GVDH · ALLES · DERES · SIELER · NÅDHE. Hällen har utgjort ingången till graven och är ännu försedd med fyra järningar till upplyftning. Remnad tvärs över. L. 298—302. B. 202—203. År 1702 och 1803 betecknas graven som n:o 6, Axel Oxenstiernas arvingar. Det ovanför den beskrivna hällen sittande epitafiet över Axel Oxenstiernas barn (fig. 271) skall alltså betraktas som sammanhörande med graven, vilken Axel Oxenstierna väl förvärvat från sin broder, Gabriel, som ärvt Tyresö gods och därmed graven. Det Oxenstiernska epitafiet utgöres av en inskrifttavla i mörkgrå marmor med bruten gavel, inhuggna förgyllda bokstäver, rikt skulpterad ornering i numera brunaktig marmor med draperier, broskornament, maskaroner, över inskriften vapensköldarna Oxenstierna och Bååt, samt ovanpå gaveln tre sittande putto-statuetter.

Den latinska inskriften lyder i översättning:

»Detta monument uppsatte de sörjande föräldrarna Axel Oxenstierna, svenskt riksråd och rikskansler, friherre af Kimitko, herre till Fyholm et Tidö, riddare, och hans maka Anna Achatii dotter år 1643, åt de högt älskade barnen Achatius, född i mars 1616, död i augusti 1617, Maria född i augusti 1618 och Gabriel född i mars 1620 samt båda, sedan de mottagit pånyttfödelsens bad aflidna och begrafna i denna graf». Dessutom två latinska bibelcitater.

Arbete av Heinrich Wilhelm¹ 1643. H. 246. B. 115. Restaurerat 1925 av stuckatören Rossi.

Till denna gravplatsens utstyrsel hör slutligen även Greve Dürings gravskylt, en enkel mässingsplåt i svart träram fastgjord å muren vid *f*⁵. Inskrift: Juglificatio Chrÿsti vera Divitiæ (= Kristi rikedomas sanna gemenskap) Kongl. Maij:ts Högtbetrodde Man Feltmarschalck Öfverståhållare Samt Riddare och Commendor af Kongl. Maij:ts orden. Högvelborne Grefve Herr Johan Christopher von Düring, Grefve til Tyresö N:o 1. År min graf numer annoterat i kyrkboken 1758.² H. 39. B. 45,5.

Observera att detta är en annan numrering än ovan följda! År 1795 bevakades graven av landshövdingen Friherre R. W. de Geer, som tillhandlat sig densamma tillika med Tyresö egendom år 1794 av Fröken von Dürings arvingar. 1817 hemfallen åt kyrkan.

HERREGRAV
N:o 13

Herregraven n:o 13. Ståthållaren å Stockholms slott Lasse Skytte och Fru Anna Posse. I kyrkans nordvästra hörn, forna S. Christoffers kor. En av sandstenshällar täckt tumba med liggande, i gotländsk sandsten huggna statyer av de båda döda, i tidskostym, sovande (fig. 272). Varje bild med undervarande bädd är huggen ur ett block, båda blocken lagda tätt slutande till varandra. På muren

¹ Tyskfödd konstnär, † 1652, verksam som arkitekt och skulptör, en huvudfigur i svensk konst på sin tid, arbetade länge speciellt i Axel Oxenstiernas tjänst.

² Greve von Düring, f. 1695, † 1755, tysk militär, slutligen fältmarskalk i svensk tjänst.

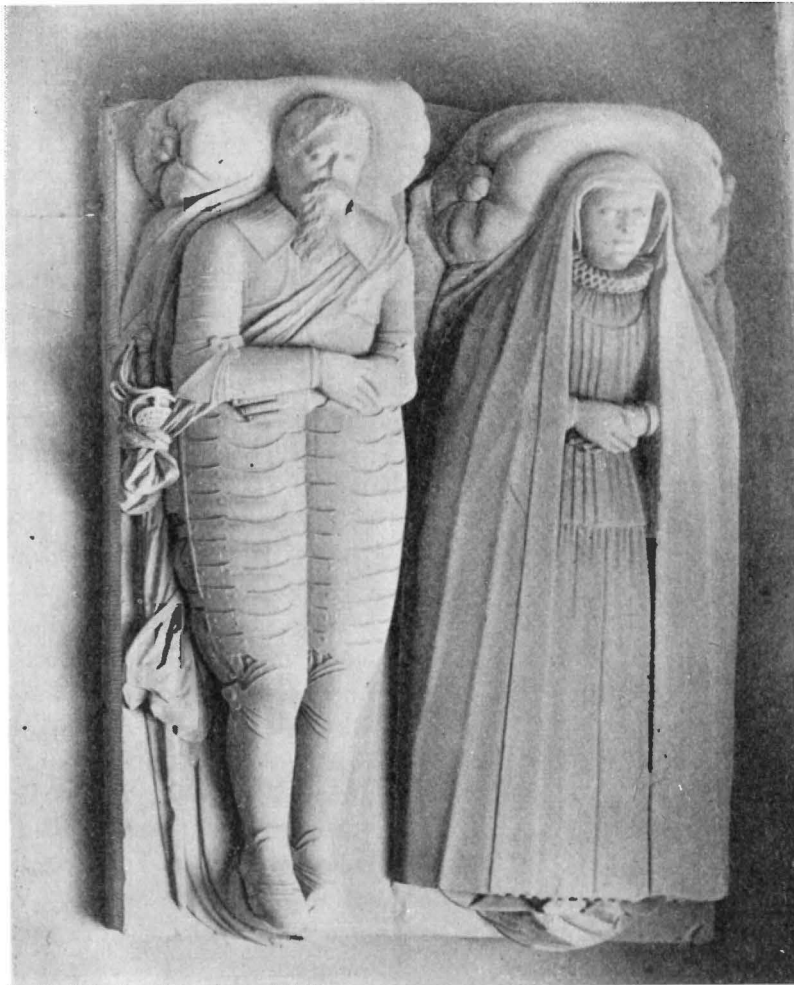

Fig. 272. Lasse Skyttes och hans makas monument, 1631.

Monument des Statthalters Lasse Skytte und seiner Gattin, 1631. Monument of the governor Lasse Skyttes, 1631.

ovanför bildernas huvud en i sandsten huggen tavla med ramverk i broskornerade kartuschformer (fig. 273), varuti de Skytteska och Posseska vapensköldarna samt följande inskrift:

DENNA KOR OCH GRAF ÄR KÖPT OCH VPBYGT AF DEN EDLE OCH WELBORDIG LASSE SKYTTE TIL HVSEBY OCH KVNGSBRO STATHOLARE PA STOKHOLMS OCH VPSALA SLAT OCH THES LÄN OCH LIGGER HER BEGRAVEN HANS HUSFRU DEN EDELE OCH VELBARNE FRU ANNA POSE TILL

Fig. 273. Lasse Skyttes epitafium.

HERREGRAV N:o 1 Epitaph des Statthalters Lasse Skytte. Epitaph of the governor Lasse Skytte.

Brita Pontusdotter de la Gardie; två söner och en dotter. 1628—45. Vid a^4 . En gravöverbyggnad i tumbaform, på tre sidor omgiven av kolonnställningar, den fjärde stöder mot kyrkans östmur i norra yttre sidoskeppet (fig. 274). Liggande statyer på tumbalocket. Skulpterade delar av gotländsk sandsten, eljest mest öländsk brun kalksten, brun sandsten, brungrå marmor. Kanellerade kolonner i composita-ordning stå på piedestaler med maskaroner och omfattas till skaftens nedre del av hölster med beslagsornamentik m. m. Tre kolonner på nordsidan sakna piedestaler och bäras av ett gemensamt enkelt uppmurat underlag. Arkitravens utåtvända delar siras med broskornamentik och småfigurer. Den bäres av infällda järnskenor och är bakmurad med tegel. Tumbans sidor indelas genom listverk, hermer m. m. och bära talrika inskrifter, här anförda grupperade efter de använda bokstavsformerna i 4 grupper.

A. a) ANNO · I (bomärke) T · 1628 · (på tumbans entablement norra sidan).
 b) 91 PSALM · HERREN AR MIET HOP I THEN HOGSTE · AR MIEN · TILFLICHT · JAG SCHALL MÄCTA HONNOM MED LANGT LIF OCH BETER

HUSEBY SAMT TERAS DOTTER ANNA SKYTTE HVILKA GVD FÖRLENE EN FROGDEFUL VPSTANDELSE OCH DOGE AR 1631.

Av målning synes på statyerna numer intet spår, men väggtavlan har behållit grå, blå, röd och svart oljefärg samt förgyllning. Mannens näsa, bådass fötter avslagna. År 1803 bevakas »N:o 11 Skytterska grafven av Majorn Bernh. Gyllenram är belägen i hörnet wid Sacrestigan, med träplank ikring». Det sista viktiga uttrycket avser utan tvivel ett konstnärligt sirat skrank och förklarar kartuschens uttryck »Denne kor — — — är bygt». I Liljegrens beskrivning (N:o 13) heter det: »varit omgivet af ett skrank, hvarpå varit följande inskrift: Lasse Skytte till Huseby, . . . Sättra Ståthållare på Stockholms och Upsala Slott och dess Län Anno 1. . . Anna Arfwesdotter Posse fru till Huseby och Sättra, samt theras dotter Jomfru Anna Skytte liggia här begrafne Anno 1628.» Väggtavlans H. 137.

Herregraven N:o 1. Fältherren, riksrådet Jesper Mattson KRÜUS, hans hustru

Fig. 275. Friherre Adler Salvius' gravmonument, av Heinrich Wilhelm ca 1652—1659.
 Grab des Freiherrn Adler Salvius, von Heinrich Wilhelm, Monument of the baron Adler Salvius, by Heinrich
 um 1652—1659. Wilhelm, about 1652—1659.

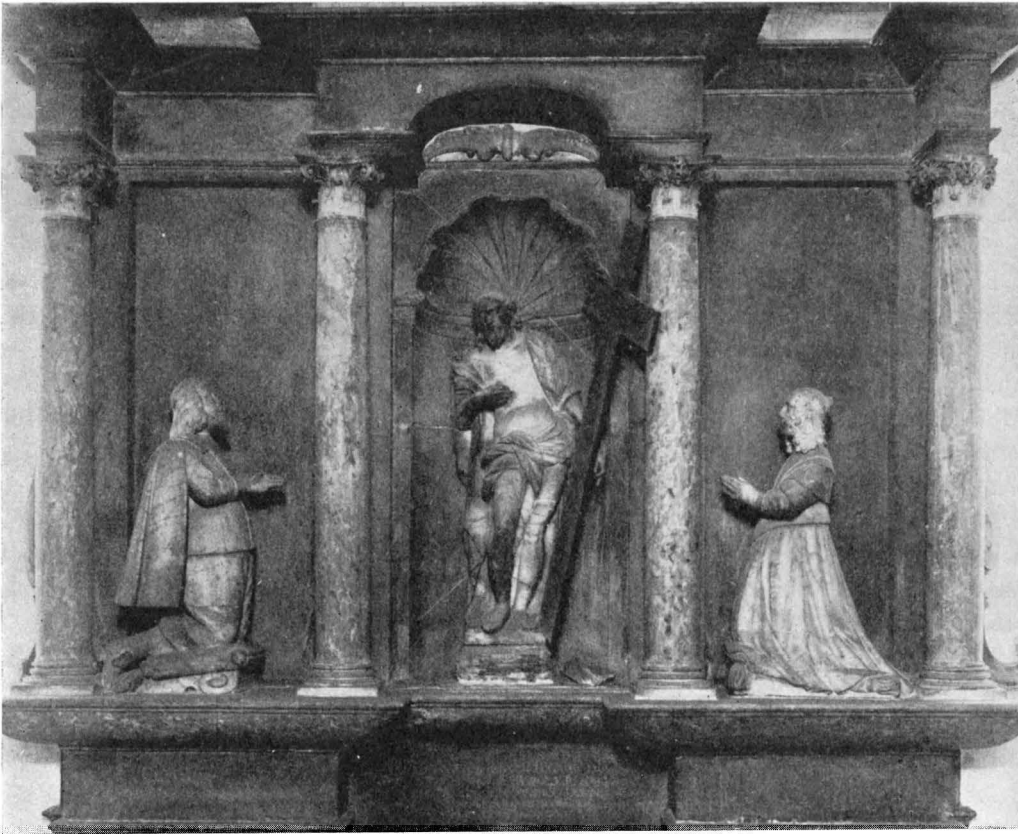

Fig. 276. Adler Salvius och hans maka knäböjande inför Kristus, detalj av föreg. fig.
 Detail vom Denkmal Fig. 275. Detail of the monument fig. 275.

infälld rödaktig). b) HÄR LIGGER BEGRAWEN DEN EDLE / WÆLBORE HERRE SALIGEJ JASPER MADZ SON KRVS TILL HARFFWILA NOCKIS / OCH JOCKIS RIDDER, SWIARIGIS RIKYS RAD SCHATMESTER OCH GVBERNATOR PA RIGA OCH LIFFLANDT HWLLIS I HERNOM AFSOMENDE AOO 1622. DEN 1 NOFEMBER · GVDT FORLENE HONNOM EM SALIG OG FROGDE: FVLL OPSTANDELSE . (å västra gaveln, på brun kalksten, ganska lik föregående). Hela gruppen B är en förenklad form av den prydliga lutande stilen i A med dess siratslängar, torde vara gjord något senare än A, i samband med gravsättningen.

C.) a) 94 PSALM. THE RVSTA SIGH EMOOT THENS RETFERDIGAS SIÄL OCH FÖRDÖMA OSKYLLIGHT BLODGH MEN HERREN AR MIT BESKERM MIN GVDH AR MYNS HOPS KLIPPA (på tumbans södra sida, brun ölandssten). b) 102 PSALM. MINE DAGHAR ÄRO FRAMGANGNE SASOM EN SKYGGE OCH

JAGH BORTTORKAS SASOM GRAAS. (Båda på tumbans södra sida, brun ölandssten, mindre eleganta typer, utan siratslängar).

D.) DEN EDLE OCH WELLBORNE FRUU BRITA PONTUS DOTTER DELAGARDIE FRIHERRE DOTTER AF EKHOLMMEN, FRYHERRINNA TILL KIMETO, FRUU TILL IÖKIS HERFUILLA LEMPSIÖHOLM OCH SÄTUNG ÄR AFSOMNAT I HERRANOM DEN 11. AUGUSTI ANNO 1645. (På gaveln, lik C och ävenledes på brun ölandssten, men rårare typer. Både C och D synas huggna vid en tidpunkt i närheten av fru Britas död.)

På tumbans tegellagda tak ligga statyer av Kruus och hans hustru. Mellan dem deras dotter. På hustruns v. sida två söner i rad över varandra, alla i sovande tillstånd med kuddar under huvudena. Mellan mannens och hustruns huvud ligger en hjälm lös. Mannen är i helrustning med benrör, hustrun i pipkrås och änkedok. Alla barnen synas vara i omkring 6—8 års ålder. Näsor äro avslagna på alla, fötterna på alla manliga. Figurerna äro var och en huggna ur sitt block, de ligga lösa och utan sträng ordning. Monumentet är även eljest betydligt skadat, på nordsidan av tumban saknas en herm och två kragstenar; kolonnställningens arkivtrav trasig i bakmurningen. Hörn och kanter flerstädes avslagna. På kyrkmuren över figurenas fötter en i sandsten skulpterad vapenkartusch, i ramverk av beslags- och broskornamentik samt masker, med Kruuseska och Delagardieska vapensköldarna.

Ett färgspel i huvudsakligen rödbrunt och ljust blågrått åstadkommes genom växling mellan olika stenarter, men dessutom har monumentet sirats med målning. På södra tumbasidans hermer äro rätt många färgspår behållna, såsom röda läppar och karnation. I kolonnkanellyrerna åt norr grön färg.

Monumentet torde utförts efter Kruus' död 1622 och blivit färdigt 1628, då det signerats med bomärke och årtal av mästaren I T. Något senare hugger en annan hand inskrifterna grupp B, vilket väl sker i samband med själva gravsättningen, som då måste tänkas försiggått efter 1628. Senare, troligen på 1640-talet, låter änkan hugga nya psalmställen lämpade för hennes blivande griftefärd (grupp C) och efter hennes död tillkommer den här ovan med D betecknade gravskriften.

Vid 1795 års gravrannsaking såsom av ingen ägare anmäld hemfallen kyrkan. »Nedgången rengjord och omputzad, är en stor graf och innehafwer 2^{ne} wäl utzirade kåpparkistor» säger 1702 års gravbok.

HERREGRAV
N:o 15

Herregraven N:o 15. Adler Salvius, † 1652 (fig. 275). Mot kyrkans sydmur c stöder en terrass, vars takyta omfattas av ett präktigt smitt järngaller. Å muren är det rikt arkitektoniskt och skulpturalt sirade epitafiet anbragt, icke direkt växande ur golvet, utan hängande och nedtill avslutat med konsolbildningar. Utfört i svart, ljus och rödgrå marmor bildar det en bred fasad med sockel och attikagavel. Huvudpartiet delas genom korintiska slätskaftade kolonner. I varje interkolumnium en marmorstaty. I mitten står Kristus som smärtornas man, t. v. knäböjer Adler Salvius (ursprungligen med sammanlagda händer, den ena förlorad, nu förnyad), t. h.

hans hustru i samma ställning (fig. 276). I attikan står Barmhärtighetens allegori, och vid gavelns anfang ytterligare två kvinnliga allegoriska draperistatuetter (fig. 277). På gavelvoluterna vapensköldar. På nedersta konsolpartiet en vingad dödskalles. Under Kristusstatyn en latinsk inskription, prisande riksrådets minne, uppräknande hans titlar och gärningar (huvudsakligen lika den svenska inskriften på hällen, som här nedan meddelas) samt meddelande, att änkan Margareta uppsatt monumentet. Till vänster och höger härom äro psaltarcitat inhuggna, Job. 19: 25 och Ps. 13: 25.

Mitt på terrassen ligger en håll, med ovalt inramat inskriftsfält, inristade broskornament och i hörnen änglahuvuden i grund relief. Inskrift:

HÄR UNDER ÄR BEGRAFVĒ DEN WALBORNE HERR JOHAN ADLER SALVI FRIHERRE TILL ÖRNEHOL HERRE TILL ADLERS BURG HARZEFELDT WILDENBURCH OCH TULLINGE HWILKEN VTHAF MEDELMATIG HÄRKOMST OCH BEGYNELSE HAFUER FÖRMEDELST SITT SJNNERLIGE MEDFÖDDE HÖGA FÖRSTÅND FULKOLIGE FOR FAREHET OCH LÄRDÖ JÄMVAL THE FÖRNÄMBSTE DJGDERS BYFALL OCH UNDER STÖDIÅDE FORVERFUAT AT BLIFUA TILL RYKSENS RADS EMBETES HÖGHET WALD OCH OPSATT SEDĀ HAN DESSE FÖRNEMLIGE ASSESSORIS IDEN KONGL HÅFRÄTTE SECRETERAES AF STA TEN HOFKANTZLERS SECRET OCH CANTLY, RÅDS TILL ARMEEN I PĀLAD KÖGE AF DANEMARCK, ROMERSKE RYKES CHUR-FÖRSTAR OCH STÄNDAR, OCH THE A ? GEMTE FRIDSTRACTATERNE SÄVTHI OSNABRUG OCH MUNS STER SASÖ TILL THET PĀLNISKA WASĒDES BYBRINGĀDE I LYBECK FUL MÄCHTIGSTELEGATI T IÄNSTER OCH OFFICIER, MEDH OSKATTELIG FLYT, TROHEET OCH SUCCESS, TILL FÄDERNESLANDSENS MARCKELIGE NYTTA OCH MÅNGA MENNISKORS FORVDRA BEROLIGĒ FÖR TRĀD OCH FULL FÖRDT HAFUER. FÖDT I STRĀGNĀS ÅHR 1590 OCH AFSONAD I STOCHOL AHR 1652 DĒ 24 AUGUSTI.

Hällen är mycket nött, den synes alltså ursprungligen legat i kyrkogolvet, säkert tätt intill det stora monumentet och bildande lock å nedgångstrappan till den Salviuska graven. Hällens L. 173. B. 123.

Hela monumentet synes vara enhetligt uppbyggt efter Salvii död. Mästaren till

Fig. 277. Adler Salvius' gravmonument, allegorisk kvinnostaty.

Allegorische weibliche Statue, Detail vom Denkmal Fig. 275. Allegorical feminal statue, detail of the monument fig. 275.

Fig. 278. Landshövdingen Ludvig Fritz' monument, 1666.

Grabdenkmal des Landeshauptmanns Ludvig Fritz, 1666. Monument of the governor Ludvig Fritz, 1666.

det skönt smidda järngallret, vars prakt ursprungligen förhöjts av polykromi (vapensköldarna äro t. ex. nu liksom allt annat svart övermålade) är okänd, men skulpturernas upphov kan i någon mån bestämmas. De allegoriska statyerna, änglahuvudena och dödsemblemet äga avgjort mästare Heinrich Wilhelms stilkaraktär. Hans verksamhet är här också dokumentariskt bevislig genom följande av arkivarien I. Simonsson gjorda meddelande:

Bildhuggare Jürgen Meintz, från Hamburg, som varit gesäll hos Heinrich Wilhelm, anklagades efter hans död för bönhaseri och skrev då till magistraten som försvar bl. a. »— wir seindt frey Bilhauwer undt musen arbeiten in Stein, Helfenbeyn, Holtz, Marmel undt Halbaster wie die hoch wollweise Hern sehen an Dochter Salfis Arbeit, das mein Meister hat gemacht undt ich mit angearbetet habe im Hamburch undt viel ander Arbeit die wir habe fertig gemacht hir in Schweden. (Rådhusarkivet. Suppl. 1659^{17/3}).

Monumentet bör alltså tillskrivas Heinrich Wilhelm och Jürgen Meintz.

Det rymliga gravrum och den stora monumentplats som Salvius och hans maka här erhöilo, betecknas som ett vederlag för den stora silveraltartavlan, vilken änkan skänkt, varom henne

meddelas »ett fastebref under stadzens secret».¹ År 1923 har monumentet konserverats av stuckatören A. Rossi.

Herregraven n:o 10. Landshövding Ludvig Fritz. † 1666. Att döma av epitafiets läge, å pelaren *h*⁴ mot norr, är detta den upphöjda grav som gränsar i öster till Skyttes. Denna saknar konstnärlig smyckning, däremot är det hithörande epitafiet präktigt hugget i gottländsk sandsten med förgyllning och målning. Inskrifttavlan är svartmålad med förgyllda insänkta bokstäver, bäres av konsoler med dödseblem, krönes av urnor och kvinnlig staty med bok. Den latinska inskriften lyder i sammandragen översättning sålunda: »Monument öfver den adelige herren Ludvig Fritz, hvilken var räntmästare, kungligt kammarråd och slutligen Drottningen ex. Kristinas landshövding på Öland och Gotland, levde ogift och fromt och dog saligen 20 april 1666». Nedanför inskriften står på en framskjutande list en sarkofag, på vars lock två barnänglar sitta, stödjande vapenskölden. Framför sarkofagens front ett (ursprungligen) svartmålat block med bibelspråk (fig. 278).

Herregraven n:o 6. Riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock, † 1705.² Vid *d*⁵ mellan två fönster (fig. 279—282). På en manshög sockel av röd och gråspräcklig marmor vilar en sarkofag av grå och ljusröd marmor. Därå skulpturer i delvis förgylld brons, två sittande kvinno-

¹ Råa. Tänkeboken 1657 ⁵/₁.

² Johan Gabriel Stenbock, f. 1640, † 1705, innehade bl. a. poster guvenörskapet i drottning Kristinas livgeding efter Fritz (se ovan), var riksråd, riksmarskalk, president i reduktionskollegiet, en av sin tids rikaste svenskar.

HERREGRAV
N:O 10

HERREGRAV
N:O 6

Fig. 279. Riksmarskalken Johan Gabriel Stenbocks gravmonument, av Bernard Fouquet 1722.

Grabmonument des Reichsmarschalls Johan Gabriel Stenbock, von Bernard Fouquet, um 1722.	Monument of the Lord High Steward Johan Gabriel Stenbock by Bernard Fouquet, about 1722.
---	--

Fig. 280. »Tron», detalj av stenbockska gravmonumentet.

»Der Glaube», Detail vom Grabmonumente Fig. 279.

»Faith», detail of the monument fig. 279.

Fig. 281. »Hoppet», detalj av stenbockska graymonumentet.
»Die Hoffnung», Detail vom Grabmonumente   »The Hope», detail of the monument fig. 279.
Fig. 279.

gestalter, Tron och Hoppet. Mellan dem en bronsurna med ett sorgetåg i relief. Väggen ovanför beklädes med en inskrifttavla i marmor, ur vars brutna fronton en bronsmedaljong med riksmarskalkens profil höjer sig omgiven av två putti. Epitafiets inskrift är återgiven i Elers. Själva gravan befinner sig omedelbart nedanför den beskrivna uppbyggnaden och är hägnad av ett enkelt smitt järngaller. Arbetet är signerat på den vänstra kvinnofigurens bok Bernhard Fouquet.¹ Ritningen till monumentet har ansetts gjord av Nic. Tessin d. y. (Liljegren), vilket har en stilistisk sannolikhet för sig och styrkes av arkitektens släktförbindelser med riksmarskalken Stenbock, vars kusin var gift med N. Tessin d. y. Carl Gustav Tessin blev gift med en dotter till monumentets beställarinna, grevinnan Sparre, född Lillie, vilken var Stenbocks systerdotter.²

Fouquet hörde till slottsbyggets första franska konstnärskoloni, men synes ha lämnat Stockholm före Stenbocks död. Monumentet har också till sina väsentliga delar tillverkats utomlands, enligt vad ett brev i kyrkans kopiebok upplyser, av d. $\frac{8}{6}$ 1722. Monumentet säges där vara från utrikes ort infört och här uti Storkyrkan insatt, att bliva uppsatt över kungl. rådets etc. grav.³ Graven är 1803 betecknad som Herregriften n:o 4. I 1702 års förteckning däremot n:o 6. Den kallas där »Rosornas upphöjda och murade grav» (alltså samma grav, för vilken i äldre tid den nyss beskrivna fru Ingeborg Cristoffersdotters håll huggits), till vilken ingen ägare sig då anmält, varför den 1705 d. 3 juli såldes till kungl. rådet etc. J. G. Stenbock.

HERREGRAV
N:o 5

Herregrav n:o 5. Tyske pastorn Christoffer Bezelius, † 1688, en tumba stödd mot yttermuren vid d^5 , infattad och täckt av öländska kalkstenshällar med latinsk inskrift.

Å lodräta sidan: BezeLIVs. IaCethIC. nostrI. faCVnDla seCLL. / proe Co. DeI. Ver I. theoLogVsqVe pIVs = här ligger B. vårt sekels vältalighet, en den sanne Gudens härold och en from teolog. De stora bokstävernas sammanlagda talvärde = 1688. Graven bär i 1803 års gravbok numret 3 och bevakas av hovrättsrådet Carl Zirvogell. Tumbans H. 79 cm. L. 318. B. 234 resp. 269.⁴

HERREGRAV
N:o 3

Herregrav n:o 3, med nytt nummer i vanliga gravars följd 263. Anders Rothstein. En endast 40 cm. över golvet sig höjande tumba framför Ehrenstrahls Yttersta dom, klädd med öländsk brun kalksten med kraftigt profilerad kantlist. Å täckhällen står:

DENNA GRAF TILHÖRER HANDELSMAN HERR ANDERS ROTHSTEIN DES KIÄRA MAKAS OCH RÄTTA BRÖSTARFWINGAR ANNO 1754.

¹ Jfr ROOSVAL, Svenskt Konstgalleri, Sthlm 1912, s. VI, 1 och JOHN BÖTTIGER, Bernard Fouquet. Sthlm 1916.

² Påpekats i brev till förf. 1909 av komministern i Storkyrkan Kiellman-Göransson.

³ Bref från kyrkorådet till icke namngiven arvinge 1722 $\frac{8}{6}$ K III 17, s. 141.

⁴ Enligt uppgift finnes en utförlig redogörelse om denna grav, skriven av V. GYLLENSVÄRD, i Högsta Domstolens arkiv.

Fig. 282. Johan Gabriel Stenbocks porträtt å stenbockska gravmonumentet.

Bildnis J. G. Stenbocks auf dem Grabmonumente Fig. 279.

Stenbock's portrait on the monument fig. 279.

I 1803 års gravbok räknas graven icke till »Uphögda eller så kallade Herregrifter» utan till vanliga gravar i »Norra Choret-Commersrådet Simon Petter von Rothstein tillhörig». Tidigare kallas den herregrift n:o 3 och tillhörde Nils Skunk,¹ såldes 1704 till handlanden Nils Fahlberg och 1753 till handlanden Rothstein (Liljegren). Till Anders Rothsteins grav höra ock två närbelägna hällar med inhugget n:o 6.

a) Två fragment av grå häll, i a^3 — b^4 invid östra muren. Övre fragmentet visar en del av hörnrundel med rosett och upphöjda kantlinjer utav inskriftsbård; en inskriftrektangel i broskornament, därunder en rundbåge, i vars fält en del av änglavinge synes. Inskriften, som är ursprunglig, lyder: HERRE · NAHR · JAGH · THIG · HAFVER · SA · FRAGHAR · JAGH · EFHER · HIMMEL · OC · JORDH · INTET · OM · MIGH · ÅNN · KROP · OCH · SIAL · FORSMECHTAD · SA ·

¹ Nicolaus Skunck, f. 1614, d. 1676 som lagman över Blekinge.

Fig. 283. Handlanden Matthias Pahls gravsten, omkr. 1668.

Grabstein des Kaufmanns Matthias Pahl, um 1668. Gravestone of the merchant Matthias Pahl, about 1668.

stein¹ och 1795 kommersrådet Rothstein¹. Fragmentens nuvarande läge stämmer åtminstone något så när med det ursprungliga, som i gravprot. är »wid Sahl. H. Jässper Mattsson Kruses grav». Ännu närmare denna ligger emellertid den med Rothsteins namn betecknade, även som n:o 6 märkta hällen. Fragmenten och denna ha på 1700-talet legat intill varandra och täckt en gemensam grav.

b) Grå häll i rätt läge, a^3 — b^4 nära b^4 . Slät, med inhuggen kantlinje och inskrift: DENNA GRAF TILHÖRER HANDELSMANNEN HERR ANDERS ROTHSTEIN

¹ Anders Rothstein, rådman, köpman, f. 1698, d. 1772. Simon Peter R., hovintendent, kommerseråd, f. 1730, d. 1806.

AST · TV · DOCH · GVDH · MT · HIER-
TAS · TRÖST · OCH · MIN · DEEL ·
PSAL. 73. L. 70 cm. B. c. 80.

Det undre fragmentet visar nederst en motsvarande tavla och där ovan underdelen av en *ædicula* med två räfflade pilastrar (på vilka den nyss omtalade rundbågen stått). Två inskriftssköldar, mellan dem en draperiflik (av en ängel?). I nedre rektangeln står (ursprunglig inskrift) ANNO · 1633 · DEN · 3 · AVGVSTI · AFSOMBNADE · S · HOS · GVDH · EHREBORNE · OCH · GVDH · F: HVSTRO · ENGEL · PÅLS·D: IVNG · DEN · KON · GZLIGE · KRIGSRATZ · SECKETAR · TTADT · NELS · PERSONS · KA-E HVSTR · GVDH · FORLIHNE · HENNE · MEDH · ALLA · CHRISTROGNA · EN · FRODEFVL · VPSTANDELSE. På tavlorna i *ædiculan* sekundär inskrift M(?) DS och bomärke samt E-LD A° 1665. L. ca 68 cm. B. ca 69 cm.

Hällen är alltså först huggen för Engel Pålsdotter Jung omkring 1633. Enligt gravprot. s. 39 tillhörde graven n:o 6 senare Johan Christoffers änka, Barbro Carlsdotter, som 1665 sålde den till Mickel Danielson, vilket alltså är uttydningen av sköldens första initialer. År 1697 anmäler sig dennes svärson, handelsmannen Israel Temolin som ägare. 1740 nämnes rådman Roth-

OCH DES RÄTTA BRÖSTARFWINGAR
KIÖPT A^o 1740. Överarbetad äldre häll.
L. 207. B. 147.

N:o 2. Okänd, nu icke synlig. Vid
*a*⁵. En herregrav med n:o 2 befann sig
(enl. Liljegren) intill den Kruuseska, i hör-
net, »är överbyggd med en mur och inuti
försedd med ordentlig nedgång. Såsom äga-
ren därtill är alldeles obekant och ingen sig
dess vård åtagit, har kyrkan använt den till
materialbod 1795».

Herregravens n:o 4. »Murad redan
1702» säger Liljegren: »Icke af någon ägare
bevakadt och år 1795 ingen upphöjd graf
under detta n:o igenfunnen, utan förmodas
att härmed förståtts antingen nuvarande n:o
262 eller 264, hvilka icke äro upphöjda
grafvar.» Det är troligt att här funnits en
upphöjd, som nedjämnats, då Ehrenstrahls
tavla sattes upp. Jfr n:o 162, s. 578 f.

Mellan Skytteska och Bureska gravarna
sträcka sig, sammanmurade med dessa och
varandra en rad av tre tumbor klädda med
öländsk brun kalksten, profilerad kant, el-
jest utan ornering och utan inskrift. En-
ligt de kortfattade uppgifterna i 1803 års
gravbok tillhör en av dem Fritz'ska grav-
en, som redan omtalas s. 521. En kallas för
Koch's arvingars och en Leyonschölds.
Jag förmodar, att Leyonschölds låg mellan
Skyttes och Fritz', gravstenen n:o 75 (i gol-
vet nedanför herregravarna) bildade näm-
ligen nedgång i graven. Denna sten är
icke kvar, men av de närbelägna stenarnas

n:r och läge att döma kan den ha befunnit sig här. Herregravens n:o 11, Apelgrenska
eller Kochska, måtte varit en av de två återstående upphöjda grifternas. I. Kiellman-
Göranson skriver i sin Beskrivning över Storkyrkan: »Om stenhällarne vid denna (Skyt-
tes) grafs fotända borttagas, så finner man där en trappa, som vid sin nedre ända
har en järndörr till vänster ledande till Skytte-gravarne och en annan järndörr till
höger, ledande till friherrliga Leijonsköldska grafven. Genom några öppningar i sist-

Fig. 284. Gudmund Kåhres epitafium (d. 1674).
Epitaph Gudmund Kåhres. Epitaph of Gudmund Kåhres.

HERREGRAV
N:O 2

HERREGRAV
N:O 4

HERREGRAV
MED HÄLL
N:O 75

HERREGRAV
N:O 11

nämnda dörr synes fyra å fem utmärkt vackra koppar- och zinkkistor.» I Giörwells anteckningar står: »Koppardörr vid Lars Skyttes graf med ett litet grafchor med vackra kopparkistor 4 st. samt söndriga ekkistor, inskrift Leyonsköld 1676 m. fl. på 1600-talet den 26 sept. aftonen med. av arbetaren».

HERREGRAV
N:o 14

Herregraven n:o 14, »Hornarnes». Nu alldeles försvunnen, belägen vid nuvarande västra dörren å sydfasaden »under S:t Göran och beklätt med träplank och brukas av kyrkan som förvaringsrum» (1803, då har graven n:o 12). Tidigare måtte den haft ett prydligt skrank och bildat en pendant till Skytteska graven i motsatta hörnet. »Vid reparationen 1825 lät kyrkan borttaga det obetydliga, som av upphöjningar kvarstod när en ingång till kyrkan där bereddes.»

Vi betrakta härefter epitafierna och i samband med dem vissa gravhällar.

OLAVUS PETRI
EPITAFIUM
OCH GRAV

Olavus Petri epitafium å pelaren *e*² mot norr. Modernt arbete i brunmålad sten med förgyllda bokstäver och ornament. Inskrifter:

HIC REQUIESCIT VIR VENERANDUS D:N · MAGISTER OLAVS PETRI MINISTER EVANGELII & HOLMENSIS ECCLESIAE PASTOR OBIIT ANNO DOMINI 1552 DIE 19 ARILIS. — POST TENEBRAS SPERO LUCEM — NON ME PUDET EVANGELII CHRISTI POTENTIA ENIM DEI EST AD SALUTEM OMNI CREDENTI ROM · 1 · (= här vilar den vördnadsvärde mannen herr magistern Olavus Petri, evangelii tjänare och pastor i Stockholms kyrka, dog 19 april Herrens år 1552. Efter mörkren hoppas jag på ljuset. Rom. I, 16).

ECLESIA · MAGNA · VEL · SANCTI · NICOLAI · URBIS · HOLMIENSIS · IN · MEMORIAM · MAGNI · REFORMA · TORIS · ECCLESIAE · SVECANÆ · HOC · MONV · MENTUM HIC EREXIT ANNO MDCCCXCIII (= Stora eller S. Nicolai-kyrkan i Stockholm uppreste detta monument till minne av den svenska kyrkans stora reformator år 1893).

Epitafiet utfördes efter arkitekten Fredrik Liljeqvists ritning 1893 på förslag av pastor primarius Fredrik Fehr. Å den första skissen som Fehr visade kyrkorådet, förekom Olavus Petri (fantasi-) porträtt, vilket förslag dock av kyrkorådet avböjdes. Reformatorns gravhäll ligger i mittgången under predikstolen, mitt emot epitafiet och bär numret 138.

Grå kalksten, i mitten en uppslagen bok i låg relief med djupt nedhackad fond, omgiven av svaga spår av en skölds konturer. Troligen är skölden ursprunglig, boken sekundär. Ovan- och nedantill inom ristade tvärlinjer en till större delen utnött inskrift. Det är denna som med hjälp av Lilljegrans avskrift återupprepats på det nyss beskrivna moderna epitafiet. Dessutom stod här under boken: I · R · C · F., vilka bokstävers betydelse är okänd. Hällens övre vänstra hörn är avslaget. L. 244. B. 151. Gravens ursprungliga läge överensstämde icke alldeles med hällens nuvarande, som är ett verk av restaureringen 1907 i syfte att på samma gång freda och framvisa detta enda minne av Olavus Petri grav. Det ursprungliga läget angives genom gravkartan, sydväst om predikstolspelaren.

Fig. 285. Gudmund Kåhres porträtt, detalj av fig. 284 (d. 1674).
Bildnis Gudmund Kåhres, Detail von Fig. 284. The portrait of Gudmund Kåhre, detail of fig. 284.

Kyrkoherden Benedictus Petri Leucovius' epitafium. Rektangulär mäsingstavla uppsatt å pelaren *c*¹, med skuren latinsk inskrift och ornerad med en bladranka utmed kanten i låg relief.¹ Inskriften meddelar bl. a., att Stockholms stads Råd uppsatte monumentet åt L., som dog 1623 och att i graven utom honom vila hans maka Elsa och tre barn. Arbete av Jöran Putenson Rottgiesser. H. 100. B. 60.

LEUCOVIVS'
EPITAFIVM

Platsen för Leucovii grav är osäker, men gravhällen är förmodligen bevarad som n:o 16 i högkoret, strax bakom sjustaken. Upphöjd inskriftbård, i hörnen evangelistrundlar. I inre fältet en rektangulär yta, vars dekör eller inskrift huggits ned, ramad i beslagsornament, vari dödseblem och kalk med oblat samt bok med spännen. Alltså huggen för en prästgrav.

¹ Koncept-tänkeboken 1629 ¹³/₅ (Råa), Stork. Räk. 1630 ²¹/₁.

Den starkt nötta inskriften i bården:

IN ILLA DIE MIHI DNVS IVSTVS IVDEX NON SOLVM MIHI SED OMNIBVS
QVI DILIGVNT ADVENTVM EIVS. — TIMOTH — (felande kortsida) M CONSV-
MAVI FID. SERVAVI IN RELIQVO REPOSITA EST MI — — — HI CORONA
IVSTITLÆ QVA REDDET = på den dagen skall Herren den rättvise domaren, icke
endast åt mig, men åt alla som älska hans ankomst — — — fullbordat — — —
rättnisans krona — — —?

Inskrift överst å den inre rektangelns ram:

BONITAS PATRIS LVCET VBIQ = Faderns godhet strålar allerstädes. Västra
(övre) kortsidan är stympad, så att hela skriftbården här saknas. L. 224—229. B.
159. Av ornamenten att döma är stenen huggen senare än 1611, tidigare än 1626.
(Jfr n:o 32 (37?) och n:o 241) och ligger alltså ursprungligen över Benedictus Petri
Leucovius. Redan vid början av nästa sekel är Leucovii gravplats glömd och namnet
överhugget, ty nummer 16 är 1702 »kyrkans murade grav». Den blir 1795 rengjord
för nya hyresgäster. 1803 års gravbok nämner som däri begravna: Rådman Dahl-
gren, Directeur Scharp, Hofapotekaren Collin med fru, Skeppsklareraren Kellstedt,
Commerserådet L. Reimers och Källaremästaren Libelius. Slutligen nedsattes där
Doctor Drysén och Hofcanzlisten And. Gust. Drysén 1818. Alla dessa hade samlats
i det lilla gravrummet under loppet av ca 15 år!

KOPMANS
GRAVSKYLTT

Härman Kopmans gravskylt å södra muren vid *f*. inskriftstavla av brun kalk-
sten, ramad i gotländsk sandsten. Den tyska inskriften lyder i översättning:

Minns o människa du skall dö, din egendom skola dina vänner ärva, när de ha
bragt dig i graven, tänka de dag och natt på huru de skola dela din förmögenhet,
fråga icke efter din själ, denna grav tillhör mig Härman Kopman och mina arvingar,
år 1655. H. 101. B. 113.

ERICH ERICH-
SONS GRAV-
SKYLTT

Erich Erichsons gravskylt å sydmuren *d—e*. Lik föregående. Inskrift:

DÖDE MINNE PSALM 3, VERS 5, JAGH LIGGER OCH SOFFWER OCH WAKNAR
UP TY HERREN UPPEHÅLLER MIGH OFFWER SAHL ERICH ERICHSON FOR-
DOM SKREDDARE OCH BORGARE I THENE STADHEN AFFSOMNADER I
HERRANOM DEN 19 JUNY OCH THEN 26 NASTFOLLIANDE TWA ALNER
IFRAN DENNE MUUR BEGRAFFWEN BESTALT AFF HANS SLACHT OCH
WENNER ANNO 1662. H. 125. B. 132.

PAHLS
EPITAFIUM
OCH GRAV

Handlanden Matthias Pahls epitafium, nu försvunnet. Inskriften, som är
upptecknad hos Liljegren lyder i översättning:

»Här vila benen av stockholmske handelsmannen Matthias Pahl, tyska kyrkans före-
ståndare, född av de hedervärda föräldrarna Casper Pahl och Anna Roden i Lübeck
1607, död 1668, vilken i sitt 26:e levnadsår i Arboga ingick ett heligt förbund med
Catharina, den nittonåriga dottern av borgmästaren i Arboga Jonas och Anna. Catharina
blev sedan moder till sju barn och borttrycktes av döden den 9 febr. 1643.
Ett andra äktenskap ingick han i Arboga med Magdalena Leffler, dotter av Johannes

och Christina, d. 3 mars 1644, med vilken han fick fyra söner och två döttrar.»

Pahls gravhäll är bevarad under nuvarande golvet mitt i stora gången i g^2-h^2 och bär numret 121. Kantbården är upphöjd, med utplånad inskription; mittpartiets kartuscher innefattas i ett livfullt utformat broskverk, med däri insatta 4 putti och 2 ängla-profiler. All inskrift försvunnen och ornamentiken starkt utplattad av trampning. År 1702 tillhörde graven »Sal. Mathias Pahls arvingar». Den är således tillkommen omkring 1668, då Pahl, såsom epitafiet upplyser, avled (fig. 284).

Gudmund Kåhres epitafium († 1674), fig. 284, 285, å östra muren vid a^1 . Skulpterat trä, målat till likhet med vit och gråvit marmor. Oval inskriptionstavla i arkitektonisk omfattning. Krönfigur: Kristus med segerfana, trampande en drake. Å gavelsegmenten två putti. Profilörstatuetter: t. v. en brynjeklädd kvinna, attributet förlorat, troligen Styrkan, t. h. Barmhärtigheten. Som nedre avslutning två oljemålade ovala porträtt av makarna Kåhre i ramning av broskornament och guirlander. Inskriftens viktigaste delar lyda i översättning:

Vårt liv är Kristus. Gudmundus Kåhre ligger här, en man av bondeblood, som såg dagen i Elita, Småland. Från barndomen hängav han sig åt lärd idrott, i unga år kom han till Uppsala. I blomman av sin ålder flyttade han till Stockholm, då Christina förde Nordlandets spira. — — —. Hans hustru Anna Petersdotter var hans ålderdoms enda, ljuva väninna. — — — — —. Samma föda, samma kläder, samma

¹ Bouppteckning efter Gudmund Kåhre och hans 1688 avlidna maka finnes i Råa, på året 1699.

GUDMUND
KÅHRES
EPITAFIUM

Fig. 286. Rådsmannen Troili Kåhres epitafium (d. 1672).
Epitaph des Ratsherrn Troili Kåhre. Epitaph of the magistrate Troili Kåhre.

levnadssätt plägade han alltjämt. Åt de fattiga, åt sänggudinnorna och åt detta heliga hus gav han till Herrans pris flerfaldiga gåvor.

Vår död är seger. År 1674. Total H. ca 325. B. ca 180.

TROILIUS
KÄHRES
EPITAFIUM

Troilius Kåhres epitafium († 1672) å pelaren *h*¹, fig. 286. Inskriptionstavla med halvrund övre kontur av svart marmor, infattad i 2 + 2 kolonner av mörkspräcklig marmor med förkroppade listverk upp- och nedtill. Ett överstycke med Kristi uppståndelse i relief tjänar som sockel för en statuett (armarna avslagna, foten söndrig). Nederst en kartusch med relief: lyckans hjul. Denna relieftavla synes vara av äldre arbete än epitafiet f. ö. Figurala delar i (numer) brunaktig marmor.

Inskriften meddelar bl. a. att »rådmannen i svenskarnes kungliga stad Herr Troilius Kåhre, född år 1600, känts av Europas, Asiens och Afrikas gränser och skådats av jordens båda poler här, född av borgerligt blod. Sedan han i de första åren odlat sin själ med studier, önskade han, rörlig och kraftig, att besöka främmande konungadömen.»

Inskrift på lyckohjuls-tavlan (fig. 287): Invidia Fortunae Comes (= avunden är lyckans följeslagarinna). B. ca 160.

RIDDER-
HUSENS
EPITAFIUM
OCH GRAV

Johannes och Elisabeth av Ridderhusens epitafium (1649), fig. 288, på pelaren *e*¹ mot öster. Inskrifttavla av mörkgrå marmor med arkitektonisk omfattning i brunspräcklig och vit samt i mörkgrå marmor. Ornament och figurer, som huggits i ljus marmor, bära tydliga spår av förgyllning och färg. I gavelpartiet slutes vapenskölden in, och som krönande skulptur fungerar en Caritas-grupp (huvudfigurens högra arm är avslagen). Hit ha hört 2 putti, vilka nu, lösa, förvaras i museet. Som nedre avslutning en trekant i rikt skulpterad marmor med kerubshuvuden, broskornament m. m., bildande ram för två oljemålade porträtt av makarna Ridderhusen.

Huvudtavlans inskription lyder i översättning:

»I denna grav är gömd det heliga, kungliga svenska majestätets och konungarikets ridderskaps och adels sekreterare Johannes av Ridderhusen, född 1588 den 6 september. Efter att ha beklätt detta ämbete sina 24 sista år, avled han år 1648 den 7 december. Med honom vilar här hans högvälborna maka Elisabetha av Ridderhusen, född år 1589² den 19 november och avliden år — —. Till minne av sin salige make och sig själv lät hon uppsätta detta monument 1649.

Saliga äro de döda som i Herranom dö här efter: Ja, Anden säger att de skola vila sig ifrå sitt arbete ty theras gierningar följa them efter. Johannis Uppenbarelse 14, 13.» Arbete i Heinrich Wilhelms stil 1649. H. ca 300. B. 139.

Den hithörande graven, som måste befunnit sig i närheten av epitafiet, har för länge sedan förlorat sin gravhäll. Säkerligen var det densamma, som i fig. 289 framvisas,

¹ Troilius eller Truls Kåhre, född i Ryssby i Kalmar län, lärjunge av Kalmar trivialskola och Uppsala akademi, informator för Mathias Soops söner, rådman, bekant för sina långväga resor. Jfr Stockholms Rådhus och Råd II, 179.

² 1589 ändrat till 1599.

Fig. 287. Lyckans hjul, detalj av Troili Kåhres epitafium.
Das Glücksrad, Detail vom Epitaph Troili Kåhres.   Wheel of Fortune, detail of the epitaph fig. 286.

Fig. 288. Johannes och Elisabeth av Ridderhusens epitafium, nedre delen med makarnas porträtt, ca 1649.

Johannes av Ridderhusens und seiner Gattin Epitaph, Portraits of Johannes Ridderhusen and his wife, on
unterer Teil mit deren Bildnissen, um 1649. an an epitaph, about 1649.

sammanställd av skingrade stycken (fig. 289), bärande numret 183. En del är helt enkel, av röd ölandssten (äldre orneringar och inskrifter borthuggna och bortnötta), endast numret tydligt inhugget; ligger något öster om pelaren c^1 , nedanför Ridderhusenska epitafiet. L. 201. B. 144. Den andra delen, av samma stenart, är splittrad i fyra bibehållna bitar (utom alldeles förlorade delar) av vilka de tre befinna sig i b^1-c och en i b^1-c^2 . Deras ursprungliga sammansättning och hällens ornering framgår av teckningen. Av nummersiffrorna synes visserligen endast 83, men Ridderhusenska vapnet räcker för identifieringen. Bitarnas nuvarande placering är gjord av sista restaureringen. Hällens datering anges av epitafiets, kort efter 1649.

År 1702 tillhörde gravens n:o 183 Comisarien Lorentz Strohkirck, vilken erhållit den i testamente efter Johan Ridderhusen. 1796 har Landshövding Sam. Sernschöld fått gravbrev och 1817 hemfaller den till kyrkan. Ehuru sambandet mellan Lorentz Strohkircks, hans broder Pauls och deras fader Michaels gravställen icke är klart, anslutas här beskrivningarna å de i skilda trakter av kyrkan nu spridda strohkirkska hällarna

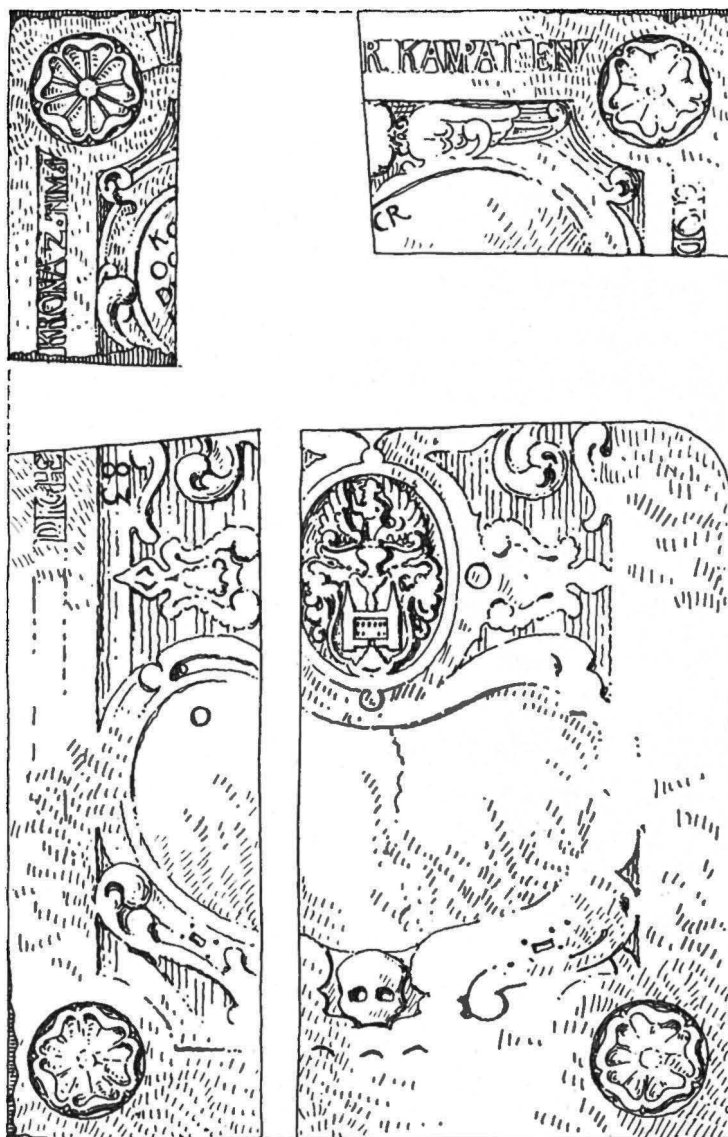

Fig. 289. Makarna Ridderhusens gravsten, ca 1649.

Der Grabstein Ridderhusens, um 1649.

Ridderhusen's gravestone, about 1649.

STROHKIRKS
GRAYHANS
HANSSONS
EPITAFIUM

Fig. 290. Borgmästaren Hans Hanssons epitafium,
(† 1663).

Epitaph des Bürgermeisters Hans Hansson, wahrscheinl. von Heinrich Wilhelm. Epitaph of the burgomaster Hans Hansson, probably by Heinrich Wilhelm.

skrifftkartusch mellan kragstenar, avslutade i änglahuvuden. Inskriftytorna helsvart marmor, kolonnerna grön-grå-spräcklig, listverk vit-grå-fläckig, skulpterade delar gulaktig, delvis förgylld marmor, ursprungligen troligtvis polykrom.

¹ Michael Strokirch, handlande, gift 1640 med Margareta Ridderhusen. Hans son Paul, f. 1651, d. 1710, sist överinspektör vid Stora Sjötullen i Riga.

N:o 65. Strohkirck. Före sista restaureringen fotograferad, liggande mellan pelarna g^4 och g^3 i prästgången. Utmed kanterna upphöjd inskriftbård. I innerfältet två stora rektangulära kartuscher i ramar av måttfull broskornamentik. Däremellan en medaljong, inneslutande en sköld, flankerad av utväxande, stora, treflikiga palmetter. Inskriptionerna till största delen utplånade. Huggen omkring 1635. 1702 Sal. Michel Strohkirks arvingars grav. Michael Strohkirck har förmodligen övertagit en äldre sten.

N:o okänt. Paul Strokirch.¹ I 1^a — b . Fragment av ölandssten, rektangulärt, med på tvären avskuren medaljong i liggande ovalform ramad av lagerkvistar med inskrift PAULL STRO — — — ELISABET GROT — — — DER GERECHTEN SE — — — UND KEINE Q — — — B J — — —. L. 109. B. 106 (104).

Borgmästaren Hans Hanssons epitafium († 1663), fig. 290; på pelaren e^2 mot söder. Inskrifttavlan av svart marmor ramas av korintisk kolonnställning, å vars förkroppade arkitrav stå två allegoriska kvinnostatyer i marmor, den högra en Caritas (Barmhärtheten). På frontonen två medaljonger med Hans Hanssons och hans hustrus porträtt i oljemålning (fig. 291). Därövan ett rektangulärt överstycke med marmorrelief: Kristi uppståndelse. Nederst en in-

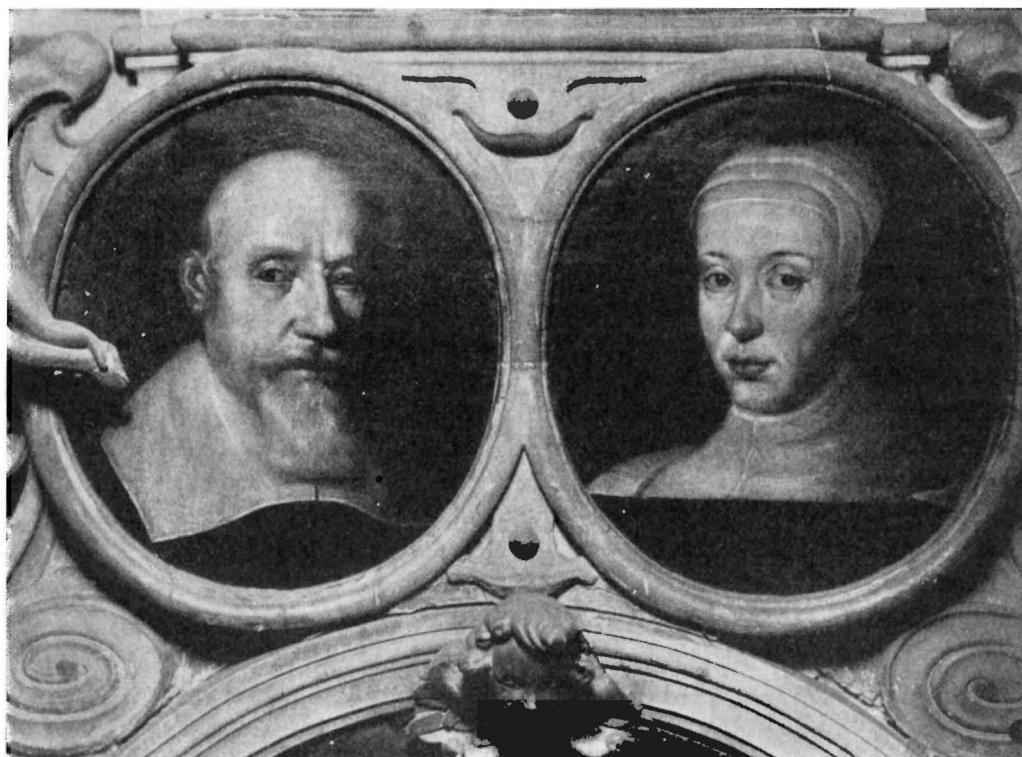

Fig. 291. Borgmästaren Hans Hansson och hans makas porträtt, detalj av fig. 290.

Bildnisse des Bürgermeisters H. Hansson und seiner Gattin, Portraits of the burgomaster Hans Hansson and his wife,
Detail von Fig. 290. detail of fig. 290.

Huvudinskriften lyder i översättning:

»De som gömmas under stenen, nära intill denna tavla, äro skuggan och det ringa stoftet av de hedervärda makarna Herr Hans Hansson och Fru Birgitta Laurentii dotter. Av dessa båda blev mannen född i Telje den 3 juni 1593. I sin ungdom utövade han sitt handelsmannayrke med sådan redlighet och framgång, att han gjorde sig förtjänt av att först bliva borgare i Stockholm, sedan, år 1630, rådman, slutligen 1652 borgmästare. Hustrun föddes av hederlig familj år 1607 i Örebro, gifte sig 1625, dog 1646. Bland åtta barn överlevde efter föräldrarna endast två döttrar. Fadern dog år 1663, sedan han genom testamente gjort många välgörenhetsstiftelser och förordnat om detta epitafium. Arvingarna reste monumentet.» På dettas nedre del stå latinska leoninska vers skildrande »Hans Hansson, berömd borgmästare, vilken med mildhet råstun i Stockholms stad styrt genom lustrer två. Född av frisisk stam i Telje, han i sitt livsvärv skickligt förenat har Themis och Merkur (Handeln och Rättvisan). Här han ligger och livets sista linje är dragen, sedan i världenes lopp, sjuttio

solvarv han sett. Han som på jordenom var rättsinnige borgares Fader, längtar att ställas inför himmelens Över-Rätt. N:o 202.» Arbetet kan tillskrivas Heinrich Wilhelm (se anm. s. 512). H. ca 310.

Numret 202 betecknar graven, som med säkerhet befunnit sig i närheten av epitafiet och vars plats alltjämt — under nuvarande golvet — markeras av den gamla gravhällen.

JÖNSSON
UTTERKLOS
EPITAFIUM

Andreas Jönsson Utterklo, † 1671 (fig. 292). På pelaren *d*³ mot norr. En skenfasad i grå marmor omfattar hölsterlikt pelarens norra hälvt, utgörande fond för den ovala inskriftskölden, ramad i eklövskrans. Den latinska inskriften lyder i något förkortad översättning:

»Anders Jönsson,¹ utmärkt genom fromhet, redlighet, förstånd, praktisk kunskap och utmärkta förtjänster, vilken fyllt 65 levnadsår, 38 år som rådman och 3 som borgmästare, överlämnade genom en lugn död på sistone, då Skaparen och Frälsaren så fordrade, till Honom bättre delen av sitt jag, och inlade sitt dödliga stoft i detta tempel med hopp om en ärofull uppståndelse. Men ryktet om hans dygd och välgärningar lever kvar i evighet hos alla goda människor. Född i Stockholm 13 november 1615, † 23 januari 1671. Åt den högtförtjänte älskade maken och fadern uppreste änkan och överlevande barnen detta monument.» Sörjande nakna putti omgiva kartuschen; statyer i vit marmor. Framför entablementet vapensköld flankerad av sittande putti. Vapenbild: en utter, höjande sig ur vågor, hjälmkrön också en utter. Konsolanordning: nederst en volut med lejonmask, därovan kerubsbyster med hjässor och vingar stödjande skenfasaden, mot vars sockelparti utmynnar i en gravurna, krönt av en sköld omgiven av emblem: rättvisans vågskålar och fascies-knippe, ormar, brinnande fackla. Troligen arbete av Nicolaus Millich. H. 323. B. c. 170.

Numret på Utterklos grav är n:o 14 och 15. Grå häll i högkorets mitt. Änglahuvuden och dödseblem i låg relief i hörnrundlarna; f. ö. är den ursprungliga orneringen till större delen nedhuggen. Nu synlig inskrift i mittfältets övre del:

DENNA STEN OCH — — / STELLE. ÄGER BORG — — / I STOCKHOLM
[ANDERS JÖNS] SON VTTER — — / TA ARFWIN — — / D. 26. IVLY.

I mitten en utnött oval medaljong med bomärke. L. 225. B. 156.

Nummer 14 och 15 är i 1702 års gravbok kyrkans grav, som 1706 säljes till handelsmannen Johan Suck och 1795 bevakas av Pauliska arvingar, »är belägen vid Chortrappan under och invid norra skriftebänken, är betäckt med 3de stenar». Gravboken 1803: »Lorentz Paulis arvingar». Hällen synes tillverkad för borgmästaren Anders Jönsson (Utterklo) † 1671, troligen före hans död. Vad »26 july» avser är obekant, kanske månadsdatum för gravens murning. Nedtill en remsa avskuren.

HELMFELDTS
EPITAFIUM
OCH GRAV

Simon Grundel Helffeldts epitafium. † 1677,² fig. 293, 294. En skenfasad

¹ Anders Jönsson Utterklo blev byggningsborgmästare 1668, f. 1605, † 1671.

² Simon Grundel Helffeldt, f. 1617 som son av borgmästaren Grundel, † 1677, fältmarskalk, generalguvernör över Narva och Livland, riksråd. Deltog i 30-åriga kriget samt i Carl X Gustavs och Carl XI:s krig.

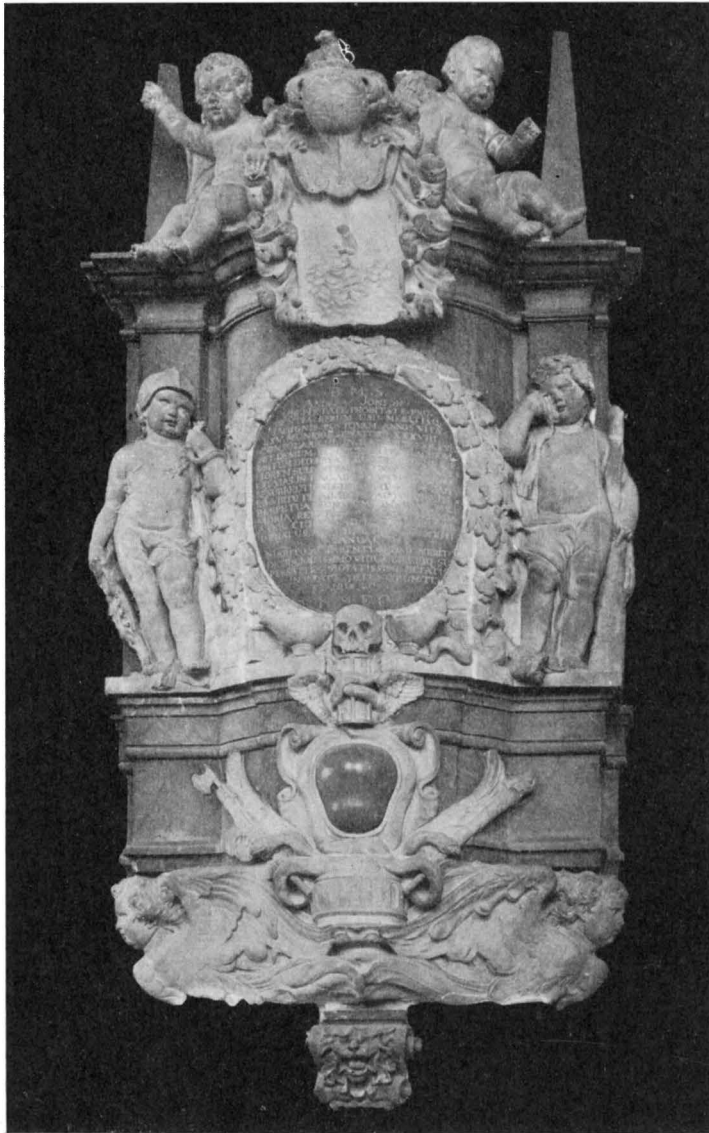

Fig. 292. Borgmästaren Andreas Jönsson Utterklos epitafium,
(† 1671), troligen av Nicolaus Millich.

<p>Epitaph des Bürgermeisters Andreas Jönsson Utterklo, wahrscheinlich von Nicolaus Millich.</p>	<p>Epitaph of the burgomaster Andreas Jönsson Utterklo, probably by Nicolaus Millich.</p>
--	---

Fig. 293. Riksrådet Simon Grundel Helmfeldts epitafium; Nicolaus Millichs stil, ca 1677.
 Epitaph des Reichsrats Simon Grundel Helmfeldt; Epitaph of the senator Simon Grundel Helmfeldt; style
 Styl Nicolaus Millich, um 1677. of Nicolaus Millich, about 1677.

Fig. 294. »Ryktet», krönfigur å Helmfeldts epitafium, fig. 293.
 »Der Ruhm», Gipfelfigur des Helm- »Glory», top-figure of the epitaph fig.
 feldt'schen Epitaphs, Fig. 293. 293.

Fig. 295. Helmfeldts gravsten 1678.

Grabstein des Reichsrats Grundel Helmfeldt, Gravestone over the senator S. Grundel Helmfeldt,
1678. 1678.

av mörkgrå marmor omsluter norra ytan av pelaren $\bar{b}^2$, dock icke nedersta och översta delarna, rikt sirad med figurskulptur i naturlig storlek av vit marmor. Huvudfiguren är en död man i hög relief, som stormar fram med utbredd fana. En flygande putto med ett bläckhorn i handen synes texta inskriften på fanan. En annan putto svävar i fanans övre kant, halvt dold av fandan. Allt detta flankeras av trofé-knippen. I och ovanpå entablementet tre vapensköldar.

Som krön en kvinnlig draperistaty, Ryktet, sänkande en gyllene lagerkrans över en hjälm, buren av en flygande putto. I andra handen bär kvinnan en palmkvist. Vid hennes fötter står en gråtande putto. Den latinska inskriftens leoninska verser berättar, att Helmfeldt stupat på slagfältet i Skåne (vid Landskrona) efter tre drabningar

Fig 297. »Döden», detalj av Hoghusens epitafium.

»Der Tod», Detail vom Epitaph Fig. 296. »The Death», detail of the epitaph fig. 296.

(Halmstad, Lund, Landskrona) och frågar till sist: finnes en större ära än att sålunda hava dött för sitt fosterland? H. ca 460.

Monumentet är utfört av okänd konstnär i Nicolaus Millichs stil. Kort efter 1677.

N:o 4 och 5. Helmfeldts gravhäll (fig. 295). Grå sten i högkoret, till större delen gömd av altarringen, 1678. Nästan kvadratisk häll med upphöjd inskriftbård. Fältets nedre del upptages av stor kartusch ramad i blad och broskornament, därovan ett par korslagda kvistar samt vapensköldar mot draperi, mellan dem hjälm, handskar och dödskalle. På bården och kartuschen bibliska inskrifter. B. 211.

Enligt gravboken 1702 »denna kommer aldrig att röras eller selgas enligt Testamente som är ligande uti kjörkian i en bläckdosa». Enligt 1803 års gravbok förvaras ett exemplar av testamentet dessutom av magistraten.

Hällen bildar tillsammans med epitafiet å närliggande pelare den Helmfeldtska gravens utsmyckning. Det är en ny gravstentyp, som bryter med den medeltida hörnrundels-anordningen och inför vegetativa motiv i ornamentiken.

HOGHUSENS
EPITAFIUM

Hoghusens epitafium († 1684) fig. 296¹, stort monument med figurskulpturer i naturlig storlek, buret av pelaren *b*⁸, vänt mot söder. Inskriptionsytan består av ett draperi i mörkgrå marmor, med gyllene frans, som tänkes utbrett över den pelaren höljande skenarkitekturen. Alla lister äro huggna i mörk marmor, flata ytor och figurskulpturer i vit marmor. Döden knäböjer framför duken, pekande på inskriften; Ryktet står bakom honom med gyllene eklöv; en putto håller vapenskölden, bredvid ligga böcker och pergamentsrullar med kungliga sigill (fig. 297). Arkitekturen krönes av ännu en Ryktes-genius, en kvinnlig figur med lagerkrans och palmkvist, vid vars fötter en putto sysslar med inskrifttäcket guldsnören (fig. 298).

En utförlig latinsk inskrift meddelar huvuddragen i H:s biografi, diplomatiska uppdrag i Danmark och Frankrike, statssekreterareskap m. m. och vidare att änkan Ursula (f. Grotjohan) rest monumentet. Arbeta i Nicolaus Millichs stil omkring 1690.

EHREN-
STRAHLS
EPITAFIUM

Ehrenstrahls epitafium, † 1697. På sydmuren i *b*, strax väster om östra porten; relief i målad gips. En urna i bronsfärg synes uppställd på en avsats, vilken täckes av ett svart draperi med gyllene frans. På urnans framsida är den avlidnes porträttmedaljong fästad, omgiven av två sörjande putti, den ene med omvänd fackla, den andra med pappersblad. I draperiets veck målarekonstens emblem och på dess flata nedåthängande flik en latinsk inskription, som i pompösa ordalag skildrar konstnärens förtjänster som seklets Apelles. Monumentet säges här upprest på kunglig bekostnad. Mästaren till detsamma är okänd, synes dock ha varit någon av de vid kungliga slottsbygget verksamma franska skulptörerna, troligen Bernhard Foucquet (fig. 299).

Ehrenstrahls gravhäll, n:o 180 ligger nu splittrad i flera stycken inom området *b—c*. Inskriftens latinska del (i bården) angår Ehrenstrahl och angiver hans döds-

¹ Henrik Hoghusen, f. 1624, d. 1684 som kansliråd och häradshövding i Hälsingland.

Fig. 299. David Klöcker Ehrenstrahls epitafium, trol. av Bernhard Foucquet.

Epitaph des Malers David Klöcker Ehrenstrahl, wahrscheinlich von Bernhard Foucquet. Epitaph of the painter David Klöcker Ehrenstrahl, probably by Bernhard Foucquet.

datum 27 okt. 1698. Inskriften under vapnet visar, att graven ärvts av dottern Anna Maria och mågen, assessorn Johan Zachrisson Wattring.

TÖRLINGS
EPITAFIUM

Samuel Törlings epitafium, upphängt å pelaren h^3 mot sydost (fig. 300). En förgylld koppartavla med snidad och förgylld ram. Den utförliga latinska inskriptionen, författad av kyrkoherden Jöran A. Norberg i Clara och S. Olofs församling, berättar bl. a. att T. blivit änklings två gånger: efter Margareta Helledai och Vendela Roland, samt att hans tredje och efterlevande maka, Sara Roselia, »rest monumentet».¹

Arbete i Burchardt Prechts stil 1718. H. (utom korset) 105. B. 84.

CARL WATT-
RANGS GRÄV-
MONUMENT

Lagmannen Carl Wattrings gravmonument. Stödd mot muren i inre södra skeppets fond, en sockel av röd ölandssten, bärande en sarkofag av grågrön marmor, sirad med vapensköld samt den avlidnes porträttmedaljong, rättvisans och dödens emblem m. m., pyramidalt upptornat på sarkofaglocket i silhouette mot fönstret. All skulptur i dels förgyllt, dels brunmålat bly. Inskrift på sockeln: HÄR HWILAR / H³ CARL WATTRANG / FORDOM / LAGMAN ÖFWER SÖDERMANLAND / FÖDD DEN 16 NOVEMB. 1689, DÖD 26 DECEMB. 1749 / I GRAFWEN / WÖRDAD OCH HEDRAD / MED DETTA ÄREMINNE.

Monumentet är, såsom redan nämnts av Liljegren, utarbetat efter ritning av Jean Erik Rehn². Sockeln B. ovanför trappsteget 237.

Liksom fallet är vid övriga väggmonument, utbreder sig själva griften vid foten av detsamma. Här täckes graven av äldre hällar, numrerade 158, 159, 160.

N:o 160. Tidig 1600-talshäll usurperad för Wattringska graven. I $a^2—b^1$, nedanför Wattringska monumentet. Grå kalksten, utmed kanterna inskriftbård, i hörnen fyrpass med evangelistsymboler. I innerfältet rund kartusch i centrum, omgiven av två rektangulära. Äldre inskrifter å den från omkring 1600 stammande hällen utplånade. Följande sekundära skrift huggen i övre kartuschen:

THENNA STEEN OCH / GRAAFF N° 160 KOMMER / SECRETERAREN EDHLE OCH / WELLB: HERR JACOB WAT / TRANG, HANS K: FRU OCH / ARFWINGAR TILL: A°. 1673. L. 250. B. 147. Tillhörde ännu 1702 och 1781 Jacob Wattrings³ arvingar.

N:o 159, tillhör troligen graven 160 (fig. 301). I $a^2—b^1$ nedanför Wattringska monumentet. Röd ölandssten, ornering av samma typ som n:o 160. Av ursprungliga inskrifter återstår övre rektangulära kartuschens:

HERVNDER · LIGER · BEGRAVEN DEN · ERL · IGE · OCH · VELACTAD · MAN · S · BERTEL · / SEFERSON · HVILCHEN · AFSOMNADE · I · / HERANOM · DEN · ZS · MAII · ANO · 1603 · SAMPT · HANS · ELSKELIGE KERE · HVSTRV · DEN · / ERLIGE · OC · GVDFRVCTIGE · OCH · DYGDDES / AME · MATRONA · SALIG · I · HERANOM · / HVSTRV · MARGARETA · LARSDOOTER · / HVILCEN · AFSOMNADE · I · HER-

¹ Törlings personalia läsas ovan s. 104 f.

² N. M. Handteckningsamling.

³ Jacob Wattring, revisionssekreterare, f. 1630, adlad 1673, d. 1676.

RANOM · / DEN · 19 · APRILIS · ANNO · 1618. Ursprungliga inskriften i mittskölden är borthuggen och istället följande bokstäver M. A. S M P D samt bomärke, allt i upphöjt arbete, åstadkommet genom urgröpning av stenen närmast omkring bokstäverna. Dessa initialer beteckna första usurperingen av hällen. Nedanför står 1620. Nedersta rektangulära kartuschen är upptagen av tredje usurperingens inskrift:

DENNA MURADE GRAF ÄGER / DOCTOR · Z · WATTRANG / A° 1660. Doktor Wattring måtte ha förvärvat platsen för någon av sina hustrur. Han gifte om sig 1661 (Anrep). Hällen är i sitt äldsta tillstånd huggen 1603—18. L. 245. B. 160.

Kommerserådet Carl Christoffer Arfwedsons gravmonument († 1826), fig. 302, stött mot norra sidan av pelaren *b*¹. Från sockel av mörk marmor reser sig ett postament av carraramarmor, varå tre figurer i rundskulptur, två genier, en med brinnande och en med sänkt fackla, omgivande en sittande kvinna. Mot pelaren bakom ansluter sig en stela, å vars krön synes den avlidnes porträttmedaljong i profil, allt skulpterat i vit marmor. Inskriften på stelan meddelar bl. a. Arfwedsons födelse- och dödsår, 1735 och 1826, samt att sonen reste vården.

År 1838 begärde Arfwedsons son, själv kyrkovärd i församlingen, att över sin faders stoft få resa ett av Herr Professoren Byström förfärdigat monument vid en viss pelare, där familjen hade sin grav. (Se gravplanen Pl. XVII).¹ Men då dagern här vore olämplig, såsom från två håll kommande, önskade han få flytta både begravningsplats och vård till pelarens motsatta sida, vilket på vissa villkor bifölls.

Handlanden Sven Callerstedts epitafium. Enkel rektangulär platta av ölandssten å pelaren *d*⁴ mot söder. Under en krans av förgylld brons inskrift, vari bl. a. dödsåret 1801.

¹ Johan Niklas Byström, skulptör, f. i Filipstad 1783, d. i Rom 1848. Monumentet utfördes enl. meddelande från fil. kand. T. NYMAN, som förbereder en monografi över Byström, 1833—38.

ARFWED-
SONSKA GRAV-
MONUMENTET

Fig. 300. Pastor primarius Samuel Törlings Epitafium, arbete i Burchardt Prechts stil 1718.

Epitaph des Doktors Samuel Törling, Arbeit im Styl Burchardt Prechts 1718.	Epitaph of dr. rev. Samuel Törling, style of Burchardt Precht 1718.
--	---

CALLER-
STEDTS
EPITAFIUM

MAKARNA
BJÖRKMANS
EPITAFIUM

Makarna Björkmans epitafium, å pelaren *e*⁴ mot öster. Ram av vit marmor i beslagsstil kring oval, svart inskrifttavla, vari namnen: GUSTAF ADOLPH BJÖRKMANS. F. 1773. D. 1863 och MARIA GUSTAVA GYLLENCREUTZ. F. 1792. D. 1867.

J. O. WALLINS
EPITAFIUM

Epitafium över ärkebiskopen, skalden Johan Olof Wallin, en på pelaren *c*¹, södra sidan, fästad bronstavla. Inom en enkel arkitektonisk ram ses ett reliefporträtt av Wallin, varunder läses en av hans psalmer, och nederst följande inskription: »Åt minnet av Johan Olof Wallin, pastor primarius och kyrkoherde i S:t Nicolai församling under åren 1818—1837». I underkanten av tavlan tre musicerande putti. Modelerat av bildhuggaren Christian Eriksson; avtäcktes epitafiet 1927, utfört på uppdrag av den kommitté, som 1918 bildades för att resa en stod över den år 1839 bortgångne stormannen. Då stoden kom att placeras vid Solna prästgård, i stället för som från början tänkts, i Storkyrkan, har kommittén i gengäld, för de medel som blivit över av de till statyn insamlade penningarna, genom en minnestavla velat särskilt hugfästa minnet av Wallins gärning som pastor primarius och kyrkoherde i S:t Nicolai församling.

KRON-
PRINSSESSAN
MARGARETAS
EPITAFIUM

Kronprinsessan Margaretas epitafium. En bronsplatta, fästad i pelaren *a*¹ åt öster, med följande inskription i upphöjda bokstäver: 1882, 1920 Margareta / Kronprinsessa af Sverige, / Hertiginna af Skåne, / Prinsessa af Stora Britannien / och Irland. / JORDFÄSTES I DENNA KYRKA / KRISTI HIMMELSFÄRDS DAG 1920 / STOFDET HVILADE HÄR / TILL DEN 15 MAJ 1922 / OCH GRAFSATTES DÅ PÅ DEN AF / HENNE UTVALDA PLATSEN VID HAGA / Vördad och kär blef den renhjärtade / och älskligt goda furstinnan för oss / alla. Offervillig och osjälfvisk gick hon / med stilla glädje till sina dagars värf / Lycklig var hon att lefva, lycklig att få sluta / sin jordevandring och Gud Den Högste / tacka vi för hvad hon skänkte. Över inskriften Sveriges, Skånes och Storbritanniens vapensköldar. Epitafiet, ritat av Ivar Tengbom (sign.) 1923, uppsattes 1923 som minnesgård från K. Hofvörvaltningen. H. 81. B. 56.

Om Kronprinsessans jordfästning (ses. 202 ff.) erinrar även en boklövskrans av silver, som vid detta tillfälle nedlades på kistan som minnesgård från provinsen Skåne. Kranzen, å vars band en inskription samt landskaps- och stadsvapen äro graverade, är fästad på en i mörkgrått målad trätavla å pelaren *b*¹, östra sidan.

TESSINSKA
EPITAFIET

Tessinska epitafiet. Till minnet av de stora arkitekterna med namnet Nikodemus Tessin, vilka båda ha begravts i Storkyrkan, skall nu ett monument resas i gravens närhet. Samtliga spår av denna ha försvunnit, men platsen har kunnat bestämmas genom en av Vilhelm Gyllensvärd gjord utredning, som här i sina huvuddrag anföres.

I Storkyrkan har tidigare, omväxlande med epitafierna, suttit ett femtiotal vapensköldar, de flesta tillkomna över ämbetsmän under Karl XI:s tid. Blott några få ha erinrat om män av varaktigare betydelse för eftervärlden, sådana som Johan Stiernhöök samt Erik och Elias Palm skiöld. Bland dessa få fanns en sköld, som hedrade två i kyrkans egna hävder bemärkta personer, Nikodemus Tessin d. ä. och Nikodemus Tessin d. y.

¹ Personalia se s. 116 f.

Fig. 301. Gravsten över dr. Z. Wattrang, († 1660), ursprungligen huggen 1618.

Grabstein des Dr:s Z. Wattrang,
† 1660.

Gravestone of the Doctor Z.
Wattrang, † 1660.

Den förre hade för sin hustrus räkning anspråk på hennes faders, borgmästaren i Västerås Peder Ulfssons grav, n:o 35 å norra sidan på Prästgången, men denna grav hade under invidliggande gravars murning trängts ihop till att bli för liten för två kistor i bredd, och den 19 okt. 1671 erhöles i utbyte en grav n:o 54 mellan predikstolen och sakristidörren, desto hellre som Tessin erkändes vara en välvillig rådgivare i fråga om kyrkobyggnadens vård samt erbjudit sig att kostnadsfritt lämna ritningar till de avsedda kungsstolarna. Men den 29 juli 1672 fastställde kyrkorådet i stället åt honom och hans hustru innehavet av Lorents Hertmans grav, den på Rådmansgången belägna n:o 195, i vilken grav hans hustru ärvt en andel och som nu i öv-

rigt avstods av Hertmans arvingar. Tessin, som avled den 24 maj 1681, begrovs här, såsom varande rådman, kostnadsfritt, vadan kyrkans räkenskaper ingenting upplysa om jordfästningen i denna grav, som han själv låtit mura. I dess omedelbara närhet uppsattes hans adliga vapen, »å södra gången å tredje lilla pelaren», säger Rüdling, d. v. s. å pelaren som står mitt emot den å södra väggen befintliga, intill senaste tid med orätt så kallade »gamla altartavlan».

I samma grav nedsattes den 12 april 1728 hans endast två dagar förut avlidna son, Nikodemus Tessin d. y., detta utan någon anmärkningsvärd ståt och under blott sådana avgifter till kyrkan, som förekommo vid jämförelsevis förnämliga jordfästningar. Hans biograf i Svenskt biografiskt Lexikon anmärker, att han dock i kyrkan lämnat lysande minnen efter sig, och han var ju den som lämnat ritningarna till kungsstolarna samt till J. G. Stenbocks och Ehrenstrahls epitafier.

Denna grav, dåmera betecknad såsom dubbelgrav, n:o 195 och 196, i 1702 års griftebok »Sahl. Hr Nicodemus Tessins Erfwingars murade graf», blev vid 1795 års gravrannsakan »hemfallen kyrkan», såsom det heter i protokoll och andra handlingar, och tillägges det, att den blev »til utbyte rengjord, är 4 alr lång, $2\frac{3}{4}$ al. bred, 3 alr djup, belägen på Rådmansgången». I 1803 års gravbok finnes den och i närheten liggande gravar ej mer upptagna. Den Tessinska ätten hade redan 1770 utslöcknat på Åkerö med den lysande men mot slutet av sin levnad i flera avseenden betryckte Carl Gustaf Tessin.

Vad beträffar den Tessinska vapenskölden, hörde denna ännu icke till de vapen, som vid tiden för kyrkans reparation år 1733 blivit upplagda »på kyrckio-Hwalfwet». Men Gahm Persson (1780) beskriver det såsom förfallet, »liknande till en del ett fragment», säger han, »emedan framfötterna på hjorten, som uppstiger ur hjälmen, äro sönderslagna och löfverket skadadt». »Förmodligen», tillägger Gahm, »har det skett vid något tillfälle, då kröning blifwit tillagad i Storkyrkan».

Senast år 1825 har i varje fall en katastrof inträffat för detta begravningsvapen. I kyrkobyggnadskommitténs av Olof Rogberg förda protokoll för den 27 maj det året heter det nämligen, att »de gamla portraiter» (vilket sistnämnda ord ändrats till »epithaphier»), som funnes »ouppsatte» i kyrkan, skulle »sönderhuggas och derefter till Kyrko Betjeningen, såsom skänk, till bränsle öfverlemnas, till förekommande af allt missbruk». Denna omtänksamhet har säkerligen gällt även åtskilliga efter år 1733 nedtagna vapensköldar, däribland tvelsutan den Tessinska, ty på hösten 1825 uppustades för tillsammans 233 Rdr B: co enligt kostnadsförslag endast »14 st. Efita-fium och 7 tafvelramar tillika med Redaren S:t Jöran», och detta förråd av åsyftade slags minnesmärken var icke större än det nuvarande.

Då Tessinska graven vid gravrannsakingen år 1795 blev »til utbyte rengjord», torde härmed förstås, att man ville lämna densamma åt någon ännu gravberättigad, som å annat håll i kyrkan ägde en grav, vars begagnande hädanefter borde undvikas. Men en sådan åtgärd var, synes det, i själva verket oberättigad, ty kungl. förord-

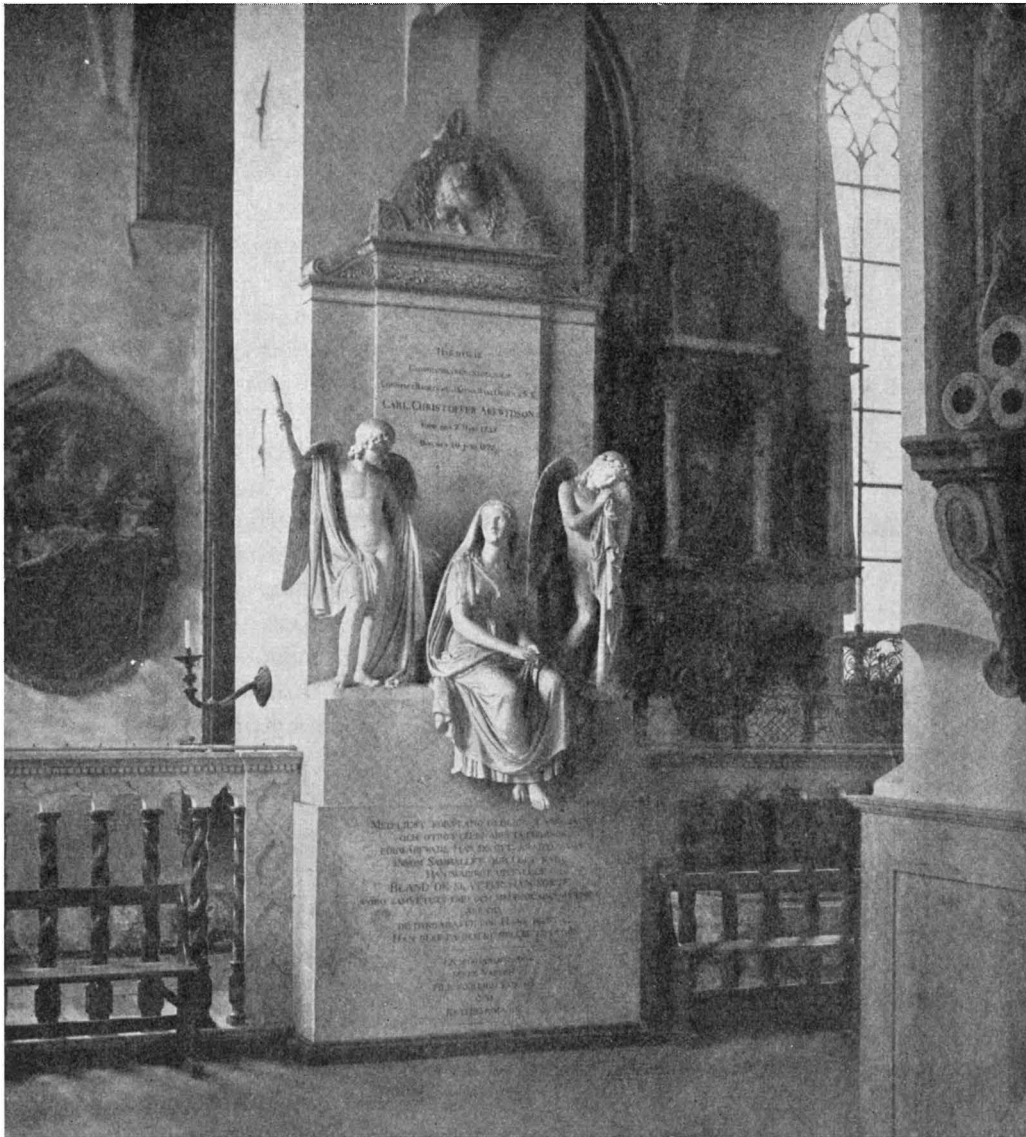

Fig. 302. Kommerserådet Carl Christian Arfwedsons gravmonument, av Johan Niklas Byström, efter 1838.

Grabmonument des Kommerzienrats C. Ch. Arfwedson, von Niklas Byström, nach 1838. Monument over C. Ch. Arfwedson, by J. Niklas Byström, after 1838.

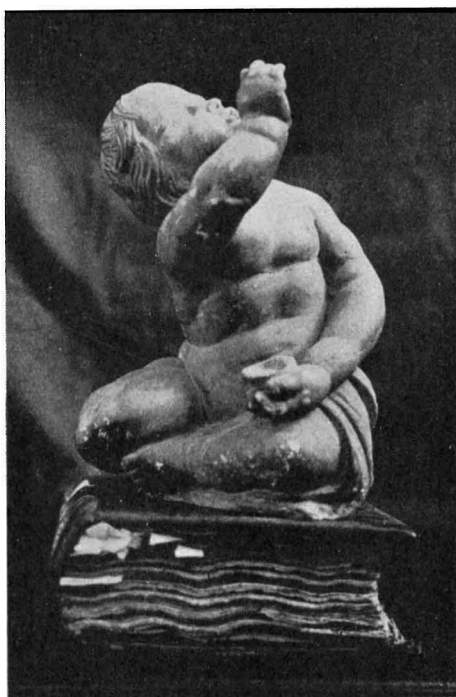

Fig. 303. Såpbubbleblåsare, del av försvunnet epitafium, 1600-talets mitt; marmor.

Putto, Seifenblasen machend, Teil eines verlorenen Epitaphs, Mitte des 17. Jhds. Marmor.

Putto puffing soap-bubbles, part of a lost epitaph, middle of the 17th century, marble.

ningen den 12 sept. 1783 innehöll förbud »att till salu utbjuda eller föryttra någon graf i kyrkan eller på kyrkogården, som en gång tillforene blifvit såld», och det tillägges endast att »enär de enskilda personer tillhöriga grafvar fordra reparation och underhåll, men sådant, efter vederbörlig pålysning och erinran, af vederbörande arfvingar försummas, böra kyrkorna af egna medel besörja, att sådana grafvar igenfyllas och väl betäckas utan vidare kostnad och utan att med dem göra någon förändring». Det var ock med åberopande av detta påbud, som man år 1794 inlett åtgärderna för vad man då åsyftade, nämligen »kyrkogolfwets planering och de grafvars igenfyllning, dem inga ägare widkännas». I själva verket har Tessinska gravens rengörande »til utbyte» icke haft någon påföljd i sistnämnda avseende, ty i sådant fall skulle 1803 års gravbok hava något att förmäla om ny ägare. Och förbudet av den 12 sept. 1783 gäller i hithörande del ännu. Detta synes därav, att »Lag om nyttjanderätt till gravplats den 24 mars 1916 anger sig upphäva detta förbud» emot ytterligare försäljande av de en gång till privata försålda gravar i kyrkor och kyrkogårdar, »såvitt detta förbud avser gravar å kyrkogårdar». Tessinska gravens blev emellertid, såsom ses, år 1795 rengjord i stället för att igenfyllas, och såtillvida ägde då ett förfördelande rum. I anslutning till ovanstående utredning, som ingår i bil. 94 till prot. 1923 ¹⁰/₁₀ föreslog herr V. Gyllensvärd att en minnestavla skulle uppsättas över Tessinarna. Detta förslag håller nu på att realiseras.

DELAR AV
FÖRSVUNNA
EPITAFIER

Statuetter, delar av försvunna epitafier:

Såpbubbleblåsare, marmor, putto i sittande ställning, marmorytan brunaktig, håret m. m. förgyllt. Såpbubblerolet, som väl varit av metall, saknas, högra foten söndrig. Figuren har symboliserat förgängligheten. Gott arbete av okänd mästare omkring 1600-talets mitt, kanske Heinrich Wilhelm (fig. 303). Nu i kyrkomuseet. H. 31.

Tron (?). Väggestatyett av marmor, kvinnlig draperifigur med bok och stång-artat, avbrutet föremål. Har antagligen utgjort krönfigur till ett epitafium, kanske symboliserande tron. Huvudet avslaget, övre delen bibehållen. Gott arbete av okänd mästare omkr. 1680. Har förvarats i kyrkomuseet, nu placerad som frisfigur på Adler Salvius epitafium.

Fig. 304. Två liggande putti, del av epitafium, sannolikt Ridderhusens.
 Zwei liegende Putti, wahrscheinlich dem Epitaph
 Ridderhusens zugehörig. Two lying putti, probably belonging to the epitaph
 of Ridderhusen.

Två liggande putti (fig. 304). Väggsstatuetter. Ha säkert vilat på gavelslutningarna av ett epitafium, troligen det Ridderhusenska. Nu i kyrkomuseet. L. 37 och 40.

Vi vända oss nu till Gravhällar, som icke stå i tydligt samband med något epitafium eller större monument. GRAVHÄLLAR

Hällarna ligga f. n. i dagen endast i' sidoskeppens östliga delar, samt ett fåtal i gamla »Oxenstiernska gången», d. v. s. i norra yttre skeppet, västra delen. I högkoret öster om trappstegen, döljas de mestadels av en matta. Dessutom finnas hällar i stora gången och inre sidoskeppen, de s. k. präst- och rådmansgångarna, men djupt liggande och dolda av modernt flisgolv. Även före sista restaureringen voro gångarnas hällar dolda, men då av brädgolv, som vilade på bockar, en anordning, som härstammade från första värmeledningens anläggning på 1850-talet, då man sänkte golvet i större delen av kyrkan för ångrörens skull (se fig. 305). Dessförinnan tedde sig kyrkan stenlagd av griftehällar. Utom östpartiet, som ju ännu bibehållit sina gamla gravstenar som golv, voro då alla synliga gångar upptagna av gravar, som i allmänhet dessutom sträckte sig ett stycke in under bänk-kvarteren. Detta tillstånd måste ha rått redan på 1500-talets senare hälft, att döma av de många bevarade hällarna från denna tid. De medeltida förhållandena undandraga sig vårt omdöme. Endast ett fåtal

förreformatoriska hällar ha bibehållits, och ingen av dem kan med visshet påstås ligga i sitt ursprungliga läge. Man kan förmoda, att de medeltida grifterna dels, liksom nutidens, koncentrerade sig i högkoret, dels i sidokoren, i anslutning till de enskilda altarestiftelserna. De få »herregrifterna» utgöra, såsom vi redan påpekat, en sorts efterträdare till sistnämnda medeltida gravskick.

På grund av att de existerande hällarna till stor del nu äro oåtkomliga, kan beskrivningen icke göras fullständig. Stenarna i de nu övertäckta gångarna ha visserligen avritats 1854 av Mamsell Giörwell och fotograferats under sista restaureringen, men i båda fallen ha resultaten blivit otillfredsställande. Detta är särskilt beklagligt, emedan här eljest gäves ett gott tillfälle till klargörande utredning av hela den stockholmska gravstenskonsten för 1500- och 1600-talen. Icke endast de hela stenarna, utan varje bit, om än så fragmentarisk, av dessa seklers intressanta stenornamentik, vore värd uppmärksammande, och bortsett från det för detta arbete särskilt viktiga konstnärliga intresset, vore de enskilda gravarnas invånarelista av betydelse för det gamla Stockholms person- och kulturhistoria. Men en fullständig utredning kan icke ske, förrän gångarnas hällar ännu en gång komma att blottas, och vi nöja oss därför här med ett urval ur det stora förrådet.

Frågan om hällarnas förhållande till själva grifterna är f. n. särskilt svår att lösa. Under flera tillfällen, senast under sista restaureringen, ha gamla stenar flyttats, där de bäst lämpade sig som golvbeläggning, ibland en hälft dit och en sjättedel till en annan trakt. Beskrivaren måste därför ha tillgång till hela materialet av fragment och hela stenar, innan ett säkert resultat kan vinnas.

Gravkartan ger i möjligaste grad en överblick av hällarnas nuvarande läge. Genom numren kan den vidare forskande i kyrkans gravbok av 1702 återfinna, vilka som då voro ägare till hällen (och underliggande grav, försåvitt icke hällen bytt plats sedan 1795). Av hällarna beskrivas här huvudsakligen de konsthistoriskt betydelsefullaste, varvid förf. dock måste reservera sig med avseende på de täckta gångarnas hällar, där den tillfälliga kvaliteten i de vid restaureringen tagna fotografierna ofta måst bestämma, vad som skulle tagas med och vad som skulle lämnas. Å dessa saknas också alla mått, och läsningen av inskrifterna stöder sig uteslutande på Mamsell Giörwells arbete, som icke kunnat kontrolleras och som, vad medeltidsstenarna angår, är alldeles värdelöst.

I beskrivningarna säges särskilt ifrån, när bokstäver och siffror äro upphöjda. I annat fall förstås av sig själv, att de äro fördjupade. Rektangulär form antages som regel, annan form angives särskilt.

MEDELTIDA
GRAVHÄLLAR

N:o 3. Anonym häll av 1349, till större delen dold av altarringen. Den synliga delen visar inskriftbård i majuskler inom linjer, starkt utplånad av nattvards-gästernas fötter:

LA . . . ANO . DNI . MCCCXLIX: (= I Herrans år 1349). B. 132. L. (intill altarringen) S. 44. N. 47.

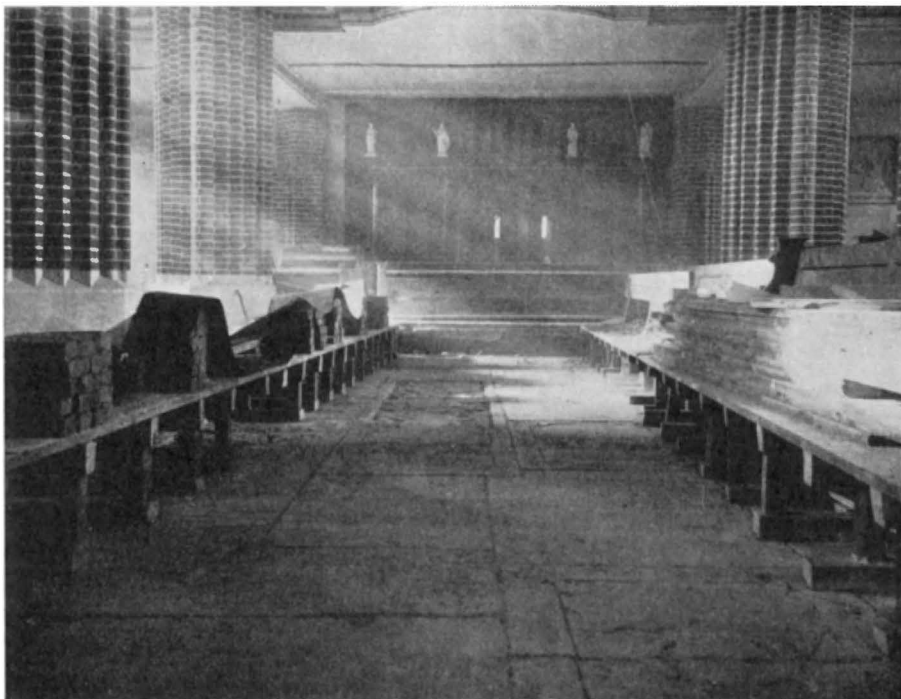

Fig. 305. Storkyrkans mittgång vid golvet's upprivning 1859, visande gravstenarnas läge.
 Lage der Grabsteine im Hauptgang während der Restauration 1859. Situation of the gravestone in the principal aisle during the restauration 1859.

Nummer 3 i 1702 års gravbok: »En graf under sjustaken som intet röres», samt »i flera tider varit grund till 7-staken, hvilken 1795 i november blef upphöjd med en $\frac{3}{4}$ dds alns stenfoot samt staken polerat och rengjord». Som vi sett s. 482 är sjustaken nu flyttad längre västerut.

N:o 13. 1400-tals häll med sköld. I högkoret vid Hoghusens epitafium, slät, brun häll, stympad, ristad med snedställd sköld med triangulärt bomärke. Trol. 1400-talet. År 1702 Sal. Adam Lejels arvingars; 1722 uppviste sekreteraren Albin Lind Creutz gravbrevet, 1778 får guld- och silverarbetaren Henric Wittkopps änka, Maria Elisabeth Lundgren, brev å sin ärvda del.

N:o 264. Magnus Erics 1476 (fig. 306). Vid c^5 . Brun och grå spräcklig kalksten. Kantbård med minuskler, upphöjda. Hörnrundlar med evangelisttecken. Mitt i en symmetrisk, rakställd sköld med bomärke. Bårdens inskrift lyder:

¶no : dñi : m : ed : lxxvi : — — — — — glorioce : obiit : dñs : magñs : erci
 : proconu : opidi : (= Herrans år 1476 — — — — — dog borgmästaren Magnus Erics).

Sekundär inskrift nedanför skölden, men orienterad åt motsatt håll: JONAS CEDERSTEDT. L. 229—238. B. 149.

Hällen är alltså ursprungligen huggen för borgmästaren i Stockholm, Magnus Eriksson¹, men ligger näppeligen, åtminstone icke alldeles, i sitt gamla läge, eftersom orneringen är vänd med toppsidan åt öster. 1702 tillhörde graven med detta nummer kyrkan. Den var då omurad, »belägen wid Sal. Bentzels opförde graf wid muren åt norr» (där nu hällen ligger). År 1730 köptes graven av Bergrådet Cederstedts änka, Ulrica Cronström. Om hon då begagnade en gammal, på platsen befintlig häll, vilket i och för sig är troligt, så är det icke uteslutet, att hällen, ehuru omvänt orienterad, alljämt betecknar platsen för den gamla borgmästaregraven. Detta står dock i motsatsförhållande till följande uppgift: Magnus Erics stiftade 1474 en prebenda, enl. s. 37 härövan, kallad *quinque vulnerum* eller »the helga fem wunder», vid S. Henriks altare. Men S. Henriks altare låg mycket längre västerut i kyrkan, och det är väl troligt, att borgmästarens grav skulle vara i närheten av det altare, där mässorna för hans själaväl lästes. Alltså har hällen kanske flyttats ända ifrån S. Henriks kor i g^5-h^1 .

Onummerad, anonym sengotisk häll. Fotograferad under senaste restaureringen mitt i f^3-g^2 öster om en medeltida korsmärkt altartavla. Ovanligt smal, rektangulär sten med evangelistsymboler i hörnrundlar och bårdinskrift i mycket nötta minuskler, som icke kunnat läsas på grund av den dåliga fotografien. Stenen ligger i nord—syd och har alltså sedan länge upphört att beteckna en egen grav.

GRAVHÄLLAR
FRÅN
GUSTAV I:S
TID

N:o 27. Ridderligt par, omkr. 1550. Nu mitt i c^2-d^1 , före restaureringen 1908 i mittgången c^3-d^2 , mitt i, eller enligt gravbokens uttryck: »inom högkoret vid skrankdörren» (som intill 1810 befann sig just här). Ljus kalksten, i starkt nött relief en riddare i rustning och hans gemål m. m. Ursprunglig ägare okänd. 1500-talets mitt. L. 256. B. 155. Var 1702 sedan länge »aldrig påtald».

N:o 7. Riddare av ätten Gyllenstjerna (?) från 1500-talets mitt. Brun häll i högkoret söder om altarringen. Å det insänkta mittfältet i relief en riddare i helrustning, spetsigt skägg, pipkrås, hjälm och handskar vid fötterna, vid huvudet sköld med 7-uddig stjärna. På sidorna anvapen med all teckning utplånad liksom alla spår av inskrifter, åtminstone på hällens högra (södra) tre fjärdedelar, vilka icke döljas av altarterrassen. L. 223. B. 134. Möjligen riksrådet Karl Eriksson Gyllenstjerna, † 1541.

Gravbok 1702: »Trollarnes grav, urminnes hävd, ingen påtalt, faller till kyrkan, murat av kyrkian». 1709 inköptes graven av herr Elias Wolcker på stora sjötullen.

Utan nummer, i högkoret norr om altarepodiet, slät brun häll. Inskrift i nästan utplånad kontur-sköld: JÖNS JÖNSSON VRSVLA NILSDOTTER samt monogram och årtal 1653. Sköldformen visar, att stenen använts tidigare, på 1500-talet. L. 204. B. 101.

¹ Magnus Eriksson, borgmästare i Stockholm 1471, † 1476 (Stockholms Rådhus och Råd).

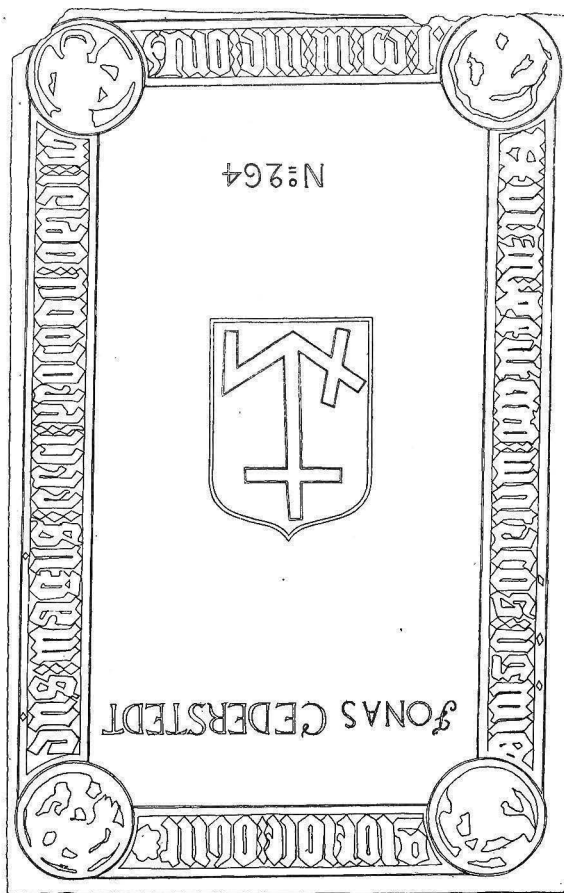

Fig. 306. Borgmästaren Magnus Ericis gravhäll, †1476.
 Grabstein des Bürgermeisters   Gravestone of the burgomaster
 Magnus Erici, †1476.   Magnus Erici, †1476.

N:o 23. Olof Eriksson Skeppare, † 1555, (fig. 307). Brungrå, i c^5-d^4 i rätt läge. Hönrundlar med evangelistsymboler i relief. Inskriftbård:

HÄR · LIGGER · SALIGE · OLOF · ERIKZON · MED · HVSTRV · OK · BARN ·
 · SAMT · SIN MAG ANDERS · HANSSON · GVD · THE · BENADE: I mittfältet
 bilden av ett tremastat fartyg i låg relief, däröver en ristad sköld med bomärke om-
 givet av O E (Olof Eriksson) samt under skölden 1555. I och vid kartuschen en
 sekundär inskrift: ANTONI CLEOFHAS INGRITROTS 1665 samt över kartuschen
 härmed samtidigt inhugget bibelspråk ur Job XIX: IAGH · WET · MIN · FOR-
 LOSSARE o. s. v. L. 240. B. 156.

Okänt nummer. Skräddaremästares gravhäll. Fotograferad under restaureringen,

Fig. 307. Olof Eriksson Skeppares gravsten, †1555.
 Grabstein des Ratsherrn und Gravestone of the magistrate Olof
 Schiffers Olof Eriksson, †1555. Eriksson the Shipmaster, †1555.

HAR · VNDER ————
 WELACHTAD ———— RICHSON · FORDOM · RADH ————
 ———— STADH · HVILKEN · AFSOM ————
 DEN 23 OCTOBRIS ANO ————
 LENE · HONOM. I bården: LEFWE VY ————
 ———— ELLER
 DÖÖ · SÅ · HÖRE · WY · HERRANOM · TIL · ROMARE · 14 · CAP. Två av
 fyra järnringar behållna. Graven är 1702 Jöns Ericksons arvingars. Rådman-
 nen i Stockholm Jöns Erickson † 1611 är alltså gravens första besittare. Den

undre sköldens inskrift, som är senare, gäller Jöns Ericksons änkas, Margareta Matsdotters, andre man, rådmannen Påfvel Henriksson, som dog 1629 och blev begravnen den 23 oktober i Storkyrkan.

N:o 192. Feif. I c^2-d^1 , mitt i, röd ölandssten. Ornerad lik n:o 160. Av nedre rektangulära kartuschen ses ännu beslagsornamentens kontur, den övre kartuschen däremot fullständigt utplånad, om den ens någonsin funnits. I mitt-kartuschen, fördelat å ömse sidor om en sköld, ANNO 1627. Inskriften f. ö. oläslig. L. 221. B. 151. Graven tillhörde 1702 Sal. Petter Feifs¹ arvingar.

N:o 176, Märten Weiler. I b^2-c^1 öster om funten. Ljusgrå kalksten. Två tillstånd kunna urskiljas: 1. Ornering med evangelistsymboler i fyrpass i hörnen, i övre vänstra örnen, i nedre högra oxen, de andra utplånade. Inskriftbårder utmed kanterna. Mittpå cirkelfält med lagerkransram, däri en nästan helt utplånad sköld. Nedanför en rektangulär kartusch med beslagsornament utan ursprunglig inskrift. Ovantill följande inskrift (ursprunglig?):

HÄR · VNDER · HVILAS · E · OCH · W · CLAS · PHILIPSON, H · K · M · SECRET · HVILKEN · AVSOMNADE · X · MAI TV · M · D · XCVII · SAMT · ARLIGH · OCH · K · MÅRTEN · WEILER · RIKS WARDEIN, HVILK · AFSOM · XXVI DECE: M · DC · XLVII · MED · BE [GGES] DERES · K · HVSTRV · E · G · OCH · DYGD · MATRONA? H MARGARETA MATZDOTTER HALKE · AFSOMN · S · I HERRANOM XVII AA MDCXXX · GVDH FÖRLÄNE DEM · EN · FÖGDEF · VPSTÄDEL. L. 213. B. 138. Med denna inskrift stämmer, att graven 1702 betecknas som Hans Weilers² arvingars, vilken 1698 påpekas vara son till Märten Weiler. På nedre inskrifttavlan står i senare, föga nötta typer M · R · S · C · F · och i nedre bården A° 1752. Detta avser högkaren Rogstadius och hans hustru, vilkas lämningar bebodde graven till 1795, då denna hemföll till kyrkan. Förmodligen har stenen först huggits 1618 för Märten Weiler, vars märke stått i den utplånade skölden, varefter den stora inskriften gjorts för änkans begravning.

N:o 130. Claws Fuerborn. Fotograferad under restaureringen, i rådmansgången mellan pelarna f^3 och f^2 . En ristad sköld mitt i med bomärke och C. F. B. samt, fördelat å ömse sidor om skölden, 16—28. Utmed vänstra långsidan, utan ram eller bård, i versaler: DISE STEIN VND STEDE KVMPPT CLAWS FVERBORN VND SEINE ERBEN ZV ANNO 1636 C F B, DEN 26 MAY. Detta är alltså stenens ursprungliga ägare, och 1628 är troligen den tillverkningsdatum och dödsdatum för C. F. B = Claws Fuerborn. Årtalet 1636 är mystiskt. Å motsvarande plats på högra sidan står i typer från omkr. 1700: DENNA · STEN · OCK · GRAF ÄR TIL · HÖRIG · SAL · H^R MÅRTEN · SOHMS · ENKIA · GUNNILLA SOHM · DES · K · BARN · OCH BRÖSTARFWINGAR. Fru Gunilla (Tomasdotter Eijse) dog 1710. År 1702

¹ Peter Feif, kramhandlare i Stockholm i senare hälften av 1600-talet; han var son av en inflyttad skotte, och gift med dottern av källarmästaren Casten Hoff.

² Hans Weiler, riksguardien och assessor i Bergskollegium, d. 1657.

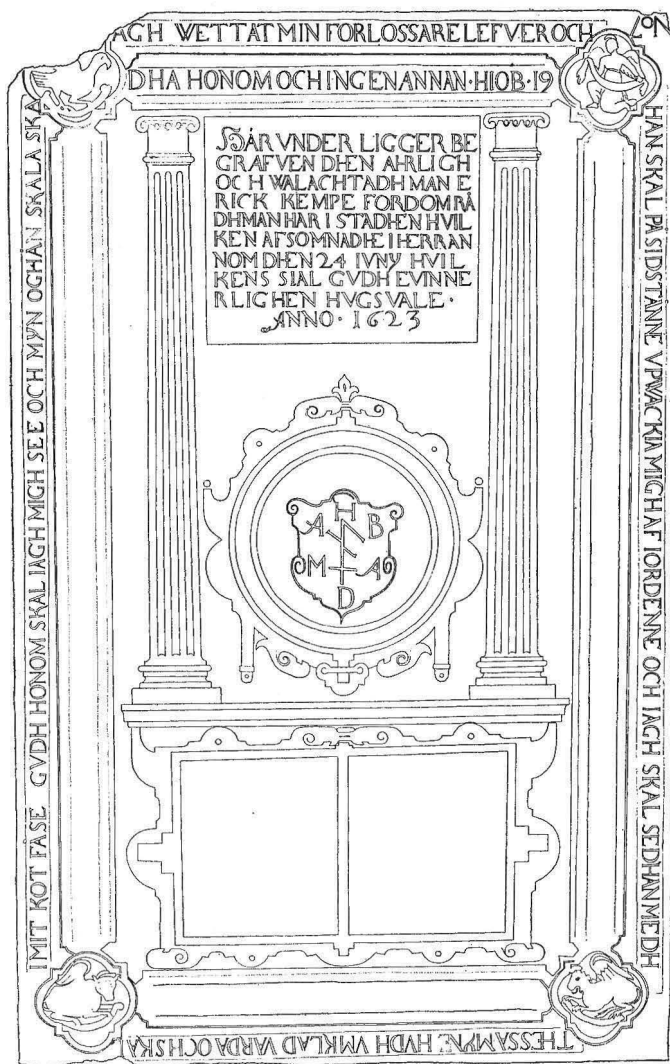

Fig. 308. Rådmanen Erik Kempes gravsten, †1623.
Grabstein des Rathsherrn Erich Kempe, †1623. Gravestone of the magistrate Erich Kempe, †1623.

betecknas griften som »Sahl. Clas Fyrbohls arvingars». Den säges då belägen nästan hel och hållen under kvinnobänken å stora gången och har alltså under senare tid rubbats.¹

¹ Mårten Sohm, handelsman och assistent i Justitiekollegium, f. 1622, d. 1687. Hans maka Gunilla var född Eijse och dotter av Claws Fuerborns änka, Gunilla, som 1629 gift om sig med en Eijse.

N:o 219 eller n:o 17 & 18 (två beteckningar). I koret strax öster om sjustaken, övre kanten vänd åt öster. Upphöjd inskriftbård med timglas, dödskalle och två rosetter i rundlarna. I mittfältet två rektanglar med ramar av beslagsornament, däremellan en likartad ramad rundel. Inskrift i bården:

— — — — — FORLOSSARE · LEEVER · OCH · HAN · SKAL · PÅ SISTONNE
VPVECKIA · MIGH · AF · IORDENNE · HIOB · 19 CAP. På övre inskriftrek-
tangeln: H— — — — — BEGRAF— M— — — — — FORSTA— D— — —
— — ON BO — — — — — ARE — I — — — — — E RE
H— — — — — OCH D— — — — — OLOFS DAT— — —
— — — — — NOM AFS — — — — — VLII6 — — — — — EN FRÖG
DEFVLE VPSTÄNDELSE.

På mittrundeln omkring ett bomärke: L IO B MD.

På nedre inskriftsrektangeln: — — TIN — — — — — RASET — —
L. 231. B. 137.

Nummer 17 och 18 är 1702 Cammarrådet sal. välb. Isaac Cronströms grav, som 1781 ärves av hans arvinge, överstinnan, grevinnan Elisabeth Marg. Frölich, född Pahl. 1803 underhålles graven ännu för de av henne lämnade medlen. Numret 219 anger troligen, att kyrkan hitflyttat en häll från den så numrerade graven, vars ägare dock icke kan följas tillbaka till hällens tillkomst-tid, 1610—20-talen.

N:o 11. Kunt. Grå häll i rätt läge mitt i b^3-c^4 . Ornering i låg relief. Inskriftbård, hörn-fyrpass med evangelistsymboler. Två skrifttavlor i beslagsornamentramar, mellan dem en lagerinramad medaljong med monogramsköld. I övre tavlan står:

ILAS · THEN · ERLI — — — LACHTADE OCH — — — — TRODDE · MANS
[— — CJARL · CHRISTOPHER[SON KU]NT · HESKRIFV ERES — — — — —
N · HVILKEN · I · HER — — — / — AFSOMNADE · THEN / AII · ANNO 1619.

I bården — — — — — NOVEMB ENTSCHLIEFF IN GODT · S · DIE
· T RAW · ANNA · SIMON · BERCHELTS · APOTEKERS · EHELICHE FRAW
WELCHE — — — (= i november avsomnade i Gud fru Anna Simon Berchelts, apotekarens, äkta maka, vilken — — — — —. L. 199. B. 142. I gravboken 1702 tillhör graven n:o 11 apotekaren Godtlieb Fichtelius.¹ 1781 bevakas den av arvingen Med. Doktor Ludvig Ramström, 1795 av Capitaine Dævel.

N:o 7. Erick Kempe. Grå häll i rätt läge mellan b^3 och b^4 . Dubbla inskriftbårder, hörnrundlar med evangelistsymboler, liksom all ornering i låg relief. Två räfflade toskanska pilastrar innesluta skrifttavla och medaljong med bomärkesköld. Därunder skrifttavla i ram av beslagsornament utan inskrift. Sköldens initialer A

¹ Fru Anna var dotter till borgmästaren, kungl. sekreteraren Nils Hansson Brask, av Erik XIV och Johan III anlitad och högtbetrodd som diplomat. Hon var först gift med Johan III:s apotekare Simon Berchelt, d. 1601, därefter med husgeråds- och myntmästaren Karl Kristofferson Kunth (enl. denna hälls inskrift) 1619.

H B — M A D äro sekundära (1668—69). I tavlan står: HÄR VNDER LIGGER BERGAFVEN DHEN AHRLIGH OCH WALACHTADH MAN ERICK KEMPE FORDOM RÅDHMAN HÄR I STADHEN HVILKEN AFSOMNADHE I HERRANNOM DHEN 24 IVNY HVILKENS SIÄL GVDH EVINNERLIGHEN HVGVSVALE . ANNO . 1623. I bårderna står text ur Job, 19 kap., vers 25—27. L. 284. B. 174. Betecknas 1702 som sal. borgmästaren Andreas Boÿs arvingars grav. A H B betyder alltså Anders Hendriksson Boij, borgmästare i Stockholm, † 1668. M A D betyder Maria Antonidotter Groth, hans hustru, † 1669. År 1720 har biskopinnan Litzen fastebrev på gravén. 1795 är Lagman Johan Olivecreutz arvinge till henne. — Hällen kan vara huggen för Kempes räkning 1623 eller kanske — med undantag av tavlans inskrift — tidigare. Han begrov nämligen ett barn i Storkyrkan 1620 och bör då haft sin grav med dess sten ordnad därstädes (fig. 308).

N:o 104. Gulgrå häll i högkoret invid Hoghusens epitafium. Orneringen nästan alldeles utnött: på vänstra sidan synes en pilasters inhuggna konturer. På pilasteranordningens bas har en inskriftskartusch med beslagsornament funnits. Spår av sköld med bomärke å hällens mittparti. Inskrift sekundär: FORDOM. — SALIGH. — — L. 177. B. 153. Övre delen borthuggen, nedre vänstra hörnet avslaget, men bevarat å sin plats.

N:o 1. Thomas Andersson. Grå enkel häll i a^3-b^4 , mitt i, liggande på tvären. Kontursköld med triangulärt bomärke. Därunder (sekundär skrift): HÄR · LIGGER · BEGRAFVEN · SALIGE · — —. Uptill utplånad äldre skrift: — — — — — ELLE — — — — —. Graven n:o 1 tillhörde enl. Gravbok 1702 sal. Thomas Anderssons arvingar. 1785 få dennes och generalauditören Graaners arvingar nytt gravbrev, 1803 samma ägare. Thomas A. är troligen identisk med den person, som blev rådman 1622 och sista gången nämnes i tänkeboken 1623. Konturskölden tyder dock på, att han usurperat en äldre sten från senare hälften av 1500-talet. Nedtill stympad. L. 157. B. 142.

Utan nummer. Karin Andersdotter. Brun häll i högkoret norr om altarpodiet med huggning i gravyrartat låg relief: inskriftsbård, hörnrundlar med änglahuvuden, två inskriftstavlur i ramar av beslagsornament, en rund medaljong mitt i. Å övre tavlan: HÄR · VNDER · LIGGER · BEGRAFVEN · S · H · KA/RIN · ANDERS · DOTTER · / MED · FEM · SINE · BARN / · HVILKEN · I · HERRANOM · / AFSOMNADE · DEN · 28 / · MAI · ANNO · CHRISTI · 1615 (?). I den av lagerkrans ramade mittrundeln en sköld med initialer och bomärke P · H · S · — K · A · D ·. Nedre tavlan tom. Å bårderna följande ord iaktagna: LEFFVA WY SÅ — — — WY NV LEFFVE · ELLER · DÖÖ SÅ · HÖRE · WY · HERRANOM · TIL · ROMA · 14 · CAP. — — Dessa bokstäver äro av en annan typ och höra till hällens äldre dekor. F. ö. äro de ursprungliga inskriptionerna överhuggna och Karin Andersdotters inskrift och hennes och hennes makes initialer äro nyare. Första datum är förmodligen ca 1570 (?). L. 202. B. (synlig) 103,5.

GRAVHÄLLAR
C. 1630—C.
1668

Utan nummer. Okänd, av år 1630. Märkt på gravkartan med »År 1630». Utmed kanterna inskriftbård med försänkt skriftområde. I rundlarna (så vitt synligt) änglahuvud. Inuti: nederst rektangulär kartusch, bildande sockel för en av broskornamentik omramad oval sköld. Inskrifterna ristade. I bården: — — DENNE TYT IN DAGGARREN (? så Giörvell) GRON MARCHZ DAGG OCH — — — JORDEN SKALL GIFFWA IFR — — — ANNO 1630 OCH THE DÖDA. — — — — JESAIAS 26 Capit — —. Denna skrift är ursprunglig. Senare har hällen tagits i anspråk av en annan, vilken vänt den åt motsatt håll och på den rektangulära kartuschen, vilken då kom att te sig som det översta, ristade — — — SVEN — — — HANS HVSTRV CATHARINA ANDERS D — — SAMPT DERAS ARFV — — 1660 — — — —. I ovalen: NANS. — —. Hällen, vars ornamentik erinrar om Skyttegraven, är möjligen ett arbete av Aris Claeszon.

Utan N:o. Deckers grav. Fotograferad under restatureringen, i prästgången mellan pelarna h^4 och h^3 . Utmed kanterna ristad inskrift inom linjer; hörnrundlar, endast de vänstra fotograferade. Överst änglahuvud, nedtill dödskafe. Mitt i: en päronformig sköld med bomärke, vari M D ingår, omgiven av broskornament och fyra treflikiga palmetter. Därövan inskrift: DENNA STEEN OCH LE — — — STADH HÖRER MARTIN DECK — — — ORGANIST HER I STORA — — — — OCH ARFWINGER TIL. Utmed kanterna: EHWAD WY LEFWE ELLER DÖ SÅ HÖRE WY HERRANOM TILL LEFWE WY SÅ — — — — —. Decker dog 1689,¹ varmed stenens datering är given.

N:o 177. Erich Larson v. d. Linde. I $f^2—g^1$, mitt i. I en försänkt rundel mitt på hällen två vapensköldar, den von der Lindeska och makans. Därunder ristad inskrift: UNDER · LIGGER · BEGRAFWEN — — — — MAY · TROMAN · OCH — — — — RÅD · DEN · WÅLBORNE — — ERICH · LARSON · VON · DER · LINDE · SAMBT · DES · FRU · WENDLA · JACOBSDOTTER · ROOS · TIL · SEGERSJÖ · OCH · MALMSWIK · A° 1636. Längs kanterna löper en svagt höjd bård med utplånad skrift. Stenen har ursprungligen varit ornerad lik n:o 160 m. fl. men vid övergång till Erik v. d. Lindes ägo släthuggits. År 1702 tillhörde hällen tillika med två andra Lorentz v. d. Lindes arvingars stora och dyrbara grav i kyrkans sydöstra trakt. 1797 tillerkändes denna emellertid åt kommerserådet Arfwidson.³ Därvid synes här beskrivna sten ha kommit att flyttas ned till sin nuvarande plats i rådmansgången, troligen samma plats, där familjen Arfwidson hade sin äldre grav, som kyrkan tog i utbyte emot den f. d. v. d. Lindeska. Arfwidsons gamla grav hade n:r 229, vilket stämmer med närliggande stenar invid nu beskrivna håll.

¹ Decker se s. 173.

² Erik Larson von der Linde, köpman, kammarråd, f. i Holland, † 1635. Hans maka i 2:a g. Wendela Lohrman, † 1656.

³ Se s. 549.

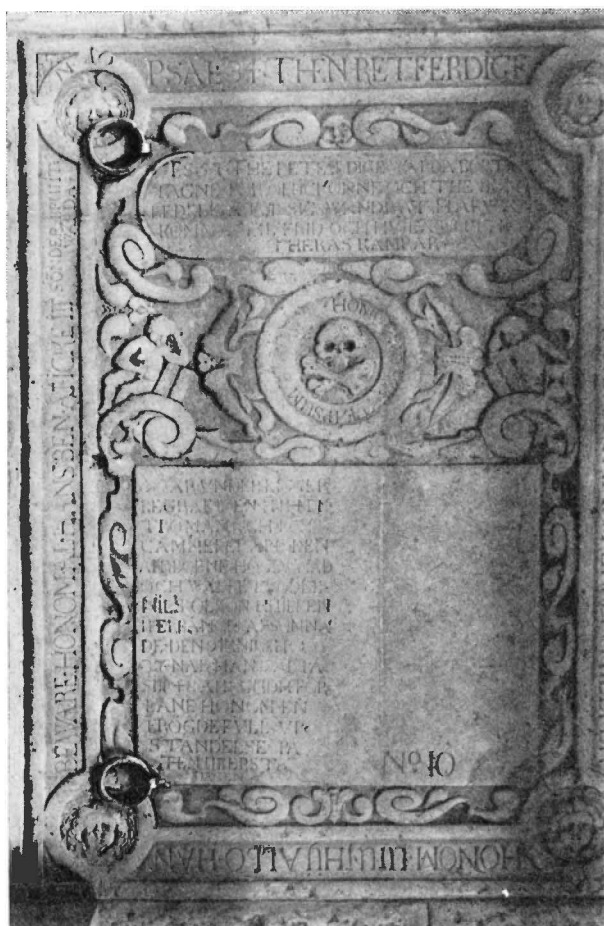

Fig. 309. Rikskamreraren Nils Olssons gravsten, † 1637.
 Grabstein des Kämmerers Nils Olsson, † 1637. Gravestone of the accountant Nils Olsson, † 1637.

N:o 10. Nils Olsson. Brun häll i rätt läge mellan b^4 och c^4 . Inskriftbård hörnrundlar med änglahuvuden. Övre och nedre skrifttavla, däremellan en lageromgiven medaljong med döds-kalle, allt inbäddat i broskornament med två sittande änglabarn. I nedre tavlan: HÄR VNDER LIGGER BEGRAFVEN · H K · MTz · TROMAN OCH RIIKZCAMMERERARE · DEN AHRBORNE HÖGTACHTAD OCH WÄLBETRODDE · NILS OLSON HUILKEN I HERRANOM AFSOMNADE · DEN 9 JUNIJ · ÅHR 1637. NÄR HAN WAR PÅ SITT 48 ÅHR. GVDH FÖRLÄNE HONOM EN FRÖGDEFVLL VPSTÄNDELSE PÅ THEN YTTERSTA DAGEN.

Fig. 310. Märten Rennikes gravsten, 1600-talets mitt.
 Grabstein Märten Rennikes, Mitte des 17. Jhds.   Gravestone of Märten Rennike,
 middle of the 17th century.

NADT — — — 1645 DEN · 26 · EIVSDEM BEGRA. L. 208. B. 130. Nummer 19 angives 1702 såsom fordom borgmästaren doktor Peder Gavelii grav. År 1697 uppvisar en herr Syllwander »gravbrev på dygdesamma matrona Sahl. hustru Kierstin Nils datters¹ Sahl. Herr Doctor Peder Gavelii Borgmestares änkia, på des graf — — —». Tillhörde sedan på 1700-talet överinspektören Elies eller Schröderheimska familjen och bevakades av biskop Flodén. I 1803 års gravbok är n:o 19 försvunnen, men n:o 10 angives sedan 1798 tillhöra änkefru Maria Elisabet Nordström, född Söderman.

¹ Kerstin Nilsdotters fader var råd- och handelsmannen i Gävle Nils Olsson, möjligen den som begravts under hällen.

N:o 172. Thomas Funck. I a^2-b^1 . Brun sten, indelad som n:o 160, men med broskornamentik, änglahuvuden i hörnrundlar och högre relief. Inskrift å övre kartuschen, starkt utplånad¹:

VET VNDT/TIE STU MASFUNK/WELCHER — — — [ANNO.] 16 [4] 5/
DEN Z NOVEMB IM/HERRN SELIG — — — — — — — — — / — CH —
FE — SEINE ALTERS 61/JAHR 10 MONAT/GOTT VRLEIHE HIM/EINE FRO-
LICHE/AVFFERSTEHVNG ZVM EWIGĒ LEBEN.

Inskrift omkring mitt-kartuschen:

— — — EBBE(A) DIESER STEN — — / — — — FHORT THOM S P — ND.

Inskrift i bården:

[LEBENWIR]. SO LEBEN WIR DEM / HERRN STERBEN WIR SO — STERBEN
WIR DEM HERREN · DARUMB · WIR LEBEN / ODER STERBE SO SIND WIR
DES · HERRENS — — — —. År 1702 tillhörde graven Thomas Funks arvingar.
Änglahuvudena likna dem på Adler Salvii grav. Möjligen arbete av Heinrich Wilhelm.
L. 225. B. 160.

N:o 113. Måns Erikson. Mellan pelarna h^3 och h^2 i stora gången under bräd-
golvet. Inskriftsbårder, rosor i övre rundlarna, dödseblem i de undre, 3 kartuscher,
ramade i broskverk. I den övre cirkelrunda: I H S MÅNS ERIKSON KIRSTIN
ARVESDATTER. I den nedre hjärtformiga: 1646 samt bomärke med M E.
Mellersta fyrkantiga fältet tomt utom nedre delen, där med nötta bokstäver läses:
HAER LIG — — BEGR — — SA — — KIRSTIIN OCH BRITA HANSDOTT — —
HVILKA SOM HER — — OCTOB — — A — — 164 — —. I bården bibel-
språk: SA ELSKADE GVD VERDEN o. s. v., fig. 311. 1702 ägdes graven av kyrko-
värdens Carl Pettersson Hedemans arvingar, som 1802 bytte ut den mot graven n:o 179.

N:o 8. Leuhusen. Gulgrå håll i a^3-b^4 invid b^3 . I hörnrundlar änglahuvu-
den, timglas och dödskaalle i relief, enda väl behållna rest av ursprungliga dekora-
tionen. Stenen är f. ö. överarbetad. Å den ursprungliga mittmedaljongen är vapnet
utplånat och initialerna T K S med bomärke ha huggits därå. De torde tillhöra
en gravägare n:o 3. I en övre medaljong är den 2:a gravägarens vapen hugget i
relief en creux: ett lejon sittande, bärande två hus (Leuhusen). De omgivande
broskornamenten ha nedhuggits till mycket låg relief. Å ömse sidor står: en inskrift,
som nu döljas av S. Görans kastell (troligen Welan Leuhusen) H · KARIN · TÖNIS ·
DOTTER · KALSTORP.

En undre skrifttavlas broskomramning är behandlad på samma sätt. Den nya
inskriften lyder:

HÄR LIGGER IAGH FÖRUTAN QWILDA / OCH WILL DENN YTTERSTE DA-
GEN BIIDA / TÅ WARDER CHRISTUS MIN GRAF UPTÄCKIA / OCH MIGH TILL
EN EWIGH GLÄDIE UPWÄCKIA. I inskriftbården: JAG ÄR UPPSTÄNDELSEN o. s. v.

¹ Det inklamrade är kompletterat efter Mlle Giörwells teckning.

Fig. 311. Måns Erikssons gravsten, † 1646.
Grabstein Måns Erikssons, † 1646. Gravestone of Måns Eriksson, † 1648.

L. 263. B. 163 Nämnes 1702 sal. borgmästaren Wilhelm Leuhusens¹ grav. Han begrovs 1674. Hustrun Catharina von Ralsdorp dog 1683. Första, okända ägaren bör enligt hällens former ha dött ca 1650, 3:e ägaren T K S är okänd, tillhör troligen 1700-talet. 1795 rengjordes graven, hemfallen åt kyrkan, då den icke bevakades.

N:o 34. Georg Metzger. Mitt emellan c^4 och c^3 , före restaureringen strax norr om d^3 . Längs kanterna upphöjd inskriptionsbård, i hörnrundlarna evangelisttecken, i mitten oval i lagerfläta. ovan till en rektangulär kartusch, nedan till ett fält i liggande ovalform med dödsallegori: naken gosse sover stödd mot en dödskalle.

¹ Wilhelm Leuhusen, f. 1599, † 1667 (?), rådman 1635, handelsborgmästare 1663.

Allt ramat i broskornament med stort svängda former. Ursprungliga inskrifter, i kartuschen:

DIS IST DER RUHEPLAT — — DER — — D — — STEIN BEDECKT: DRIN SEHLGE — — — — RREN HANS GEORGEN MET — — ERS LEICHE UND SEINE ERBEN IN IESUS EINEMREICHE DER GROS — — OTTES SOHN EINST WIIDER AUFFERW (möjligen ligger en annan inskrift under). I bården: — — — — — STUS IN EUCH IST · SO IST DER LEIB · SWAR TODT UMB DER SUNDE WILLEN DER GEIST ABER IST DAS — — — — — WILLEN SON — — DER GEIS — — — — — EHRISTUM VON DEN TODTEN AUFFERWEC — —. På en senare användning tyder inskriften ANNO 1686 vid skölden. En tredje period utmärkes av orden därunder: RENOW 1789, vartill troligen höra de i ovalen ristade initialerna IB CA. L. 237. B. 166. Övre vänstra hörnet avskalad, nedre bården borthuggen. den ursprungliga reliefen starkt sliten, synes härstamma från omkring 1750. Graven n:o 34 hade ursprungligen ägts av Cordt Wittfeldts arvingar. Intet av stenens ornering synes dock räcka tillbaka i hans tid. Köptes sedan av »Kongl. M^{ts} Trootienere och öfwer Tull Inspector i Preussen Sahl. Hans Georg Mötzgers samtliga barn och bröstarvingar för 1 000 d., belägen i kyrkian wid närre dörren emellan twenne pelare». År 1684 fick köpmannen Paul Kiöpke kyrkans konfirmation på gravbrevet och erlade därvid 150 d. k. Från Kiöpkes tid torde årtalet 1686 stamma, kanske begrovs där då en medlem av släkten. 1702 står Kiöpke alltjämt som representant för Metzgers arvingar. 1730 uppbäras samma anspråk av handelsmannen Jean Weber. 1795 anmäler sig handelsman Jacob Björkman som ägare, troligen alltjämt på grund av släktskap, och det är väl hans initialer, som pryda mittskölden och även han som låtit hugga in »1789» (fig. 312).

GRAVHÄLLAR
1667—1710

N:o 73. Peter Hanson. Röd kalksten i g^5-h^4 . Ornerad i hörnen med englahuvuden och dödseblem. Peter Hanson, d. 1667, var att döma av kringlan på stenen bagarmästare. L. 184. B. 119.

N:o 20. Marten Gulichson. I e^4-d^3 , samma plats före restaureringen. Grå kalksten. I mitten insänkt medaljong med lagerflätad ram, däri numret inhugget. Samtidigt, måhända, den ovanför befintliga inskriften: HARVNDER LIGGER BEGRAVEN SAL MARTEN GULICHSON OCH HANS ENDE SON HVILKA AFSOMPNADE 21 AUGUSTI ANNO 1652 GUD HFÖRLÄNE DIEM EEN FRÖGDEFULL UPSTANDELSE PÅ DOMEDAGH. Möjligen har till detta hört en upphöjd kantbård med inskription och hörnrundlar, vilka avlägsnats genom sporerings-huggning. Kanske samtidigt med denna släthuggning, kanske tidigare, är inskriften under ovalen I. W. POSVIT A 1672. L. 212. B. 159. Tillhörde 1702 baronen landshövding Olaus Thegners arvingar, tillika med n:o 24. Hällen med det senare numret ligger nu (Stenhammars gravkarta) ett stycke söderut, i mittgången. Ätminstone endera av hållarna är alltså rubbad från sin gamla plats.

N:o 31. Fragment av brun håll, lagd på tvären i b^3-c^4 , mitt i. Hörnrundel

Fig. 312. Georg Metzgers gravsten, ca 1650.

Grabstein Georg Metzgers, um 1650. Gravestone of Georg Metzger, about 1650.

med rosett. Oval medaljong i lagerram, därunder döds-kalle. Huggen på slutet av 1600-talet. L. 102. B. 88. I 1702 års gravbok är n:o 31 »Paul Eggertz arvingars». 1770 uppvisade Capitaine Gustaf Adolf Wangell ett gammalt köpebrev, 1795 indragen till kyrkan. Ursprunglig plats oviss.

N:r 201. Clerck. Mellan pelarna e^2 och e^1 . Bård med utplånad skrift och utslätade hörnrosetter i rundlar. Mitt i oval medaljong i lagerkrans med vapen, utplånad vapenbild. Runt om kransen står: KONGL · MAY · TROO · MAN · HOLM · ADMIRAL · OCH · ADMIRALIT: R[ÅD]HEDE — OCH · WELB · HER · HANS · KLERCK. I medaljongen 1675. Amiral C. dog dock 1679 enligt Anrep och begrovs i S. Nicolai i Örebro?

Fig. 313. Politieborgmästaren Hans Olofsson Törnes gravsten, †1671.

Grabstein des Bürgermeisters Hans Törne, †1671. Gravestone of the burgomaster Hans Törne, †1671.

GEMAURTE LAGERSTELLE GEHORET P—TER BVRCHWART UND SEINEN ERBEN ERBLICH SV ANNO 1700. Tillhörde 1702 tillika med n:r 35 Petter Burchwart. Lagerkransen är troligen rest av en äldre ornering och ersätter kanske i sin tur en grunt inhuggen bomärkessköld eller dylikt på en 1400—1500-tals häll.

N:r 36. Hans Olufson Törne (fig. 313),¹ placerad genom sista restaureringen mitt i $e^4—d^3$, förut i prästgången, mitt i $d^4—e^3$. Röd ölandssten, upphöjd kantbård, vars inskrift utplånats, i hörnen rundlar med nakna änglabarn, vilka klädas av ett

¹ Hans Olufsson Törne, f. 1612, handlande i Köping, politieborgmästare i Stockholm 1667, d. 1671.

N:r 9. Troligen Jakob Barckman. Brun häll i $a^3—b^4$ sydöstra hörnet, i rätt läge. Upphöjd inskriftbård, hörnrundlar med barnänglar i relief bärande 1) Kristi törnekrans och spikar, 2) hammare och tång, 3) isopsvampen, 4) lansen. Två upphöjda, tomma inskrifttavlor med broskornamentik som ram omgiva en lagerkransmedaljong med vapensköld, ävenledes tom. Medaljongen flankeras av två barnänglar med basuner. Bårdens inskrift i försänkta kapitåler — Rom. 14, 8. L. 212. B. 149.

Kallas i gravbok 1702 »Rådman Barckmans arvingars grav». År 1687 tillkom den Jacob Barckmans (1590—1669, länge kyrkvärd i Storkyrkan) måg, tullöverinspektorn Lars Bengtson Banck, 1779 handelsmannen Carl Beckmans arvingar. 1795 rengjord och sedan »tillägnad» Schröderstiernas arvingar i stället för n:r 204 å rådmansgången. Nästan identiskt lik n:r 36 1670—t., varför Jacob Barckman med dödsår 1669 synes varit dess första innehavare.

N:r 50. Burchwart. Mellan pelarna e^4 och e^3 . Slät häll, i mitten insänkt, liggande oval i lagerfläta med inskrift: DIESER STEIN UND

snett över bröstet gående skärp, bundet i en stor, nedfallande ögla vid höften. Barnen i de båda nedre rundlarna bära ett spjut och en svampstång. Troligen ha också de övre burit Kristi pinoredskap. Innerfältets centrum upptages av en oval sköld i lagerkrans, stöttad av två änglabarn, utstyrda som ovan sagt. Ovan- och nedantill en inskrifttavla, skild från kantbården genom en smal, skarp insänkning. Alla inskriptioner utplånade. — År 1702 var graven borgmästare Hans Olufsons arvingars. Hans Olufson Törne dog 1671, vilket torde vara hällens ungefärliga datum.

Övre kanten är borthuggen tvärs över änglarnas ben. Av det återstående är övre vänstra hörnet avslaget, men med undantag av en mindre del bibehållet och fastcementerat.

Före restaureringen var stenen, om man bortser från nötning och reminor, väl bibehållen såsom fig. 313 visar. L. 230. B. 151.

N:r 124. Matthias Bergeman. Två stenar med samma nummer, fotograferade under restaureringen. Mellan pelarna g^3 och g^2 . Den mindre, västligare, är rikast utstyrd (fig. 314).

Utmed kanterna inskriftbård, i hörnrundlarna överst änglahuvud, nedtill dödseblem. Mitt i ett ovalt fält, ramat av lagerkrans, stöttad av två på volutapostament stående putti med draperiknutar vid höfterna. Nedan- och ovanför inskriptionstavlur. På den övre av dessa: — — — DE GRAF — — — — — TILHÖRER — — — — — STOCKHOLM [MATHIAS BERG]EMAN HANS — — — — — BARN OCH — — — — —. Detta kan kompletteras med hjälp av den tydliga inskriften å en angränsande, enkel sten med samma nummer, som alltså tillhört samma grav.

DENNA STENN OCH LAGERSTELLE / TILHÖRIG / MATTHIAS BERGEMAN HANS / K. HÜSTRO BARN OCH / ARFWINGAR / MURAD / ANNO 1679 IN IÜLIO /

Fig. 314. Rådsmannen Matthias Bergemans gravsten, ca 1679.

Grabstein des Ratsberrn Matthias Bergeman, um 1679.

Gravestone of the magistrate Matthias Bergeman, about 1679.

Graven 124 betecknas också i gravboken 1702 som rådman Bergemans. Övriga inskriptioner å den rikare utstyrda stenen utgöras av bibelspråk. Stenens datum torde vara ca 1679, då graven murades. Den togs dock icke i anspråk förrän 1703, då rådmannen dog. Båda stenarnas riktning är falsk — huvudändan mot öster i stället för väster — varför de icke med visshet kunna anses täcka den ursprungliga gravplatsen. Nötningens utbredning på den fina stenen visar också med all tydlighet, att dess vänstra del legat ute i gången, under det att den högra varit skyddad av mansbänkarna, m. a. o. motsatt läge mot nu. Möjligen har hällen vid någon gravöppning blivit oriktigt orienterad.

N:r 230. Scharenberg. I rådmansgången, mitt i g^2-h^1 , nu dold under golvet. Stort ovallt inskriftfält, ramat av lagerfläta, eljest slät. Inskrift ristad: — — — — —
— — — — — STEINEN UND — — — — — LAGERSTELLE.
GE — — — — HAN SCHARENBERGH — — — — BEN — — — — ZU. ANNO
1681. År 1702 tillhör graven, med två stenar, Johan Scharenbergs arvingar enligt gravbok av 1681.

N:r 5. Grevesmöhl. Brun häll, huvudet åt öster, i a^3-b^4 invid korskranket, rätt överhuggen. I mitten insänkt rundel med lager-ram, varuti: ANNO 1696. DEN. 29. OCTO DENNA · STENEN · OCH · GRAFSTELLE HÖRER ENGELBERT GREVESMÖHL OCH · HANS · ARFWINGAR TIL. L. 221. B. 175. Enligt gravbok 1702 kallas graven n:r 5 för handelsmannen H. Ingelbrekt Grefwesmehls (sic). Den tillbyttes 1796 till rådman Johan Grevesmuhls arvingar i utbyte mot 131 å stora gången, som delvis låg under mansbänkarna och därför måste indragas. Engelbert var måg till borgmästar Törne. Johan G. är troligen felskrivet för Jacob, som var rådman i Stockholm och dog 1795. Hällens ornering synes vara ursprunglig av 1696.

N:r 12. Forsman. Brun häll i rätt läge, i b^3-c^4 mitt i. Enkel, överarbetad yta, i mitten insänkt medaljong med lagerram och skrift: DENNA MURADE GRAF HÖRER · ERICK ABRAHAMSON FORSMAN OCH HANS KÄRA HUSTRU HELENA BRANDT OCH DÄS (sc.) ARWINGAR TIL. L. 202. B. 141. Gravboken 1702: »Erick Abramsson, Forssmans arfvingar. Änckian har handelsman H^r Gouvern in Debetou». 1781 fastebrev till rådman Johan In De Betou, 1795 bevakad av borgmästaren In De Betous arvingar genom kommerserådet Kling.

HÄLLAR FRÅN
1700-TALET

N:r 46. John Babtista. Låg före restaureringen norr om pelaren d^3 , nu omplacerad, icke återfunnen. Grå kalksten. Synes ursprungligen ornerad med kantbård och hörnrundlar, vilket allt släthuggits, endast konturerna ha vidmakthållits. I det släta mittfältet;

DENNA GRAF / OCH LAGERSTAD / HÖRER JOHN BAP / TISTA DES K. HUSTRU / CHRISTINA BACKMAN / OCH RÄTTA ARF / WINGAR TILL / ANNO 1711. År 1702 tillhörde graven musikanten Rennert Crampous änka. 1707 såldes den till kyrkan och 1709 till vinhandlaren Johan Baptist. 1795 anmäldes den av stenhuggareäldermannen och Captain Johan Adolph Göthe. L. 240. B. 143.

Utan n:r. Väster om pelaren c^1 . Röd ölandssten, enda ornering vapen i insänkt fält: en hand håller en krans med en bevingad hjälm. I övre vänstra hörnet märke efter rundel och inskriftsbård, hällens ursprungliga ornering. L. 176. B. 168.

N:r 19. von Schoten. Söder om pelaren c^4 . Upphöjd kantbård med rosetter i hörnrundlar, troligen utgörande rest av äldre ornering (omkring 1670?). Senare har inhuggits en vapensköld med rikt acanthustäcke, vars relief möjliggöres av närmaste fondens urgröpning. Hit höra undervarande initialerna B: V: S: samt A^o 1727 N:r 19. Graven 19, som 1702 tillhörde Hindriik Börlings arving, köptes 1712 av handelsmannen Herr Benedik von Schoten. L. 219. B. 135.

N:r 216. v. d. Lidt. I c^2-d^1 , öster om pelaren d^1 . Röd ölandssten, i mitten insänkt oval med vapen (en högbent fågel) i relief, därunder: NOBILISSIMUS DN. DIETERICUS VON · DER · LIDT · MEDECINÆ DOCTOR.¹ L. 220. B. 108.

Utan nummer, trol. — n:r 17 och 18. Chronström. Grå kalksten i högkorets södra del. Rått överhuggen. Inskrift ISAAC CHRONSTRÖM. Jfr. n:r 219! Inskrift från 1700-talet. L. 255. B. 207.

N:r 6. Horn, Wilcken. I högkoret, söder om altarepodiet. Rått överhuggen håll, med insänkt slät mittrektangel vari inskrift: DIRECTEUREN OCH GROSSHANDLAREN CLAES WILCKENS GRAF. DOG 1705. Graven n:r 6 är »Admiral Hans Horns,² urminnes hävd, ingen påtalt, är fallen till kyrkan — — 1704 handelsman Clas Wilcken köpt — —». L. 238. B. 105.

N:r 11. Middendorf, Olbers. Grå håll i högkoret nära Helfeldts epitafium, ligger på tvären. Utmed kanterna linjer och hörnrundlar (= rått nedhuggen äldre reliefornering). I mitten insänkt fält med inskrift:

HERRE · LÄR · OCH · LÅT · MIG · WANDRA · MED · ET · RENT · OCH ·
DIG · TILGIFWIT · HIERTA. SÅ · AT · JAG · I · DÖDSENS · STUND · MÅ ·
GLAD · HÅDANFARA · OCH · DÅ · MED · DIG · FÅ · AF · NÅD · EWINNER-
LIGA · LEFWA · DENNA · GRAF · HÖRER · TILL · GROSSHANDLAREN C.
OLBERS DESS · KÄRA · MAK · OCH · ARFWINGAR. År 1710 köpte C. Olbers graven av Joachim Middendorf. Ursprungliga orneringen var från 1600-talet. L. 195. B. 146.

N:r 8. Schmeer. Enkel håll mitt i högkoret, den överhuggna ytan visar, att äldre inskrift avlägsnats. Fyra järnringars fästehål fyllda. Nuvarande inskrift: No 8 SCHMERSKA · GRAFVEN är inhuggen på 1700-talet. Nästan utplånat synes N 8 (?). Hällen ligger på tvären, och intill densamma är passad (åt väster) en mindre håll av samma längd. Större hällens L. 188. B. 116. Nummer 8 kallas 1702 Wolter Yxkulls grav. År 1696 hade den bevakats av Lantrådet på Ösel Hans von Rosen, 1706 av Baron Jeurgen Reinhold Meyendorf von Yxkull, som sålde den till

¹ Enligt vapenbilden tillhörande adl. släkten 1914, dock icke nämnd inom denna i Anrep.

² Den kände store amiralen hette icke Hans utan Claës och är f. ö. begravnen i Uppsala domkyrka. Ingen Hans Horn är känd som amiral.

handelsmannen Baltzar Smer, varvid denne tillköpte kyrkans grav n:r 9 »med liten sten uppå». 1795 anmäld av Schmerska arvingarna, med två hela och två halva stenar. 1802 pålades denna grav 2^{ne} nya stenar genom fabriqueuren Carl Ax. Schmeer. Äldre är således icke den nuvarande enkla betäckningen.

N:r 48. Erick Hedberg. I c^2-d^1 , nära pelaren d^2 . Före sista restaureringen annan plats. Ljusgrå kalksten med insänkt rektangulärt mittfält med solfjädersformiga hörnfyllningar och inskrift:

DENNA GRAF HÖRER KLOCKAREN ERIC HEDBERGH DESS K HUSTRU A · B HIMMELSTEIN OCH BROSTARFWINGAR TILL A° 1772. Därunder 2 korsande Dalpilar. Orneringen tillhör en vid denna tid vanlig typ som dock brukar ha betydligt smalare ram. (Jfr SVERIGES KYRKOR, Stockholm III, fig. 187). Därav förmodas att Hedberg begagnat en äldre häll, vars relief tvingade stenhuggaren till ett mindre format för innerfältet. L. 204. B. 139.

Utan nummer. Forsten. Grå rått överhuggen häll i rätt läge, i a^4-b^5 intill Krus' monument. Å fördjupat fält: H. BORGMÅST: H: J: FORSTENS GRAF A° 1782. L. 230. B. 166.

N:o 4. Utan nummer. Casten Hoff och Standaerhjelm. Brun häll i rätt läge, mitt i a^3-b^4 , med upphöjd, sporerad kantbård och två skrifttavlor, den övre med (ursprunglig) text ur Rom. 14,8. Den undre tavlan skiljes från den övre genom en krönt medaljong med bomärke och C H—C B. Översta skriftraden i undre tavlan är huggen å slät botten och synes ursprunglig: »År 1665». Därunder är hällen remnad och den nedre delen visar en inskrift på rätt nedhuggen yta:

— — — — — LAGERSTAD — — — — — CASTENHOFF · OCH · — —
fwingar til — — — reparerad — — — — — av dess — — — — —
RSON. KONGL. MAYST^S TRO — — OCH VNDER . . . THÅLLARE — — STOCK-
HOLM · WÄLBORNE HERR — NNS — — DRICH STANDAERHJELM.

Den ursprungliga 1600-tals-orneringen har borthuggits i mitten av 1700-talet — Hans Fredrik Standaerhjelm, underståthållare i Stockholm, dog 1759 — och ersatts med en enkel ytbehandling i den nya tidens stil. Lagad med cement. L. 225. B. 171. Enl. gravprot. 1696 hade graven närmast förut tillhört den kände världhusvärden Casten Hoff's änka, sal. Christina Bräker, nu tillkom den arvingarna, bland dessa mågen, vinskänken Johan Stander. 1782 utfärdas gravbrev för mademoiselle Megander, som 1795 överlämnar sin rätt till kyrkan med förbehåll, att graven ej får nyttjas av någon annan. Icke desto mindre lämnas graven redan två år därefter till äldermannen Olof Rundbom istället för dennes gamla grav n:r 48 på prästgången, som delvis var belägen under bänkarna och alltså otjänlig.

N:r 162 m. fl. Kamphusen, Palmstedt grå häll i rätt läge $a-a^1$, med inskrift inom ritad lagerkrans: ERIK PALMSTEDT PROFESSOR, KONGL. ARKITEKT * 1741 † 1803, samt, utanför lagerkransen, 1923, året för inskriptionens huggning, vilken Palmstedts efterkommande låtit utföra, sedan kyrkans arkivarie, Herr Vilhelm Gyllensvärd

gjort utredning om gravens läge och nummer. L. 219. B. 88. Till Palmstedtska gravnen hörde ursprungligen, enl. nämnda utredning, som av Herr Gyllensvärd godhetsfullt meddelats förf., ännu en häll, den omedelbart norr om den nyss beskrivna liggande. Denna bär två nummer: 163 och 168. En kastusch i lagercirkel visar, att den ursprungliga dekorationen huggits omkring 1600, och hit hör även inskriften å stenens undre del ur Philipperbrevet 1. Å en kastusch har, sekundärt, I H S inhuggits och därovan den nye ägarens fulla namn m. m., sålunda: — — GRIFTELAGER — — — DELSMANNEN HÄR I S T — — H — — N HANSSON SWART — — RÄTTA ARFWINGAR — — DEN 22 DECEMBRIS ANNO 1607. L. 243. B. 117.

Johan Hansson Swart hade den 15 mars 1687 inköpt gravstället 168 av två systrar Starck, vilkas morfader Harman Kamphusen ägt detsamma »och finnes hans namn ännu på stenen». Denna häll blev vid gravrannsningen och golvreparationen 1795 lagd över gravnen 163, med vilken den ursprungliga icke hade något att göra. Därav kom det sig att den nu bär tvenne nummer. Bland gravhällar över märkligare personer, som icke blivit återfunna, må här i enlighet med V. Gyllensvärds utredning antecknas arkitekten, borgmästaren Göran Adelcrantz'. Han begrovs 28 febr. 1739, varvid S. Klara kyrkas sammetsbårtäcke nyttjades och kostade gravöppningen 72 D. K. (räk. 1739). En grav n:r 246, som kallas sal. Clas Wilhelms Friedrichs avträdde 1700 till Kommissarien Arfwed Forssenwad. Den förenas med kyrkans grav n:r 247 år 1702. Adelcrantz styvfader hette Forssenvald, vilket förklarar att han begrovs i »Kommissarien Arwid Forssenvalds» murade grift. Platsen för denna angives i gravbrevet av 30 oktober 1702: »vid Riddare S:t Jöran framför Capellsdörren», d. v. s. i avdelningen h—i¹ (västligaste travéen av södra yttre sidoskeppet).

I. PORTRÄTT OCH ANDRA MÅLNINGAR AV ICKE RELIGIÖST ÄMNE, MÖBLER M. M.

KUNGLIGA
PORTRÄTT

Kungliga porträtt, upphängda i Storkyrkans skrud- och silverkammare:
Gustaf III, gravyr av I. Gillberg 1774 efter målning av L. Pasch d. y. i snidad och förgylld samtida ram.

Sofia Magdalena, Gustaf III:s drottning, gravyr s. o.

Åminnelsekrifter och kungliga tal, 8 st. upphängda i Storkyrkans skrud- och silverkammare, från åren 1693—1817.

PRÄSTERLIGA
PORTRÄTT

Prästerliga porträtt. Storkyrkans samling av porträtt hängde förut i Stora Sakristian, men ha efter sista restaureringen flyttats till stora kyrksalen, i huset Stortorget n:o 1, 1 tr. utom Melanchtons, som befinner sig i pastorexpeditionen i samma våning. I kyrksalen (tidigare i Lilla Sakristian, nuvarande arkivet) hänga också porträtten av Riddarholmsförsamlingens kyrkoherdar, vilka vårdas av S. Nicolai, sedan församlingarna sammanslagits. De beskrivas i verket *SVERIGES KYRKOR* under Riddarholmskyrkan.

Martin Luther, Philip Melanchton och två oljemålningar på duk. Kopior från 1600- eller 1700-talet efter äldre porträtt.

Porträttserie i Församlingssalen av kyrkoherdar.

PORTRÄTT
ÖVER FÖRSAM-
LINGENS
KYRKO-
HERDAR

Samtliga nedan anförda äro målade på duk i oljefärg, rektangulärt format, i samtida förgyllda ramar, om icke annat nämnes. Måtten äro kilramarnas. Inga biografiska uppgifter lämnas här, utom inskrifter på själva dukarna, läsaren hänvisas till Pastor Welinders skildring s. 96 ff. där också avbildningarna av de säkert identifierade porträtten befinna sig (fig. 4—21, s. 104—121).

Okänd prästman, av okänd mästare. Brösbild, huvudet något vridet åt v. skuldran, orolig blick, fladdrande prästkrage. Har i äldre inventarier med orätt betecknats som Olaus Petri. Möjligen framställande sedermera biskopen i Strängnäs Erick Emporagrius, som var Pastor Primarius 1649—64 (fig. 315), 73 × 64.

Claus Laurelius, av okänd mästare, midjebild något t. h. ramad b. av 1800-talet. 80 × 65 (fig. 4).

Samuel Törling, av okänd mästare, brösbild, en face. Överst t. h. står S. Törling. Skänkt 1783 efter Demoiselle Brita Catharina Törling, då i förgylld ram 83 × 68 (fig. 5).

Andreas Kallsenius, av okänd mästare. Brösbild en face. Anskaffat 1790 (K III fol. 295). 82 × 68 (fig. 6).

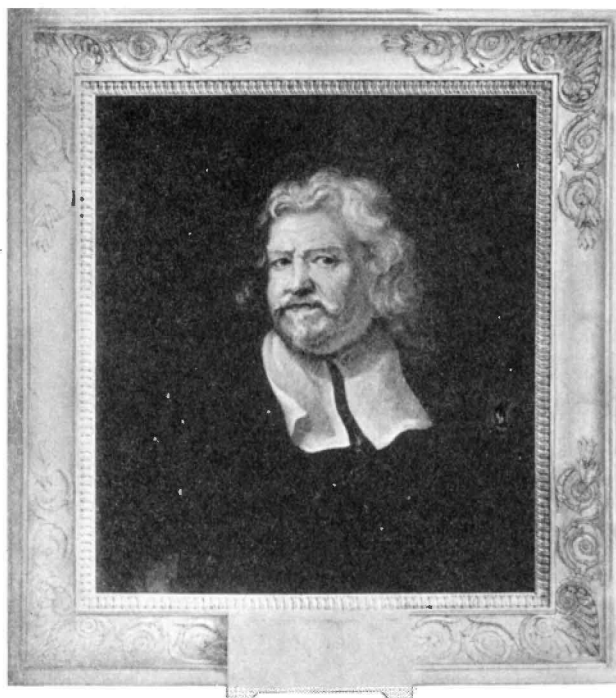

Fig. 315. Porträtt av okänd prästman, möjligen Erick Emporagrius, (Past. prim. 1649—1664).

Bildnis eines unbekannten Geistlichen, vielleicht des Bischoffs E. Emporagrius. Portrait of unknown, probably of the bishop E. Emporagrius.

Erik Alstrin, av Lorentz Pasch d. ä. (?) midjebild en face något åt höger, håller i h. hand en bok. Anskaffades 1790 ur aktuarien Mathias von Alstrins stärbhus (K III fol. 263). 82 × 64 (fig. 7).

Jöran Schröder. Signerad av Fredrik Brander. Midjebild en face. Han stöder mot ett bord, å vars framsida står: Georgius Schröder // nat: 1714 d. 2 aug. st: v. Mag: Phil: 1738 // Lector Gymn. Calmar. 1739. // Concionator aul: Reg: 1741 // Sc^{ra} Reg: Majesta Sacrisupr. 1749 // Pastor Prim. i et Praeses Consist: Holm: 1751 Doctor Theologiae 1752. Superintend: Carolst 1770. Signerad nederst t. h. Fred: Brander pinx. 94 × 74 (fig. 8).

Daniel Herweghr, av okänd mästare. Står med h. handen stödd mot ett bord, varå inskriften: D: H: Natus 1720 d. 28 apr. Philo Mag 1746 Docens ad Schol. Falun. mox. ad. aros. 1748. extra ord. adj. Gymn. 1749. ord. 1750. v. Lector Graecae ling 1753. ordin. 1758. praefuit lector Theol. prim. ab. an: 1760 arhi Praepos.

Fig. 316. Porträtt av okänd, möjligen stadsarkitekten
J. E. Carlberg.

Bildnis eines Unbekannten, vielleicht
des Architekten J. E. Carlberg.

Portrait of unknown, probably
of the architect J. E. Carlberg.

aros: 1766. Doct: Thaeol: 1768. past: prim et. Pres: cons. Holm. 1771. Episcop:
Carlst: 1772. 95 × 73 (Fig. 9).

Olof Celsius. Midjebild en face. I fonden rött draperi. Utlovat 1783 av då-
varande biskopen Olof Celsius (K. III 5 fol. 263). 83 × 66. (Fig. 10).

Uno v. Troil av Ulrica Pasch (?). Midjebild en face något åt höger. Iförd präster-
lig dräkt med ordnar. I h. övre hörnet följande inskrift:

UNO v. TROIL 1746 natus 1770 magist: Upsaliae cod, an ad Gymnas: Aros. adj:
Extra — — 1773 ad. Leg. Egu. Past: tert et cod. an. Past. Prim: 1775 ad anl.
Reg. Conc. ordin — 1777 S:R:M:a sact. Suprem — 1778 Episcopus Lincopensis.
Skänkt av dåvarande biskopen Troili år 1783. (K. III 5 fol. 15 150. (Fig. 11).
Edvard Taube av Pasch d. y. Halvprofil t. h., blekt markerat ansikte, stora kupiga

ögon. Porträttet är ursprungligen ovalt, men har sedan utökats till fyrkant samt ramats början av 1800-talet. Det skänktes 1789 av Taubes änka, och var då ramat i oval för gylld ram. (K. III 5 fol. 263). 71 × 56. (Fig. 12).

Johan Gustaf Flodin, av C. F. von Breda. Bröstdbild i halvprofil åt höger. Grönbrun skiftande fond, frisk ansiktsfärg. Signerad i vänstra hörnet C. F. v. Breda. pinx. 1805. 78 × 65 (Ramens inre mått). (Fig. 13).

Gustaf Murray, av C. F. von Breda. Iförd prästerlig dräkt och ordnar. Bröstdbild t. h. Oljemålning på duk. Vid högra kanten signerad C. F. v. Breda pinx 1813. 75 × 62. (Fig. 14).

Peter Samuel Drysén, av okänd mästare. Bröstdbild en face. Iförd prästdräkt, kappa och orden. Oljemålning på duk. Rosigt ansikte, grå fond. 79 × 61. (Fig. 15).

Johan Olof Wallin, av Fredrik Westin. Iförd prästrock, kappa och ordnar. Olivbrun fond, varm hy, klarblått ordensband, grön bordsduk. (Fig. 16). GBths. Signerad i h. hörnet Fred. Westin 1824. 98 × 82.

Carl Petter Hagberg av J. G. Sandberg. Iförd prästerlig dräkt och ordnar. Brungrå fond. Vid vänstra kanten signerad J. G. Sandberg. 73 × 59. (Fig. 17).

Abraham Zacharias Pettersson av C. Staaff. Iförd prästrock, kappa och orden, Kyllig grå fond, grått i grått. I högra hörnet signerad C. Staaff 1858. 92 × 72. (Fig. 18).

C. M. Fallenius, av Amalia Lindegren. Bröstdbild till höger. Iförd prästerlig dräkt och orden. Gröngrå fond, sjukligt brun ansiktsfärg. Signerad i högra hörnet Am. Lindegren 1879. 79 × 65. (Fig. 19).

Adam Theodor Strömberg, av Clara Löfgren. Halvprofil åt vänster. Iförd prästdräkt och ordnar. I fonden t. h. blågrönt draperi t. v. bord med bläckhorn. Signerad i vänstra hörnet Clara Löfgren 1883. 77 × 64. (Fig. 20).

Fig. 317. Vädersonstavlan, utsikt över Stockholm 1535, oljemålning.

Aussicht über Stockholm, (die sog. »Nebensonnen- tafel«). Ölgemälde auf Holz, 1535.	Prospect of Stockholm 1535 with mock suns, oil- painting by unknown master.
---	--

Fig. 318. Kista av ek, ryskt eller polskt arbete, 1600- eller 1700-talet.
 Kleiner Kasten aus Eichenholz, russische oder polnische Arbeit des 17. oder 18. Jhds. Little oak-chest, Russian or Polish, 17.—18 th cent.

Fredrik Fehr, av Georg von Rosen. Bröstmålning, kroppen något åt höger, huvudet halvsprofil åt vänster, signerad i h. hörnet G. von Rosen 1896. 71 × 54. (Fig. 21).

Gipsmedaljong av Olof Wallin, pastor primarius. Signerad G. Eriksson 1885. I Kyrksalen. Diam. 50

Porträtt av lekmän. Köpmannen Anders Larsson, porträtt i olja på duk av okänd målare 1577. Denne man, som redan 1576 var chef för kronans kopparmonopol, skänkte en predikstol till Storkyrkan tillika med sitt porträtt. Kyrkan avhände sig båda delarna, men porträttet har efter växlande öden 1912 återbördats till kyrkan. (Se SVERIGES KYRKOR, Stockholm Bd. III, s. 86.)

Fig. 319. Likvagn, av Carl Sporrong 1792.

Leichenwagen, von Carl Sporrong, 1792.

Hearse, by Carl Sporrong, 1792.

Porträtt av okänd civilmilitär person, av okänd mästare. Knästycke, en face något åt hans högra sida, ung man, brett skägglost ansikte med grå peruk, brun, lång (uniforms?) rock, gult, smalt livbälte, vit halsduk, vars ända är instoppad i en av den i bröstet öppna rockens knapphål. Den trekantiga svarta hatten i v. handen, ett spanskrör med svart handtag i den vänstra. Vita kraghandskar, vida skjortärmar synliga i ärmarnas uppknäppta slits vid armlederna. Han står mot en dunkel vägg, där i tavlans nuvarande dåliga tillstånd varken färger eller former kunna urskiljas. Till v. öppnar sig en rektangulär utblick mot mörkgröna träd och solnedgångshimmel. H. 130. B. 106. Möjligen porträtt av stadsarkitekten Eberhard Carlberg, som var fortifikationsofficer, skaparen av den nya Storkyrkan genom ombyggnaden 1738—43. I så fall dock ett ungdomsporträtt. Möjligen av Scheffel (fig. 316).

Vädersolstavlan (fig. 22, 317), oljemålning på trä av okänd mästare, 1535, i snidad brunmålad ram av 1636, av Mäster Valentin snickare. Tavla och ram flera gånger renoverade, bl. a. »förnyades himmelstecknet» år 1635 av Jakob Konterfejare. Tavlan målades i Stockholm på föranstaltande av Olavus Petri och myntmästaren Anders Hansson med anledning av den händelse, som omnämnes i ramens inskrift » — den tjugonde april ungefär ifrån klockan sju till nio på förmiddagen syntes i Stockholm på himmelen sådana tecken» (1535). Tavlans historia är utredd av Nils Östman, som framhäver dess stora betydelse för Stockholms topografiska forskning och bevisar dess, trots vissa förenklingar uppenbara verklighetstrohet. Tavlan har

redan använts som dokument för byggnadshistorien (sid. 282). Ytterligare må påpekas dess stora vikt som den första svenska landskapstavlan i nyare tid.

Tavlan hänger nu, utomordentligt illa belyst, mellan två fönster å nordmuren vid h⁵. Före restaureringen hade den en mera förmånlig plats å muren *i*¹—*i*.

MÖBLER

Mindre kista av ek (fig. 318).

Lockets insida samt kistans yttre äro järnbeslagna samt ornerade med genombrutna blyornament och av s. k. marienglas täckt målning. Troligen ryskt eller polskt arbete, 1600- eller 1700-talet, i persisk stil. En spegel å lockets insida tyder på kistans möjliga användning som toalett-skrin, kanske fältkista för en rysk eller polsk officer. Förvaras i museet och hemförd till Stockholm som krigsbyte av en karolin. L. 57,7. B. 34,7. H. 29,3.

Kassakista av grönmalad järnplåt, svarta beslag. »För kyrkans angelägne handlingar» säger 1828 års inv. »Blåmalad» i 1801 inv. och 1794. Finnes 1752 men icke antecknad 1736. I arkivet. L. 76. B. 45. H. 52.

I arkivet förvaras ock en kista av trä med enkla järnbeslag, ljusgrönt malad. L. 73. Dj. 51. H. 51.

Bord, furu, omålat, skivben kontursågade som två par balusterben. Falsar för låda finnas under skivan, men lådan saknas, omkring 1700. Gåva av förs. nov. 1909. till Nordiska Museet, inv. 114466. H. 114. Skivans L. 149 och B. 186,7.

Stol, kolonnformiga ben med tvärsålar, sits och rygg skinnklädda. 1600-talet, gåva av församlingen nov. 1909 till Nordiska Museet, inv. nr. 114467. H. 89. B. 44. Dj. 40.

Länstol med extra höga ben, för orgelspelaren (?) ryggen svängd, sitsen skinnklädd. 1700-talet. Sitsen B. 59 och Dj. 46. Gåva av församlingen nov. 1909 till Nordiska Museet, inv. 114468.

Stol, björk, svängda framben, enkelt snidad sarg, buktad rygg, sitsen stoppad. H. 99. Sitsens B. 47 och Dj. 43,5. 1700-talet. Gåva av församlingen nov. 1909 till Nordiska Museet, inv. 114469.

Stol, björk, gulbetsad, rottingsits, 1800-talets mitt. Gåva av församlingen nov. 1909 till Nordiska Museet, inv. 114470. H. 82. B. 43,5. Dj. 40.

Länstolar, ett par, mörkbruna, med klädsel av gyllenläder. I koret. Gåva av kyrkvärden Martin Eklund 1922. H. 120. B. (främre) 65,5, (bakre) 55.

Likbår. En enklare dylik är bevarad på kyrkans vind. I äldre tid ha flera funnits, mer eller mindre konstrikt snidade. En bättre »zu grossen Herren liecht-process» anskaffas 1689 för 40 d. (ver. 237). Icke bevarad.

Likvagn (fig. 319), förfärdigad 1792 av vagnmakaren Carl Sporrang. Kyrkorådet hade 1790 beslutat att, då »hederliga och mera förmögna sterbhus» hellre använde andra församlingars, såsom Katarinas, likvagnar, så borde Storkyrkans »urmodiga» ersättas med en ny. Den äldre var förfärdigad 1773 av Georg Lindman. Av uppvisade dessiner valde man »den som hade de nymodiga fjädrarna» och skulle beklädnaden både på taket och till gardinerna bliva av silkessammet.

Fig. 320. Bibel, 1656.

Die Bibel, gedruckt bei Ignatius Meurer, um 1656.

Bible, printed by Ignatius Meurer, about 1656.

Kyrkan hade en fattigbössa vid Packhuset med tavla däröver, innehållande inskription eller målning. Dylig omtalas i räk. 1779. Måhända en av de bössor som 1773 målades berlinerblå med gula kanter, över den ena en vit sedel med svarta bokstäver. Icke bevarad.

Straffstock. En dylig fanns vid kyrkomuren på kyrkogården och beslogs 1688 med nya gångjärn (ver. 70). Icke bevarad.

Större lykta av bleckplåt, enligt tradition för avgivande av eldsignaler från Storkyrkotornet. 1700-talet. Hänger med nu inlett elektriskt ljus i museet. H. 98.

Stämpel. En »pitscherstämpel» av stål anskaffades 1699 (ver. 30) av pitscherstickaren Carl Mörn. Icke bevarad. Den nu i bruk varande stämpeln med bild av kyrkan från öster är tillverkad efter 1743.

I kyrkans boksamling märkas följande: Psalterium rituale Upsalense, ett i 9

STÄMPEL

BÖCKER

exemplar bekant psaltartryck, från Bartholomeus Gothans officin i Stockholm omkring 1487, vari psalmerna äro indelade efter veckodagarna och deras olika gudstjänsttider samt åtföljda av till vederbörande altartjänst hörande hymner o. s. v. Bunden i läderpressat band med enkla mässingsspännen av Bartholmäus ligator (bokbindare), verksam i Uppsala omkring 1517. Defekt.¹ Från incunabel-tiden stammar ett annat helt läderband, som senare använts till bindning av en handbok, numera saknande titelblad.

Biblia — på svenska — Stockholm 1618. I väl bibehållet läderband med guldpresning och mässingsbeslag, överensstämmande med dem på samma bibelupplagas band i Kungsholms kyrkas ägo (SVERIGES KYRKOR, Stockholm, Bd III, s. 112, fig. 79), förmodligen utfört av bokbindaren Bengt Höök. På titelbladet: Hustru Karin Matz Erichsonns fordom stadens Byggemesteres efterlefverscha testamenterar dänne Biblia till Stockholms Stadz. Kyrkio dänn 25 Sve: Anno 1675.

Biblia — på svenska — Stockholm 1655. Träpärmarna klädda med svart tyg; hörnbeslag i form av springande heraldiska lejon i genombruten relief, mitt på båda pärmarna en ängel med svärd inom en oval bladkrans. Knäppen defekta. På titelgravvyrens revers: Denna Bibel är Gudz försambling i S. Nicolai Kyrkia her uthi Stockholm til Nyährsgåfwa förährat åhr 1656 aff Ignatio Meurero Typogr. — Denne Meurer har tryckt bibelupplagan (fig. 320).

Kröningsbibeln. En bibel tryckt i Stockholm 1843, bunden i blått och gult läder med silverspännen, skänktes vid Oskar II:s kröning i maj 1873 av konungen; dennes namnteckning och andra inskriptioner av intresse före titelbladet. Bandet signerat »Bunden hos C. M. Andersson, Stockholm. Arbetet utfördt av G. F. Possman».

¹ Jfr ISAK COLLIJN, Bibliografiska miscellanea XIV, Kyrkohistorisk Årsskrift 1912. I Storkyrkans psalterium är av kyrkonotarien å pärmens insida inskriven historisk upplysning om boken enligt meddelande av riksbibliotekarien Collijn.

L. KLOCKOR OCH URVERK.

Det nuvarande tornuret, vars svarta tavlor med gyllene visare och siffror synas å tornets alla fyra murkrön, är förfärdigat av G. W. Lindroth, Stockholm.

I liknande form och plats har tornur funnits sedan Carlbergs ombyggnad. 1740 erhöll klensmeden Håkan Fårsman förskott å materialier till tornuret, som han skulle förfärdiga (räk. fol. 599). Även förut fanns ett tornur.¹

Det äldsta kända urverket omtalas av flera källor såsom stammande från Sten Stures tid,² 1470, och gjort på riksföreståndarens egen bekostnad.³ Om dess utseende lämnas någon upplysning genom det kontrakt, klensmeden Gillius von der Platz 1602 undertecknade angående nytt urverk. Det visar sig, att man önskade den yttre utstyrseln lika den förutvarande, och vi kunna alltså ha rätt att ur orden i det här avtryckta aktstycket läsa en skildring av Sten Stures säjareverk:

»Wy Borghmästare och Rådih i Stockholm göre her medh künogt och vitterligit, at wy öffwer ens warridt haffie. Mädh Erligh M: Gillis vonder pladtz klensmedh och borger her i Stadhin i så mötte at han skall göra uthy Stadhzens stora kiörkia it nyt gått och ostraffilit Uhrwerke, mädh these Efter nr: konster och besindigheter. först skhall uhrwerkidt i sigh sielfft wara warrochtickt och ostraffligit så atht thet skall sllå bådhe hel tima och hallff. och medh thz som hell tima drifver schole och 2 quinser utaff trä giordhe ränne tilhopa och slå fülle timan i kyrkiann lika medh denn som uthe på tornet hänger. Item skall och et mannehüfwudh göras utaff trä, utan på wärket såsom till förendhe warridt haffver at hwar gångh oron wender sigh tha scholle ögonen i huffwudh wändhe sigh medh. Så och hwar rese klockan sine fülle tima slår skall tungün gåå både uth och in i münnen på samma hüfwüdth, in till thes kläckan sin fülle tima uth slagitt haffver. Sammaledhes skall och samma wärke såledhes warra giordt at man kan see männe tunnigell upå hwad männan lider bådhe ny och nedhan. Hene dagztal, helge dager festa mobilia och imobilia; hwilkedt skall afmålats och skrifwas upå Enn rundtafwla som och aff för:^{de} uhrwerk drifwass skall, hwilkenn skall blifwe stellt uthan för säyaren i kiökian såsom af äldher på thz gamble uhrverket warridt haffwer:s.⁴

Häraw framgår, att den stora astronomiska tavlan med sina gumsar och ögonrullande

¹ Jfr E. SIDENBLADH, Urmakare i Sverige under äldre tider. Sthlm, 1918, s. 111. Se Storkyrkans räk. 1660.

² PALMSKÖLD 262, p. 261.

³ RYDLING f. 18.

⁴ Avskrift av kontrakt i Ra, Stockholms stads acta. Jfr SIDENBLADH.

25. Sveriges kyrkor. Stockholm II.

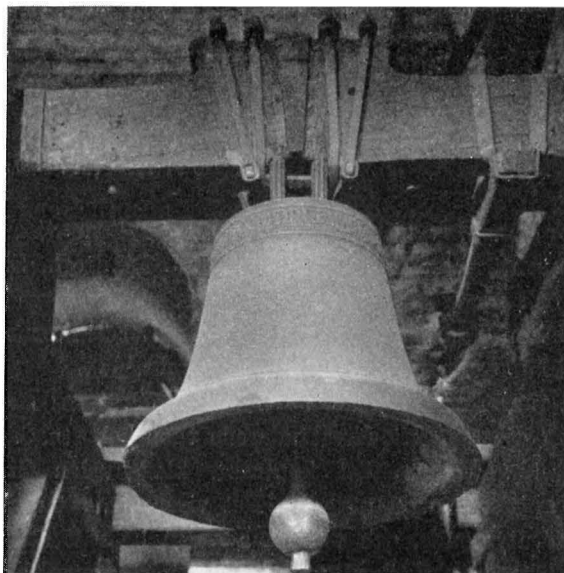

Fig. 321. Prästklockan.

Mittelalterliche Glocke,
»die Priesterglocke».Medieval bell, »clergymen's
bell».

huvud befanns inuti kyrkan, men verket var kombinerat med ett slagverk på tornet — troligen det som synes under en huv på spirans sida, fig. 155. Det är icke troligt att en yttre urtavla fanns. Var satt då den inre? Man erinre sig det gotiska konsturets plats i Lunds domkyrka, i västra fonden av norra sidoskeppet, och finner att verkligen icke någon annan än just motsvarande plats i Storkyrkan lämpat sig till att mottaga urverket, nämligen norra inre sidoskeppet. Betänka vi kyrkans utseende 1470 fanns nämligen här en hel mur, lämplig att mottaga den stora tavlan. Då norra tornkapellet något senare byggdes ut, måste verket emellertid byta plats och nu kan man gissa på yttre norra sidoskeppet, där det i västra fondmuren (i^4 — i^5) finnes en avsats, bred nog att tjäna till läge för urverket och där även finnes spår av en ursprunglig muröppning, varigenom kommunikation kunnat ske mellan stora verket och slagverket i tornet. Båda dessa förmodanden stå dock på lös grund, när vi icke känna urverkets mått.

RING-
KLOCKOR

Ringklockorna anföras här i ordning efter ålder, i den mån denna låtit bestämma sig.

Prästklockan, liten medeltidsklocka. Inskrift i minuskler runt halsen på lågtyska:

· help · Got des 3f · begine · dat · pdenen · guden · ende · mote winne = hjälp Gud att det jag börjat må till sist (?) en lycklig ända få.

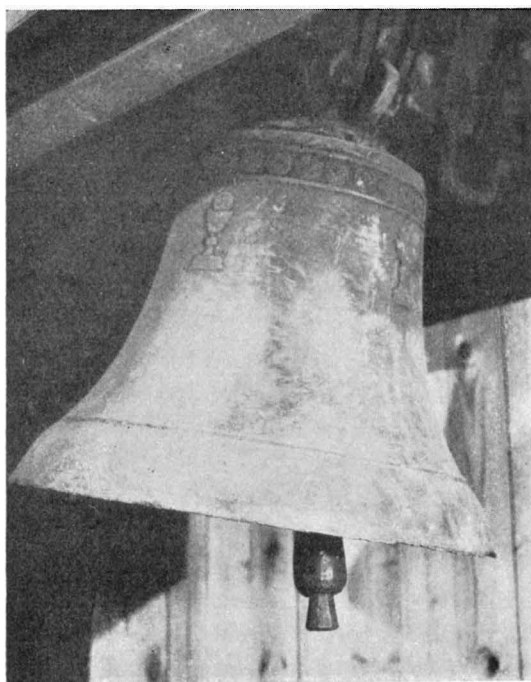

Fig. 322. Signalklockan, ursprungligen Helga Lekamens Gilles primklocka, 1516.

Glocke ursprünglich der Gilde des Leichnams Christi gehörig, 1516. Bell founded 1516 for the Corpus Christi fraternity.

Å kroppen ett klockgjutarmärke, V med däri inskrivet latinskt kors. På hjässan fyra kors.¹ Det är samma klocka som av Grundel kallas Vård- eller Vål-klockan. Den har varit, och är ännu inrättad att ringas av en person, användes enligt inv. 1684—89 till daglig ringning. (Fig. 321).

H. 92. B. 92. Kläppen 97.

Timklockan, hänger i tornets lanternin, förbunden med urverket för timslagen. Troligen densamma som enligt Inv. 1684—89 sitter utanpå tornet, »som segerverks-hammaren uppå slår». Utan inskrift, ålder okänd av medeltida typ. Kläpp saknas nu, men bygel för kläpp finnes. Klockan hänger i tornlanterninen, en i förbindelse med urverket stående hammare slår timslaget på klockans brädd. H. omkring 85. B. omkring 100.

Helga Lekamens Gilles primklocka nu mera kallad Signalklockan, liten medeltida typ, gjuten 1516 av okänd klockgjutare på Södermalm i Stockholm.

¹ Kors på en ringklocka från 1228 har av H. HILDEBRAND i Sveriges Medeltid I, 502 avbildats med underskrift »Klockgjutaremärke». De böra dock naturligast uppfattas som tecken på klockans natur av ett genom invigning eller endast genom sin funktion helgat föremål.

På halsen en fris av små medaljonger med bladörnerade latinska kors (oblater ?) På kroppen enkel relief av en kalk, medeltida typ, med däröver synlig oblat, upprepad i alla fyra väderstrecken. H. 59. B. 59. Kläppen 57 (fig. 322).

Klockan hänger i tornet invid elektriska ringningsapparaten och är genom lina förbunden med tornets nedre våning, varifrån signal gives då ringning skall börja. Hade samma funktion enl. Inv. 1684—89; »vulgo Pinckan vocabur» säger Grundel.¹ Klockans dekorerings överensstämmer med Helga Lekamens gilletts symbol, i den enklare form detta äger i en teckning på omslaget av det 3:e bevarade häftet av gilletts räkenskaper, beskriven av COLLJN, Handlingar rörande Helga Lekamens gille II—IV, s. XII. Därav kan slutas, att klockan tillhört gillet. Det är bekant, att gillet självt ägde en klocka, dess primklocka, däruti dagligen ringdes av Storkyrkans klockare som därför uppbar årlig lön av gillet. Gillets primklocka blev omgjuten år 1516, enligt utförlig redogörelse i samma räkenskapshäfte, vars omslag bär den nyss omtalade teckningen.²

Söndagsklockan. Gjuten, med rik och vårdad ornering, av Jurgen Putensen och Henrik von Dam. Å halsen en fris med rankor, lejon och hermer. Därunder ett inskrift-bälte: REGNI · GVBERNATORE · ILLVSTRIS · PRINC · REGNANTE · SERENIS · REGE · GLORIA IN EXCELSIS DEO. Därunder en fris av draperier med frukter och fåglar, indelad av hermer infattade i beslagsornamentik. På kroppen en sköld av 1400-tals typ med Sten Stures tre sjöblad. Däröver en kunglig krona. Under skölden fortsätter inskriften: STENONE · STVRE · PRIMO · FVSA · EST · HÆC · CAMPANA · ANNO · PNI · 1493 (icke 98!). = Ära vare Gud i höjden Härlighetens Konung. Under den vidtberömde rikets föreständares Sten Sture I:s regering göts första gången denna klocka 1493. På kroppens andra sida svenska riksvapnet samt inskriften: GVSTAVO · ADOLPHO · SVEC · GOTH · VANDAL · REGE · MAG · DVCI FINL · CAREL · ETC. REFVSA ANNO 1631. = under det att Gustav Adolf var konung över svear, göter och vandaler samt storfurste över Finland, Karelen m. m. blev hon omgjuten år 1631. Inskrift på brädden: GVBERNATORE · V PLAVO DN · IOHANNE · DE · LA · GARDIE · LIB · BAR · DE · EKHOLM · ETC · COS'S · D · OLAO · BVRE · DE · BOO · ERICO · GEET · DE · SVISTAD · ET · IOHANNE · NICOLAI · PASTORE · IACOBO · BVRE · SEBRAZYNTO · M · IVRGEN · PVTENSEN · M · HINRICH · VAN · DAM · ME · FECIT · ANNO · 1631. = Då herr Johannes De la Gardie, friherre till Ekholm etc. var landshövding i Upland, då herr Olavus Bure av Boo,³ Erik Geet till Svistad och Hans Nilsson voro borgmästare och då Jakob Bure Sebrasynthius var pastor, gjorde mig mästare

¹ Jfr de BRUN, Kort beskrivning över Storkyrkan, S:t Eriks årsbok 1914, s. 142.

² COLLJN, anf. arb. s. 55.

³ Med. dr Olaus Buræus, Gustav II Adolfs livläkare, från 1621 borgmästare i Stockholm och nobiliserad, synes här antagit sin hustrus namn, Elisabeth Bagge av Boo. Jfr Stockholms Rådhus och Råd, II, 31.

Fig. 323. Söndagsklockan, gjuten 1631.

Die Sonntagsglocke, 1631.

The Sunday-bell, 1631.

Jurgen Putensen¹ och mästare Hinrich van Dam år 1631. H. 173. B. 164. Kläppar, två 121 och 130. »Uppå denna klockan ringa 6 personer med strengiar», säger Inv. 1684—89 (fig. 323).

Stora klockan, gjuten 1638 av Jurgen Putensen,² troligen förökad omgjutning av en 1615 upphissad klocka.³ Ovanligt rikt, konstnärligt prydd. Runt halsen en fris av passionsframställningar i låg relief: Nattvarden, Fotatvagningen, Kristus i Getsemane, Kristus förd mellan två soldater, Golgata, Nedtagningen från korset, Gravläggningsen, Kvinnorna vid graven, Uppståndelsen. En ytterligare fris av nedåt-

¹ Om Putensen eller Putenius, en mycket anlitad gjutare i Stockholm, från vars verkstad klockor bevarats med årtal från 1631 till 1656, se MATS ÅSMARK, Jurgen Putensens klockor, Stockholms Tidningen 18/7, 1918 samt samme förf. Dalarnas kyrkklockor, Sthlm 1924, passim.

² Icke »Pastenus» såsom KIELLMAN-GÖRANSON, Kort beskrivning över Storkyrkan, uppgiver.

³ DE BRUN, Kort beskrivning, s. 143.

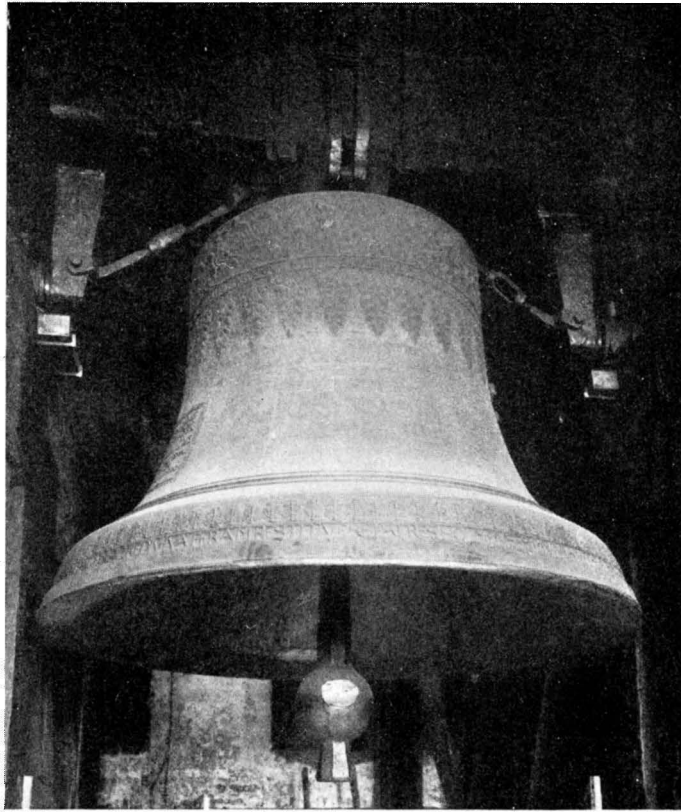

Fig. 324. Stora klockan, gjuten 1638 av Jürgen Putensen.

Die Grossglocke, 1638 gegossen von Jürgen Putensen. The big bell, cast 1638 by Jürgen Putensen.

hängande festonger, druvor, blad och granatäpplen med fåglar skiljas från figurfrisen genom följande inskrift: ANNO DOMINI · 1638 · AGITE · CANTEMVSIEHOVÆ · CLANGAMVS RVPISALVTIS NOSTRÆ EAMVS ANTE FACIEM EIVS GRATIARUM ACTIONE · CVM PSALMIS CLANGAMVS EI · PS · XCV · CVM citat ur Davids psaltare. På kroppens östra sida under korsnedtagningsreliefen en ryttarbild i hög relief av Gustav II Adolf. Däröver en båge av nedåtriktade akantusblad och inskrift: MORITUR REX GUSTAVUS ANNO · 1632 · DIE 6. NOV. SEPULTUS EST ANNO 1634 · DIE 22. IUNII = Kung Gustavus dör 1632 d. 6 november. Begraves 1634 d. 22 juni.

Under Gustav Adolfs-bilden ett inskriftsfält:

CONCVLES (= borgmästare) IÖNS HINDERSON · MATHIAS TROST · IACOB GRVNDEL · PETRYS GAVELIVS · D: SENATORES (= rådmän) · MEGGERT

Fig. 325. Detalj av stora klockan.

Detail der Glocke Fig. 324.

Detail of the bell fig. 324.

MATZSON · IOHAN · WESTERM: H · S · ANDERS HINDERSON · IACOB BARK-
 MAN · HINDRICH KARKMAN (felskrift för Barkman) · KNVT HINDERSON ·
 MICHEL ABRAHAMSON · ANDERS HINDERS · BOI · HANS HANSON · ARF-
 VIDH DAVIDSON · IOHAN PERSON · WELLAM LEHVSEN · OLOF LARSON ·
 MANS MANSON · ANDERS IÖN · SON.

På kroppens vänstra sida rektangulärt inskriptionsfält:

MAG: IACOBVS IOH: ANG: BVRE, PRIMARIVS PASTOR · ET PRÆSES CON-
 SISTORII STOCKHOLMENSIS PETRVS GAVELIVS · V · I · D IACOBVS BARKM.

ANDREAS LAVREE: INSPECTOR ET CVRATORES TEMPLI HVIVS CATHEDRALIS STOCH: M: GEORGIUS PVTENIUS CIVIS STOCH: MEFECIT. = Magister Jakob Johannes Angermannus (d. v. s. ångermanlänning) Bure (även kallad Zebrosynthius, jfr s. 100), pastor primarius och Stockholms konsistoriums ordförande, Petrus Gavelius, Juris utriusque Doctor, Jacob Barkman, Andreas Laurentsson, föreståndare och kyrkvårdar för denna Stockholms domkyrka; mästare Jurgen Putensen, borgare i Stockholm, gjorde mig.

Ovan inskriptionen en medaljong med bröstbild av Kristus som smärtornas man, med gissel och ris. Nedanför inskriptionen en medaljong med S. Göran till häst i galopp t. h. genomborrande draken med stöt av lansens, fritt förd i högra handen.

Inskrift å brädden under en fris av uppåtstående akantusblad:

CONDOLUI REGNI PATRIO DUM MAXIMUS HEROS. GUSTAVUS NIGRA CONTEGERETUR HUMO. UT DISRUPTA DEDI DIRI PRÆSAGIA BELLI, O! UTINAM PACEM SIC REDIVIVA FERAM: RESTITUËRE PATRES HOLMENSES MUNIA VITÆ FORMAN PUTENIA SED MIHI DANTE MANU. = Då den store hjälten skall betäckas av den svarta mulden, sörjde jag med fäderneslandet så, att jag, brusten, profeterade det hemska kriget. O, att jag, nu åter väckt till liv, måtte medföra fred. Stockholms stads fäder återgävo mig livet, men det var Putenius hand som gav mig min form.

Byglarna dekorerade med maskaroner. Denna klocka sattes fordom, enl. Inv. 1684—89 i rörelse av »12 pärsoner med strengiar». H. 180. B. 200. Kläppen 179. Vikt 37 skeppund, 18 lispund, 5 marker (enligt DE BRUN, Kort beskrivning, s. 143) (fig. 324, 325).

Vardags- eller Böneklockan, gjuten av Jacob Birman 1693. På halsen en fris av blad med akantusrankor och vin med nakna barn muciserande på luta, horn, herdepipa, klockor. Därunder ett inskriftbälte:

LAVDATE · DEVM · DE · SANCTITATE · EIVS · LAVDATE · EVM · TYMPANO · LAVDATE; EUM CYMBALIS · SONORIS LAVDATE EUM · SISTRIS PSAL. = Davids psaltare 150 v. 1, 4, 5. På kroppens vänstra sida ett stort inskriftfält: CUM DOLET VLRICAM REX CAROLUS ELEONORAM NON POTUI REGI CONDOLUISSE MEO · NAM DISCRUPTA CITÆ FUERAM PRÆNUNTIA MORTIS · ET TRISTE ANGURIUM MUTA SILENSQUE DEDI · CUM TEGITUR BUSTO REGINA BEATA REFUNDOR · CURATOR PASTOR DOCTOR ISERUS ERAT. = Då kung Karl sörjer Ulrika Eleonora, kunde jag icke sörja med min konung, ty jag brast (dessförinnan), det var som ett förebud till det plötsliga dödsfallet, stum och tyst var jag som en sorgens spådom. Då den saliga drottningen täckes av graven, gjutes jag på nytt genom kyrkoherden doktor Isers försorg.

På kroppens östra sida ett mindre inskriftfält, i vars övre högra hörn en lutaspelande putto: AUSPICIO SERENISS: REGIS CAROLI XI CURA DOCTORIS MATTLÆ ISERII PRIMARII IN HAC URBE PASTORIS CONSISTORIIQ PRÆSIDIS

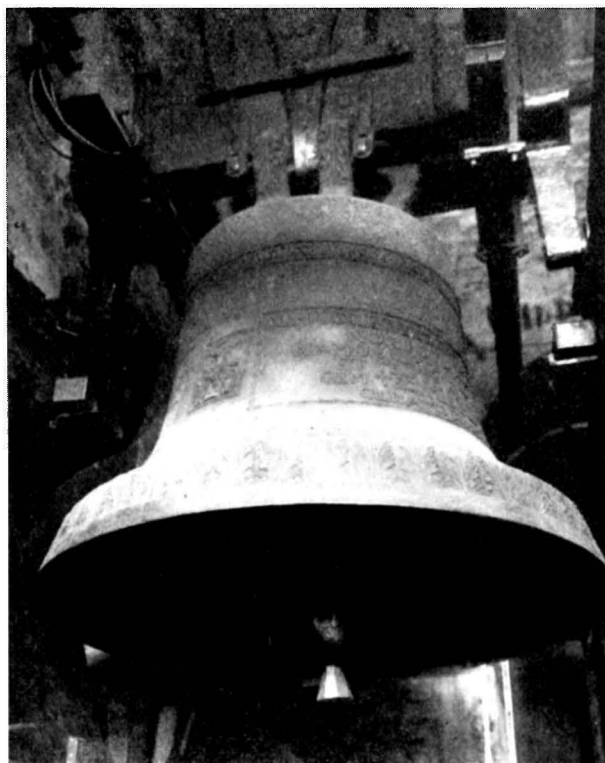

Fig. 326. Vardags- eller böneklockan, gjuten 1693 av Jacob Birman.

Alltags-oder Gebetsglocke, gegossen 1693 von Jakob Birman. Prayer-bell, cast 1693 by Jakob Birman.

ET JUSTITLÆ CONSVLIS · MICHAELIS TÖRNE AC INSP: ANDREÆ IOHANISON SENATORIS URBANI UT ET ÆDILIUM ROLADI ENÆSONII ATQ IOHANNIS ROSSELI HOC ÆS CAMPANUM IN GLORIAM DEI, DECVS ATQ. USUM ECCLESIE CATHEPRALIS HOLMENSIS DE NOVO FVSVM EST. ANNO CHRISTI 1693 MENSE NOVEMBRI. = Under den nådigste konung Karl XI:s beskydd och genom doktor Mathias Isers försorg, pastor primarius i denna stad och ordförande i konsistorium, av justitieborgmästaren Michael Törne, kyrkans föreståndare rådmannen Anders Johanson och kyrkvårdarna Roland Enæsonius(?) och Johannes Rosselius göts denna klockmalm på nytt Gud till ära och denna Stockholms domkyrka till prydnad och gagn. Härunder en oval med inskrift ME FECIT IACOBUS BIRMAN ANNO 1693.

Mellan inskriftfälten en relief: Den korsfäste med Maria och Johannes. H. 150. B. 150. Kläppen 132, »som om morgon och afton dageligen ringes med — — 3 personer» (fig. 326, 327).

HJORD · OCH · HÖR · DET · ORD · SOM · KAN · DITT · HJÄRTA · NÄRA +
FÖRSAMLENS · FOLK · DÄR · FRIDENS · TOLK · FÖRKUNNAR · JESU · LÄRA.

Inskrift å brädden: TILL · ERSÄTTNING · FÖR · DEN · ÅR · 1498 · GJUTNA ·
OCH · ÅR · 1631 · OMGJUTNA · MELLANKLOCKAN · SOM · SPRÄCKTES ·
ÅR · 1919 · GÖTS · OCH · UPPSATTES · ÅR · 1921. + DENNA KLOCKA ·
VILKEN · SÅSOM · ETT · ÄREMINNE · ÅT · SVERIGES · ÅR · 1920 · BORT-
GÅNGNA · ÄDLA · KRONPRINSESSA · SKALL · KALLAS · MARGARETA-
KLOCKAN. H. 134. B. 132. Kläppen 139.

SAMMANFATTNING AV STORKYRKANS KONSTHISTORIA

PERIODERNA I—VII: DEN GOTISKA KYRKANS ARKITEKTUR OCH INREDNING. MITTEN AV 1200-TALET TILL BÖRJAN AV 1600-TALET

Period I (Omkr. 1250): I den omkr. 1250 med stadsrättigheter privilegierade orten Stockholm uppfördes under Birger Jarls riksföreståndareskap en stadskyrka av obekant utseende, sannolikt belägen på den nuvarandes plats strax invid ortens torg.¹ Kyrkan nämnes i handlingar första gången 1279 (jfr period II). Denna kyrka blev sedermera under nära fyra århundraden stadens enda församlingskyrka och ansågs också senare som dess huvudkyrka. På grund av sitt läge intill Kungl. Slottet blev den dessutom ofta skådeplatsen för statliga och kungliga ceremonier. På grund därav är Storkyrkans församlingshistoria av ovanligt stort allmänt intresse och har därför

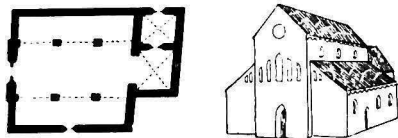

Fig. 328 A.

behandlats utförligare, än vad annars är brukligt inom verket SVERIGES KYRKOR. I följande konsthistoriska översikt refereras dock icke församlingshistorien, med undantag av enstaka data, vilka äro grundläggande för konsthistorien.

Period II (1306 fig. 328 A samt fig. 110):

En invigning, som enligt uppgift ägt rum 1306, avsåg möjligen en nybyggnad lik rekonstruktionsskissen, varest dock korets och sakristians former ävensom bågfrisen äro hypotetiska. Portaler torde ha funnits såväl å syd- som västfasaden. Sannolikt voro både dessa och fönstren spetsbågiga. Innetaket var förmodligen av trä. Om rekonstruktionen är riktig, torde alltså kyrkan jämförd med den ungefär samtidigt tillkomna franciskanerkyrkan på Riddarholmen² ha varit en tämligen oansenlig anläggning. Liksom själva rekonstruktionen är också dateringen hypotetisk. De få rester av denna kyrka, vilka äro dolda i den nuvarande byggnadskroppen, tillåta också en tidigare datering, möjligen kan den ryckas tillbaka till mitten av 1200-talet.

Period III (omkr. 1340. Fig. 328 B samt 111—117): Dels genom ombyggnad av södra sidoskeppet, dels genom tillbyggnad skapas ett kvadratisk kapell, täckt av fyra kryssvalv omkring en mittpelare och helgat åt Vår Fru. Sannolikt var detta en kunglig stiftelse. Planen erinrar om den samtidiga gotländska byggnadskonsten, där

¹ ADOLF SCHÜCK, *Det svenska stadsväsendets uppkomst och första utveckling*. Uppsala 1926, s. 266.

² SVERIGES KYRKOR, Stockholm Bd. II Riddarholmskyrkan, utarb. av MARTIN OLSSON, Sthlm 1927.

ungefär kvadratiska rum med mittstöd äro typiska företeelser både i världslig och kyrklig arkitektur. För Storkyrkans vidare utveckling är kapellet av stor betydelse bl. a. genom sin välvning, vilken blev förebildlig för hela kyrkan. Vårfrukorets omedelbara inverkan på kyrkans utseende berör emellertid det yttre, och består i dess de-

ciderade södervändning. Denna åstadkommes icke blott därigenom, att två ingångar anbringas åt söder, utan sydfasaden betonas ytterligare genom flera gavlar, nästan lika höga som kyrkans ursprungliga västfasad. Framför Vårfrukapellet utbredde sig även kyrkogården, vilken sannolikt hade en utgång i sydvästra hörnet, vilken ledde fram till Stortorget, stadens centrum, och som alltså måste betraktas som kyrkogårdens huvudport. Det är av intresse, att denna för den baltisk-nordiska medeltiden så typiska södervändning, tydligast märkbar på de talrika förhallar, vilka tillbyggas å sydfasaden av svenska landskyrkor, nu uppträder samtidigt å tre konsthistoriskt så viktiga orter som Stockholm, Lübeck och Visby. Visby domkyrkas sydkapell och Briefkapellet vid S. Marien i Lübeck äro också ur andra synpunkter motstycken till Vårfrukapellet. Valvmålningar äro här bibehållna, om än hårt restaurerade (fig. 116, 117). Indelningen med särskild pointering av kappornas mittlinje är synnerligen vanlig på Gotland och i mellersta Sverige alltifrån 1200-talets slut intill mitten av 1400-talet. Rankformen i mittlinjerna är av den egendomligt svenska art, som ännu under 1300-talet bibehåller de under 1100-talet från den lombardiska konsten upptagna formerna. Det sydöstra valvet, vars 43 i medaljonger infattade bröstbilder torde framställa Kristi genealogi enligt Mattheus, är med sin något dunklare färg och genom avsaknaden av den nämnda dekoreringsen i kappornas mittlinje av en mera kontinental karaktär.

Period IV (fig. 328 C. Senare hälften av 1300-talet): Ytterligare kapellstiftelser (fig. 118—122). Ett åt S. Andreas helgat kapell tillbygges på nordsidan före 1361 och följes senare av två, omedelbart väster därom belägna, S. Henriks och S. Christoffers, det senare kanske tillkommet först i början av 1400-talet. Märk, huru den nord-sydliga riktningen ytterligare betonades genom dessa tillbyggnader. Då besökaren inträdde genom syddörren, drogs hans blick genom arkaderna till kapellen i norr. Om existensen av en väst-östlig längdutsträckning — fram mot huvudaltaret — blev besökaren medveten, först då han beträtt mittskeppet.

Period V. (Fig. 328 D. Början av 1400-talet): En östlig förlängning samt välv-

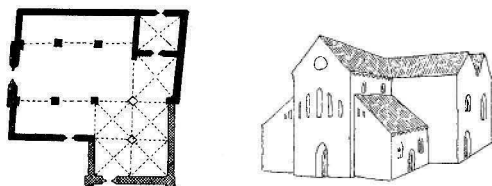

Fig. 328 B.

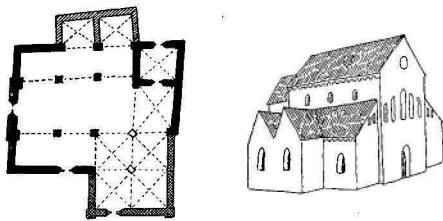

Fig. 328 C.

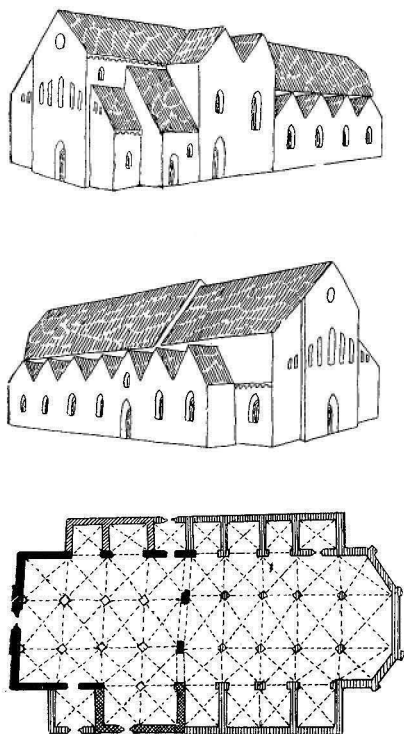

Fig. 328 D.

travéer med ostfasaden bruten i $\frac{5}{8}$ och med kapellrader utefter största delen av långsidorna. Kapellens sadeltak voro, som redan under period IV, byggda i rät vinkel mot kyrkans huvudriktning. Huvudtakets norra sida var, som synes av murbruksspår på det senare tillbyggda tornet (Pl. XIII), byggt i ett enda fall, vilket står i samband med ombyggnaden av norra pelarraden. På södra sidan bibehölls däremot den gamla takkonturen från det basilikala skedet; åtminstone var detta fallet i de två travéerna närmast tornet. Korskrankets västra del befann sig i höjd med fjärde pelarparet från väster räknat, och koret torde ha omfattat de fyra öster därom belägna mittskeppskvadraterna. Den östligaste, polygona travéen bildade en koromgång med altarestiftelser. Namnen på de flesta altaren i kyrkan framgå av fig. 157, där även under 1400-talet företagna titelförändringar och nya stiftelser angivits.

Period VI. (Avb. 328 E): Ett västtorn, inrett för försvarsändamål, samt till detta anslutande Själakoret och S. Anne kor, omkr. 1420--1450.

Omkr. 1420 uppfördes tornet, i sina övre delar ornerat med en rad blindnischer,

¹ På huvudplanen, pl. I är vapenhuset framställt som den äldsta tillbyggnaden, på planskissen fig. 328 D, 123 såsom tillhörande period VI.

ning av hela kyrkorummet. Detta stora byggnadsföretag tycks åtminstone till en del bero på inflytande från unionsdrottningen Margareta. Genom en tillbyggnad av fem travéer i öster blir kyrkan mer än fördubblad, som synes av fig. 123. Huruvida en väster om Vårfrukoret belägen mindre förhall uppfördes under denna eller under en tidigare period, är ovisst; sannolikt skedde det nu.¹ I det nya området äro sidokapell från början intagna i planen. I fråga om välvning får man antaga, att Vårfrukorets redan för handen varande valv tagits till förebild för mittskeppets, och att de äldre små kapellens valv (S. Andreas och S. Henriks) likasom den förmodade gamla sakristians tjänat som mönster för välvningen av sidoskeppen och de nya sidokapellen. I sammanhang med detta företogs en ombyggnad av norra pelarraden i kyrkans västra hälft. Därvid uppstodo egendomliga snedheter i planen, vilka delvis bero därpå, att man var tvungen anpassa sig efter redan färdiga delar av valvsystemet, delvis därpå att öst- och västgavlarna från början fått en sned riktning, sannolikt emedan de måst rätta sig efter här framdragna trafikleder. Kyrkan är alltså nu en treskeppig hall om nio

dels i form av små, tätt placerade spetsbågefönster, dels i form av cirkular och trepass. Murkrönet var krenelerat, i de fyra hörnen antagligen högre toureller. Tourellernas väggar pryddes av rektangulära blindnischer. Det är ovisst, huruvida tornet avslutades av en träspira; möjligen liknade tornkrönet vissa i nordtyska städer bibehållna porttorn, t. ex. Königsberg in der Neumarkt.¹ Invändigt var tornet avdelat av bjälklag, möjligen var den nedre avdelningen välvd. I fig. 123 är tornet antytt, dock är intet försök gjort att rekonstruera dess avslutning (jmf. ock fig. 144). Kort därpå (1420-talet) uppfördes söder om tornet och stött mot detta ett kapell, Själakoret, och ännu något senare utfylldes området i öster mellan Själakoret och förhallen genom en annan kapellanläggning, S. Anne kor. Möjligen har ett broderi med framställning av S. Anna, som varit besättning till en mässhake, tillhört Annakorets äldsta bestånd av textilier (fig. 253).

Period VII. (Fig. 328 F. 1468—ca 1496): Kyrkan omgestaltas till en femskeppig hall, valven höjas. Detta det största byggnadsföretaget i Storkyrkans historia ägde rum under Sten Sture d. ä:s tid. Om kyrkan under den fjärde byggnadsperioden fördubblades på längden, så kan man nu säga, att den i fråga om höjden blev dubbelt ansevärdare. Kapellens mellanväggar revos, på några undantag när, varigenom kapellraderna förvandlades till yttre sidoskepp. Samtliga valv — utom Vårfrukorets — höjdes, varjämte tornet i motsvarande grad byggdes högre. En västportal² öppnades, varjämte västfasaden ytterligare betonades genom en symmetrisk kapellanläggning, i motsats till de föregående periodernas böjelse för södervändning. Av dessa

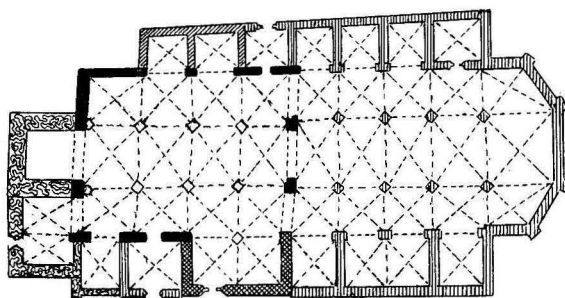
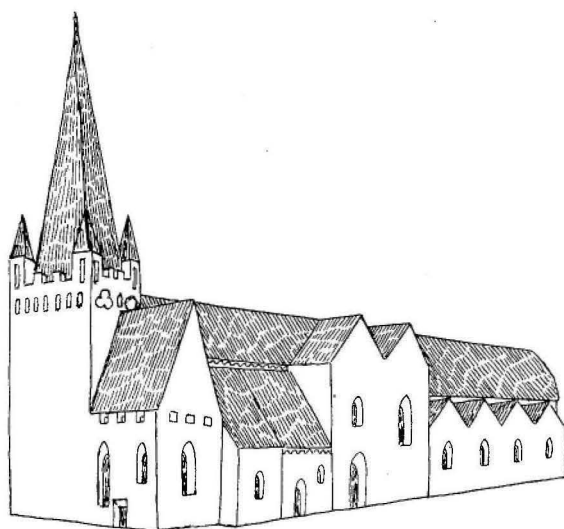

Fig. 328 E.

¹ Jmf. ROOSVAL, *Den Baltiska Nordens kyrkor*, Uppsala 1924, s. 173.

² Bjälkhål för en skyttegång äro iakttagna på nordsidan, vilket tyder på, att tornets ursprungliga portal var belägen i norr.

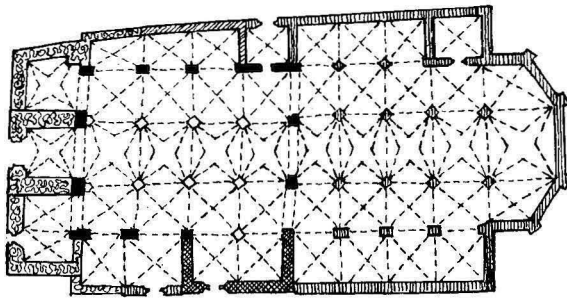
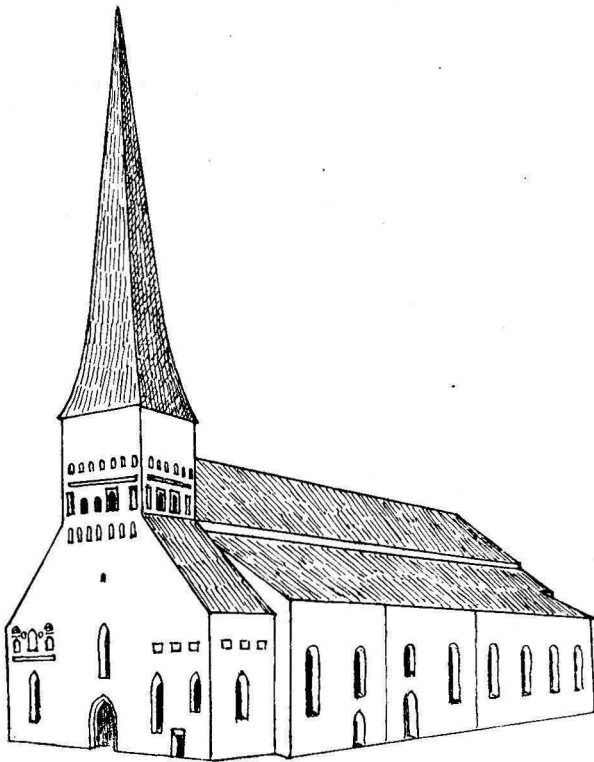

Fig. 328 F.

båda kapell är det norra den enda nybyggnaden under denna period, »Tiotusen jungfrurs och elvatusen riddares kapell»; tornets nya västportal är tillkommen på privat initiativ. Överallt eljest finner man icke endast byggnadsverksamheten, utan även själva initiativen samlade på en hand, nämligen rådets. Rådet åtnjuter kraftigt bistånd från riksföreståndaren Sten Stures sida, och det förstärker även att förena enskilda kapellstiftares estetiska intressen och offervillighet med sina egna avsikter, varigenom det lyckas fullborda det stora byggnadsföretaget. Planen är i huvudsak densamma som ca 1400. Det nytillkomna är femskeppigheten, de stora rundbågiga fönstren och de högre valven, med två ord: Utrymme och ljus. I sin rums- och ljusverkan gjorde kyrkan, i synnerhet före den moderna restaureringen, då valv och pelare ännu hade den vita putsen kvar, intryck av en medeltida holländsk kyrka. Sammanställas dessa drag med det faktum, att den man, som i första hand tycks ha stått för byggnadsverksamheten, kyrkovärden RENGHOLT LEHUSEN, var av nederländsk härkomst, måste man antaga ett nederländskt inflytande på byggnaden. Ett sådant var under 1400-

talets senare del och början av 1500-talet överhuvud icke främmande för konsten i den Baltiska Norden. Men den holländska karaktären fanns endast i det inre, det yttre bar en traditionell svensk prägel. Strävpelare saknades, men ersattes av höga tryckmurar ovan valven och ett av dessa buret, högryggtak, men allt detta kännetecknade redan Margaretas kyrka (period V), murar och tak blevo nu

endast högre. — Flera inventarier finnas i behåll: Ett altarskåp, tillverkat 1468 för högaltaret och försett med skulpturer i corpus av lübeckisk verkstad samt flygelmålningar av lübeckaren HERMEN RODE (fig. 181 ff); ett altarskåp med skulpturer och målningar, för Helgalekamensaltaret beställt av BERTIL MÅLARE i Stockholm, men senare efter långvariga processer övertaget av Boglösa församling i Uppland, då det befunnits olämpligt för Helga Lekamens numer förändrade kor. Det är f. ö. beaktansvärt som dokumentariskt känt stockholmsarbete. I Stockholm tillverkades även det stora Sankt Görans-monumentet av den härför till Stockholm överflyttade lübeckaren BERNDT NOTKE. Monumentet utfördes 1484—89 som votivgåva med anledning av segern över danskarna på Brunkeberg 1471. Notke stannade även senare en tid i svensk tjänst som myntmästare. Konceptionen av S. Görans-monumentet hängde nära samman med de samtidigt företagna förändringarna i Storkyrkans arkitektur. Det största och bäst belysta området, den bakom högaltaret belägna travéen, inreddes att mottaga Notkes arbete. Gamla ärevärdiga altarstiftelser, såsom den helige Eriks, måste lämna sina platser för S. Görän. Gruppen hade jämte sin betydelse som kultbild för ett S. Georgs-altare även uppgiften att tjäna som riksföreståndarens gravmonument. Då detta alltså intog den förnämsta platsen i kyrkan och var av så utomordentlig kvalitet, synes hela byggnadsföretaget under denna period på sätt och vis ha varit inriktat på detta mål: att skapa en värdig gravkyrka för riksföreståndaren.¹ — AV BERNDT NOTKE eller hans skola är också krucifixet, fig. 201. En stor, sjuarmad ljusstake av brons, nordtyskt arbete, samt broderier till en korkåpa, av belgisk tillverkning, tillhöra också perioden.

Period VIII (1500-talets början): En mindre förändring av arkitekturen utfördes under Kristian II:s regering. Sedan svenskarna under Sturarnas tid efter segern 1471 mer eller mindre fullständigt behållit sin självständighet, lyckades denne danske konung bemäktiga sig Stockholm och därmed herraväldet över Sverige. Under det han residerade i Stockholm, kröntes han i Storkyrkan. År 1521 företogs en förstärkning av pelarna i kyrkans sydöstra del, och området ovan valven därstädes inreddes för försvarsändamål. År 1514 är det näst Sankt Görans-monumentet betydligaste skulpturverket daterat: ett altarskåp från JAN BORMANS verkstad i Brüssel, bestämt för Vårfrukoret, på 1600-talet flyttat till Jäders kyrka i Södermanland (fig. 188 ff). — På 1520-talet upphörde den katolska gudstjänsten och därmed den åt katolska helgon ägnade konstverksamheten. Många av kyrkans konstverk blevo förstörda eller skadade vid ett upplopp av fanatiska vederdöpare; enligt rådets beslut flyttades Sankt Görans-bilden till Vårfrukoret 1528, varvid det led ansenlig skada.

Period IX (Fig. 328 G. 1500-talets mitt och senare hälft): Gustav Vasa nedriver av militära skäl korutsprånget, vilket var i vägen för slottsvallarnas kanoner. Han låter även nedriva Vårfrukorets östra och västra väggar, sannolikt under 1550-talet. Johan III (1568—1592) ombygger nordöstra partiet, så att den där belägna sakristian indrages

¹ Jmfr ROOSVAL, *Nya Sankt Görans-studier*, Stockholm 1924.

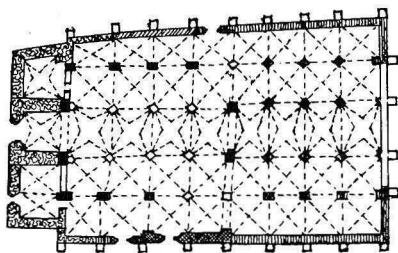
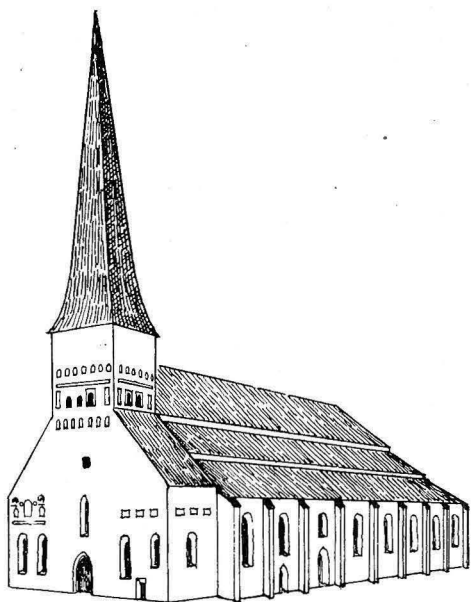

Fig. 328 G.

i kyrkorummet. I stället avskiljas de båda tornkapellen och omgestaltas till sakristior. Yttermurarna, som förut avsevärt höjt sig över valven, sänkas, och i stället byggas strävor som ersättning för det minskade trycket på valvens vederlag. Strävpelare och gavlar smyckas så småningom med fialer. Så »gotisk» i ordets populära betydelse som nu hade kyrkan aldrig tillförene tett sig. — En muralmålning av 1594 består endast av bibelspråk i ornamental inramning (fig. 70). En målad bibelspråkstavla anskaffades 1561 (fig. 175). Båda dessa äro exempel på reformationstidens bildfientliga väsen, som dock i Sverige aldrig gick så långt som i sydligare länder.

PERIODERNA X—XIII (1600-TALET TILL MITTEN AV 1700-TALET): BAROCKEN.

Period X (Fig. 328 H. ca 1620—1660): Broskornamentikens tid. Under denna period ske inga arkitektoniska förändringar, undantagandes en lokal för Stockholms konsistorium samt kontor för kyrkoföreståndarens förvaltning (1651, fig. 71) samt en sänkning av båda tornkapellens pulpettak (fig. 1, 155, 156). Det inre, som undan för undan förlorat sina katolska altarprydnader, får nu en ståtlig inredning i protestantisk smak. Altarprydnaden av silver och elffenben, levererad av guldsmeden

EUSTACHIUS ERDMÜLLER i Hamburg, uppställdes 1654 och försågs samtidigt med flyglar av stockholmska mästare (fig. 158—168). Ett stort orgelverk byggdes. Dess fasad snidades av bildhuggaren REDTMER 1647 (fig. 12). Större delen av silverskatten tillkommer nu genom gåvor av fältmarskalken Johan Banér, Gabriel de la Gardie och andra stormän. Många föremål äro augsburgsarbeten (fig. 235, 236, 238, 239) men även Stockholms konsthantverkare äro representerade (t. ex. fig. 137). — Tumbaformade praktgravar med liggande sandstensstatyer byggas för riksrådet Jesper Mattsson Kruus och ståthållaren Lasse Skytte (fig. 272—274). I allmänhet äro dock gravarna endast täckta av stenhällar med graverad eller i relief framställd ornering, under det att ett å en närbelägen pelare hängande marmorepitafium har en rikare utsmyckning med figurer och ornament. De förnämsta äro Adler Salvius' och Axel Oxen-

stiernas Barns (fig. 271, 275—277) båda arbeten av HEINRICH WILHELM. Broskornamentiken behärskar tidens stil och får i Sverige en utveckling, som ibland erinrar om det nordiska förhistoriska ornamentet.

Period XI (1660, -70- och 80-talen): Huvudsakligen endast vidare utveckling av gravkonsten, som nu arbetar i en mindre yppig, mindre ornamental, stramare och mer arkitektoniskt uppfattad stil, t. ex. fig. 275, 276, 278, 284, 285. 313 (ca 1671) 314 (ca 1679). Redan vid århundradets mitt gjorde sig denna smakriktning märkbar i huvudstaden; den stod i nära förhållande till den holländska palladianismen, men även till fransk och italiensk konst. Den hade sina förespråkare i de tongivande männen inom svensk arkitektur, JUSTUS VINGBOOM, JEAN DE LA VALLÉE och NICODEMUS TESSIN D. Y. I Storkyrkans konst-

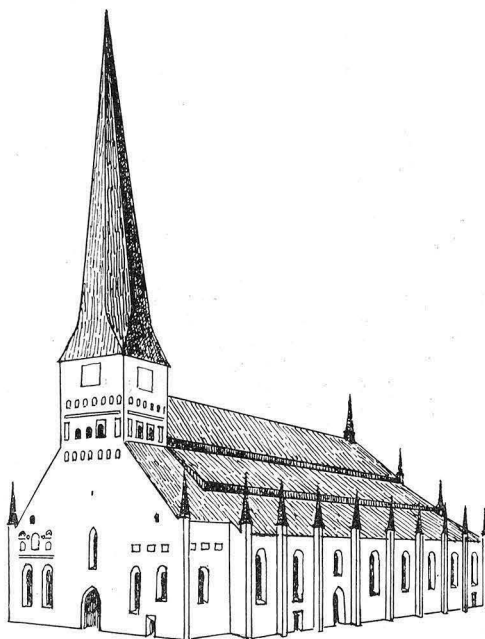

Fig. 328 H.

historia gjorde sig emellertid den nya strömningen tämligen sent och i ej så hög grad gällande. Den populära broskbarocken (period X) levde ännu länge kvar i utsmyckningen av de borgerliga epitafierna och gravstenarna, ända till 1668 och 1669, ja, t. o. m. in på 70-talet (jmf. fig. 283 och beskrivningen av n:o 9, s. 574). Å andra sidan satte en helt ny, italieniserande, yppigt vegetativ stil in redan 1684 i o. m. NICODEMUS TESSIN D. Y:s ritning till de kungliga stolarna (snidade av BURCHARDT PRECHT). Denna nya stil undantränger snart nog den äldre smakriktningen, ja, den visar sig redan i Helmfeldts epitafium och gravsten, omkr. eller strax efter 1678 (fig. 293—295). De medeltida välvda kyrkogårdsingångarna ersattes av portar infattade av pelare, på vilka placerades sandstensstatyer; sådana höggos 1678 (fig. 33—35).

Period XII (ca 1680—ca 1700): Under denna för svensk konst så ytterst betydelsefulla tid, TESSIN D. Y:s egentliga skaparperiod, uppgjordes projekt till en radikal omgestaltning av kyrkans exteriör i italiensk anda, men dessa kommo ej till utförande (fig. 85—86). Desto tydligare tryckte tiden sin stämpel på interiören, som ännu i dag i huvudsak har den karaktär, den då fick. Man märker en tendens att starkare än tillföre betona kyrkans längdaxel genom symmetriskt anbragta läktare m. m. Tyngdpunkten i denna komposition bildas av de kungliga stolarna, skurna av BURCHARDT PRECHT 1685—86 efter ritning av NICODEMUS TESSIN D. Y. 1684 (fig. 213—215) samt läktarna, vilka försågos med träsniderier av PRECHT 1686—87 (fig. 216—218). Även

Fig. 328 I.

lände. Särskilt märkes predikstolen, snidad av BURCHARDT PRECHT (fig. 202, 203) vidare träsniderierna på läktarnas övre gavelpartier och dörrar, av BUCK, silveraltarets sidostycken (fig. 165—167) samt liknande sidostycken till orgelfasaden (nu förlorade) av SCHRÖDER; nummertavlor av BUCK (fig. 208, 210) och av EKENBERG (fig. 209). DANIEL KORTZ högg sandstensstatyer till en av kyrkogårdsingångarna 1702 (fig. 33) och silverskatten ökades samma år med ett par trearmade ljusstakar av PETTER HENNING. Först vid periodens slut, då bättre tider inträtt, igångsattes ett byggnadsarbete, det mest omfattande sedan Sten Sture d. ä:s tid. Det gäller realiserandet av uppslag av Tessin d. y. (fig. 85, 86): en fullständig omgestaltning av exteriören från medeltid till barock. Denna utfördes av JOHAN EBERHARD CARLBERG 1736—1742 (fig. 75—84, 87—94). Härigenom bringades visserligen kyrkan i samstämmighet med det nu färdigbyggda kungl. slottet, men den medeltida S. Nicolaikirkan maskerades också såväl i det yttre som det inre till oigenkännlighet.

Period XIV (1742—1776): Denna tid medtages här såsom ett särskilt avsnitt i Storkyrkans historia enbart för att understryka, huru märkvärdigt spårlöst denna för profankonsten så livaktiga tid, den svenska rococon, förbigått huvudstadens förnämsta kyrka. Tiden inverkar närmast negativt. Kyrkans uppsättning av praktfulla bronsljusstakar avyttrades, och i stället anskaffades enkla väggarmar (fig. 252). Knappt något positivt är att anteckna. En stor del av kyrkoherdeporträtten äro visserligen målade av rococomålare (fig. 7—12).

Period XV (1776—1792): Det gustavianska skedet är vida livaktigare. Genom diverse tillbyggnader anslöts kyrkans arkitektur till den samtidigt uppförda börsen: ERIK PALMSTEDT bygger konsistorii trapphus (1778), gravkapellet och likvagnsboden (1767) samt en rad till kyrkans fasader anslutande bodar (1777, fig. 96—103). Mot

äro Helmfeldts (efter 1678) och Hoghusens (ca 1690) epitafier symmetriskt motsvarande varandra. — Under perioden tillkommo vidare ett par ljusstakar av silver, tillverkade av guldsmeden FRIEDRICH RICHTER i Stockholm, samt en silverkrona av ANDREAS WICKHARDT i Augsburg (fig. 241, 243).

Period XIII (Fig. 328 I ca 1700—1742): Under Karl XII:s krig och under de 18 åren närmast efter hans död förekom intet byggnadsarbete, men flera inredningsföremål i karolinsk barockstil tillkommo. Först och främst genomfördes det protestantiska inredningsprogrammet med största praktutveckling med förgyllt träsnideri. En ny riktning i ornamentiken, med mera geometriska former, gjorde sig här gäl-

slutet av Gustav III:s regering upptages ett på konungens initiativ tillkommet förslag till nedrivande av Storkyrkan och Riddarholmskyrkan (1791). En kopia av Pantheon i originalets storlek skulle bliva ersättningen. Orgelfasad och läktarbröstningar utföras i nyantik stil (1790).

Period XVI (1816—1838): I början av Karl XIV Johans regering bortschaktas kyrkogårdsterrassen åt Trångsund, som förr bildade en förgård till Storkyrkan. Den övriga delen av kyrkogården upphör att tjäna till begravningsplats. Kyrkans sista gravprydnad av monumentala mått utföres 1833—38 av BYSTRÖM (fig. 302). Bänkinredningen nygöres i enklare former.

Period XVII: Det sista århundradet är huvudsakligen restaureringens och konserveringens tid. Inga nya arbeten av större omfattning äro gjorda under 1800- och början av 1900-talet. I stället har man riktat uppmärksamheten på det förgångna. Arkitekterna ISAEUS och ÅBOM åsyftade att genom nykomposition ersätta de försvunna medeltida inredningsföremålen (1880-talet, fig. 104—105), vilket framgår av ett av Isaeus uppgjort restaureringsprogram i goticerande anda. I samma riktning, om än något mera behärskat, arbetade även ERNST STENHAMMAR, som åren 1903—1908 genomförde en radikal förändring av interiören. Genom missriktad iver för återställandet av det medeltida tillståndet, blottades därvid den naturliga tegelytan, ehuru i alla kända äldre tillstånd kyrkan varit putsad. Under Stenhammars restaurering visar sig också renoveringsintresset. Det första tecknet på denna strömning är inrättandet av ett kyrkomuseum i norra tornkapellet (fig. 72, 73), vilket huvudsakligen tillkommit tack vare kyrkovården MARTIN EKLUNDS målmedvetna strävanden. Bland andra mått och steg i samma riktning bör nämnas renoveringen och uppställningen av S. Göransmonumentet, ett arbete, som ännu, då detta tryckes, är under utförande.

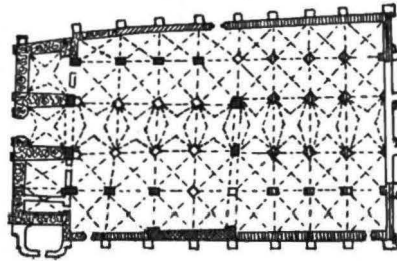

Fig. 328 J.

Fig. 328 A—J. Storkyrkan. Schematisk utveckling.

Hauptetappen in der Entwicklung des Kirchengebäudes.

Principal development estates of the church.

ZUSAMMENFASSUNG DER KUNSTGESCHICHTE DER GROSSEN ODER SANKT
NIKOLAI KIRCHE VON STOCKHOLM.

PERIODEN I—IX: BAU UND EINRICHTUNG DER GOTISCHEN KIRCHE. MITTE DES
13. JAHRHUNDERTS BIS ANFANG DES 17. JAHRHUNDERTS.

Periode I (um 1250). In dem um die Mitte des 13. Jahrhunderts mit Stadtrechten ausgestatteten Orte Stockholm wird unter dem Regiment des Reichsverwesers Birger Jarl eine Stadtkirche von unbekanntem Aussehen angelegt, mutmasslich an der Stelle der jetzigen Kirche dicht bei dem Marktplatz des Ortes.¹

Die Kirche wird zum ersten Mal 1279 in Diplomen erwähnt (vergl. Periode II). Diese Kirche blieb durch beinahe vier Jahrhunderte die einzige Gemeindegemeindekirche der Stadt und wurde auch späterhin als die Hauptkirche Stockholms angesehen. Dicht an der königl. Burg gelegen, hat sie ausserdem oft als Lokal für staatliche oder höfische Ceremonien grössten Masstabes gedient. Die Geschichte der Gemeinde ist dadurch von ungewöhnlich grossem allgemeinem Interesse und ist deshalb hier mit einer sonst für das Inventarisationswerk nicht vorgesehenen Ausführlichkeit bearbeitet worden (S. 8—208). In dieser, kunstgeschichtlichen Zwecken dienenden Übersicht wird jedoch die Gemeindegemeinschaft nicht referiert, mit Ausnahme einzelner Tatsachen, die grundlegend für die kunstgeschichtlichen Bestimmungen sind.

Periode II (1306). Eine angeblich 1306 gefolgte Einweihung betraf möglicherweise einen Neubau wie Fig. 110, und 328 A, in der jedoch die Formen des Chors und der Sakristei wie auch der Bogenfriese hypotetisch sind. Portale dürften sowohl an der West- wie an der Südseite vorhanden gewesen sein. Diese und die Fenster waren wahrscheinlich spitzbogig. Die Innendecke mutmasslich von Holz. Wenn die Rekonstruktion richtig ist, würde demnach die Kirche, im Vergleich zu der ungefähr gleichzeitig erbauten Franziskanerkirche auf Riddarholmen,² eine recht unbedeutende Anlage gewesen sein. Hypotetisch wie die Rekonstruktion ist auch ihre Zeitbestimmung. Die wenigen, im jetzigen Baukörper erhaltenen Teile derselben Anlage erlauben auch eine frühere Datierung; möglich, dass diese auf c. 1250 zurückverlegt werden kann.

Periode III (um 1340. Abb. 328 B.). Eine mit vier Kreuzgewölben um einen Bündelpfeiler eingedeckte, quadratische Kapelle Unserer Lieben Frau wird, teils durch partiellen Umbau des südlichen Seitenschiffes, teils durch Anbau geschaffen (Fig. 111—117), wahrscheinlich eine königliche Stiftung. Der Grundriss der Kapelle erinnert an Gotlands gleichzeitige Baukunst, wo die annähernd quadratischen Räume mit Mittelstütze eine typische Erscheinung sind, sowohl in der weltlichen als auch in der Kirchenarchitektur. Für die fernere Entwicklung des Gebäudes ist diese Kapelle von grosser Bedeutung, u. a. durch ihre Wölbung, die für die ganze Kirche vorbildlich wurde. Die unmittelbare Wirkung des Liebfrauenchors betrifft indessen das äussere Aussehen der Kirche und besteht in einer entschiedenen Südwendung derselben. Nicht nur so, dass zwei Eingänge sich jetzt gegen Süden wenden, sondern die Südfassade wird ausserdem durch mehrere Giebel betont, nahezu ebenso hoch wie die ursprüngliche Westfassade der Kirche. Vor dem Liebfrauenchor breitete sich auch der Friedhof aus, der wahrscheinlich in seiner südwestlichen Ecke einen Ausgang hatte, welcher zum Zentrum der Stadt, Stortorget (dem Marktplatz), führte, und also als das Haupttor des Friedhofs angesehen werden muss. Es ist von Interesse, dass diese für das baltisch-nordische Mittelalter typische Südwendung, am deutlichsten wahrnehm-

¹ Vgl. Note 1, S. 600.

² Vgl. Note 2, S. 600.

bar an den zahlreichen Süd-Vorhallen der schwedischen Landkirchen, sich nun gleichzeitig an drei künstlerisch so bedeutungsvollen Orten wie Stockholm, Lübeck und Wisby zeigt. Die Südkapelle der Wisbyer Kathedrale und die Briefkapelle an St. Maria zu Lübeck sind auch unter anderen Gesichtspunkten Seitenstücke unserer Liebfrauenkapelle. — Gewölbemalereien sind hier beibehalten, wenngleich stark restauriert (Fig. 116, 117). Die Einteilung mit besonderer Verzierung an der Mittellinie der Kappen, ist auf Gotland und in Mittelschweden vom Ende des 13. bis zur letzten Hälfte des 15. Jahrhunderts zahlreich nachgewiesen worden. Die Rankenform hat gerade in diesen Mittellinien die eigentümlich schwedische Art, die bis ins 14. Jahrhundert hinein die im 12. Jahrhundert übernommenen lombardischen Formen beibehält. Das südöstliche Gewölbe, dessen 43 Brustbilder in Medaillons die Genealogie Christi nach Matthäus darstellen dürften, hat in seiner etwas dunkleren Farbe und durch das Fehlen von Dekorierung an den genannten Mittellinien einen mehr kontinentalen Charakter.

Periode IV (Abb. 328 C. Letzte Hälfte des 14. Jahrhunderts). Weitere Kapellenstiftungen (Fig. 118—122). Eine St. Andreas geweihte Kapelle wird vor 1361 an der Nordseite ausgebaut und ist später von zwei unmittelbar westlich davon verlegten Kapellen, St. Heinrichs und St. Christoffers, gefolgt. Letztere vielleicht erst im Anfang des 15. Jahrhunderts. Man bemerke, wie stark sich durch diese Anbauten die süd-nördliche Richtung geltend machte. Der Besucher trat durch eine südliche Tür herein und sein Auge wurde vom Norden aus durch eine Reihe von Arkaden, die zu den Kapellen führten, angezogen. Der Existenz einer östlichen Blickrichtung — zum Hauptaltar — kam gewissermassen dem Wanderer, erst als er das Mittelschiff betreten hatte, zum Bewusstsein.

Periode V (Abb. 328 D. Anfang des 15. Jahrhunderts). Eine östliche Verlängerung und vollständige Einwölbung des gesamten Kirchenraumes. Dies grosses Bauunternehmen scheint, wenigstens z. T., auf den Einfluss der Unionskönigin Margaretha zu beruhen. Durch den 5-jochigen Anbau im Osten wird die Kirche mehr als verdoppelt, wie Fig. 123 zeigt. Ob eine westlich vom Liebfrauenchor befindliche kleine Vorhalle jetzt oder während einer früheren Periode errichtet wurde, ist ungewiss, wahrscheinlich jetzt.¹ In dem neuen Gebiete sind Seitenkapellen von Anfang an in den Grundriss aufgenommen. Beim Einwölben ist anzunehmen, dass die schon befindlichen Gewölbe der Liebfrauenkapelle als Muster für diejenigen des Mittelschiffes genommen wurden, und dass die Gewölbe der älteren kleinen Kapellen (St. Andreas und St. Heinrichs) ebenso wie dasjenige in der mutmasslichen alten Sakristei als Vorbilder für die Wölbung der Seitenschiffe und der neuen Seitenkapellen dienten. Im Zusammenhang hiermit erfolgte der Umbau der nördlichen Pfeilerreihe in der westlichen Hälfte der Kirche, wobei eigentümliche Schiefheiten im Grundriss entstanden, die teils von dem Zwang, sich bereits fertigen Teilen des Gewölbesystems anzupassen, teils von den von Anfang an schräg laufenden West- und Ostgiebeln, die ihrerseits nach den hier vorübergehenden Verkehrswegen angelegt sein dürften, herühren. Die Kirche ist also nun eine dreischiffige Hallenkirche von 9 Jochen mit in $\frac{5}{8}$ gebrochener Ostfassade und mit Kapellenreihen längs des grösseren Teiles der Langseiten. Die Satteldächer der Kapellen waren, wie schon in der Periode IV, senkrecht zur Längsrichtung der Kirche gelegt. Das Hauptdach war, wie die Mörterspurten auf dem später angebauten Turme zeigen (Pl. XIII, oben) nach dem Norden zu in einer einzigen Fläche gebaut, was im Zusammenhang mit dem Umbau der nördlichen Pfeilerreihe steht. Auf der Südseite wurde dagegen wenigstens in den dem Turme am nächsten befindlichen zwei Jochen die alten Dachflächen der Basilika beibehalten. Die Westseite des Chorgitters befand sich beim 4. Pfeilerpaar von Westen gerechnet, und das Chor dürfte die östlich hiervon liegenden vier Mittelschiffquadrate umfasst haben. Das östlichste grosse, polygone Joch bildete einen Chorumgang, von Altarstiftungen be-

¹ Auf dem Hauptgrundriss Pl. I ist das Waffenhaus als der älteste Anbau schraffiert, auf der Planskizze Fig. 328 ist es als mit Per. VI zusammengehörig gezeichnet.

gleitet. Die Nahmen der meisten Altäre der Kirche sind aus Fig. 157 ersichtlich, wo ausserdem auch im 15. Jahrhundert vorgenommene Titelveränderungen und neue Stiftungen angegeben sind.

Periode VI (Abb. 328 E.). Ein westlicher, für Verteidigungszwecke eingerichteter Turm und die sich daran schliessende Allerseelenkapelle und das St. Annenchor, um 1420—1450. Um 1420 entstand der Turm, in den oberen Teilen mit einem Stockwerk Blenden verziert, die teils wie kleine dichtsitzende, spitzbogige Fenster, teils wie Kreise und Dreipasse geformt sind. Darüber eine krenelierte Mauerkrone, mutmasslich mit erhöhten Tourellen an den vier Ecken. In den Wänden der Tourellen Blenden in Form von aufrechtstehenden Rechtecken. Ob zwischen den Tourellen eine hölzerne Spitze aufragte, ist ungewiss, möglicherweise erinnerte die Bekrönung an gewisse in den Stadtbefestigungen Norddeutschlands beibehaltene Tortürme, z. B. Königsberg in der Neumarkt.¹ Der Turm war inwendig durch Holzböden abgeteilt, vielleicht war zuunterst ein Gewölbe vorhanden. Der Turm ist in Fig. 123 angedeutet, wobei jedoch kein Versuch gemacht ist, die Bedeckung desselben zu rekonstruieren (vgl. auch Fig. 144). Kurz nachher (in den 1420-er Jahren) wird südlich vom Turm und gegen diesen gestützt eine Kapelle, das Allerseelenchor, angelegt, und noch später wird der östlich davon befindliche Raum, zwischen dem Allerseelenchor und der Vorhalle durch eine weitere Kapelle, das St. Annenchor, ausgefüllt.

Es ist möglich, dass eine Stickerei mit der Darstellung von St. Anna, die ein Messgewand geschmückt hat, zu dem ältesten Gewandbestande des St. Annenchors gehört hat (Fig. 253).

Periode VII (Abb. 328 F. 1468—um 1496). Umgestaltung der Kirche in eine 5-schiffige Halle und Erhöhung der Gewölbe. Dieses grösste Bauunternehmen in der Geschichte unserer Kirche erfolgte zur Zeit des Reichsverwesers Sten Sture des Älteren. Wurde die Kirche unter der IV. Bauperiode der Länge nach verdoppelt, so wird sie nun — so zu sagen — der Höhe nach doppelt ansehnlicher gemacht. Die Kapellen, deren Zwischenwände mit einigen Ausnahmen niedrigerissen wurden, erhielten gleichzeitig den Charakter äusserer Seitenschiffe. Sämtliche Gewölbe mit Ausnahme derer in der Liebfrauenkapelle wurden erhöht und der Turm dementsprechend höher aufgemauert. Ein Westportal wurde gebaut,² und die Westfassade ausserdem durch eine symmetrische Turmkapellenanordnung betont, im Gegensatz zu der Neigung zu »Südwendung« in vorhergehenden Perioden. Die nördliche der beiden Turmkapellen ist der einzige ganz neue Bau dieser Periode: die Kapelle der »zehntausend Jungfrauen und der elftausend Ritter«; ein anderer Gebäudeteil, das neue Westportal des Turmes, ist auch als private Stiftung bezeichnet. Überall sonst sieht man, nicht nur die Bautätigkeit, sondern auch die Initiative selbst, in einer Hand, nämlich derjenigen des städtischen Rates gesammelt. Das Rat geniesst kräftigen Beistandes von der Seite des Reichsverwesers Sten Sture d. Ä. Es weiss auch die Verschönerungsinteressen und die Opferwilligkeit einzelner Kapellenstifter mit sich zu vereinigen, und so gelingt es, das grosse Unternehmen zu verwirklichen. Der Plan ist in der Hauptsache immer derjenige von c. 1400. Das neuhinzugekommene Element ist die Fünfschiffigkeit, die grossen rundbogigen Fenster und die grössere Gewölbehöhe, mit zwei Worten: Geräumigkeit und Licht. In ihrer Raum- und Lichtwirkung machte die Kirche, zumal vor der modernen Restaurierung, als die Pfeiler noch weiss getüncht waren, in gewissem Grade den Eindruck einer holländischen mittelalterlichen Kirche. Diese Züge zusammengestellt mit der niederländischen Abstammung des Mannes, der in erster Linie für den Bau eingetreten zu sein scheint, des Kirchenältesten RENHOLT LEUHUSEN, deuten auf einen niederländischen Einfluss auf den Kirchenbau, ein Sachverhalt, der überhaupt nicht fremd ist für die Kunst im Baltischen Norden im letzten Teil des 15. und zu Anfang des 16. Jahrhunderts. Aber der niederländische Charakter geht nicht über das Innere hinaus. Das Äussere trug traditionell schwedisches Gepräge. Strebepfeiler fehl-

¹ Vgl. Note 1, S. 603.

² Balkenlöcher für Wehgang an der Nordseite beobachtet, darauf deutend, dass das ursprüngliche Turmportal an der Nordseite lag.

ten. Ihr Ersatz, die hohen Druckmauern oberhalb der Gewölbe und ein von diesen getragenes hochfirstiges Dach, waren schon in Königin Margarethas Kirche (Periode V) vorhanden. Mauer und Dach werden jetzt nur noch höher aufgetürmt. — Mehrere Inventarstücke sind beibehalten. Ein 1468 für den Hochaltar fertiggestelltes Retabulum mit Corpus Schnitzereien von einer Lübecker Werkstatt und mit Flügelmalereien von dem Lübecker Meister HERMEN RODE (Fig. 181—187); ein Retabulum mit Schnitzereien und Malereien für den Fronleichnamsalter, geliefert von Meister BERTIL MÅLARE in Stockholm, aber später, da es nunmehr für die veränderte Architektur des Fronleichnamschores nicht mehr geeignet erschien, nach langwierigen Gerichtsverhandlungen 1478—81, von der Gemeinde Boglösa in Uppland übernommen, bemerkenswert als dokumentarisch bekannte Stockholmer Arbeit (Fig. 192—193). In Stockholm ist auch das grosse St. Georgs-Monument (Fig. 194—199) von dem zu diesem Zweck hierher berufenen Lübecker Meister BERNDT NOTKE ausgeführt. Das Monument wurde als Votivgabe aus Anlass des Sieges über die Dänen 1471 bei Brunkeberg bestellt und 1484—89 ausgeführt. NOTKE blieb auch später eine Zeit lang in schwedischem Dienst als Münzmeister. Die Konzeption des Georgs-Monumentes hing mit den gleichzeitig erfolgenden Veränderungen in der Architektur der Kirche eng zusammen. Der grösste und am schönsten belichtete Raum der Kirche, das Joch hinter dem Hochaltar, wurde für NOTKES Arbeit freigemacht. Althehrwürdige Altarstiftungen, wie diejenige des Heiligen Königs Erik, mussten zu Gunsten St. Georgs ihre ursprünglichen, vornehmen Plätze verlassen. Die St. Georgsstatue hatte neben ihrer Bedeutung als Darstellung des Hauptheiligen eines St. Georgsaltars auch die Aufgabe die Grabesstätte des Reichsverwesers zu schmücken. Da diese also den wertvollsten Platz der Kirche einnahm und ihr Schmuck von so ausserordentlicher Qualität war, scheint das ganze Bauunternehmen der Periode VI gewissermassen auf diesen Ziel gerichtet zu sein: eine würdige Grabeskirche für den schwedischen Reichsverweser zu bereiten.¹ — Von BERNDT NOTKE oder seiner Schule ist ein Crucifix (Fig. 201). Ein siebenarmiger, kolossaler Leuchter aus Bronze (Fig. 246), norddeutsche Arbeit, Stickereien für einen Chormantel, belgische Arbeit (Fig. 258, 259).

Periode VIII (Anfang des 16. Jahrhunderts). Eine kleinere architektonische Veränderung wurde von dem Unionskönig Christian II. ausgeführt. Nachdem die Schweden unter den Reichsverwesern mit Namen Sture seit 1471 eine mehr oder weniger vollkommene Selbständigkeit aufrechterhalten hatten, gelang es diesem dänischen Herrscher, sich 1520 Stockholms und damit Schwedens zu bemächtigen. Während er in Stockholm residierte, wurde er in der St. Nikolai-kirche gekrönt. Im Jahre 1521 wurden die Pfeiler in der süd-östlichen Partie verstärkt, und der Raum oberhalb der Gewölbe daselbst zur Befestigung eingerichtet. Im Jahre 1514 ist das bedeutendste plastische Werk, nächst dem St. Georgs-monument, datiert: ein Altarschrein von JAN BORMAN in Brüssel, für den Liebfrauenchor bestimmt, später im 17. Jahrhundert nach der Kirche Jäder in Södermanland versetzt (Fig. 188—191). — In den 1520-er Jahren hörte der katholische Kultus auf und demzufolge auch die dem Bilderschmuck der Altäre gewidmete Kunsttätigkeit. Bei einer Gelegenheit sind die Kunstwerke der Kirche der Zerstörungswut fanatischer Wiedertäufer ausgesetzt. Auf Ratsbeschluss wird 1528 das St. Georgsmonument nach dem Liebfrauenchor versetzt, wobei es grosse Schäden litt.

Periode IX (Abb. 328 G. Mitte und letzte Hälfte des 16. Jahrhunderts). Gustav I lässt aus taktischen Gründen den Chorumgang abbrechen, welcher dem Geschütz der Schlossbefestigungen im Wege war. Auch lässt er die Ost- und Westmauer der Liebfrauenkapelle abbrechen, wahrscheinlich in den 1550-er Jahren. Johan III (König 1568—1592) baut die nordöstliche Partie um, so dass die dortige Sakristei in den offenen Kirchenraum übergeht. Statt dessen werden die beiden Turmkapellen abgeschlossen und als Sakristeien verwandt. Die Aussenmauern, die früher beträchtlich über die Gewölbe heraufgezogen waren, werden gesenkt. Statt dessen

¹ Vgl. J. ROOSVAL, Nya Sankt Görans-studier, Sthlm 1921, mit Zusammenfassung in englischer Sprache.

werden Strebepfeiler aufgemauert als notwendiger Ersatz für den eingebüssten Druck auf das Wiederlager der Gewölbe (Fig. 155, 156). Strebepfeiler und Giebel werden allmählich mit Fialen verziert. So »gotisch« im volkstümlichen Sinn des Wortes wie jetzt hatte die Kirche nie zuvor ausgesehen. — Eine Mauermalerei von 1594 besteht lediglich aus Bibelsprüchen in Umrahmung (Fig. 70). Eine gemalte Tafel mit Bibelzitaten war 1561 angebracht worden (Fig. 175). Beide Teile Beispiele von dem Bilderfeindlichen Wesen der Reformationszeit, das in Schweden doch niemals so weit ging wie in südlicheren evangelischen Ländern.

PERIODEN X—XIII. 17. JAHRHUNDERT BIS MITTE DES 18. JAHRHUNDERTS. DIE BAROCKAUSSTATTUNG DER KIRCHE.

Periode X (Abb. 328 H. Ca. 1620—1660). Die Zeit der Knorpelornamentik. In dieser erfolgen keine architektonischen Veränderungen abgesehen von der Einrichtung eines Lokals für das Konsistorium und eines Kontorraumes für die Verwaltung der Kirchenvorsteher 1651 (Fig. 71) und einer Senkung der Pultdächer beider Turmkapellen (Fig. 1, 155, 156). Das Innere, das nach und nach seine katholischen Altarverzierungen eingebüsst hat, erhält nun eine stattliche Ausstattung in protestantischem Geiste. Der Hochaltarschmuck von Silber und Ebenholz, geliefert von dem Hamburger Goldschmied EUSTACHIUS ERDMÜLLER wurde 1654 aufgestellt und gleichzeitig mit Türen von Stockholmer Meistern (Fig. 158—168) versehen. Ein grosses Orgelwerk wurde gebaut, dessen Fassade von dem Bildhauer REDTMER 1647 (Fig. 12) geschnitzt wurde. Der grössere Teil des Silberschatzes kommt nun hinzu durch Gaben von dem Feldmarschall Johan Banér, Gabriel de la Gardie u. a. grossen Herren der Zeit. Mehrere Gegenstände — siehe Fig. 235, 236, 238, 239 — sind Augsburger Arbeiten, aber auch Stockholmer Kunsthandwerker sind vertreten, siehe z. B. Fig. 237. Tumbaförmige Prachtgräber mit liegenden Sandsteinstatuen werden für den Reichsrat Jesper Mattsson Kruus und den Statthalter Lasse Skytte gebaut (Fig. 272—274). Im allgemeinen sind jedoch die Gräber nur von Steinplatten mit Gravierung oder Flachreliefverzierung bedeckt, während ein an einem benachbarten Pfeiler angebrachtes Epitaph eine reichere künstlerische Ausstattung mit Figuren und Ornamenten in Marmor darbietet. Die bemerkenswertesten sind dasjenige von Adler Salvius und das von Axel Oxenstiernas Kindern (Fig. 271, 275—277), beide Werke des Meisters Heinrich Wilhelm (vgl. ausserdem Fig. 288). Die Knorpel- oder Ohrmuschelformen, die während jener Zeit im Ornament völlig dominieren, fanden überhaupt in Schweden eine reiche Entwicklung, die zuweilen an nordische vorhistorische Ornamente erinnert.

Periode XI (1660—70-er und 80-er Jahre). Hauptsächlich nur Weiterführung der Gräberkunst, die jetzt in einem weniger üppigen, weniger ornamentalen, strafferen und mehr architektonisch aufgefassten Stil arbeitet, z. B. Fig. 275, 276, 278, 284, 285, 313 (ca. 1671), 314 (ca. 1679). Schon seit der Mitte des Jahrhunderts regte sich in Stockholm diese Geschmacksrichtung, die in nahem Verhältnis zu dem holländischen Palladianismus aber auch zu Frankreich und Italien stand. Sie wurden durch die tonangebenden Architekten JUSTUS VINGBOOM, JEAN DE LA VALLÉE und NICODEMUS TESSIN D. Ä. vertreten. Im Kunstleben unserer Kirche ist doch diese Kunstwelle erst spät und spärlich vertreten. Der volkstümliche Knorpelbarock (Periode X) lebte noch lange fort auf bürgerlichen Epitaphien und Grabsteinen selbst bis 1668 und 1669, ja, sogar bis in die 1670-er Jahre hinein (vgl. Fig. 283 und die Beschreibung der Platte n:o 9, S. 574), während andererseits ein ganz neuer Stil (hier = Periode XII) stärker italianisierend, im Ornament üppig vegetativ, derjenige NICODEMUS TESSINS D. J., schon 1684 mit der Zeichnung Tessins zu den von BURCHARDT PRECHT geschnitzten, königlichen Gestühlen durchbricht und bald die ältere Geschmacksrichtung vertreibt, ja, dieser Stil zeigt sich bereits in der Grabplatte und dem Epitaphium Helmfeldts, die bei oder kurz nach der Beerdigung Helmfeldts 1678 hinzugekommen sind (Fig. 293, 294). Die Friedhofseingänge werden verändert. Die mittelalterlichen Torgewölbe werden durch Pfor-

ten zwischen Pfeilern ersetzt, auf denen Statuen von Sandstein aufgestellt worden. 1678 werden zwei solche gehauen (Fig. 33—35).

Periode XII (Ca. 1680—ca. 1700). Während dieser für schwedische Kunst so bedeutungsvollen Zeit, den eigentlich schöpferischen Jahren NICODEMUS TESSINS D. J., waren Projekte im Werke zu einer radikalen Umgestaltung des Äusseren der Kirche in italienischem Geiste, aber sie kamen nicht zur Ausführung (Fig. 85, 86). Desto deutlicher drückte die Zeit ihren Stempel dem Inneren der Kirche auf, dessen Hauptcharakter noch heute derselbe ist, wie sie damals geplant wurde. Man merkt eine Absicht, die Längsachse der Kirche stärker als zuvor zu betonen mittels symmetrisch angebrachten Emporen und anderer Ausstattung. Die Hauptaccente in dieser Komposition sind die beiden königlichen Gestühle, gezeichnet von NICODEMUS TESSIN D. J. 1684, und geschnitzt von BURCHARDT PRECHT 1685—1686 (Fig. 213—215), und die Emporen, in ihrer ältesten Fassung verziert mit Schnitzereien von PRECHT 1686—87 (Fig. 216—219). Symmetrisch einander entsprechend sind auch die Monumenten Helmfeldts (nach 1678) und Hoghusens (ca. 1690, Fig. 296—298). Ausserdem bemerkt man ein Paar silberne Leuchter von FRIEDRICH RICHTER (Fig. 241), Silberschmied in Stockholm, und einen silbernen Kronleuchter von ANDREAS WICKHARDT in Augsburg (Fig. 242—244).

Periode XIII (Abb. 328 I. Ca. 1700—1742). Während der Kriege Karls XII. und während der 18 Jahre nach seinem Tode wurde keine Bauarbeit unternommen, aber es kamen mehrere Ausstattungsgegenstände im Barockstil Karls XII. hinzu. Erstens wurde das protestantische Ausstattungsprogramm mit höchster Prachtentfaltung in vergoldeter Holzschnitzerei durchgeführt, die, in ihrer nunmehr geometrischen Ornamentik, den Eintritt einer neuen Geschmacksrichtung verrät. Man bemerke die Kanzel, von Meister BURCHARDT PRECHT (Fig. 202, 203), weiter die Schnitzereien an den oberen Giebelpartien und an den Türen der Emporen, von BUCK, die Seitenstücke des Silberaltares (Fig. 165—167) und ähnliche (jetzt nicht mehr vorhanden) zur Orgelfassade, von SCHRÖDER; Nummertafeln, von BUCK (Fig. 208, 210) und von EKENBERG (Fig. 209); DANIEL KORTZ schmückte einen Friedhofseingang mit Sandsteinstatuen 1702 (Fig. 33), und der Silberschatz wird 1702 um ein Paar dreiarmlige Leuchter von PETER HENNINGS vermehrt (Fig. 240). Erst am Ende der Periode, wo bessere ökonomische Verhältnisse eingetreten sind, beginnt eine Bauarbeit, und zwar die grösste, die seit der Zeit Sten Stures d. Ä. in den Annalen der Kirche vorgekommen ist. Es handelt sich um die Verwirklichung von Anregungen aus der Hand TESSINS D. J. (Fig. 85, 86): die vollständige Umgestaltung des Äusseren von Mittelalter zu Barock 1736—1742, die durch den Stadtarchitekten JOHAN EBERARD CARLBERG ausgeführt wurde (Fig. 75—84, 87—94). Hierdurch wird zwar die Kirche im Stadtbilde dem nun fertiggebauten Königl. Schlosse in der glücklichsten Weise angepasst, damit ist aber auch die mittelalterliche Nicolaikirche nicht nur in ihrem Inneren, sondern auch in ihrem Äusseren, bis zur Unkenntlichkeit reduciert und maskiert.

Periode XIV (1742—1776) ist hier als ein besonderer Abschnitt in der Kunstgeschichte der Kirche angeführt, lediglich um unterzustreichen, wie merkwürdig spurlos die im Prophangebiete so Produktive Zeit des schwedischen Rococos an der grössten Kirche der Hauptstadt vorübergegangen ist. Die Zeit wirkt zunächst rein negativ. Man entäusserte sich der prachtvollen Bronzekronleuchter aus dem 17. Jahrhundert und besorgte statt deren einfache Wandleuchter (Fig. 252). Positives ist beinahe gar nichts zu notieren. Ein grosser Teil der Pastorenbilder sind zwar von Malern des Rococozeitalters ausgeführt (Fig. 6—8).

Periode XV (Abb. 328 J. 1776—1792). Das gustavianische Zeitalter ist weit tätiger. Man führt diverse Anbauten aus, wodurch die Kirche sich der Architektur des gleichzeitig erbauten Börsengebäudes anschliesst; ERIK PALMSTEDT baut das Treppenhaus des Konsistoriums (1778), die Grabkapelle und die Leichenwagenremise (1767) nebst einer Reihe an die Nordfassade der Kirche anschliessender Läden (1777, Fig. 96—103). Gegen Ende der Regierung Gustav III. wird (1791)

auf die Initiative des Monarchen ein Vorschlag behandelt, die Sankt Nicolaikirche samt der Riddarholmskirche abzubrechen; eine Pantheonkopie in der Grösse des Originals sollte den Ersatz ausmachen. Orgelfassade und Emporenbrüstung werden (1790) in Novantikstil gebaut (Fig. 222).

Periode XVI (1816—1838). Zu Anfang der Zeit Karls XIV. Johans wird die Friedhofsterasse nach Trångsund zu abgebrochen, die früher einen Vorhof zur Kirche ausmachte. Der übrige Teil des Friedhofes (nach Süden zu) hört auf, als Begräbnisplatz zu dienen. Der letzte Gräberschmuck der Kirche im monumentalen Masstab wird (1833—38) von BYSTRÖM ausgeführt (Fig. 302). Das Gestühl wird in einfacheren Formen erneuert.

Periode XVII. Das letzte Jahrhundert ist hauptsächlich die Zeit der Restaurierung und Konservierung. Keine neue Arbeit von grösserem Umfang ist im 19. und zu Anfang des 20. Jahrhunderts vorgekommen. Man hat die Aufmerksamkeit auf die Vergangenheit gerichtet. Die Architekten ISÆUS und ÅBOM bezweckten in den 1880-er Jahren durch Neukomposition die verschwundenen mittelalterlichen Elemente zu ersetzen, was sowohl aus ihren Skizzen zu Ausstattungsdetails (Fig. 104, 105) als auch aus einem Restaurationsprogramm in gotisierendem Geiste, von ISÆUS hervorgeht. In demselben Geiste, wenn auch etwas beherrschter, arbeitete der Architekt ERNST STENHAMMAR, der 1903—1908 eine radikale Änderung des Inneren durchführte, wobei er in missverstehendem Eifer für eine Wiederbelebung des mittelalterlichen Zustandes die natürliche rote Fläche der Backsteine blosslegte und so beibehielt, obgleich die Kirche in jedem bekanntem älteren Zustand verputzt gewesen ist. Während der STENHAMMARschen Wiederherstellung zeigt sich doch neben der Lust zu restaurieren auch das Interesse für reine Konservation. Die historischen Monumente werden respektiert, bewahrt und geordnet. Das erste Zeichen dieser Strömung ist die Einrichtung eines in der Art eines Museums angelegten Verwahrungsraumes für Messgewänder, Silber etc. in der nördlichen Turmkapelle (Fig. 72, 73), ein hauptsächlich dank der zielbewussten Fürsorge des Kirchenältesten MARTIN EKLUND entstandenes Werk. Unter anderen diesbezüglichen Massnahmen ist die Reinigung und Aufstellung des St. Georgsmonuments zu bemerken, eine Arbeit die noch im Werke ist, während diese Beschreibung in den Druck gegeben wird.

SUMMARY OF THE HISTORY OF THE ART IN THE »STORKYRKAN».

PERIODS I—IX. THE BUILDING OF THE GOTHIC EDIFICE AND ITS FURNISHINGS FROM THE MIDDLE OF THE THIRTEENTH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE SEVENTEENTH.

Period I (About 1250). Within the precincts of Stockholm, already in the middle of the thirteenth century provided with the rights and privileges of a city, a town church was erected of unknown proportions and appearance, probably on the site of the present church close to the market of the place.¹ The first mention of this church occurs in the diploma of 1279 (Compare Period II!).

Period II (A. D. 1306). A consecration is said to have taken place in A. D. 1306, had probably reference to a new building similar to Fig. 110 and 328 A. in which however the shape of the choir and sacristy, as also the frieze of clear-story are hypothetical. Both on the west and south sides there have doubtless been portals. These and the windows were probably pointed. The interior roofing was in all probability of wood. If this reconstruction be correct, the church in comparison with the Franciscan church at Riddarholmen, erected about the same time (the history of which building written by Professor Martin Olsson is being published in *Sveriges Kyrkor*) must have appeared very insignificant. The dating is as hypothetical as the reconstruction. The few portions still existing might possibly be deemed to point to a still earlier origin, and it is not entirely inadmissible that this may belong to the time of Birger Jarl (about 1250).

Period III (About A. D. 1340. Fig. 328 B.). A quadratic chapel, roofed with four cross-vaultings around a clustered column, now is erected, partly by partial rebuilding of the south aisle, partly by an addition, as represented by Fig. 111—117, and consecrated to the Virgin Mary (probably a royal endowment). The design of the chapel reminds one of Gothland, where the approximately quadratic spaces with a central support were a typical occurrence, both in the secular architecture and in that of the country churches. The shape of the two central supports is reminiscent of Linköping Cathedral, where a similar interchange occurs in the form of the pillars.

For the development of the Great Church this addition is of great importance, among other effects by its vaultage, which serves as a type for the entire church. The immediate effect of Our Lady's chancel is, however, apparent to the exterior of the church, consisting in a decided turning southwards thereof. Not only that a chief entrance, nay, two such entrances turn to the south, but the southern façade is advanced by two gables, almost as high as the original west façade of the church. Outside Our Lady's Chapel extended the churchyard, at the side of which was the gateway facing the centre of the town, the Great Market, thus must be deemed the chief entrance to the churchyard. It is interesting that this turning southwards, so typical for the later Middle Ages of the Baltic North, and most plainly observable in the great mass of country churches (with south turned vestibule), is now simultaneously carried out at three such artistic and important places as Stockholm, Visby, and Lübeck. The South Chapel of Saint Mary's at Visby and Briefkapelle at Saint Mary's at Lübeck in other respects also correspond to our Lady's Chapel.

The painted decoration of the vaults remains, though severely renovated. Remark that the central line of the vaulting-sectroids is decorated by a special spray. This system is numerously represented on Gothland and in Central Sweden from the close of the thirteenth century to the latter half of the fifteenth. These in the central line are just of the peculiarly Swedish kind that far into

¹ Compare what is stated above pp. 124 & 278, as also the note 1 p. 600.

the fourteenth century retained the Lombardian forms introduced during the twelfth century. The south-eastern vault, of which the 43 effigies in medallion appear to represent the genealogy of Christ according to Saint Matthew, in its darker colouring and by the absence of decoration on the uppermost lines, is of a more continental character.

Period IV (Later part of the 14th century. Fig. 328 C.). Further chapel endowments. A privat-endowment for a chapel dedicated to S. Andrew was built out prior to 1631 on the north side and was followed later by S. Henry's and S. Christopher's chancels built immediately west thereof. The latter perhaps in the beginning of the 15th century. Observe, that the south-north direction of the church by these additions became further-more obvious to the visitor entering the church through the south door. Of the existence of the longitudinal line of the church didn't he become aware until he entered the nave.

Period V (Commencement of the 15th century. Fig. 328 D.). An extension of the edifice to the east, over-vaulting of the entire church. The church by addition of the five compartments in the east is more than doubled in size, as shown in fig. 123. Whether the pronaos, lying west of the Lady Chapel, was now erected or is to be ascribed to one of the adjacent periods is not certain, probably now. Side chapels from the very first were entered in the plan of the new extension. The vaults of the nave are probably made on the model of those which during the third period were carried out in the Lady Chapel. Even has the vaultage in the oldest chancels, S. Henry's and S. Andrew's, and also probably in the assumed old sacristy in the north-eastern corner of the building served as model by the over-vaulting of the aisles and the new chapels. In connection herewith the north row of pillars was rebuilt, when peculiar irregularities arose in the plan, owing partly to the need of adhering to the already completed portions of the vaultage system, and partly to the lines of the church gables, from the first running obliquely, they in their turn were probably laid down in accordance with existing lines of traffic. Thus at present the church is a three naved hall church with nine interjoists, with the eastern façade broken into three planes, and with rows of chapels along the greater portion of the longitudinal sides. The saddle-roofs of the chapels were perpendicularly directed to the longitudinal axis of the church. The chief roof was on the north side built in one unbroken surface (as shown by the traces of mortar on the east wall of the tower erected later, pl. XIII) that stands in connection with the rebuilding of the north row of pillars. The south part of the roof retained however its basilical profile, at least in the two compartments nearest the tower. The west range of the chancel parclose was at the fourth pair of pillars reckoned from the west and the chancel probably included the four squares of the central nave lying east thereof. The most eastern interjoist, closed in $\frac{5}{8}$, formed an ambulatory, bordered with endowed altars. The names of these altars are given in fig. 157, were however the changes of titles undertaken in the fifteenth century and the new endowments are enumerated. — From this period (about A. D. 1460) is derived the oldest wooden crucifix belonging to the church, which sculpture probably rose as a triumphal crucifix (fig. 200) above the lectoriate that was simultaneously added.

Period VI (About 1420—1450. Fig. 328 E.). A west tower and attaching to this the chapel of All Souls and the chancel of S. Anne. A tower arranged for purposes of defence was added about A. D. 1420 in the west, adorned in the upper portions with a tier of blinds formed partly as small lancet-shaped windows close together, partly as circles and trefoils. Above this a crenelated mural crown, presumably with raised tourelles at the four corners. In the walls of the tourelles there were blinds in the form of erect rectangles. Whether between these tourelles a wooden spire or other finish was placed is uncertain, possibly the crown has resembled certain gate towers still retained in the town fortifications of Northern Germany, for instance Königsberg in der Neumarkt.¹ The tower was divided by wooden flooring within, perhaps a vault

¹ Compare repr. in Roosval's »Den baltiska Nordens kyrkor», Uppsala 1924. p. 173.

was beneath. The tower was designed for a fortress and is depicted fig. 123, though no attempt has been made to reconstruct its cover. Shortly after (in the fourteen-twenties) south of the tower and supported against it, a chapel, All Souls, was constructed, and, somewhat later, the space between its chancel and the pronaos was filled by still another chapel, S. Anne's. It is possible that an embroidery with S. Anne's image that adorned a chasuble belonged to the first set of vestments of S. Anne's chancel (fig. 253).

Period VII (A. D. 1468—c. 1496. Fig. 328 F.). The conversion of the church into a five-naved hall and the raising of the vaultage. The most extensive building enterprise of the Great Church was undertaken during the time of the Administrator Sten Sture Senior. If during the reign of Queen Margareta (the union queen of Sweden, Denmark, and Norway 1397—1412) the length of the church was doubled, then now it may well be said its height was doubled. The intermediate walls of the chapels were pulled down, by means of which these simultaneously acquire the character of exterior aisles, the vaultage is raised and the tower heightened in due proportion. A west porch is erected¹ and the west façade is accentuated furthermore by symmetrical arranged chapels on both sides of the tower in contrast to the predilection of the preceding period for »turning south». Only one totally new private chapel belongs to this lively building period, viz. the large chapel north of the tower i. e. »The Chapel of the Ten Thousand Virgins and the Eleven Thousand Knights» while yet another portion of the building, the new west porch of the tower, is designated as a private endowment. Otherwise we find everywhere not only building activities but also all initiative gathered in but one hand, that of the town council, which, strongly urged thereto by the Administrator, Sten Sture Senior, attracted the beautifying interests and generosity of those endowing private chapels and succeeded in realising the metamorphosis just mentioned of the ancient church with the retention of the plan from about A. D. 1400. The new element is there being five naves, the large semicircular windows and the greater height of the vault, in two words: space and light. In the effect of its space and light the church, prior to being restored, more especially, when the pillars were whitewashed, gave an impression of Dutch architecture. These features, coupled with the Dutch extraction of the man who appears to have been responsible for the building, RENHOLT LEUHUSEN, the churchwarden, points to influence from the Netherlands on the building of the church, a matter on the whole that is not unwonted to art in the Baltic North during the second half of the fifteenth century and the commencement of the sixteenth. But the Dutch character does not extend beyond the interior, the exterior bearing the traditional Swedish stamp. High pressure walls and lofty roof supported thereby were already existent in Queen Margareta's church. It now became still more lofty owing to this being a natural consequence of the raising of the body of the church. — Several inventories are retained: A retabulum set up at the High Altar in A. D. 1468, the sculpture of the corpus being Lübeckian and the door paintings by HERMAN RODE of Lübeck (Fig. 181—187); a retabulum for the Corpus Christi altar supplied by BERTIL MÅLARE of Stockholm, but later on, since it does not appear to have accorded with the changed architecture of the Corpus Christi Chapel, after lengthy negotiations before the Court in 1478—81, was transferred to the parish of Boglösa in Upland, being remarkable as a Stockholm work authenticated by records (fig. 192—193). It was also in Stockholm that the large monumental Group of S. George and the Dragon (fig. 194—199) was executed by BERNDT NOTKE, summoned from Lübeck for the purpose. The group was destined to be a votive offering for the victory over the Danes at Brunkeberg in 1471, and was carried out A. D. 1484—89. Its conception was in intimate connection with the alterations simultaneously being made in the architec-

¹ Bays of joist for loopholes, perceived on the northern side, indicating that the original tower portal was to be found there, the beams of the loopholes served probably to support a machicoly for defending the tower entrance.

ture of the church, the largest and best lighted portion of which now consisted of the interjoist behind the High Altar, serving as ambulatory round the chancel, in which passage the statue of S. George appears to have stood. Besides being an image of the chief saint of a S. George's chancel the monument was destined to decorate the grave of the administrator. So it seems that the purpose of the big building enterprise during this period in some respects was the effecting of a worthy sepulchral church.¹

A crucifix by BERNDT NOTKE or his school (Fig. 201). A seven branched bronze candelabrum (fig. 246), North German work, Embroidery for a cope, Belgian work (fig. 258, 259).

Period VIII (Beginning of the sixteenth century). A slight architectural alteration was carried out by the union king Christian II. Subsequent to the Swedes for some time having retained a more or less complete independence under the Administrators bearing the name of Sture, this Danish ruler in A. D. 1520 succeeded in mastering Sweden. While resident in Stockholm he was crowned at S. Nicholas Church, in which he had certain fortifications undertaken. In the year 1521 the pillars in the south-eastern portion were strengthened and the space above the vaults there was adapted to fortification. Somewhat earlier — A. D. 1514 — is the date of the most splendid work of sculpture belonging to the Church, second only to the S. George Group, viz. a tabernacle by JAN BORMAN of Brussels, intended for the chancel of Our Lady's Chapel, but later on, in the seventeenth century, removed to the parish church at Jäder, Södermanland (fig. 188—191). — During the fifteen-twenties the Roman Catholic cult came to an end in Sweden, so the artistic activity devoted to the embellishment of altars by imagery entirely ceased. On one occasion the works of art pertaining to the church were damaged by fanatical Anabaptists. According to a decision arrived at by council in 1528 the S. George Group was moved to our Lady's Chapel, being much damaged in the removal.

Period IX (The middle and latter part of the sixteenth century. Fig. 328 G.). Gustavus I, the founder of a national Swedish dynasty, for military purposes had the ambulatory abolished, probably during the fifties of the sixteenth century. He also demolished the east and west walls of our Lady's chapel. John III., who reigned A. D. 1569—1592, rebuilt the north-eastern portion in such manner that the then sacristy was incorporated into the open church. The two tower chapels were instead closed and form sacristies. The outer walls that had previously been drawn considerably above the vaultage were lowered and buttresses erected as necessary substitutes for the lost pressure on the abutment of the vaults (fig. 155, 156). The buttresses and gables were ornamented with pinnacles. So »Gothic» in the popular acceptance of the word the church had never previously looked.

A mural painting from 1594 consists of solely biblical texts in a frame (fig. 70). Painted quotations from the Bible were put up in 1561 (fig. 175), both instances of the intolerance are images prevailing during the Reformation.

PERIODS X—XIII. THE SEVENTEENTH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE EIGHTEENTH. THE APPURTENANCES À LA BAROQUE OF THE CHURCH.

Period X (c. 1620—1660. Fig. 328 H.). The age of »gristle» ornamentation (German: »Ohrmuschel»- or »Knorpelornamentik»). During this period no architectonic alterations were made, except arranging for a consistory and an office where the wardens' administration could be conducted in A. D. 1651 (fig. 71). The interior, however, having by degrees been deprived of its Roman Catholic altar decorations dating from the Middle Ages, was now provided with splendid furnishings in accordance with Protestant tendencies. Altar-piece of silver and ebony for High Altar was procured from the Hamburg goldsmith EUSTACHIUS ERDMÜLLER and set up in 1654, being simultaneously provided with doors made by Stockholm masters (fig. 158—168).

¹ J. ROOSVAL'S »Nya Sankt Göransstudier», Stockholm 1924, with English summary.

A large organ was built in 1647, the façade being by the sculptor REDTMER (fig. 12). The greater portion of the silver treasures belonging to the Church now accrued as gifts from Johan Banér, the field-marshal, Gabriel de la Gardie and other magnates of that day. Several articles — see figs. 235, 236, 238 & 239 — are from Augsburg, but Stockholm craftsmen are also represented. Sacrophagii with sandstone statues on the tumba were built for Jesper Mattsson Kruus, king's councillor, and Lasse Skytte, the governor (fig. 272—274). As a rule, however, the graves are simply covered with a flat slab on which ornamentation is engraven or in bas-relief. While an epitaphium of marble on an adjacent pillar offers more prolific artistic decoration with ornaments and figures, the most remarkable are those of Adler Salvius and the children of Axel Oxenstierna (figs. 271, 275—277), both the work of HEINRICH WILHELM (Compare fig. 288.) The »gristle» ornament that at this time reigned supreme in ornamentation was profusely developed in Sweden now and again reminding us of the pre-historic ornaments of the North.

Period XI (A. D. 1660—80). No alterations of the structure, sepulchral art continued, but now of a style less exuberant, less ornamental, more severe, and of more architectonic type. As instances of this see figs. 275, 276, 278, 284, 285, 313 (c. A. D. 1671) & 314 (c. 1679).

During these decades a taste prevailed that was not only closely connected with the Dutch palladianism but also to the French and Italian art, and was represented by the leading architects JUSTUS VINGBOOM, JEAN DE LA VALLÉE and NICODEMUS TESSIN SENIOR. In the artistic life of the church this phase is but sparingly represented. The popular shell baroque survived on the epitaphs and tombstones of the middle classes up to 1668 and 1669, aye, even in the sixteen seventies (Compare fig. 283 and the description of the slab No. 9 on p. 574) while on the other hand a new style, far more Italianized, that of NICODEMUS TESSIN JUNIOR, broke ground as early as 1684 with the designs for the chairs of state sculptured by BURCHARDT PRECHT, very soon annihilating the older taste, indeed this style appears as early as in the Helmfeldt gravestone and epitaph that were placed in the church shortly after the funeral of Helmfeldt in 1678 (fig. 293, 294).

The entrances to the churchyard are changed. The archways of the Middle Ages were replaced by gates between pillars, on which sandstone statues were erected. In 1678 two such statues were sculptured (fig. 33—35).

Period XII (c. 1680—1700). During these years, so important for Swedish art, being the true creative years of NICODEMUS TESSIN JUNIOR, plans were entertained for a radical alteration of the exterior of the church in the Italian style, but they were not carried out. (Figs. 85 & 86). Far more plainly did the period set its stamp on the interior of the church the chief character whereof to this very day is the same as it was at that time. The design is perceivable — far more than previously — to lay stress on the longitudinal axis of the church by the symmetrical arrangement of the galleries and other fittings. The chief figures in this composition are the two chairs of state, designed by NICODEMUS TESSIN JUNIOR in 1684 and sculptured by BURCHARDT PRECHT 1685—1686 (fig. 213—215), the galleries in their most ancient condition being ornamented in 1686—1687 with carvings by PRECHT. (Figs. 216—219). Alike in symmetry are the two monuments of Helmfeldt (later than 1678) and Hoghusen (about 1690. Fig. 296—298). Moreover a pair of silver candlesticks by FRIEDRICH RICHTER of Stockholm are noticeable (fig. 241), as also a silver chandelier by ANDREAS WICKHARDT of Augsburg (figs. 241—243).

Period XIII (c. 1700—c. 1742. Fig. 328 I). During the wars of Charles XII. and the commencement of the so-called Era of Liberty, no constructive work was undertaken but several appurtenances were added in the baroque style of the time of Charles XII. The Protestant programme re appurtenances was carried out with the greatest splendour of gilded carving, that solely in its more geometrical ornamentation discloses the advent of a new taste. First and foremost BURCHARDT PRECHT's pulpit (figs. 202 & 203), furthermore carvings on the upper portions of the gables and doors of the galleries, by BUCK; also wings fixed to the silver altar

(figs. 165—167), and similar wings, by SCHRÖDER, now lost, for the façade of the organ; hymn-boards by BUCK (figs. 208 & 210) and by EKENBERG (fig. 209).

DANIEL KORTZ adorns an entrance to the churchyard with sandstone statues (fig. 33) in 1702, and the silver treasures are increased with a pair of three branched candlesticks by PETER HENNINGS during the same year (fig. 240).

It was first at the close of this period when, the country being at peace, better economical conditions prevailed that building operations were commenced that were the most extensive that the annals of the church record since the time of Sten Sture Senior. It was the realization of a plan from the hand of TESSIN JUNIOR re the complete reforming of exterior of the Middle Ages to the baroque which A. D. 1735—1742 was carried out by the architect of the town, JOHAN EBERARD CARLBERG (figs. 74—84, 87—94). By these alterations the church is made to accord with the King's Palace, now completed, but the medieval church as regards the interior and exterior was disguised beyond recognition.

Period XIV (A. D. 1742—1776) is mentioned as a special section of the history of art of this church simply to show that the era of the Swedish Rococo left no trace whatsoever on the Great Church. Its influence was purely negative. The splendid bronze chandeliers of the seventeenth century were disposed of and plain candle brackets purchased (fig. 252). A goodly number of portraits of the clergy were painted by the artists of the rococo era (figs. 6, 7 & 8).

Period XV (A. D. 1776—1792. Fig. 328 J.). The Gustavian period was far more animated. Various additions were made to the building by which the church was made to conform with the architecture of the Exchange, erected simultaneously. ERIK PALMSTEDT (in 1778) built the staircase porch of the consistory, the chapel in the burial-ground and a hearse-shed (1767) as also a row of shops along the façade of the church (1777. Figs. 96—103). At the close of the reign of Gustavus III., on the initiative of this monarch a proposal was made (1791) to pull down the whole church (as also that at Riddarholmen), a copy of the Pantheon of same size as the original to be erected in their stead. The façade of the organ and the breast-work of the gallery were constructed in 1790 in nov-antique style (fig. 222).

Period XVI (A. D. 1816—1838). At the commencement of the reign of Charles XIV. (Bernadotte) the terrace of the churchyard facing Trångsund was demolished, the terrace having formed a fore-court to the church, and the remaining portion of the yard was no longer available for burials. The last epitaph on a monumental scale was executed in 1833—38 by BYSTRÖM, the duly appointed »Royal Sculptor» (fig. 302).

Period XVII. The past century is principally the time of restoration and renovation. No new work of any great importance was undertaken during the nineteenth century or the beginning of the twentieth. Attention was directed to the past. In the eighteen-eighties the architects ISÆUS and ÅBOM intended by new compositions to replace medieval elements, which intention is apparent both in their sketches for details of appurtenances (figs. 104 & 105) and the Gothic-like style of a programme of restoration by ISÆUS. With the same tendency though with more moderation, the architect ERNST STENHAMMAR carried on work, that in 1903—1908 caused a radical change of interior, which in mistaken zeal for the Middle Ages he turned brick-red, whereas in all ancient conditions we know the plastering was finished. About the time when the restoration undertaken by STENHAMMAR was concluded the interest evinced for restoration was superseded by interest for preservation. Consideration was shown to the historical monuments that were assorted and arranged. The first proof of this tendency is the arrangement of a museum-like depository for vestments, silver, etc., etc., in the tower of the northern chapel (figs. 72 & 73) chiefly owing to the direct efforts of the churchwarden, MARTIN EKLUND. Among other measures belonging to this category is the cleaning up of the S. George monument and its replacement, a work that is still in progress when this description goes to press.

ORTSREGISTER.

- Algutsboda förs., s. 116.
 Alsnö, s. 5, 6, 68.
 Alsike, s. 71.
 Amsterdam, s. 341.
     » Nieuwekerk, korskrank, s. 424, 425,
     426, fig. 205.
 Antwerpen, katedral, s. 341.
     » museum, Rubens »korsfästelsen»,
     s. 317.
 Arboga, s. 98, 101, 530.
     » avlatsbrev, s. 127,
 Augsburg, s. 454, 456.
Ballesta, s. 76.
 Bari, italiensk hamnstad, s. 125.
 Basel, allmänt koncilium, 1431—49, s. 134.
 Bensaby, s. 87.
 Bergen op Zoom, s. 341.
 Bersin, Litauen, s. 392.
 Berwen (Bergen), s. 5.
 Biskopskulla, s. 64.
 Björksta k:a, Västm., s. 454.
 Bogesund, s. 510.
 Boglösa, altarskåp, s. 361, 406; 407, fig. 192, 193.
 Bolsta i Pargas socken, Finland, s. 90.
 Borgå, s. 108.
 Brabant, s. 341.
 Braunsberg, erövring, s. 381.
 Bremen, s. 386.
 Bromma pastorat, s. 113, 141.
 Brunna i Vänge socken, s. 62.
 Brännkyrka socken, s. 11, 99, 124.
 Bägärsta, Östberga, s. 11.
 Bälinge, Uppland, orgel, s. 170, 449 fig. 223.
     » socken, s. 10, 50.
Caen, S. Pierre, s. 267.
 Cardis, s. 175.
 Carlbergs slott, s. 116.
Danderyds & Lidingö pastorat, s. 103.
 Danzig, s. 82.
 Djupabäck, torp, s. 4.
 Doberan, Mecklenburgisk-svenska kungaättens
     grav, s. 414.
 Dorpat, s. 128, 186.
Ed, s. 141.
 Edehammar, Leenbo socken, s. 83.
 Eisleben, s. 139.
 Elbing, s. 169.
 Elita, Småland, s. 531.
 Engiaby i Leenbo socken, s. 83.
 Enköping, 99, 510.
     » skola, s. 98.
 Erfurt, universitetet, s. 52, 57.
 Eskilstuna kloster, s. 60, 91.
 Ethersta i Frötuna socken, s. 6.
 Ermeland, biskopsdöme i Ostpreussen, s. 390.
Falun, s. 430.
     » skola, s. 110.
 Fanö (se Fånö).
 Fiholm, s. 512.
 Filipstad, s. 549.
 Finland, s. 19, 90.
 Frauenburg, Preussen, s. 169.
     » dom, s. 390.
 Frustad, s. 141,
 Frösunda, s. 41.
 Frötuna socken, s. 6, 68.
 Fånö, Uppland, s. 126.
Gamia Uppsala, s. 185.
 Giessen, universitet, s. 121.
 Giresta, s. 60.
 Goes, kyrkotyper, s. 341.
 Gotland, s. 56.
     » kyrkfasader, s. 323.
     » kyrkoplaner, s. 286.
     » medeltida valvmålningar, s. 285.
 Greifswald, s. 64, 107.
     » S. Nicolai, s. 301.
     » universitet, s. 66, 86, 108.
 Gribba, gods på Alsnö, s. 5.
 Gripsholm, s. 7, 203.

- Gripsholm, Gustav Vasa-relief av W. Borg, s. 510.
- Gästrikland, s. 86.
- Göteborg, s. 103, 109, 112.
- » magistrat, s. 101.
- » tyska församlingen, s. 179.
- Göttingen, universitet, s. 115.
- Haarlem**, s. 379.
- Halle, s. 456.
- Halmstad, slag vid, s. 546.
- Hamburg, s. 101, 367, 374, 520.
- » Katarinakyrka, s. 170.
- Hammarby, s. 141.
- Harderwijk, s. 341.
- Hedemora, s. 99, 102.
- Helsinaa socken, s. 83, 84.
- Herede socken, s. 90.
- Hertogenbosch, kyrkotyper, s. 341.
- Holmstrup kyrka, Själland, s. 298.
- Horn, tegelbruk, s. 134, 135, 339.
- Huls, s. 341.
- Håtuna, s. 10, 65, 68.
- Jakobsdal (Ulriksdal)**, s. 194, 195.
- Jomala, socken i Finland, s. 50.
- Järfälla, s. 141.
- Jönköping, s. 203.
- Jäders kyrka, altarskåp, s. 400—406, fig. 188—191.
- Kalmar**, s. 44, 102.
- » Herredag 1482, s. 86.
- Kammin i Pommern, s. 56.
- Kampen, s. 341.
- Karlshamn, s. 118.
- Karlstad, s. 103, 105, 108—111, 174.
- Kläckeberga kyrka, altartavla, s. 384.
- Knifsta, s. 11.
- Kolberg, sjuarmad ljusstake, s. 481.
- Komleby, s. 14.
- Konstanz, s. 51.
- Krakau, s. 58.
- Kristianstads län, s. 122.
- Kärrtorp, Västra, s. 119.
- Köla prästgård, s. 105.
- Königsberg, s. 108.
- Köpenhamn, svenska församlingen, s. 122.
- Köping, s. 177, 574.
- Landskrona**, s. 119.
- » slag vid, s. 542, 546.
- Leenbo socken, s. 83.
- Leipzig, s. 59, 62.
- » universitet, s. 60, 62, 82, 88.
- Leksand, s. 104, 108.
- Leyden, s. 341.
- Lidingö, s. 103.
- Lindö, s. 15.
- Linköping, s. 54, 101, 102, 104, 109, 112, 119, 122, 200, 456.
- » domkyrka, s. 286, 298, 341.
- » » torn av Härleman, s. 255, 258.
- Lislana (Litslena), s. 70.
- Ljungby, Kalmar län, s. 102.
- Louvain, s. 384.
- Lovö, s. 100.
- » församling, s. 103.
- » s:n annex till Storkyrkan, s. 138, 141.
- Luleå, s. 54, 60, 187.
- Lund, s. 34, 52, 54, 68, 102, 109, 111.
- » domkyrka, s. 342, 345.
- » » ur, s. 590.
- » jubelfesten 1768, s. 110.
- » » 1918, s. 122.
- » S. Peters kloster, s. 118.
- » slag vid, s. 546.
- » stift, s. 52.
- » universitet, s. 122.
- Lübeck, s. 34, 80, 82, 87, 186, 394, 411.
- » domen, banker, s. 436.
- » kyrkor, s. 287.
- » S. Marien, Briefkapelle, s. 286.
- » » banker, s. 436.
- » S. Petri, s. 332.
- Lüneburg, S. Nicolai, s. 301.
- Lyon, s. 504.
- Lysings kontrakt, Östergötland, s. 122.
- Magdeburg**, s. 494.
- Malm, Stora, socken, s. 122.
- Malmö, möte 1524, s. 139.
- Marburg, s. 99.
- Mariefred, Sturarnes grav, s. 414, 418.
- Mecklenburg, s. 186, 414.
- Metz, katedral, s. 265.
- Mora, s. 98.

- Munsö, s. 99.
 Mustavara, (Finland), s. 90.
 München, Leuchtenbergska palatset, s. 201.
 Myra, mindre Asien, s. 125.
 Münster (Münster), s. 58.
 Mörby, s. 13.
 Möre, södra, s. 102.
- Narva, s. 166, 538.
 » slaget vid, s. 175.
 Neffua berg, s. 44.
 Nidaros, s. 186.
 Nor, Värmland, s. 113.
 Norge, 1718 års fälttåg mot, s. 107.
 Norrköping, Gustav IV Adolfs kröning, s. 128, 501.
 » riksdag 1604, s. 99.
 Nyköping, s. 152, 481.
 » banker från Storkyrkan, s. 436.
 » kyrkor, s. 302.
 » S. Nicolai, banker, s. 436.
 Nådendal, Birgittakloster, s. 59, 86.
- Pargasa (Pargas) socken, Finland, s. 90.
 Paris, S. Eustache, s. 267.
 Pavia, Certosa, Viscontis grav, s. 414.
 Pax Mariae, (= Mariæfred) kartusianerkloster, Sturegrav, s. 414.
 Piteå, s. 187.
 Plusa, s. 175.
 Pommern, s. 56.
 Prag, s. 56, 171, 456.
 » erövring, 391, 456.
 » universitet, 51.
 Pultusk, slag vid, s. 176.
- Rasbo, församling, s. 98, 118.
 Raumo, Finland, s. 99.
 Reng, kyrka i Skåne, s. 298.
 Reval, s. 47, 80.
 Ribe, s. 68.
 Riga, s. 47, 391.
 » Stora sjötullen, s. 536.
 Rom, s. 34, 45, 51, 52, 68, 103.
 » Gesúkyrkan, s. 258.
 » Pantheon, s. 266.
 » S. Pietro, s. 254.
- Roma sockenkyrka, Gotl., s. 341.
 Rorestorp i Värnamo socken, s. 39.
 Rosersbergs slott (tavla av P. Hillerström över »festtåget» efter segern vid Svensksund) s. 226.
 Roskilde, s. 52, 54, 56.
 » domkyrka, s. 299.
 Rostock, s. 64.
 » universitet, s. 54, 58, 62, 63, 65, 75, 76, 77, 109.
 Rydby, s. 48.
 Rydh, s. 61, 64.
 Ryssby, Kalmar län, s. 532.
- Saltsjöbaden, s. 122.
 Schwerin, s. 191.
 Siende härad, s. 60.
 Sigtuna, s. 96.
 » Mariakyrkan, s. 277, 278.
 Sjubolstad, s. 11.
 Själevad, prästgård, s. 100.
 Skara, s. 53, 68, 101, 140.
 » dominikanerkloster, s. 96.
 » Helene prebende, s. 140.
 Skarpa, brobyggnad vid, s. 11.
 Skarpelösa, s. 68.
 Skälby i Herede sn, s. 90.
 Sko, s. 77.
 » kloster, 67, 501.
 » kyrka, s. 277, 278.
 Skottorp, Halland, s. 195.
 Skå, församling, s. 66, 74, 76, 115.
 Skånela, s. 62, 328.
 Skänninge, s. 56.
 Slem socken, s. 11, 14.
 Sollentuna, s. 141.
 Solna socken, s. 12, 36, 56, 63, 74, 75, 98, 100, 111, 114, 116, 127, 141.
 » » annex till Storkyrkan, s. 138, 141.
 » kyrka, s. 58.
 » prästgård, J. O. Wallins staty av A. Nyström, s. 550.
 Spanga (= Spånga), s. 70, 141.
 Stafsberg, Österhaninge, s. 4.
 Stettin, s. 166.
 Stockholm, Adolf Fredriks förs., s. 114, 116.
 » Alla kristna själars gård, s. 12.
 » Bengt Smålänningss gränd, s. 31.

- Stockholm, Botvid Grytgjutares gränd, s. 35.
- » Breda gränden, s. 7.
- » Brunkeberg, s. 53, 166, 414.
- » Brunnsgård, s. 4.
- » Bykyrkogården, s. 13, 14.
- » Börsen, s. 219, 226, 260, 261, 262, 263.
- » Danvikens hospital, s. 17, 490.
- » » sjukhus, s. 144.
- » Djurgården, s. 104.
- » Drottninghuset, s. 116.
- » Ebba Brahes palats, s. 460.
- » Falkenstens gränd, s. 93.
- » Finska församlingen, s. 147.
- » » kyrkan, s. 146.
- » Fiskastrand (= Brunnsgård), s. 4, 6, 13, 15, 17, 30, 42, 85, 89, 91.
- » Fiskastrandsbrinken, s. 5.
- » Fiskatorget, s. 30, 82.
- » Fru Gunillas gränd, s. 37.
- » Frøbogränden, s. 5.
- » Gregersons gränd, s. 7.
- » Gråbrödragatan, s. 13, 91.
- » Gråbrödragränd, s. 6, 16, 17, 30, 48, 73, 91—94.
- » Gråbrödraklostret, s. 12.
- » Gråbrödrakyrkan, s. 128, 140.
- » Gråmunkebron, s. 8.
- » Gråmunkegränd. (Se Gråbrödragränd).
- » Gråmunkeholmen, s. 143, 193.
- » Gråmunkekyrkan. (Se Gråbrödrakyrkan).
- » Gymnasium, s. 120.
- » Göran Helsings Gränd, s. 92.
- » Götgatan, s. 460.
- » Hagaparken, s. 205.
- » Hakon Kopparslagares gränd, s. 79.
- » Halabers gränd, s. 6.
- » Handiseches gränd, s. 69.
- » Hans Bagares gränd, s. 31.
- » Hans Hollingerssöns gränd, s. 83.
- » Hans Holmgerssöns gränd, s. 35.
- » Hans Wardbergs Skräddares gränd, s. 90.
- » Helga Kors kapell, s. 11.
- » Helga lekamens gränd, s. 31.
- » Helgeandsholmen, s. 60, 73, 202.
- Stockholm, Helgeandsholmen, sjukhusets flyttning, s. 144.
- » Helgeandsholmen, till Storkyrkoförsamlingen, s. 147.
- » Helvetet, kvarteret, s. 31.
- » Henrik Målares gränd, s. 5.
- » Herman Rogges gränd, s. 69, 73.
- » Herr Bengts gränd, s. 48.
- » K. Husgerådskammaren, s. 205.
- » In de Betouska tomten, s. 265.
- » Jakobs församling, s. 111, 119, 127, 147, 183, 184.
- » » kyrkogård, s. 222.
- » » kyrka (S. Jap), s. 13, 55, 58, 63, 65, 126.
- » S. Japs kyrka. (Se S. Jakob).
- » Johannes församling, s. 7, 115, 119.
- » » kyrka, s. 33.
- » Järntorget, s. 4, 35, 84.
- » Kapellgränd, s. 11.
- » Katarina förs., s. 104, 105, 106.
- » » Gillesstuga, s. 14.
- » » kyrka, s. 11.
- » Kindstugatan, s. 35, 36, 71, 81, 265.
- » Klara förs., s. 107, 118, 147, 184, 269, 548.
- » » kloster, s. 12.
- » » » Överlämnande av offerpengar till, s. 134.
- » » kyrka, s. 146, 175, 579.
- » Klavus Rymelands gränd, s. 11.
- » Korntorget (Järntorget), s. 4, 5, 32, 33, 80.
- » Krokfotsgränd, s. 17.
- » Kungsholms församling, s. 111, 122, 141, 184.
- » » kyrka, s. 381, 382, 588.
- » » » predikstol s. 422.
- » Kyrkogårdsmur mot Trångsund, s. 220.
- » Kåkbrinken, s. 36, 42, 93.
- » Köpmangatan, s. 5, 6, 13, 17, 40, 46, 49, 76, 84, 90, 93.
- » » gamla, s. 89.
- » Köpmantorget, s. 30.
- » S. Laurentii gränd, s. 6, 14, 53, 91.
- » Ledstången (Norra Köpmanbrinken), s. 49.
- » Lindormsgränd, s. 93.

- Stockholm, Lindvids gränd, s. 17.
- » Lybbehuss' gränd, s. 15.
- » Långegatan, s. 7.
- » Magnus Olssons gränd, s. 36.
- » Maria församling, s. 103, 104, 121, 153, 269.
- » » kyrka, s. 11, 55, 62, 172, 179.
- » » » ombyggnad, s. 258.
- » » Magdalenas kapell, s. 56.
- » Martin Lindorms gränd, s. 16.
- » Mattis Martinssons gränd, s. 17.
- » » Mårtenssons gränd, s. 7, 31, 79, 83.
- » Matts Mårtenssons gränd, s. 31.
- » Mellanmurgatan, s. 41, 73.
- » Muggels gränd, s. 84.
- » Munkbron, s. 8.
- » Musikaliska Akademien, s. 177.
- » Nationalmuseum, s. 198.
- » S. Nikolai port, s. 7, 13, 14, 48, 89, 90, 91, 92, 94.
- » Nils Helsing's gränd (= Göran Helsing's gränd), s. 92.
- » Nils Libbenhussens gränd, s. 89.
- » Nils Stenssons gränd, s. 5, 49.
- » Nordiska museet, ljusarmar, s. 483, 484.
- » Norreport, s. 6, 16, 30, 36, 89, 92.
- » Norrmalm, s. 5, 7, 13, 14, 36, 41, 57, 92, 126, 184.
- » » egen stad 1602, s. 147.
- » » kapell på (Sanctus Georgius), s. 31.
- » Norrström, s. 91, 124, 147.
- » » badstugan vid, s. 30, 32.
- » Norrtull, s. 222.
- » Nya kyrkogården, s. 122, 222.
- » S. Olofs församling, s. 548.
- » Olov Svartes gränd, s. 81, 82.
- » Oxenstiernska palatset, s. 226.
- » Peder Ståls gränd, s. 83.
- » Remslagaregatan, s. 10.
- » Riddarholmen, s. 147.
- » » planerad rundkyrka, s. 265.
- » Riddarholmens församling, s. 104, 109, 112, 114, 118, 145, 146, 184, 580.
- » Riddarholms församl. självständighet, s. 144.
- Stockholm, Riddarholms församlings återförande med Storkyrkoförsamlingen, s. 146.
- » Riddarholmskyrkan, s. 145, 186, 205, 454, 580.
- » » Karolinska gravkoret, s. 251.
- » » silver, s. 454.
- » » silverkrona, s. 460.
- » » tilltänkt rivning av, s. 266.
- » Riddarhuset, s. 495.
- » Riddarhustorget, s. 199.
- » Rådhuset, s. 137.
- » » gamla, s. 219.
- » Sabbatsbergs fattighus, s. 182.
- » Sandbron, s. 7.
- » Simon bagares gränd, s. 44.
- » Sjalagården, s. 5.
- » Sjalagårdstomten, s. 14.
- » Sjalakorets arv, s. 12.
- » Skarpenoord, s. 17.
- » Skeppar Olofs gränd, s. 99.
- » Skeppsbron, s. 203.
- » Skeppsholmen, s. 193.
- » Skola, under medeltiden, s. 131.
- » Skomakarebrinken, s. 15, 33, 39.
- » Skomakaregatan, s. 31, 38, 43, 90.
- » Skultans gränd, s. 81.
- » Skärgårdsgatan, s. 81, 83, 169.
- » Slott, s. 124, 128, 219, 251.
- » » silverkrona, 460.
- » Slottsbacken, s. 146, 219, 335, 345.
- » » planering av, s. 269.
- » Slottskyrkan, s. 186.
- » Stadsholmen, 147.
- » Staffan Västgötes gränd, s. 84.
- » Statens historiska museum, s. 393, 418, 454.
- » Stenbadstuegränden, s. 41.
- » Stora Hoparegränd, s. 81.
- » Stora Konungsgatan (= Stora Nygatan) gräns mellan Storkyrko- och Riddarholms församlingarna, s. 145.
- » Stora Nygatan, s. 145.
- » Storkyrkobrinken, s. 220.

- Stockholm, Stortorget, s. 5.
- » Stora torget, s. 6, 39, 41, 81, 86, 87, 93, 219, 220, 286, 580.
  - » Strand (se Fiskastrand).
  - » Svartbrödraklostret, s. 85.
  - » Svartmangatan, s. 6, 10, 12, 14, 15, 38, 39, 82, 92.
  - » Svartmunkebrunn, s. 89.
  - » Sven Moises gränd, s. 7.
  - » Södermalm, s. 13, 14, 16, 17, 42, 82, 183, 184.
  - » » Alla kristna själars tomt, s. 16.
  - » » kapell på, s. 127, 147.
  - » Söderport, s. 30, 81, 82, 89.
  - » Söderström, badstugan vid, s. 33.
  - » Södra Köpmanbrinken, s. 88.
  - » Tekniska högskolan, s. 300.
  - » Tre kronor, s. 203.
  - » Trångsund, s. 219, 220, 221, 222, 227, 228, 239.
  - » Trädgårdsgatan, s. 81.
  - » Tyska församl., s. 109, 115, 147, 148, 149.
  - » Tyska kyrkan, s. 149, 157, 192, 265, 454.
  - » Tyska skolgränden, s. 38.
  - » Urvädersgränd, s. 87.
  - » Vattubrinken, s. 6.
  - » Västerlånggatan, s. 14, 17, 33, 42, 83.
  - » Österlånggatan, s. 33.
  - » Överståthållarepalatset, s. 226, 227.
- Stora Kungsladugården, herregård utanför Nyköping, s. 436.
- Stora Tuna församling, s. 101, 102, 116.
- » » kyrka, s. 301.
- Stralsund, s. 47.
- Strängnäs, s. 29, 32, 33, 52, 55, 85, 99, 100, 101, 114, 137, 130.
- » domkyrka, s. 96, 203, 277, 287, 301.
  - » » Carl IX:s gravmonument, s. 412.
  - » » torn, s. 255, 258.
  - » » valvmålningar, s. 283, 285.
  - » herredag 1477, s. 86.
  - » läroverk, s. 120.
  - » svartbrödrakloster, s. 188.
- Strängnäs stift, s. 108, 124.
- » Utställn. av äldre kyrklig konst, 1910, s. 400, 493, 501.
- Stångebro, slaget vid, s. 99.
- Svinnegarn, s. 141.
- Synderstaa i Ösby socken, s. 41.
- Sånga församling, s. 115.
- Säbrå, s. 100.
- Säby i Slem socken, s. 11, 14.
- Sättra brunn, s. 107, 112.
- Söderbärke, s. 106, 107.
- Söderköping, s. 6, 98.
- Södertälje stadskyrka, mässhake, s. 501.
- Tegelsmora, s. 179.
- Thorn, slaget vid, s. 176.
- Tidö, s. 512.
- Tierp, s. 55.
- Tikjök kyrka, Själland, s. 300.
- Tillberga, s. 60.
- Tillige, s. 141.
- Tolcheby i Helsinaa socken, s. 83, 84.
- Tomta i Knifsta socken, s. 11.
- Torshälla, s. 114.
- Torstuna, s. 58.
- Trondhjems domkyrka, kröningar, s. 200.
- Tuna socken, s. 44.
- Turin, La superga av Juvara, s. 254, 255.
- Tübingen, s. 100.
- Tyllinge, s. 55.
- Tyresö, s. 12, 512.
- Tysslinge, s. 99.
- Tälje, Herredag 1487, 86.
- Uddevalle, s. 177.
- Uknö, prebende i, s. 51.
- Ulfby, Finland, s. 59.
- » » kyrka, s. 54.
- Ullerud, nedre, s. 110.
- Ununge (Onunge), s. 76.
- Uppeby, 84.
- Uppsala, s. 29, 50, 53, 58, 59, 61, 65, 68, 71, 72, 77, 91, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 112, 113, 117, 119, 120, 130, 152, 170, 186, 187, 279, 588.
- » Bibliotek, s. 108, 197.
  - » domkyrka, s. 11, 33, 35, 46, 51, 52, 55, 62, 101, 127, 129, 185,

- Uppsala domkyrka, s. 186, 190, 193, 196, 202, 203, 265, 287, 296, 491, 495, 577.
- » » Gustav Vasas grav, s. 414.
- » » kalk, s. 456.
- » » orgel, s. 448.
- » » Patronus (S. Erik), s. 126.
- » » torn av Hårleman, s. 255, 258.
- » Gråbrödrakloster, s. 5, 400.
- » Jubelfest 1893, s. 122.
- » Kristinas kröning, s. 188.
- » möte 1593, s. 99, 154.
- » Nisbethska flickskolan, s. 121.
- » Sjalagård, s. 11.
- » Sjalakor, s. 12.
- » Trefaldighetskyrkan, s. 55, 278.
- » Universitet, s. 100, 107, 109, 114, 115, 116, 118, 122, 532.
- » Utst. av äldre kyrkl. konst 1918, s. 406.
- » Ärkestift, s. 45.
- Utrecht, kyrkotyper, s. 341.
- Vadstena, s. 19, 33, 68.
- » kloster, s. 11, 49.
- Valla by, Tysslinge, Laurentius Olais födelseort, s. 99.
- Vallentuna härad, s. 41.
- Vanthörs socken (= Brännkyrka), s. 124.
- Vatikanen, s. 52, 54.
- Veere, Holland, kyrkotyper, s. 341.
- Veckholm, s. 100.
- Vendel, s. 100.
- » kyrka, s. 278.
- Veslanda, s. 68.
- Veta, s. 76.
- Viborg, s. 54, 99.
- Vikmanshyttan vid Hedemora, s. 99.
- Vingåker, Västra, s. 51, 122.
- Visby, s. 179.
- » domkyrka, s. 286, 341.
- » S. Nicolaus, s. 341.
- Visingsborg, s. 496.
- Visingsö, s. 116.
- Vämbofjärdingen, s. 5.
- Vä, förs., Kristianstads län, s. 122.
- Vänge, socken, s. 62.
- Värmdö, s. 55, 72.
- Värnamo, s. 39.
- Västervik, s. 119.
- Västerås, s. 29, 30, 33, 54, 57, 98, 102, 104—109, 113—117, 550.
- » domkyrka, s. 55, 301.
- » » tornspira av Tessin d. y., s. 258.
- » Gymnasium, s. 101, 110, 112.
- » recess, s. 35, 42, 43.
- » Riksdag 1527, s. 140, 450.
- » stift, s. 60, 103.
- Växjö, s. 101, 179.
- » stift, s. 44, 108, 361.
- Werben, ljustake, s. 481.
- Wittenberg, s. 100.
- » Universitet, s. 99, 139.
- Xanthen, kandelaber, s. 482.
- Zagarini (Jagarini el. Sjagarin), Litauen, s. 392.
- Åbo, s. 50, 55, 99, 108, 109, 152, 166.
- » domkyrka, s. 50.
- » stift, s. 54.
- Åby, Stora, förs. Östergötland, s. 122.
- Åker, s. 65.
- » socken, s. 71.
- Åkerö, s. 552.
- Årnäs i Ångermanland, s. 77.
- Ödeshög, socken, Östergötland, s. 122.
- Örebro, s. 537.
- » möte, s. 96, 140, 146.
- » S. Nicolai, s. 573.
- Ösby socken, s. 41.
- Östberga, brännkyrka, s. 10.
- Österhaninge kyrka, s. 50.
- Österåker kyrka, s. 400.
- » » altarskåp, s. 393, 395, 400, fig. 181—187.
- Östra Mycklinge, i Tillberga socken, s. 60.
- Övre Ledherne, by i Solna socken, s. 12.

PERSONREGISTER.

- ABRAHAM**, Mäster, s. 352.
ABRAHAMSSON, MICHEL, rådman, s. 595.
ADALIZA, Hustru, gård, s. 15.
ADAM, Mäster, målning å dopskranket, s. 438
ADELCRANTZ, C. F., arkitekt s. 197, 260, 448.
 » **GÖRAN**, arkitekt, grav, s. 579.
ADELIZA, på Strand, Peder Johanssons hustru,
 s. 91.
 » **Herman Kamps** hustru, s. 90.
ADLERSCHIÖLD, LÜDERT, commissarie, sid. 480.
 » » » epitafium, s. 381.
ADLERSTRÅLE, LYDERT, epitafium, sid. 381.
ADOLF FREDRIK, död, s. 197.
 » » kröning, s. 197, 199.
ÅGARDH, biskop, s. 117.
AHLMAN, underståthållare, s. 266.
ALBREKT I, hertig av Mecklenburg, s. 186.
 » **PICTOR**, (Målare), sid. 47, 78.
 » **Skomakare**, s. 12.
 » **ALBERTI**, kaplan vid S. Örjans gård,
 s. 60.
ALERS, LAMBERT, kyrkovärd, s. 85.
ALETA, Tomas Kulemans hustru, sid. 88.
ALEXANDER VI, påve, s. 8.
ALGOT Guldsmed, förest för fredagsallmosan
 s. 92.
ALGUT i Köping, s. 77.
ALSTRIN, ERIK, pastor primarius, professor,
 biskop, 107, 108, 179, 581. Porträtt,
 fig. 7.
 » **LAURENTIUS**, kyrkoherde i Leksand, s.
 107.
 » **MATTHIAS**, aktuarie i Svea Hovrätt,
 s. 108, 581.
ANDERS Bottnekarl, kyrkovärd, s. 85.
 » **Finne**, laxakar, s. 91.
 » **Helsing**, först. för Själakoret, s. 87.
 » **Herr**, s. 15.
 » **i Hammarby**, donation till Själakoret,
 s. 14.
 » **klockare**, s. 77.
 » **målare**, s. 228.
 » **Stadslekare**, s. 78.
 » **Stadsskrivare**, s. 7.
ANDERS HANSSON, borgare i Västerås, s. 33.
 » **HANSSON**, gård, s. 7.
 » **HANSSON**, tornväktare, s. 79.
 » **HENRIKSSON**, s. 84.
 » **JOANSSON**, vårdskrivare, s. 31.
 » **JONSSON**, rådman, s. 68.
 » **JÖNSSON**, vinman, s. 83, 84.
 » **LUDOLPHI (RUDOLPHI)**, prebendat, s. 64.
 » **MANSSON**, Redesven, s. 16.
 » **NILSSON**, s. 87.
 » **NILSSON**, rådman i Berwen, s. 5.
 » **NILSSON**, tornväktare, s. 80.
 » **OLSSON** på Strand, borgmästare, s. 85.
 » **PERSSON**, förest. för Själakoret, s. 87.
 » **PERSSON**, kopparslagare, s. 60, 64,
 » **PERSSON**, Per Anderssons son, s. 87.
 » **RAGVALDSSON (Gamle eller lille Anders)**,
 tornväktare, s. 79.
 » **SIGBERNI**, prebendat, s. 57.
 » **SVENSSON** helsing, s. 85.
 » **SVENSSON**, kämnär, s. 87.
 » **SVENSSON**, Bjur, s. 87.
ANDERSSON, ANDERS, gravhäll, s. 560.
 » **C. M.**, bokbidare, s. 588.
 » **THOMAS**, rådman, grav, s. 565.
 » **WILLIAM**, konsthistoriker, s. 411.
ANDREAS, Herr, s. 70.
 » **i Lislena** (kyrkoherde), kaplan i Helga
 lekamens gille, s. 70.
 » **i Själakoret**, s. 62.
 » **kaplan**, s. 62.
 » **OLAI**, kaplan i Helga lekamens gille,
 s. 75.
 » **PAULI** de Skanolde, s. 62.
 » **PAULSSON**, kyrkoherde i Skånella,
 s. 328.
 » **PETRI**, präst i Storkyrkan, s. 55.
ANGERMAN, JOHANNES, svärdsslipare, s. 12.
ANGERMANNUS, ABRAHAM, skolmästare, s. 152.
ANGERSTEIN, ANNA ELISABETH, Samuel Troilius
 hustru, s. 112.
ANNA, Hans Kannngjutes hustru, s. 85, 86.
 » **Hans Vävares** hustru, s. 77.
 » **Jakob Bagge d. ä:s** hustru, s. 88.
 » **Kyrkvärden Peder Nilssons änka**, s. 85.

- ANNA, Lasse Michelsons änka, s. 92.
- » Lasse Moors hustru, s. 5.
  - » Laurens Olssons på Lindö änka, husförsäljning, s. 15.
  - » Laurens Orgamästares dotter, s. 78.
  - » Ludvig bagares änka, s. 94.
  - » Michel Hilleparts änka, s. 76.
  - » Nils helsings husrtu, s. 92.
  - » Peder Nilssons änka, s. 85.
  - » rådmannen Olof Anderssons hustru, s. 78.
  - » Simon Berchelts hustru, gravsten, s. 564.
  - » Simon Simonssons änka, silvergåva s. 459
  - » Thomas guldsmeds hustru, s. 88.
  - » Simon skräddeles syster, s. 84.
  - » GUDOLFS, Gudolf Moors hustru, s. 90.
  - » GÖSTAFSDOTTER, borgmästaren Erik Jons-sons i Uppsala hustru, s. 91.
  - » KULEMANZ, Thomas Kulemanz hustru, s. 88.
- ANTONIUS (ANTONIUS KELLERE), prebendat, s. 66.
- » ANDREE, s. 68.
  - » MATHEI, Helga lekamens gilles prebendat, s. 71.
- APENGETER, JOHANNES, bronsgjutare, s. 481.
- APOLLONIA, Erik Praalls hustru, s. 32, 72.
- APOLLONIA HINZEDOTTER, Martin Ryaners hustru, s. 67.
- AREND, prebendat, s. 65.
- ARENN, stenhuggare, s. 228.
- ARENZ, JOHAN, organist i Storkyrkan och i Maria kyrka s. 172.
- ARFWEDSON, CARL CHRISTOFFER, kommerseråd, gravmonument, s. 549, 566, fig. 302.
- ARNECHINUS LIBERTI, skaffare, s. 57.
- ARTHUR AV CONNAUGHT, prins, s. 206.
- ARVID, Herr, i Håtuna, s. 68.
- ARVIDUS SCOLASTICUS, s. 55.
- ARXÖ, FOLKVIN, prebendeskaaffare, s. 50.
- ASMUNDSSON, MÅRTEN, ljuskrona, s. 478, 480.
- ASPLUN, ANDREAS, kyrkovärd, s. 598.
- ASSERUS, präst i Storkyrkan, s. 55.
- ASSMUNDSSON, MÅRTEN, (se Asmundsson, Mårten).
- AUGUSTINUS GEORGII, Dominus, präst, s. 75.
- d'AVAUX, fransk ambassadör, s. 171.
- AXEL, prins av Danmark, vigsel, s. 202.
- AXELSSON, MAGNUS, komminister, s. 104.
- BAADING, LAMBREKT, s. 88.
- » LAMBRIKT, s. 84.
- BAAZIUS, biskop i Växiö, s. 101.
- BAEKEN, HANS (JOHAN) VAN (van der Beke) kyrkovärd, s. 80.
- BACKMAN, CHRISTINA, John Baptistas hustru, grav, s. 576.
- BAGGE, BJÖRN PERSSON, föreståndare för Själa-koret, s. 87.
- » ELISABETH, af Boo, Olaus Buræus hustru, s. 592.
  - » JACOB d. ä., s. 88.
  - » LASSE, s. 16.
  - » OLAUS ERICI, Kaplan i Helga lekamens gille, s. 71, 75.
  - » PEDER, kopparslagare, s. 41.
- BALK, JÖNS, föreståndare för söndagsallmosan, s. 92.
- BALKE, ERIK, tomtköp, s. 17.
- BANCK, LARS BENGTTSSON, överinspektor, grav, s. 574.
- BANÉR, JOHAN, fältmarskalk, s. 494.
- » » » silvergåva, s. 453.
  - 454, fig. 229.
  - » kalk, fig. 226, oblatask, fig. 232, vinkanna, silvergåva till Tyska kyrkan, s. 454.
- BAPTISTA, JOHN, vinblandare, gravsten, s. 576.
- BARBRO CARLSDOTTER, grav, s. 526.
- BARCHIUS, LAURENTIUS, kyrkoherde i Söderbärke, s. 106.
- » NICOLAUS, överhovpredikant, past. prim., biskop, s. 106, 107.
- BARKMAN, HINDRICH, rådman, s. 595.
- » JAKOB, rådman, kyrkovärd, s. 160, 595, 596. Grav, s. 574.
- BARTHOLOMÄUS Ligator, (bokbindare), s. 588.
- BATOLLUS ARNERI, prebendat i Helga lekamens gille, s. 72.
- BASSE, JON, kyrkovärd, s. 81.
- BEATA, Jakob skräddeles hustru, s. 90.
- BECK, DAVID, målare, s. 580.
- » MICHEL, guldsmed, ljusstake, s. 456, 474, fig. 237.
- BECKMAN, CARL, handelsman, grav, s. 574.
- BEKE, BERNHARD VAN DER, bagare i Lübeck, s. 80.
- » HEINRICH VAN DER, borgare i Lübeck, s. 80.

- BEKE, HENRIK VAN DER, rådman och borgare i Reval, s. 80.
- BEKEN, JOHAN VAN, (= Hans van Baeken), kyrkovård, s. 80.
- BELA, borgmästaren Klaus Lörenbergs änka, stiftelsebrev för S. Cristoffers altare, s. 37, 39.
- » LYDEKESDÖTTER, kyrkovärden Reinhold Leuhusens hustru, s. 82.
- BELDENAHE, JENS ANDERSSÖN, dansk biskop, s. 188.
- BELLE, PEDER, skeppare, rådman, s. 92.
- BELLMAN, CARL MICHAEL, skald, s. 125.
- BELMEN, HANS VAN, föreståndare för fredagsallmosan, s. 92.
- BENCT SMÅLENNING, borgmästare, s. 84, 361.
- » SMÅLÄNNING, präst, s. 41.
- BENEDICTUS BIRGERI, kaplan, s. 76.
- » biskop i Åbo, s. 50.
- » (Torstani Skrompiis), kyrkoherde i Storkyrkan, s. 51.
- » organista, s. 169.
- BENEDIKT XII, påve, s. 186.
- BENGT bältare, s. 90.
- » Herr, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 140.
- » kyrkopräst i Sunge, s. 61.
- » Smälänning, s. 86.
- » » , borgare, grundare av Birgitta- och Katarinaaltaret, s. 132.
- » JACOBI, prebendat s. 68.
- » » , (Benedictus) älderman, s. 31, 65.
- » KARLSSON, s. 80.
- » NILSSON, älderman, s. 101.
- » OLAVI, (Benedictus), kyrkoherde i Storkyrkan, s. 96.
- » PAULI, rector scolarium, s. 65.
- » PETRI, präst, s. 69.
- » Skeppare, s. 35.
- BENGTSSON, SVEN, byggmästare, s. 442.
- BENZELIUS, JAKOB, professor, ärkebiskop, s. 107, 109.
- BENZELSTIERNA, MATTHIAS, statssekreterare, s. 170.
- BERCHELT, SIMON, apotekare, s. 564.
- BERG, MARGARETA JOHANNA, pastor primarius C. M. Fallenius' moder, s. 119.
- BERGEMAN, MATTHIAS, rådman, gravsten, s. 575, 576, fig. 314.
- BERGENZORN, AUGUSTA, fru, s. 503.
- » JOHN ALFRED, direktör, s. 500, 503.
- BERGIUS, ANDERS, professor, pastor primarius, domprost, s. 108, 109, 180.
- » ANDERS, kyrkoherde i Töfsala, Finland, s. 109.
- BERGSTRÖM, körsnär, kyrkovård, s. 266.
- BERKEN, PEDER VAN (PEDER BIRKE), kyrkovård, s. 81.
- BERNDT, Herr, s. 60.
- BERNHARDUS, presbyter Camyensis Diocesis, präst i Storkyrkan, s. 56.
- BERNINI, italiensk arkitekt, S. Pietro i Rom, fasadtorn, s. 254.
- BERO (BJÖRN) LAURENTII, kaplan i Helga lekamens gille, s. 72.
- » PETRI, präst i Storkyrkan, s. 58.
- BERTII, Kanngjutare, s. 58.
- » målare, klockare, s. 77.
- » » altarskåp, s. 406, 407.
- BEYNT THORSTENSSON, Herr, kirkeherre i Storkyrkan, s. 130.
- BEZELIUS, CHRISTOFFER, tysk pastor, grav, s. 524.
- BIELKE, KARIN, grav, s. 510.
- » » AXELSDÖTTER, s. 452. Antependium, s. 492.
- BILDII, JOAN, prebendat, s. 68.
- BILD, NILS JONSSON, ärkebiskop i Lund, s. 68.
- BILLE, KLAUS, riddare, s. 189.
- BIRGER JARL, s. 278, 279.
- » JOHANNIS, kyrkoherde i Mora, s. 98.
- » PERSSON, s. 76.
- » UDDSSON, s. 65.
- » ärkebiskop, s. 55.
- S. BIRGITTA, s. 45, 327.
- BIRGITTA, Algot Guldsmeds hustru, s. 92.
- » dotter till Edvard Brandenburg, s. 93.
- » Eliff Nichlisson kopparslagares hustru, s. 89.
- » Greger Skinnares första hustru, s. 77.
- » Hans Nagels hustru, s. 17, 85.
- » Herr Hans Stigs syster, s. 73.
- » Lasse Jönssons hustru, s. 94.
- » Magnus Mårtenssons Tolchs hustru, s. 83.
- » Otto Muggels hustru, s. 37.
- » Peder Olssons på Köpmangatan hustru, s. 93.

- BIRGITTA, GÖSTAFSDOTTER, Lille Olof Michelsons hustru, s. 91.
- » LAURENSDOTTER, Jöns Olssons hustru, s. 81.
- » LAURENTIIDOTTER, Hans Hanssons hustru, s. 537.
- » MUGGELS, stenhug, s. 16.
- BIRMAN, CHRISTOFFER, gördelmakare, s. 422.
- » JACOB, klockgjutare, s. 596, 597.
- BIUR, OLOF, s. 65.
- BJÖRN, LARS, gravsten, s. 560.
- BJÖRCK, kyrkovård, s. 263.
- BJÖRKMAN, GUSTAF ADOLPH, epitafium, s. 550.
- » JACOB, köpman, grav, s. 572.
- BJÖRN, skeppare, s. 77.
- » LAURENTII, s. 76.
- » PERSSON, föreståndare för söndagsallmosan, s. 92.
- BLANKA, drottning, s. 126, 485.
- » » gåvor till Vårfrukoret, s. 285.
- » » (Blanche), kröning, s. 128, 190.
- BLOK, KLAUS, s. 34.
- BLOM, FREDRIK, arkitekt, s. 222.
- BLONDEL, FRANÇOIS, fransk arkitekt, s. 265.
- BOETHIUS, JACOB, präst i Mora, s. 104.
- BOI, ANDERS HINDERS, rådman, s. 595.
- » ANDERS HENDRIKSSON, borgmästare, s. 565.
- BOLJE, CHRISTOFFER, handlande, s. 161.
- » KLAUS, föreståndare för Kristoffers prebende, s. 33, 94.
- BOLINDER, JEAN A., industriman, s. 238.
- BOLSWERT, B. VAN, gravör, s. 373.
- BOMMELN, GÖTHE VAN, s. 5.
- BONG, KLAUS, tornväktare, s. 79.
- BONIFACIUS IX, påve, s. 34, 55.
- BOOLT, JOHANNES, präst i Storkyrkan, s. 56.
- BORMANN, JAN, bildhuggare, s. 400.
- BOTILDA, Köttmangers, testamente, s. 15.
- » Köttmånglerska, gård, s. 6.
- BOTVED, munk, s. 12.
- BOTVID PERSSON, grytgjutare, s. 87, 93.
- BOUTS, ALBERT, belgisk målare, s. 384.
- BOY, ANDREAS, borgmästare, grav, s. 565.
- » WILLEM, bildhuggare, s. 510.
- BOYE, CLAES, s. 76.
- BRABANDER, HANS, föreståndare för Sjalakoret, s. 32, 87.
- BRABENDER, HANS, s. 68.
- BRAHE, ABRAHAM, greve, s. 192.
- » EBBA, ljuskrona, s. 460, 475, fig. 242.
- » MARGRETA, s. 496.
- » PER, greve, s. 202.
- BRAND, skrivare, s. 37.
- BRANDENBURG, EDVARD (EVERT), guldsmed, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
- BRANDER, CARL, handlande, s. 161.
- » FRED., konstnär, s. 108, 581.
- BRANTING, AGNES, textilkonstnärinna, s. 206, 503.
- BRANZELL, KARIN, operasångerska, s. 206.
- BRASK, HANS, biskop, s. 96, 128, 190.
- » NILS, gård, s. 6.
- » NILS HANSSON, borgmästare, s. 564.
- BREDA, CARL FREDRIK VON, målare, s. 113, 114, 583.
- BREDHOLT, MATTIS, hus, s. 6, 13.
- BREMER, FREDRIKA, s. 177.
- BRETHOLT, MATTIS, egendomsägare, s. 6, 83.
- BREÜMEN, NIKOLAUS, guldsmed, s. 459, silverkanna, fig. 230.
- BRITA, Pávals i Porten hustru, s. 92.
- BRODER JÖNSSON, borgmästare, s. 11. Räkenskapsbok 1431—40, s. 134.
- BROLING, KRISTINA JOHANNA, s. 120.
- BRUGGE, DIONYSIUS PADT, Stockholmsbild, fig. 153, 282.
- BRUN, ANDREAS, präst, s. 57.
- BRUNIUS, CARL GEORG, professor, arkitekt, s. 266, 300.
- BRUNSVIK, ALF HENNINGI, prebendat i S. Barbaras kor, s. 63, 79.
- » HENNING, tornväktare, s. 63, 79.
- » HINZE, s. 63.
- BRYNING, GERT, s. 85.
- BRYNINGH, HENRIK, s. 33.
- BRÄKER, CHRISTINA, Casten Hoffis hustru, grav, s. 578.
- BRÖMS, ERICUS, Storkyrkans förste kantor, s. 169.
- BUCK, HERMAN, bildhuggare, crucifix, s. 385, fig. 171, nummertavla, s. 430, ornament å silveraltaret, s. 380, 381, skulptur å läktaren, s. 442, 445.
- BUDDE, MAGNUS ERIKSSON, förest. för S. Kristoffers prebende, s. 94.
- » MÅNS, rådman, s. 73.

- BULLE, skeppare, s. 34.
 BUNGE, MÅRTEŦ, rådmän, s. 161.
 BURCHWART, PETTER, gravsten. s. 574.
 BURÆUS, OLAVUS, livläkare hos Gustaf II Adolf, borgmästare, s. 592.
 BURE, J. J., magister, s. 595.
 » JAKOB ZEBROSYNTHIUS, pastor prim., s. 100, 592.
 » OLAUS, (se Buræus).
 BURMESTER, HANS, tomtköp, s. 17.
 BUSKEN, HENRIK VAN DEME, arv, s. 82.
 BYLDH, MÅRTEŦ, prebendat, s. 68.
 BYSTRÖM, JOHN NIKLAS, bildhuggare, s. 549.
 BÅLD, ANDERS, prost på Värmdö, s. 176.
 BÖCKLER, CHRISTIAN, gördelmakare, s. 424.
 BÖKMAN, HANS, s. 7, 85.
 BÖTTIGER, JOHN, överintendent, s. 206.
- CAHMAN, JOHAN NIKLAS, orgelbyggare, s. 170.
 CALLERSTEDT, SVEN, handelsman, kyrkvård, s. 107. Epitafium, s. 549.
 CAMEEN, DANIEL, borgmästare, s. 161.
 » SVEN, hovpredikant, regementspastor, kyrkoherde, past. prim., biskop, s. 104, 105, 106, 179.
 CAPELLA, HANS, skräddare, s. 90.
 CARL, hertig, s. 99.
 CARL PHILIP, hertig, s. 153.
 CARLBERG, CHRISTINA, s. 105.
 » JOHAN EBERARD, stadsarkitekt, s. 130, 227, 229, 234, 237, 238, 241, 246, 248, 260, 261, 273, 280, 302, 303, 305, 308, 309, 317, 319, 320, 328, 335, 585, 589. Börsförslag, s. 260, 261. Ombyggnad av Storkyrkan, s. 251—259, 308, 309, 320, 532, fig. 76, 78, 80, 82, 83, 84, 87—89. Uppmätningar, s. 330—332, 336, fig. 23, 142—144.
 CARLSON, kammarherre, grav, s. 568.
 CARLSSON, CARL, hovpredikant, kyrkoherde i Maria förs., past. prim., biskop i Västerås, s. 102, 103, 153.
 CAROLUS PETRI Hedemorensis, kyrkoherde, s. 99, 152.
 » » Pönitentiarius, s. 149.
 CARSTEN, MATHIAS, grav, s. 568.
 » sångare, s. 177.
 CECILIA, Hans Capellas hustru, s. 90.
 » Herman Bagares dotter, s. 81.
- CECILIA HANSDOTTER, s. 4.
 » PEDERSDOTTER, Hans Horsts hustru, s. 81.
 CEDERSTEDT, JONAS, bergsråd, s. 558.
 CELSIUS, OLOF D. Y., pastor prim. s. 110—112. 141. Porträtt 582, fig. 10.
 CECILIA, Laurens Nilssons hustru, s. 39, 40.
 CIRIACUS HERMANNI, prebendat, s. 66.
 CLESZON, ARIS, bildhuggare, s. 556.
 CLAUS, patinomakare, s. 134.
 CLEMET, pretendatus, frater pius, s. 76.
 CLOOTH AF JÜRGENBERG, JOHAN ADOLF, överste, s. 392.
 COFORT, HÅKAN, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
 COLLIJN, ISAK, riksbibliotekarie, s. 408, 588, 592.
 COLLIN, hovapotekare, s. 530.
 COMMENIUS, BENEDICTUS, superintendent i Karlstad, s. 105.
 CONIXLOO, JAN VAN, belgisk målare, s. 400.
 CONRADUS ZYNIKINI, diakon, s. 57.
 CONTE, AUGUSTO, italiensk stuckatör, s. 223.
 CORT, Mäster, orgelbyggare 1469, s. 136.
 DORTENHORST, LUBBERT, donation till Horns kor, s. 32.
 CRISTOFERUS (NICHL), s. 75.
 » OLAI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 74.
 CRISTOFFER, Herr, prebendat (= Cristoferus Olai, kaplan).
 CROEL, JOHAN, kyrkoherde i Riddarholmsförsamlingen, s. 146.
 CRONSTEDT, C. J., arkitekt. s. 260, 262.
 CRONSTRÖM, ISAAC, kammarråd, grav, s. 564, 577.
 » ULRICA, Jonas Cederstedts hustru, s. 558.
 CRUUS, JESPER MATTSON, fältmarskalk, s. 391. Grav s. 159, 514—518, fig. 274.
 CUSTE, JAKOB, rådmän, s. 68.
 » OLOF, s. 68.
- DEVEL, kapten, s. 564.
 DAHL, JOHAN, skräddarmästare, s. 502.
 DAHLBERG, ERIK, greve, militär, s. 195.
 DAHLÉN, NILS, snickare, s. 447.
 DAHLGREN, rådmän, grav, s. 530.
 DAM, HENRIK VAN, klockgjutare, s. 592, 593.
 DAMEN, HANS VAN, arv, s. 13, 56.
 » JAKOB VAN, arvskitte, s. 13, 56.
 » OTTO VAN, s. 56.

- DANIELSSON, MICHEL, grav, s. 526.
 DANSICKE, KLAUS, s. 9.
 » » prebendat i Sjalakoret, s. 66.
 DAVID, krukmakare, s. 243.
 DAVIDSSON, ARFVID, rådmän, s. 595.
 DE BRUN, FRANS, lektor, stockholmsforskare, s. 326, 339, 354, 359, 361, 592, 593, 596.
 DECKER, MARTINUS, organist, s. 170, 173, 174.
 Gravsten s. 566.
 DE CROLL, JOHAN, organist, s. 170.
 » » REINHOLT, organist, s. 170, 176.
 DE GEER, R. W., s. 512.
 DEGNER, HENRIK HANSSON, prior i Svartbrödraklostret, s. 75.
 DEKEN, ANDERS, husägare, s. 32.
 DE LA GARDIE, BRITA PONTUSDOTTER, Jesper Mattsson Kruus' hustru, s. 514.
 » JACOB, fältherre, s. 491.
 » JOHANNES, landshövding, s. 592.
 » MAGNUS GABRIEL, riksmarsk., s. 193, 194; silvergåvor, s. 456, 477, 478, fig. 227, 233.
 DESIDERIA, drottning, kröning, s. 200.
 DEUSCHMANN, DONATUS, apotekare, s. 453.
 DINGSTEDE, HENRIK, rådmän, s. 30.
 DIRICHSSON, GERT, svensk kommissarie i Elbing, s. 169.
 DITMARSK, HANS, prebendat, s. 77.
 DOBBIN (DUBIN), HANS, präst, prebendat, s. 66.
 » NIKLAS, rådmän, s. 14.
 » NILS och REMER, s. 66.
 » REMAR, förest. för Sjalakoret, s. 86.
 DORDI, Herman Fossers hustru, s. 88.
 » HINDERSDOTTER, borgmästaren Olof GregerSSons änka, s. 453.
 DOROTHEA, Hans von Horns dotter, g. m. borgaren Kort Rogge, s. 32.
 » Klaus Boijes hustru, s. 33.
 » Claes Boyes änka, s. 76.
 » Rådmannen Peder Michaelis (MickelSSons) hustru, s. 82.
 DRUVENAGEL, KORT, s. 33.
 DRYSSÉN, ANDERS GUSTAV, hovkanslist, grav, s. 530.
 » Doktor, grav, s. 530.
 » JOHANNES, kyrkoherde i Algutsboda, s. 116.
 » PETER SAMUEL, pastor primarius, s. 116, 117, porträtt, s. 583, fig. 15.
 DUBIN, NILS, förest. för Sjalakoret, s. 86.
 DUNKELGOD, HINDRICK, krämare i Lübeck, s. 48, 327.
 DÜBEN, ANDERS, hovkapellmästare, organist i Storkyrkan, s. 172, 173, 174.
 » MARTIN, hovorganist, s. 172.
 DYBBYN (DOBBIN, DUBBIN), s. 66.
 DYKMAN, LYDERT, organist, s. 174, 176.
 DÜREN, ADAM VAN, arkitekt, bildhuggare, s. 342, 361, 362. Befästning av Storkyrkan, s. 343, 344, 345. Älpelaren, fig. 152.
 DÜRING, JOHAN CHRISTOPHER, von, greve, gravskylt, s. 512.
 DYRING, EVERT, hus, s. 34.
 DÄMEN, WILLECHINUS VAN, präst i Storkyrkan, s. 56.
 DÄN, MATTES, s. 5.
 EBLIT, HENRICH GOE, riddare, s. 189.
 ECKERHOLD, HANS, husköp, s. 82.
 ECKSTEIN, FREDRIK AUGUST, snickare, altarring, s. 384.
 EDVARDUS (EVERARDUS), s. 57.
 » Kaplan, s. 65.
 EGENA, KARL, drottning Kristinas livläkare, s. 188.
 EGGERDZ, MARKVARD, föreståndare för söndagsallmosan, s. 89.
 EGGERTZ, magister, s. 459.
 » PAUL, arvingars grav, s. 573.
 EGIDIUS SCOLASTICUS, s. 58.
 EHRENSTRAHL, DAVID KLÖCKER VON, målare. Epitafium, s. 546, 552, fig. 299. »Golgata», s. 237, 385, 386, fig. 172. Gravhäll, s. 547, 548. »Yttersta domen», s. 381, 386, 524, 527, fig. 173.
 ELJSENMANGER, PHILIP, orgelbyggare, s. 169, 171.
 EKEBLAD, MÄRTA, Mathias Isers moder, s. 103.
 EKENBERG, OLOF, bildhuggare, nummertavlor, s. 430, fig. 210.
 EKETRÄ, SVEN MÅNSSON, slottsfogde, s. 202.
 EKLUND, G. T., direktör, håvar, s. 506.
 » MARIANNE, fru, håvar, s. 506.
 » MARTIN, direktör, kyrkvärd, s. 249.
 Länsstolar, s. 586.
 ELENA, Jakob Bagares hustru, s. 90.
 » Martin Guldsmeds änka, s. 89.
 ELLESSON, ROLAND, handlande, s. 161.
 ELICHMAN, HANS, bagare, s. 89.
 ELIFF NICLISSON, kopparslagare, föreståndare för söndagsallmosan, s. 89.

- ELIMÆUS, OLAUS, kyrkoherde i Stockholm, biskop i Viborg, s. 99.
- ELIN, Anders Jönsson vinmans hustru, s. 83.
- » Anders Klockares hustru, s. 77.
  - » Erik Andersson Totts änka, donation till S. Kristoffers prebende, s. 38.
  - » Hans Eckerholds hustru, s. 82.
  - » Herr Antonius hustru, s. 71.
  - » Jakob Nylännings hustru, s. 92.
  - » Klaus Klockares, s. 77.
  - » kyrkovärden Hans Ottos hustru, s. 82.
  - Altarstiftelse, s. 42.
  - » Lasse Hanssons svärmoder, s. 80.
  - » Laurens Björnssons hustru, s. 91.
  - » Mattis Bredholts hustru, s. 83.
  - » Peder Skräddares hustru, s. 86.
  - » rådmannen Anders Jönssons hustru, s. 88.
  - » PEDERSDOTTER, kyrkovärden Michel Svar-tes andra hustru, s. 83, prebendestiftelse, s. 36.
- ELINE, Hoks hustru, s. 6.
- ELISABETH, Donatus Deuschmans hustru, s. 453.
- » Johannes Jungs hustru, s. 51.
  - » Philip Eijzenmangers hustru, orgelbyggerska, s. 169.
  - » prinsessa, s. 191. Vigsel, s. 200.
- ELLISSON, PETTER, mässingsslagare, s. 424.
- ELSEBE, borgmästaren Magnus Erikssons hustru s. 37.
- » Heyne Fromes hustru, s. 86.
- ELSEBY, kaplanen Olof Nicolais moder, s. 73.
- ELZEBE, Henrik van Yttrechts hustru, s. 85.
- EMPORAGRIUS, ERIK, professor, överhovpredikant, biskop, s. 101, 141, 150, 161, s. 580. Porträtt fig. 315 (?).
- ENARUS JOHANNIS, s. 58.
- ENERT, pansarmakare, s. 75.
- ENGELBERTUS från Dorpat, biskop, s. 128, 186.
- ENGELBREKT, klockare, s. 78.
- ENGELCRONA, EPHRAIM, generalkamrer, s. 560.
- ENGLEKE SANDERSSON, s. 83.
- ENOC, CHRISTIAN, violinist, s. 172.
- ENOSENIUS, ROLAND, kyrkovärd, s. 597.
- ERDMÜLLER, EUSTACHIUS, guldsmed, 367, 374, 379.
- ERICH, Mäster, s. 352.
- ERICHSSON, ERICH, skräddare, gravskylt, s. 530.
- » » smed, s. 239.
- ERICKSSON, JÖNS, rådmän, gravsten, s. 560—562.
- ERICUS de Svecia (Se Kröpelin, Ericus).
- » in Sunga, Dominus (= Ericus Olai, kaplan) s. 75.
  - » Kaplan, s. 61.
  - » Andree Curatus, prebendat, s. 76, kyrkoherde i Solna och S. Jakob, s. 63.
  - » DUNCONIS, s. 59.
  - » GEREKINI, kaplan, s. 58.
  - » JACOBI i Anunge, s. 76.
  - » » kaplan i Helga lekamens gille s. 76.
  - » JOHANNIS, prebendat, s. 69.
  - » » skolmästare, s. 57, 63, 64.
  - » » älderman, s. 57.
  - » LAURENTII, anställd i Helga lekamens gille, s. 72.
  - » » kaplan, s. 63, 64.
  - » MATHEI, i Helga lekamens gille, s. 76.
  - » NICOLAI, i Skarpelösa, s. 68, prebendat i Stockholm och Uppsala, s. 62.
  - » OLAI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 76.
  - » SKEPPERUS, rektor vid Stockholms Storskola, kyrkoherde, s. 98, 99.
  - » SUENONIS, prebendat, s. 77.
  - » » präst, s. 142.
- ERIK, av Pommern, s. 52, 59.
- » den Helige, s. 126, 189.
  - » fru Märtas kaplan, s. 76.
  - » från Rydh, prebendat, s. 61.
  - » Guldsmed, s. 451.
  - » Herr, kaplan, s. 71.
  - » Hertig, s. 481.
  - » i Vallby, prebendat, s. 63.
  - » kansler, s. 74.
  - » kaplan, s. 58.
  - » XIV, 98, 124, 191, 564. Bekräftelse på Storkyrkans kyrkoherdes besittning av Solna, s. 141. Vigsel, s. 200.
  - » Lekare, s. 78.
  - » murare, s. 15.
  - » Mäster, s. 74.
  - » organist, s. 78.
  - » timmerman, s. 94.
  - » Åkare, klockare, s. 77.
  - » ANDERSSON, gård, s. 16, källare, s. 16.
  - » ANDREE, s. 35, 36.
  - » » dominikanermunk, s. 91.
  - » » kyrkoherde, s. 37.

- ERIK GISLASSON, s. 80.
- » » rådman, s. 82.
  - » HELSING, rådman, s. 17, 85.
  - » HENRIKSSON, svartmunk, s. 10.
  - » HÅKANSSON, fogde, s. 143.
  - » JOHANNIS, s. 57.
  - » JOHANSSON, s. 86.
  - » JONSSON, borgmästare i Uppsala, s. 91.
  - » » skräddare, tonväktare, s. 80.
  - » » älderman i S. Nikolai gille, s. 42.
  - » JÖNSSON, borgmästare, s. 88.
  - » MAGNUSSON, hertig, s. 128. Begravning, s. 202.
  - » MANGSSON, tornväktare, s. 79.
  - » MICKELSSON, borgare i Uppsala, s. 17.
  - » OLSSON, skinnare, kyrkovård, s. 85.
  - » TOLK, s. 44.
- ERIKSSON, ANNA CAROLINA, hårfrisörskas, håvar, s. 505, 506.
- » CHRISTIAN, bildhuggare, s. 550.
  - » G., bildhuggare, s. 584.
  - » MÅNS, gravsten, s. 570, fig. 311.
  - » OLOF, skeppare, gravsten, s. 99, 559, fig. 307.
- ERLAND, bisittare, prebendat i Helga lekamens gille, s. 66.
- » skräddare, donation till S. Katarina prebende, s. 41.
- ERNST, G., guldsmed i Augsburg, kalk, s. 456. Fig. 227.
- ESBERG, JOHAN, superintendent, s. 104, 179.
- ESBERNUS PETRI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
- ESKIL (ESKILLUS PHILIPPI) kaplan i Helga lekamens gille, s. 70, 72.
- ESKILLUS PHILIPPI (Se ESKIL).
- EST, PEDER SVART JÖNSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
- EVERD VALTORI, prebendat i Västerås, s. 57.
- EUGENIUS IV, påve, s. 52, 306.
- FAHLBERG, NILS, handlande, grav, s. 525.
- FAHLSTEN, JOHAN, klockgjutare, s. 598.
- FALLENIUS, CARL MAGNUS, handlande, s. 119.
- » » » Pastor primarius, s. 119, 120, 583. Porträtt, fig. 19.
- FARABJÖRN (BJÖRN) s. 58.
28. *Sveriges kyrkor. Stockholm II.*
- FABABJÖRN, representant för S. Henriks prebende 1426, s. 35.
- FEHR, CARL AUGUST, kammarråd, s. 120.
- » FREDRIK, pastor primarius, s. 121, 122, 226, 528, 584. Porträtt fig. 21. Förslag till minnestavla över Olaus Petri, s. 121. Predikningar, s. 121.
- FEIF, PETER, kramhandlare, gravsten, s. 562.
- FENNEKÄ, syster till Henrik Zurbeke, s. 581.
- FERSEN, AXEL VON, riksmarskalk, s. 146, 199.
- FERSTER, HANS, murare, byggmästare, s. 243, 246.
- FICHTELIUS, GODTLIEB, apotekare, grav, s. 564.
- FINDVID, Broder till Jens i Horn, s. 6.
- FINVED, guldsmed, kyrkovård, s. 85.
- FISCHER, AGATHE SARA, s. 491, 495.
- » HEDVIG, hattstofferare, s. 491.
  - » ISAAC, s. 495, 496, 499.
- FLEMING, KLAS, överståthållare, s. 169.
- FLODIN, JONAN GUSTAV, ordensbiskop, pastor primarius, s. 114, 115, 199. Porträtt, s. 583, fig. 13.
- » PETER, Handlande, s. 114.
- FLODING, gravör, s. 197.
- FLODMARK, JOHAN, arkivarie, s. 419.
- FOGEL, ANDERS, snickare, nummertavla, s. 431.
- FORSIUS (FORSERUS), LAURENTIUS ERICI, kyrkoherde i Stockholm och Solna, s. 98.
- FORSMAN, ERICH ABRAHAMSSON, grav, s. 576.
- FORSSEN, ERIK, hovpredikant, s. 113.
- FORSSENWALD, ARFWED, kommissarie, grav, s. 579.
- FORSTEN, H. J., borgmästare, grav, s. 578.
- FOSS, HANS, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
- FOSSER, HANS, förest. för Själakoret, s. 98.
- FOSSERT, HANS, s. 69.
- » HERMAN, förest. för fredagsallmosan, s. 94, 546.
- FOSSERT, HERMAN, s. 546.
- FOUCQUET, BERNARD, bildhuggare, Stenbockska gravmonumentet, s. 524, fig. 279—282.
- FRANS, Kaplan, s. 65.
- » Skrivare, s. 76.
  - » son av Sven Moyse, s. 76.
  - » JÖNSSON, s. 37.
- FREDMAN, JEAN, urmakare, älderman, s. 167.
- FREDRIK AV HESSEN, kröning, s. 196, 197.
- » Konung, s. 107, 128, 146.

- FREESTER, (se FERSTER, HANS).
- FRIEDRICK, CLAS WILHELM, grav, s. 579.
- FRIES, SAMUEL A., kyrkoherde, s. 121.
- FRISTEDT, O., stenhuggare, s. 259.
- FRITZ, LUDWIG, landshövding, grav, s. 520, 521, fig. 278. Silvergåva,, s. 459, fig. 230.
- FRÖMARKET (VRÖMARK), JOHANNES, präst i Storkyrkan, s. 56.
- FROME, HEJNE, rådman, s. 13, 64.
- » HEYNE, förest. för Sjalakoret, s. 38, 86.
- » MARTIN, medlem av Helga lekamens gille, s. 63.
- FRYKLÖV, HARALD, kantor, s. 177.
- FRYXELL, Å., professor, s. 117.
- FRÖLICH, CARL GUSTAF, generallöjtnant, s. 352
- » ELISABETH MARGARETA, grevinna, grav, s. 564.
- » MARGARETA, f. PAHL, grevinna, grav, s. 564.
- FUERBORN, CLAWS, gravsten, s. 562, 563.
- FUNCK ELISABETH, donation till predikstol, s. 421, 422.
- » ELSEBETH, s. 498.
- » JOHAN, assessor, s. 421.
- » THOMAS, gravsten, s. 570.
- FYNNO (FINNO), MATIAS, kaplan i Helga lekamens gille, s. 72.
- FÄRSMAN, HÅKAN, klensmed, s. 589.
- FÖRSTER, (se FERSTER, HANS).
- GAD, HEMMING, biskop, s. 45, 128.
- GARP, HANS, s. 8.
- GAVELIUS, PEDER, (PETRUS), borgmästare, s. 594.
- grav, s. 568, 569.
- » » Jur. Utr. Dr, s. 595.
- GEET, ERIK, borgmästare, s. 592.
- GENIS OLAI, prebendat vid Helga lekamens gille, s. 64.
- GEORG OLAI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 74.
- S. GEORG, riddare, s. 44, 45.
- GEORGIUS, Dominus (= Herr Jörgen), s. 76.
- » » (= kaplanen Georg Olai), s. 74.
- GERDE, byggmästare, tornförslag, s. 255.
- GERE, KLAUS, förest. för Sjalakoret, s. 12, 13, 86.
- GEREKIN, s. 58
- GEREKIN, BENEKINI, prebendat, kyrkoherde i Jakob och Solna, s. 58, 126, 127.
- GERLEK, skuld, s. 7.
- GERMUND, älderman i Helga lekamens gille, s. 29.
- » LAURENTII, älderman, s. 64.
- GERMUNDUS, LAURENCII, älderman i Helga lekamens gille, s. 30.
- GERTRUD, Eliff Niclisson kopparslagares andra hustru, s. 89.
- » Engleke Svartes hustru, s. 58.
- » Hans Eckerholds dotter, s. 82.
- » Jakob Torstensson tornväktares dotter, s. 80.
- » Jöns Skyttes hustru, s. 89.
- » Klaus vårdskrivares dotter, s. 4, 79.
- » Laurens Nilssons dotter, s. 40.
- » Nils Månssons hustru, s. 87.
- » Olof Jönsson klockares hustru, s. 78.
- GESEKA, Nils Rogges änka, s. 93.
- GEST, WERNER, s. 32.
- GILLBERG, I., Gravör, s. 580.
- GIRE, HENNING, hus, s. 33.
- GISE, guldsmed, s. 10.
- GISMAR, JOHAN, borgare i Lübeck, prebende i Stockholm, s. 131, 132.
- GIZE, guldsmed, s. 134, helgedomakar, s. 134.
- GLÄSER, PETER HENNING, hovguldsmed, s. 374, 375.
- GOLITZ, JOHANNA CHRISTINA, s. 115.
- GRAANER, Generaldirektör, grav, s. 565.
- GREFFRODE, JACOBUS, präst i Storkyrkan, s. 56.
- GREGER LAURENSSON, s. 12.
- » Skinnare, s. 77.
- GREGERS MATTSSON, Herr, s. 86.
- GREGERSSON, OLOF, borgmästare, s. 453.
- GREGORIUS XI, påve, s. 55, 363.
- » LAURENTII, skaffare i Helga lekamens gille, s. 70.
- GRENERODE, ALF, borgare, donation till Hans von Horns kor, s. 32.
- GRETA, Jakob Zegenhorns hustru, s. 89.
- » Nagels hustru, hus, s. 80,
- GREVESMÜHL, C. A. Kyrkovård, s. 160.
- GREVESMUHL, (JOHAN) JACOB, rådman, grav, s. 576.
- GREVESMÖHL, ENGELBERT, handelsman, grav, s. 576.

- GROTH, MARIA ANTONIETTA, Andreas Boys hustru, gravsten, s. 565.
- GRUNDEL, A. J., hävdateknare, s. 125, 242.
» JACOB, borgmästare, s. 594.
- GRÖM, OLOF, kyrkovård, förest. för fredagsalmosan, s. 85, 94.
- GRÖNSKALLE, ANDERS OLSSON, s. 40.
» PER, s. 40.
- GUDMUND, PERSSON, befallningsman på Stockholms slott, s. 42.
- GUDMUNDSSON, OLOF, byggmästare, s. 352.
- GUDMUNDUS TORSTANI, älderman, s. 90.
- GULICHSSON, MARTIN, gravsten, s. 572.
- GUNHILD ÖNDISDOTTER, Olof Michelsson grytgjutares hustru, s. 87.
- GUNILLA, Claus Fuerborns änka, s. 563.
» Mårten Sohms hustru, s. 563.
- GUSTAV I VASA, s. 35, 39, 41, 49, 76, 97, 124, 128, 139, 149, 150, 166, 190, 200, 203, 275, 297, 325, 345, 349, 354. 401. Förslag om Storkyrkans rivning, s. 143. Korets rivning, s. 335, 346, 347, 351, 367, 414. Privilegium för främlingar att hålla egna präster, s. 148. Reduktion av kyrkosilver, s. 450. Stadfästande av rådets beslut om Sjalagårdens upplåtande till tryckeri, s. 10. Stol i Storkyrkan, s. 150.
- GUSTAV II ADOLF, s. 99, 100, 149, 203, 367, 592, 594. Förmäling med Maria Eleonora, s. 192, 194. Förslag till privilegier, s. 141. Privilegium för Södermalms kyrka, s. 147.
- GUSTAV III, s. 111, 112, 181. Kröning, s. 177, 197, 199, 448, fig. 28, 68. Porträttgravvyr, s. 580.
- GUSTAV IV ADOLF, s. 114. Kröning, s. 128, 197, 199, 501.
- GUSTAV V, s. 200, 598. Kröningshögtidligheternas avskaffande, s. 128.
- GUSTAV, prins, s. 117.
» Erik XIV:s son, s. 191.
- GUTO, OLAUS, kaplan i Helga lekamens gille, s. 75.
- GYLDENER, JOHANNES JOHANNIS, älderman, s. 58.
- GYLENBORG, FREDRIK, justitiestatsminister, s. 200.
- GYLLENCREUTZ, MARIA GUSTAVA, G. A. Björkmans hustru, s. 550.
- GYLLENHJELM, KARL KARLSSON, s. 381.
- GYLLENRAM, BERNHARD, major, s. 51.
- GYLLENSTIERNA, KARL ERIKSSON, gravsten, s. 558.
» KRISTINA, Sten Sture d. y:s gemål, s. 188.
» KRISTINA NILSDOTTER, s. 510.
» NILS, kansler, s. 191.
- GYLLENSVÄRD, VILHELM, registrator, arkivarie, s. 524, 550, 578, 579.
- GÄTTMAN, ANDERS, målarmästare, s. 237, 422.
- GÄDDA, KARL, häradshövding, s. 10.
- GÖBEL, VERNER, tvist med hustru Bela, s. 38.
- GÖDERT, pärlstickare, s. 36, 38.
- GÖDSTAFF, ärkebiskop, s. 69.
- GÖTHE, JOHAN ADOLPH, stenhuggareälderman, grav, s. 576.
- GÖTZSTAFF LEEKSSON, riddare, s. 12.
- HACK, MÅRTEN, murarmästare, s. 281.
- HADORPH, JOHAN, fornforskare, s. 400, 401, 406.
- HAGBERG, CARL PETTER, mjölnare, s. 118.
» » » pastor primarius, s. 118.
Porträtt, s. 583, fig. 17.
- HAKE, GOTSKALK, skomakare, s. 14.
- HAKON BIRGERI, präst, s. 65, 71.
» MARTINI, prebendat, s. 66.
- HALLSTRÖM, CATHARINA, s. 118.
- HAMBURGER, ANDREAS, guldsmed, s. 456.
- HAMM, DAVID, smed, 259.
- HAMPE, JAKOB, s. 84.
» TILE, kyrkovård, s. 17, 84.
» TILE D. Y., son till föreg., s. 84.
- HAN, HERMAN, målare, målning av silveraltarets dörrar, s. 381.
- HANIS HOLGERSSON, förest. för Sjalakoret, s. 86.
» PETRI, (se Johannes Petri).
- HANS, gråbrödraminister, s. 12.
» guldsmed, s. 451. Förest. för fredagsalmosan, s. 93. Förest. för S. Kristoffers prebende, s. 94.
» HELSING, s. 81.
» Herr, i Solna, s. 74.
» i Skå, s. 72.
» i Valvet, län, s. 37.
» JUTHE, organist, s. 70, 78.
» Jöns bältares son, Herr s. 65.
» kanngjutare s. 86.
» konung, s. 188, 203, 418. Kröning, s. 128, 186, 187.
» kyrkoherde i Håtuna, s. 10.

- HANS, kyrkoherde Skå (= Johannes Johannis i Skå), s. 76.
- » Mjölhare, s. 82.
  - » Myntare, s. 11.
  - » Mäster, s. 61.
  - » mönsterskrivare, s. 87, 88.
  - » prior, s. 91.
  - » präst, s. 142.
  - » skräddare, s. 90.
  - » vävare, s. 77.
  - » ERICSSON, förest. för fredagsallmosan, s. 94.
  - » ERIKSSON, broder till Ingrid Eriksdotter, s. 84.
  - » ESKILSSON, s. 143.
  - » EURARDI, Herr, s. 75.
  - » HOLGERSSON, s. 61.
  - » HOLMGERSSON, s. 6, 15, lån till Helga lekamens bröder, s. 30.
  - » HOLMGERSSON, bykyrkans föreståndare, s. 6.
  - » JAPSSON, tornväktare, s. 80.
  - » JOHANSSON (= Hans i Håtuna) kyrkoherde i Håtuna, s. 65.
  - » LAURENSSON, s. 2, 6, 62.
  - » LAURENTII, kyrkoherde i Säbrå, s. 100.
  - » MATTSSON, guldsmed, s. 71.
  - » NILSSON, donation till Storkyrkan, s. 4.
  - » OLSSON, skräddare, s. 7.
  - » PAULI, kanik i Uppsala, s. 71.
  - » PETRI, skolmästare, kaplan, s. 74.
  - » SANDERSSON, s. 73.
  - » SIGURDI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 70.
- HANSEN, CHRISTIAN, bagarmästare, s. 220.
- HANSSON, ANDERS, ryttmästare, s. 585.
- » HANS, borgmästare, epitafulum, s. 536, 538. Fig. 290, 291.
  - » HANS, rådman, s. 595.
  - » PETER, bagarmästare, grav, s. 572.
- HAQUINUS, LAURENTII, kyrkoherde, s. 101.
- HAQUON BIRGERI, präst, s. 65.
- HARALD i Sjalakoret (Harald Benedicti)
- » BENEDICTI, prebendat, s. 116.
- HARKMAN, BEATA CHARLOTTA, s. 116.
- HARNACK, MATTHIAS, snickare, s. 386.
- HARTMAN, LORENZ, guldsmed, s. 367, 452, 456.
- Vinkanna, fig. 228.
  - » WOLFGANG, gravör, s. 194.
- HARTVIK, präst, s. 59.
- » MÄRTEN, förest. för Sjalakoret, s. 88.
- HAUBER, snickare, s. 436.
- HAUSSWOLFF, ceremonimästare, s. 200, 201.
- HAWEN, GOTSCHALK, VON DER, kyrkovärd, föreståndare för Sjalakoret, s. 81.
- » JAKOB VAN DER, kyrkovärd, s. 6, 81.
- HAYDN, JOSEF, tysk kompositör, s. 177.
- HECKER, MEINDERT, gravsten, s. 568.
- HEDBERG, BRITA, s. 560.
- » DANIEL, handelsman, gravsten, s. 560.
  - » ERIK, klockare, grav, s. 578.
  - » KRISTINA, s. 114.
- HEDEMAN, CARL PETTERSSON, kyrkovärd, grav, s. 570.
- HEDLUND, OLOF, orgelbyggare, s. 170.
- HEDVIG ELEONORA, drottning, s. 101, 196. Kröning s. 128, 195, fig. 27. Silvergåva till Riddarholmskyrkan, s. 460.
- HEDVIG ELISABET CHARLOTTA, kröning s. 199.
- HEIDE, HENNING VON DER, bildhuggare s. 412, 420.
- HEISE, CARL GEORG, tysk konsthistoriker, s. 412, 419.
- HELEKO, Hans von Horns änka, gift med Lubberts Cortenhorst, s. 32.
- HELGE PEDERSSON, s. 39.
- HELLMAN, J. J., professor, s. 112.
- HELMFELT, SIMON GRUNDEL, fältmarskalk, epitafulum och grav, s. 538, 542, 546. Fig. 293, 294, 295.
- HELMHOLTZ, HANS, s. 38.
- HEMMING, biskop, s. 71.
- » förest. för fredagsallmosan, s. 92.
  - » HOLMSTENSSON, präst vid Helgeands-
huset, s. 57, 130.
  - » JONSSON, förest. för Sjalagården, s. 17.
  - » OLSSON, husägare, s. 15.
  - » OLSSON, ålderman i S. Gertruds gille,
s. 34.
- HEMMINGUS, ärkebiskop, s. 127.
- HENNING HENNINGSSON, s. 18.
- » JOANSSON GRÖNSKALLE, förest. för Sjalakoret, s. 97.
- HENNING, PETTER, guldsmed, ljusstakar, s. 461, Vinkanna fig. 231, s. 461.
- HENRICUS ANGLICUS, bisittare, s. 59.
- » Ärkebiskop, s. 55.

- HENRICUS CONRADI, prebendat i Helga lekamens gille, s. 73.
- » HEREKINI, student i Erfurt, s. 57.
  - » LYDECHINI, Herr, s. 64.
  - » MAGNI, kanik i Uppsala, s. 55.
  - » MARQUARDI, skaffare, prebendat, s. 58.
  - » STEPHANI, s. 59.
- HENRIK, grovsmed, s. 15.
- » guldsmed, s. 10.
  - » klockare, s. 78.
  - » köttmånglare, s. 16.
  - » orgellekare, s. 78, 168.
  - » slottsskrivare, prebendat i S. Blasii kor, s. 43, 68, 69.
  - » älderman i Helga lekamens gille, s. 31.
  - » ärkebiskop, s. 34.
  - » ANDERSSON, s. 68.
  - » ANDREE, älderman, s. 69.
  - » ERIKSSON, kyrkovård, s. 7, 84.
  - » KORTSSON, kyrkoherde i Mustasaara (Finland), s. 90.
  - » MARQUARDI, svartbroder, s. 82.
  - » OLAI, orgamästare, s. 69, 78.
  - » OLSSON VAN YTTRECHT, kyrkovård, s. 86.
- HERKEN, HANS VAN, allmosa s. 11. Stenhus s. 14. Medlem av Helga lekamens gille, s. 57.
- » HENRICUS JOHANNES, älderman, s. 57.
- HERMAN, bagare, s. 13, 62, 81, 92.
- » guldsmed, s. 12.
  - » GEORGE, orgelbyggare, s. 169, 171.
  - » LORENTZ, grav, s. 551.
  - » JOHAN GEORG, hamburgisk ebenist, s. 374, 379.
- HERWEGR, DANIEL, pastor primarius, s. 110, 174, 180, 181. Porträtt, s. 581, 582.
- » GUSTAV, lektor i Karlstad, s. 110.
- HESSE (HIESSE), OLOF, medlem i Helga lekamens gille, s. 64.
- HESSE, OLOF, prebendat, s. 43.
- HILDEBRAND, HANS, riksantikvarie, s. 267, 408, 431, 591.
- » HENRIK, husägare, s. 37.
  - » HILDA LOVISA KRISTINA, s. 120.
  - » HINDRICH, donation till 10,000 riddares och 11,000 jungfrurs kor, s. 42.
- HILLEPART, MICKEL, s. 76.
- HILLESTRÖM, PER, målare, s. 226.
- HINDERSSON, ANDERS, rådman, 595.
- HINDERSSON, JÖNS, borgmästare, s. 594.
- » KNUT, rådman, 595.
- HOFF, CASTEN, världshusvärd, grav, s. 578.
- HOFFUA, GOTSKALK VON DER, förest. för Själa-koret, s. 11.
- HOFWEN, GOTSCHALK VAN, s. 13.
- HOGENBERG, FRANZ, gravör, stockholmsvyer, s. 319, 326, 336, 345, 346, 352, 353. Fig. 140, 141.
- HOGHUSEN, HENRIK, häradshövding, epitafium, s. 546, 565. Fig. 296—298.
- HOLMSTANUS, präst i Storkyrkan, s. 56.
- HOLNAST, präst, s. 61.
- HOPPENER, JOHAN, husförsäljning s. 13.
- » KLAUS, s. 39.
  - » OLOF, förest. försändagsallmosan, s. 91.
  - » ÖRLAN, förest. för söndagsallmosan, s. 87, 88.
- HORN, BENGT, riksråd, s. 324.
- » HANS, amiral, grav, s. 577.
  - » husägare, s. 4.
  - » HANS VAN, korstiftelse, s. 31, 353.
  - » SIGRID av Åminne, s. 495.
- HORST, HANS, kyrkovård, s. 81.
- HOWE, GODSKALK VAN DER, förest. för Själa-koret, s. 12.
- HUFFWE, HENRICH VAN DER, murarmästare, s. 352.
- HUITFELT, ARILD, krönikör, s. 187, 189, 190.
- HULT, BALTSAR, mässingsslagare, s. 424.
- HUNDEBERCH, HERMAN, gravhäll, s. 508.
- HUSEN, HENRIK VAN, s. 11.
- HVIFF, HANS, guldsmed i Halle, kalk i Uppsala domkyrka. 456.
- HVIT, HANS, s. 84.
- HÜLPHER, ABRAHAM, s. 171.
- HYSING, CHRISTINA, Johannes Rudbeckii andra hustru, s. 102.
- HÄHL, JOHAN FREDRIK, pastor primarius, s. 122.
- » JOHAN ISAK, kyrkoherde i Västra Vingåker, s. 122.
- HÅKAN, kopparslagare, s. 4.
- » HAQUINI, magister, kyrkoherde i Gråmunkeklostret, s. 144.
- HÄRDH, PEDER, s. 159.
- HÄRLEMAN, KARL, arkitekt, byggnadsverksamhet på Storkyrkan, s. 251, 254, 255, 264, fig. 75, 77, 79, 81. Linköpings domkyrkas torn, s. 254. Strängnäs domkyrkas torn, 255. Uppsala domkyrkas tornspiror, s. 255.

- HÄFFNER, hovkapellmästare, s. 177.
 HÖPPENER, LAURENS, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
 HÖÖK, BENGT, bokbindare, s. 588.
- IN DEBETOU, GOUVERT, kyrkorådsledamot, s. 263.
 » » handelsman, grav, s. 566.
 » » JOHAN, rådman, grav, s. 576.
- INGE Bältare, förest. för fredagsallmosan, s. 81, 92.
 INGBERG, Erik Magnussons gemål, s. 202.
 » Hertig Valdemars änka, s. 481.
 » Johan Skalmes hustru, s. 15.
 » Peder Jutes hustru, s. 89.
 » Per Jönssons hustru, s. 91.
 » Sten Sture d. ä:s gemål, s. 44, 45, 188.
 » CHRISTOFFERSDOTTER, grav, s. 510.
 gravhäll, s. 524.
 » JONSDOTTER, hustru, s. 70.
- INGEFRID, Klaus Vårdskrivares änka, s. 4, 79.
 INGEGÅRD i Strängnäs, s. 83.
 INGENARUS JOHANNIS, kyrkoherde, s. 53, 54, 66.
 INGENMUNDUS JARLERI, kanik, s. 51, 55.
 INGEVALD BIRGERSSON, konung Hans ombudsman, s. 187.
 » TORSTENSSON, förest. för Själakoret, s. 16, 85, 86, hus, s. 6, affärer med Helga lekamens gille, s. 30.
 » TORSTENSSON, rådman, s. 30.
- INGOLFAS, s. 59.
 INGRID, Jakob Mangssons hustru, s. 86.
 » ERIKSDOTTER, änka efter Per Björnsson, g. m. Länge Nils, s. 84.
 » PERSDOTTER, donation till Själakoret, s. 10.
- INGVAR DIECKN, stenbod, s. 15.
 » DIÄGN, förest. för Själakoret, s. 86.
 » NILSSON, donationsbrev till Själakoret, s. 14.
- INSULANDER, MARGARETA, professor Celsius hustru, s. 111.
 ISÆUS, MAGNUS, arkitekt, s. 259. Omändringar i Storkyrkan, s. 266—268. Vindfång fig. 104.
 ISAKSSON, snickare, s. 445.
 ISER, JOHANNES, komminister, s. 103.
 » MATHIAS, kyrkoherde, regementspastor, pastor primarius, teol. dr, biskop i Västerås, s. 104, 153, 175, 189, 422, 596, 497.
 IVAN, tsar, s. 175.
- JACOBUS, prost i Riga, s. 47.
 » KANUTI, organist och prebendat, s. 72, 78.
 » NICOLAI, kaplan, s. 61.
 » TORSTANI, prebendat i Uppsala, s. 55.
- JAKOB AV LOMBISE, kejsar Karl V:s sändebud vid Kristian II:s kröning, s. 189.
 » Bagare, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
 » guldsmed, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 » i Själakoret i Uppsala, s. 12.
 » Konterfejare, målare, s. 585.
 » Nylänning, förest. för fredagsallmosan, s. 92.
 » Skräddare, förest. för söndagsallmosan, s. 90,
 » Tornväktare, s. 80.
 » ärkebiskop, s. 29, 33, 38, 42. Brev 1482, s. 32.
 » ERIKSSON, s. 48. Förest. för Själakoret i Uppsala, s. 13.
 » LARSSON, förest. för Själakoret, s. 88.
 » LAURENSSON, stekarhus, s. 15.
 » MANGSSON, förest. för Själagården och Själakoret, s. 15, 86.
 » TORSTENSSON, tornväktare, s. 80.
 » ULFSSON, ärkebiskop, s. 34, 127, 135, 187.
- JAKOBSSON, CLAES, rådman, silvergåva, s. 454.
 JANSE, OTTO, antikvarie, s. 272, 288.
 JAP, guldsmed, s. 14.
 » OLSSON, arv, s. 48.
- JASPER, borgare i Reval, s. 47.
 » prost i Reval, s. 47.
- JENIS, murmästare, s. 31.
 » ERIKSSON, s. 66.
 » ERVASTEJSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
 » GRIS, prebendat i Helga Kors altare s. 40, 65.
 » JAPSSON, s. 40.
 » JENSSON, avrättad 1520, s. 93.
 » MANGSSON, s. 86.
 » OLAI, präst, kaplan, s. 59.
 » OLSSON, kyrkovärd, s. 339.
 » OLSSON, tornväktare, s. 79.
 » PEDERSSON, tornväktare, s. 80.
- JENS i Horn, s. 6.
 » murmästare, s. 336, 337.

- JENS Tornväktare, s. 80.
- » ANDERSSON, prebendebrev 1440, s. 133.
  - » JENSSON, i porten, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
  - » MAGNUSSON, borgmästare, s. 67.
  - » MICHELSSON, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
  - » MORTENSSON, skolmästare, s. 75, broder till Henrik Tolch, s. 84.
  - » PEDERSSON, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 51, 52.
  - » PERSSON, s. 16.
  - » PETRI (JOHANNES PETRI), s. 51.
- JESPER BRODERSSON, testamente, s. 73.
- JOAN, kanngjutare, s. 86.
- » HAQUONSSON, grovsmed, s. 5.
  - » JÖNSSON, s. 66.
  - » OLSSON (= Joan Tornväktare), s. 79.
  - » SVENSSON, husägare, s. 86.
- JOENS NICOLAI, scolaris, s. 72.
- JOHAN III, s. 98, 99, 151, 152, 191, 201, 228, 250, 251, 351, 352, 398, 564. Bekräftelse på Storkyrkoherdens besittning av Solna, s. 141. Byggnadsverksamhet i Storkyrkan, s. 347—453. Byggningsbrev, s. 246. Valvreglering, s. 326, 334. Ändringar å Vårfrukoret, s. 283.
- JOHAN d. y. av Mecklenburg, interdikt över, 1397, s. 34.
- » GAMMAL, kaplan, s. 142.
  - » hertig av Östergötland, vigsel, s. 201.
  - » Mäster, prebendat, s. 62.
  - » organist, s. 169.
  - » LUDOLPHI, kyrkoherde i Storkyrkan, kanik i Uppsala, s. 50, 51.
  - » MATTHIAE, biskop i Strängnäs, s. 101.
  - » RÜDOLFSSON (= Johan Ludolphi i Storkyrkan).
- JOHANNES DE VERMDÖ, kanik i Uppsala och Strängnäs, kyrkoherde i Vingåker, s. 51.
- » (HANS) från Veta, s. 76.
  - » i Hospitalet, s. 62.
  - » klockare, s. 77.
  - » Magister, hovpredikant, s. 96.
  - » organist, s. 169.
  - » prost i Strängnäs s. 55.
  - » ärkebiskop, s. 8. Brev om Själakoret 1430, s. 8, 9.
- JOHANNES CRISTOFERI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
- » ERICI, skaffare, s. 58.
  - » GERECHINI, ärkebiskop, s. 51, 127, 130, 131, 132.
  - » IVARI, magister, s. 60, 61. Ombud för konciliet i Basel 1431—1449, s. 134.
  - » IVARI, präst, s. 66.
  - » JERECHINI (se Johannes Gerechini).
  - » JOHANNIS DE UPSALIA, s. 75.
  - » » i Skå, kaplan, s. 74, ålderman i Helga lekamens gille, s. 76.
  - » » i Solna, prebendat, s. 74.
  - » » kaplan i Helga lekamens gille, s. 74, 75.
  - » » PISTOR (= Johannes Johannis i Solna).
  - » » SÄUENKRYLL, präst, s. 57.
  - » KARLSSON av Fanö, riddare, s. 126.
  - » KORNTORG, kaplan, s. 57.
  - » LAURENTII, kaplan, s. 62.
  - » LUDOLPHI, skrivare, prebendat, s. 55.
  - » » kyrkoherde, s. 129.
  - » MAGNI, s. 63.
  - » MARTINI, kaplan i Själagården s. 75.
  - » NICOLAI KÖKEMÄSTER, kyrkoherde, s. 96, 140, 141.
  - » OLAI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
  - » PASKADAGH, s. 59.
  - » PAULI DACUS, kanik, s. 55.
  - » PETRI, dominus (= Hans Petri skolmästare), s. 74.
  - » » kyrkoherde i Storkyrkan, s. 51, 52, 130.
  - » » rektor, kaplan, s. 74.
  - » SIGHFRIDI, kyrkoherde i Klostret (Riddarholmskyrkan), s. 144, 145.
  - » TORKILLE, s. 59.
- JOHANSSON, ANDERS, kyrkovärd, s. 166.
- » » rådman, s. 161, 597.
  - » CARL, handlande, rådman, s. 102.
  - » GUSTAF, grav, s. 510, fig. 269.
  - » JOHAN, tenngjutareålderman, s. 482.
- JON i Smahamra, donation till Själakoret, s. 14.
- » klockare, s. 78.
  - » SVENSSON, s. 14.

- JONAS DE ARBÖGA, kyrkoherde, s. 98.
 JONAS BIRGERI, Dalekarlus, kyrkoherde, s. 98.
 » ERICI, pastor, s. 98.
 JONSSON, NILS, (ljus)stakemakare, s. 484.
 JOSEPHINA BEAUHARNAIS, vigsel, s. 201.
 JOSEPHINE, drottning, kröning, s. 200.
 JOSEPHSON, RAGNAR, konsthistoriker, s. 449.
 JOST, stenhuggare, s. 438.
 JULI, ANDERS, Herr, s. 68.
 JUNG, ENGEL PÅLSDOTTER, gravsten, s. 526.
 » JOHANNES, bisittare, s. 57.
 » » kyrkoherde i Stockholm, s. 51.
 JUSLENIUS, D., biskop i Borgå, s. 108.
 JUTE, PEDER, förest. försändagsallmosan, s. 89, 93.
 » » JÖNSSON, testamente, s. 89.
 JUTTE, SEVERIN, s. 85.
 JUVARA, italiensk arkitekt, la Superga vid Turin, s. 254, 255.
 JYST, MARIA, gravsten, s. 560.
 JÖNS, bisittare, s. 65.
 » Finne, bisittare i Helga lekamens gille, s. 70
 » kaplan, s. 57.
 » skolmästare, s. 74.
 » skraddare, s. 17.
 » tornväktare, s. 80.
 » ANDERSSON, altarstiftelse, s. 35.
 » » föreståndare för Helgeands-
 huset, s. 43.
 » BENGTTSSON, ärkebiskop, brev ang. patro-
 natsrätt över Sjalakoret 1430, s. 135.
 » CARLSSON, borgmästare, s. 143.
 » HENRICI, prebendat, s. 69.
 » JONSSON, förest. för Sjalakoret, s. 87.
 » KARLSSON, kyrkoherde i Luleå, s. 10, 54.
 » LARSSON, fogde i Södermanland s. 50.
 » MANGSSON, s. 67.
 » NILSSON, förest. för Sjalakoret, s. 87.
 » » i Porten, förest. för söndags-
 allmosan, s. 89.
 » » kämnär, s. 16.
 » » på Strand, s. 89.
 » OLSSON (vid Söderport), kyrkovärd, s. 81, 82.
 JÖNSSON, ANDERS, rådman, s. 595.
 » MICHEL, handlande, s. 161.
 » TURE, (Tre Rosor), s. 188.
 JÖRAN ERIKSSON, häradsfogde i Söderåla, s. 102.
 JÖRGEN, Herr, s. 76.
 JÖRGEN, Magister, kaplan i Helga lekamens
 gille, s. 76.
 JÖSSE OLOFSSON, broder till Kanutus Olai Aprilis,
 s. 53.
 KADRIN, hustru till Michel Svarte, s. 36.
 » i Skokloster, s. 67.
 KALENDE, BOSSE VAN DEME, riddare, vitaliebro-
 der, s. 34.
 KALLENDRUP, KATARINA, s. 57.
 KALSENTIUS, ANDREAS, överhovpredikant, pastor
 primarius, s. 107, porträtt fig. 6, s. 581.
 » OLOF, kyrkoherde i Söderbärke, s. 107.
 KAMP, HERMAN, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
 » JAKOB, förest. för söndagsallmosan, s. 91,
 » RAGVALD, husupplåtelse till Sjalagården,
 s. 16. Husägare, s. 17.
 KAMPHUSEN, HARMAN, grav, s. 579.
 KANUTUS, OLAI APRILIS (STENBOCK), magister,
 kyrkoherde i Storkyrkan, s. 53.
 KARIN, Henrik Lööks änka, silvergåva, s. 454.
 » Lasse Kuses hustru, s. 93.
 » Olof Kuses änka, s. 17.
 » Stynges, s. 40.
 » Tönies Guldsmeds hustru, s. 78.
 » ANDERSDOTTER, gravsten, s. 565.
 » » Jenis Ervastessons för-
 sta hustru, s. 91.
 » MÅNSDOTTER, drottning, s. 124. Bröllop,
 s. 191, 192, 193, 200. Kröning, s. 193.
 » OLSDOTTER, hustru, s. 70.
 » TÖNNESDOTTER, W. Leuhusens gemål,
 grav, s. 570.
 KARKMAN, HENRIK, rådman, s. 157.
 KARL V, kejsare, s. 128, 189.
 » IX, s. 124, 129, 152, 163, 191, 201, 202.
 Gravmonument, s. 414.
 KARL X GUSTAV, s. 101, 194, 195, 460, 538.
 Begravning, s. 220.
 KARL XI, s. 102, 103, 104, 195, 199, 538, 550,
 596, 597. Kröning, s. 175, 488.
 KARL XII, s. 125, 166, 391, 422. Kröning,
 s. 128, 195, 196, 199.
 KARL XIV JOHAN, kröning, s. 199, 200.
 KARL XV, kröning, s. 200.
 » guldsmed, kyrkovärd, s. 84, förest. för
 S. Kristoffers prebende, s. 94.
 » Hertig, s. 152.

- KARL i Villberga, herr, s. 17.
- » murarmästare, borgare, s. 11.
  - » Prins, s. 177, 202.
  - » KNUTSSON, s. 134, gårdsköp, s. 14, prebendestiftelse, s. 363, stadgande om Själakoret, s. 13.
- KARL FILIP, hertig, s. 192, begravning, s. 203.
- KARLSSON, H., historiker, s. 306, 408.
- KARSTRÖM, S., kyrkovård, s. 160.
- KATARINA av Alexandria, s. 41.
- » av Lindholm, hus, s. 41.
  - » av Sachsen-Lauenburg, bisättning, s. 203.
  - » av Vadstena, S. Birgittas dotter, s. 41.
  - » Bengt skeppares änka, donation till S. Henriks prebende, s. 35.
  - » Erik Murares hustru, donation till Själagården, 15.
  - » Erik Timmermans hustru, s. 94.
  - » Gözstaff Leekssons hustru, s. 12.
  - » Hans Holmgerssons hustru, s. 6.
  - » Herman Bagares hustru, s. 92.
  - » Herman Siliacus Bakares hustru, s. 81.
  - » i Tyresö, donation till Själakoret, s. 12.
  - » Lasse Bagges hustru, s. 16.
  - » Lydeke Skräddares hustru, s. 82.
  - » Mathias Pähls första hustru, s. 530.
  - » Mattis Klockares änka, s. 77.
  - » Mickel Svartes hustru, s. 89, 90.
  - » Peder Jönsson Jutes hustru, s. 89, 90.
  - » Peder Laurenssons änka, s. 89.
  - » Peder Skyttes hustru, s. 86.
  - » Peder Svenssons änka, s. 87.
  - » Sysslomanshustru, testamente, s. 7.
  - » Tomesse (Tomas hustru), s. 7.
  - » ERIKSDOTTER på Lindholm, fru, s. 14.
  - » INGESDOTTER, Herman Bagares hustru, s. 81.
  - » PERSDOTTER, änka efter rådmannen Erik Helsing, hustru till Hans Burman, s. 85.
  - » ÄRINGILZSDOTTER, donation till Själakoret, s. 11.
- KATILLUS MATHEI, bisittare, s. 59.
- KAUFFMANN, HERMAN, (se KOOPMAN).
- KELLERE, ANTONIUS, prebendat, s. 66, 67, 68.
- KELLINGIUS PETRUS, kaplan, s. 125.
- KELLSTEDT, skeppsklarerare, grav, s. 510.
- KEMPE, CARL, bildhuggare, s. 447.
- » ERIK, rådman, gravsten, fig. 308, s. 564, 565.
- KENICIUS, PETRUS, ärkebiskop, s. 192, 201.
- KERKHOFF, HENRICUS, s. 58.
- KEYSER, gravör, s. 319.
- KIERSTIN NILSDOTTER, grav, s. 569.
- KIRSTIN MÄRTENSDOTTER, syster till Henrik Tolke i Tolkeby, s. 84.
- KIÖPKE, PAUL, köpman, grav, s. 572.
- KJELLMAN-GÖRANSSON, I., komminister, s. 527.
- KLAUS, guldsmed, förest. för söndagsallmosan, s. 88.
- » Klockare, s. 77.
  - » Vårdskrivare, s. 4. Tornväktare, s. 79.
  - » JOHANSSON, s. 85.
- KLAWUS NIKLISSON, borgare, s. 11.
- KLERCK, HANS, amiral, grav, s. 573.
- KNUT, guldsmed, husköp, s. 15. Förest. för Själakoret, s. 86.
- » smed, s. 422.
  - » ERICI, s. 54.
  - » » (Mäster Knut), frater i Helga lekamens gille, s. 75.
  - » KAROLI, skolmästare, s. 62.
  - » NILSSON, guldsmed, förest. för S. Kristoffers prebende, s. 94.
  - » OLOFSSON, kyrkoherde, s. 53.
- KNUYPER, JOHANNES, präst i Storkyrkan, s. 56.
- KNÖS, C. J., rektor i Skara, s. 101.
- KOCK, DETMAREUS, lybeckska krönika, s. 128.
- KOGH, BENGT, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
- KOOPMAN (KAUFFMAN) HERMAN, guldsmed, s. 379, 380. Gravskylt, s. 530.
- KORT, biskop, s. 16.
- » prebendat (= Kort Löckesson), s. 62, 65.
  - » LÖCKESSON, (se Kort, prebendat).
  - » OLSSON i Skälby, Herede, s. 90.
- KORTZ, DANIEL, bildhuggare, s. 166, 223, 225, 226. Kyrkogårdsstatyer, s. 259, fig. 33.
- KRAFFT, DAVID VON, konstnär, restaurering av Ehrenstrahls »Golgata», s. 386.
- KREPELIN, ERICUS (se Kröpelin, Ericus).
- KRISTIAN II, s. 84, 137, 345, 346, 362. Kröning, s. 128, 188, 189, 342. Storkyrkans befästade, s. 143.
- KRISTIAN, hertig av Holstein, s. 139.

- KRISTERN Blinde, präst, s. 77.
 » präst, s. 62.
 » PEDERSEN, klerk i Viborg, s. 54.
- KRISTIN, Henricus Comodis moder, s. 73.
 » Tomas Skräddares hustru, s. 94.
- KRISTINA, Berndt Skevings hustru, s. 92.
 » Drottning, s. 103, 150, 151, 379. Kröning, s. 128, 193—195, 456. Silvergåva till Storkyrkan, s. 456.
 » Fru, s. 75.
 » konung Hans' gemål, kröning i Uppsala, s. 183.
 » Laurens Orgamästares hustru, s. 78.
 » Magnus Murmästares hustru, s. 4.
 » Mäster Olof Petri's hustru, s. 71.
 » Nils Månssons hustru, s. 87.
 » Olof Mälares änka, s. 6.
 » Peder Ålännings hustru, s. 35.
 » Staffans Störbecks änka, altarstiftelse, s. 42.
 » styvdotter till kyrkovärden Hans Horst, s. 81.
 » JAKOBSDOTTER, Staffans Störbecks änka, s. 315.
 » MÅNSDOTTER, Laurens Mattson Skräddares hustru, s. 87.
- KRISTINE, Jens Jenssons i Porten hustru, s. 93.
- KRISTOFFER, guldsmed, förest. för S. Kristoffers prebende, s. 94.
 » hertig av Mecklenburg, vigsel, s. 200, 201.
- KROK, MARGARETA, s. 116.
 » NICOLAUS KAROLI, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 52.
- KRUMPEN, OTTO, riddare, s. 189.
- KRUSE, KLAUS, s. 64.
 » PETER, s. 63.
- KRUUS, JESPER MATSSON, riksråd, grav s. 514, 515, 517, 518, 526, 527. Fig. 274.
 » JOHAN, krigskommissarie, s. 456.
- KRYTZOW, HENRICUS, klockare, s. 77.
- KRÖPELIN, ERICUS JOHANNIS, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 53, 57.
- KUHLAU, FRIEDRICH, hovtrumpetare, s. 177, 199.
- KULEMAN, TOMAS, förest. för Sjalakoret, s. 88.
- KUNT, CARL CHRISTOFFERSSON, gravsten, s. 564.
- KURSEL, MARIA ELISABETH, Erik Rynnings änka, s. 495.
- KUSE, HENRIK, förest. för fredagsallmosan s. 93, 94.
 » LASSE, förest. för S. Halvards prebende, s. 48, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 » LASSE PERSSON, rådman, (Se Lasse Kuse).
 » OLOF, s. 17.
- KYK, BARTOLOMEUS, medlem av Helga lekamens gille, s. 63.
- KYLE, JOHANNES, älderman, s. 59.
- KÄHRE, GUDMUND, epitafium, s. 531, 532, fig. 284, 285.
 » TROILIUS, rådman, epitafium, s. 532, fig. 286, 287.
- KÖNIG, arkitekt, s. 262.
- KÖNIGSMARK, HANS KRISTOFFER, fältherre, s. 171, erövring av Prag, s. 391.
- KÖNNE, Hans Eckerholds dotter, s. 82.
 » Klarasyster, s. 6.
- LAGERBERG, VIKTOR, konservator, s. 418.
- LANG, HANS, guldsmed i Augsburg, oblatask, fig. 233.
- LANG(E), HANS, förest. för söndagsallmosan, s. 88.
 » JÖNS, köttmånglare, s. 10.
 » OLOF, s. 16.
- LARS, Herr, s. 84,
 » Mäster, kyrkovård, s. 394.
 » ANDERSSON, s. 73.
 » NILSSON, rådman, s. 73.
- LARSSON, ANDERS, köpman, porträtt, s. 584. Predikstol, s. 422.
 » OLOF, rådman, s. 595.
- LASSE, kanngjutare, s. 6.
 » tornväktare, s. 80.
 » tunnbindare, s. 16.
 » BJÖRNSSON, s. 143, förest. för Sjalakoret.
 » BJÖRNSSON, s. 44, 88.
 » HANSSON, s. 80.
 » HARALDSSON, lån, s. 13.
 » JENSSON, förest. för fredagsallmosan, s. 93, 94.
 » JÖNSSON i Lindormsgränd, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 » JÖNSSON, tornväktare, s. 79.
 » LORENSON, förest. för Sjalakoret, s. 87.
 » MICHELSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
 » MÅNSSON, rådman, s. 140.

- LASSE, TORDSSON, guldsmed, förest. för S. Kristoffers prebende, s. 94.
- LAURELIUS, OLAUS, professor, kyrkoherde, biskop, s. 100—102, 145, 172. Porträtt, s. 580, fig. 4.
- LAURENS, Herr, s. 68.
- » i Helga lekamens kor, s. 61.
  - » kanngjutare, s. 79.
  - » kyrkovärd, s. 5.
  - » Mäster, kyrkovärd, s. 81.
  - » organist, s. 6, 78, 169.
  - » orgelmakare, s. 136.
  - » orgalekare, se Laurens organist.
  - » skinnare, s. 5.
  - » stadsskrivare, s. 82.
  - » tegelslagare, tornväktare, s. 79.
  - » BJÖRNSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 10, 91.
  - » HENNINGI, Herr, s. 65.
  - » JAPSSON, husägare, s. 14.
  - » LAURENSSON i Mörby, donation, s. 13.
  - » MATTSSON, skräddare, s. 87.
  - » MICHELSSON, donation till S. Katarinas prebende, s. 41.
  - » NICOLAI, skaffare, s. 58.
  - » NILSSON, borgmästare, s. 40.
  - » » rådman, s. 7.
  - » OLSSON på Lindö, s. 15.
  - » PETRI, se Water, Laurens van.
  - » SALOMONIS, organist, s. 78.
  - » SVARTE, tornväktare, s. 79.
- LAURENTIUS AD SANCTUM GEORGIUM, kaplan i Helga lekamens gille, s. 31, 75.
- » i Helga lekamens gille, s. 63.
  - » kaplan, s. 61
  - » kaplan i S. Maria Magdalenas kapell, s. 56.
  - » Magister, kaplan i Helga lekamens gille, s. 71.
  - » Organista, kaplan i Helga lekamens gille, prebendat, s. 75, 79.
  - » sakristian, s. 63.
  - » scholaris i Sjalakoret, s. 61.
  - » BERONIS, herr, kyrkopräst i Årnäs, Ångermanland, s. 77.
  - » JOHANNIS, se Laurentius ad Sanctum Georgium.
  - » MAGNI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 75.
- LAURENTIUS MATHEI, s. 66.
- » OLAI WALLIUS, kyrkoherde, s. 97, 98, 99, 100.
  - » OLAI, Scolasticus, s. 59.
  - » OLAVI, Gestricus, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 149.
  - » PAULINUS, ärkebiskop, s. 98.
  - » PEDERSSON, s. 79.
  - » PETRI, Herr, s. 75.
  - » » prebendat, 63.
  - » » Gotus ärkebiskop, s. 88, 191.
  - » SALMONI, s. 72.
  - » SALOMONIS, prebendat i Helga lekamens gille, s. 70.
- LAURENTSSON, ANDREAS, kyrkovärd, s. 596.
- LAURIN, JOHAN, inspektör, s. 497.
- LEFFLER, MAGDALENA, Mathias Pahls andra hustru, s. 530.
- LEHUSEN, WELLAM, rådman, s. 595. Grav, s. 570, 571.
- LEIJONHUVUD, EBBA, Svante Mauritzsson Stures änka, silvergåva, s. 456.
- LENAEUS, JOHANNES, ärkebiskop, s. 101, 194.
- LEŇCK, NILS JOHANNIS, prebendat, s. 68.
- LEUCHOVIUS, BENEDICTUS PETRI, kyrkoherde i Storkyrkan och Solna, s. 100, epitafium, s. 529, 530.
- LEUHUSEN, MARTIN, kyrkovärd, s. 85.
- » REINHOLD, kyrkovärd, s. 82, 134, 336, 340, 341.
  - » VINRICUS, student i Leipzig, s. 82.
- LEWENHAUPT, ADAM LUDVIG, generalmajor, s. 391.
- LEYXEN, SANDER, s. 358.
- LIBBENHAUS, NILS, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
- LIDT, DIETRICH VON DER, med. doktor, grav, s. 577.
- LILJEGREN, fornforskare, s. 384, 387.
- LILLJEKVIST, FREDRIK, arkitekt, s. 528.
- LINDBLOM, A., konsthistoriker, s. 401, 419.
- » J. A., ärkebiskop, s. 199.
  - » JOHANNES, teol. professor i Åbo, s. 247.
- LINDE, ERIK LARSSON VON DER, kammarråd, s. 459. Silvergåva, s. 452, 453, 454, fig. 225.
- » ERICH LARSSON VON DER, köpman, gravsten, s. 566.

- LINDE, LORENTZ VON DER, grav, s. 566.
 » WENDELA VON DER, Erik Larsson von der Lindes gemål, silvergåva, s. 459.
- LINDEGREN, AGI, arkitekt, s. 272.
 » AMALIÄ, konstnärinna, s. 119, 583.
- LINDMAN, GEORG, vagnmakare, s. 586.
- LINDORM, JOAN, ränta till Henriks prebende, s. 35.
- LINDROOT, LORENTZ, ljuskrona, s. 478.
- LINDROTH, G. W., urfabrikör, s. 589.
- LJUNG, PEHR, sniderier i orgelfasaden, s. 449.
- LJUNGQVIST, ELSA, s. 122.
- LOEN, JACOBUS, präst i Storkyrkan, s. 56.
- LOHRMAN, WENDELA, Erik von der Lindes hustru, s. 566.
- LOVISA, Drottning, kröning, s. 200.
- LOVISA ULRIKA, kröning, s. 197.
- LUCIA, tornväktaren Jenis Olssons änka, s. 79.
 » Laurens Höppeners änka, s. 91.
 » Laurens Stadsskrivares hustru, s. 82.
 » Sigurd Rörikssons hustru, s. 83.
- LUDMAN, DAVID, murarmästare, s. 281.
- LUDVIG, bagare, förest. för fredagsallmosan, s. 74.
 » kock, s. 6.
- LUMPE, JAKOB, förest. f. söndagsallmosan, s. 91.
- LUNDBERG, JACOB, bildhuggare, s. 385.
 » THEODOR, bildhuggare, Olaus Petri staty, s. 226.
- LUNDEN, WOLMAR VON, altarestiftelse, s. 353.
 » (FOLMAR VON) brev ang. Barbara altaret 1480-t., s. 35.
 » WOLMAR VON, prebendestiftare, s. 354.
- LUTHER, MARTIN, reformator, s. 139, porträtt, s. 580.
- LUTKE, MATTS, s. 67.
- LUTMA, holländsk arkitekt, s. 424, 425.
 » JOHANNES d. y. o. d. ä., holländska bronsgjutare, s. 425, 426.
- LYCKA, Hans Wardbergs hustru, s. 90.
- LYCKE, NIELS, riddare, s. 189.
- LYDEKE, bagare, s. 64.
 » skräddare, s. 15, 82.
 » » den yngre, s. 82.
- LYNDORM, JOAN, s. 41.
- LYNEN, ALBREKT VON, förest. för fredagsallmosan, s. 92.
- LYTTING, HERMAN, rådman, s. 82.
- LÖFGREN, CLARA, målarinna, s. 583.
- LÖRENBERG, ENGELKE, s. 80.
 » KLAUS, borgmästare, s. 37, 38.
- LÖÖK, HENRIK, borgare, s. 454.
- MADELIN, hustru, tomt, s. 17.
- MAGDALENA, Hans Mönsterskrivares hustru, s. 88.
- MAGNUS (BRAHE), greve, s. 192, 193.
 » III, hertig av Sachsen-Lauenburg, s. 191, 192.
 » murmästare, s. 4.
 » tornväktare, s. 80.
 » BJÖRNSSON, s. 5.
 » ERICI, bisittare i Helga lekamens gille, s. 66.
 » ERICI, borgmästare, gravsten, s. 557, 558, fig. 306. Prebendestiftelse 1474, s. 37.
 » ERIKSSON, borgmästare (Magnus Erici, borgmästare), s. 186. Gåvor till Vårfrukoret, s. 285.
 » ERIKSSON, konung, s. 127, 129, 186, 485. Kröning, s. 128. Landslag, s. 186.
 » ERIKSSON, tornväktare, s. 80.
 » GRAMS, donationsbrev, s. 11.
 » HEMMINGSSON, tornväktare, s. 79.
 » HOLSTEINSSON, gård, s. 31.
 » INGEMARI, magister, s. 69.
 » LAURENSSON, tornväktare, s. 80.
 » OLSSON, fastighetsägare, s. 14.
 » » skräddare, s. 87.
 » PEDERSSON, borgare, donation till Helga lekamens gille, s. 81.
 » PETERSSON, donation till Sjalakoret, s. 10.
 » PETRI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 75.
 » THYRGILSSON, kanik, s. 51.
 » TORSTENSSON, tornväktare, s. 79.
 » ÖDVIDI, älderman, s. 58.
- MAKERLAND, MATTIS, s. 59.
- MANS MANSSON, rådman, s. 559.
- MARCKLIN, JOHAN ADOLF, guldsmed, s. 456, 459.
- MARGARETA, Claus Jakobssons änka, s. 454.
 » drottning, s. 126, 129, 130, 295, 296, 301, 302, 314, 335, 340, 341, 353, 356, 357, 358.
 » i Edehammar, kyrkovården Michel Svartes svägerska, s. 83.
 » Jenis Ervastessons andra hustru, s. 91.

- MARGARETA, Jennis Ervastessons tredje hustru, s. 91.
- » Kronprinsessa, s. 598. Begravning, s. 204—208, fig. 29. Epitafium, s. 550.
  - » Magnus Björnssons änka, s. 5.
  - » Olof Michelssons i Porten hustru, s. 90.
  - » Prinsessa, vigsel, s. 202.
  - » rådmannen Claes Jakobssons änka, s. 454.
  - » HELLEDAL, Samuel Törlings första hustru, s. 548.
  - » LARSDOTTER, Jakob Wattrings hustru, s. 548.
  - » LEIJONHUFVUD, drottning, bisättning, s. 203.
  - » MATSDOTTER, Jöns Erickssons änka, grav, s. 562.
  - » PERSDOTTER, Adler Salvius hustru, s. 367.
- MARGIT, Björn Skeppares hustru, s. 77.
- » Gödert pärlstickares änka, donation till S. Henriks och S. Eriks kor, s. 36.
  - » Henning Brunsviks hustru, s. 63.
  - » Jeppe Röds dotter, s. 6.
  - » Jon klockares hustru, s. 78.
  - » Karl guldsmeds hustru, s. 84.
  - » Lydeke skräddares hustru, s. 82.
  - » Mattes Bredholts hustru, s. 13.
  - » Mårten Hartviks hustru, s. 88.
  - » Olaus Ericis moder, s. 60.
  - » Olof Ingvaldssons systersons hustru, s. 82.
  - » Paul ringares hustru, s. 80.
  - » Pickans, hustru, s. 6.
  - » Simon skräddares änka, s. 84.
  - » LAURENSDOTTER, donation till Själa-koret, s. 10.
  - » OLOFSDOTTER, Jon Basses hustru, s. 81.
- MARGITTE, Jesper Broderssons hustru, s. 73.
- MARIA ELEONORA, drottning, s. 194, 494. Kröning, s. 128. Förmälning, s. 192, 193.
- MARIA ELISABET, Karl IX:s dotter, vigsel, s. 201.
- MARKMAN, HINZE, präst i Stockholm, syssloman i Skänninge och på Gotland, s. 56.
- MARKUS Skrivare, klockare, s. 78, 136.
- MARKVARD guldsmed, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
- MAROT, JEAN, gravör, s. 228, 230.
- MARTA OLSDOTTER, s. 70.
- MARTEN ULFSSON, s. 69, 85.
- MARTHA, Peder timmermans hustru, s. 87.
- MARTIN, guldsmed, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
- » Nils Praalls son, student i Leipzig, s. 88.
  - » V, påve, s. 52, 127. Bulla 1419 om stadfästelse av altarestiftelser i Storkyrkan, s. 132.
  - » tornväktare, s. 80.
  - » LAURENSSON (= Martin tornväktare).
  - » JOHANNIS, prebendat i Maria Magdalena prebende, s. 44.
  - » RYANER, s. 67.
  - » ULFSSON, rådman, s. 16.
- MARTINUS in Curia animarum (= Själa-koret) kaplan, s. 31.
- » JOHANNIS, i Själagården, kaplan i Helga lekamens gille, s. 72.
  - » JOHANNIS, kyrkoherde, s. 53.
  - » » prebendat, s. 67.
- MASRELIEZ, tävling om sniderier å orgellådan, s. 449.
- MATHIAS, biskop i Strängnäs, s. 96, 188. Klockinvigning i Stockholm 1514, s. 137.
- » ANDREE, präst s. 57.
  - » LAURENTII, s. 61.
  - » PETRI, skaffare, prebendat, ålderman, s. 64.
- MATIAS LAURENTII, präst, 71.
- MATTES, Herr, s. 71.
- » » ombud för kaniken i Uppsala Hans Pauli, s. 71.
  - » i Spånga, prebendat i Helga lekamens gille, s. 70.
  - » kyrkopäst i Frötuna, s. 68.
  - » Mäster, kanik i Uppsala, s. 72.
  - » BJÖRNSSON, s. 44.
  - » ERICI i Rydh, skaffare, s. 64.
  - » LAURENSSON, trädgård, s. 17.
  - » OLAI, prebendat, s. 76.
- MATTEUS, klockare, s. 77.
- MATTHIAS, orgelbyggare, s. 136.
- MATTIAS PETRI, prebendat, s. 41.
- MATTIS, klockare, s. 77.
- » BUTILSSON, s. 58.

- MATTIS, LAURENSSON, smed, s. 31.
- » PETRI, ålderman i Helga lekamens gille, s. 29.
  - » STAFFANSSON, s. 64.
  - » ÖDGISLASSON, väpnare, lagman, gåva till Gråbrödraklostret, s. 12.
- MATTS, skolmästare, s. 71.
- MATTSSON, JOHAN, skattmästare, donation, s. 391.
- MATZSON, MEGGERT, rådman, s. 594, 595.
- MECHELN, härold, Karl V:s sändebud vid Kristian II:s kröning, s. 189.
- MEINTZ, JÜRGEN, hamburgisk bildhuggare, s. 520.
- MEJARE (MEYER) ANDERS, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
- MEJLANDT, LUCAS, hovsnickare, s. 379, 380, 424, 417, 436.
- MELANCHTON, JOHAN, porträtt, s. 580.
- MESSENIUS, JOHAN, krönikör, s. 67, 129, 143, 203, 346, 352, 481.
- METTKA, Heyne Fromes dotter, s. 38.
- METZGER, GEORG, tullinspektör, grav, s. 571, 572, fig. 312.
- MEURER, IGNATIUS, boktryckare, s. 588.
- MICHEL, JACQUES, broderier till kungsstolarne, s. 432, 506.
- » i Uppeby, s. 84.
  - » klensmed, s. 87.
  - » köttmånglare, s. 6.
  - » orgelbyggare, s. 169.
  - » PEDERSSON, tomtupplåtelse, s. 14.
  - » SIMONSSON, s. 84.
  - » SVARTE, borgare, kyrkovärd, s. 35, 83, 90.
- MIDDENDORF, JOACHIM, grav, s. 577.
- MILIES, NICOLAUS, interdikt över, s. 34.
- MILLICH, NICOLAUS, bildhuggare, hans stil. Epitafium, s. 538, 546. Fig. 292—294, 296—298.
- MOLIN, EVA ELISABETH, s. 503.
- » HJALMAR, arkitekt, etsningar av S. Görans-gruppen, fig. 198, 199.
- MOOR, GUDOLF, tomtköp, s. 14. Förest. för söndagsallmosan, s. 90.
- » KLAUS, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
  - » LASSE, s. 5.
  - » LAURENS, husägare, s. 89.
  - » MATTES, s. 62.
- MORTEN, kaplan, finsk predikant i Storkyrkan, s. 147.
- MOYSE, BIRGER, s. 73.
- MOYSE, SVEN, s. 76.
- MUGGEL, ERNST, s. 64.
- » GOTSCHALK, s. 64.
  - » OTTO, medlem av Helga lekamens gille, s. 37, 64.
- MULLE, HENRIK, köttmånglare, s. 15.
- MUNCK, S., domprost, s. 112.
- MUNKTELL, J. FR., kyrkoherde, s. 97.
- MURRAY, ANDERS, pastor i Tyska församlingen, s. 115.
- » GUSTAV, pastor primarius, s. 115, 116, 159, 182, 183. Porträtt, s. 583, fig. 14.
- MYLGES, CLAVUS, vitaliebroder, s. 34.
- MÜLLER, KARL, tysk kyrkohistoriker, s. 131.
- MÅNS, guldsmed, kyrkovärd, s. 85.
- » lille, kyrkovärd, s. 84.
  - » ERIKSSON, borgmästare (= Magnus Eriksson), s. 37.
- MÄRTEN, målare, s. 31.
- » NILSSON, borgare i Vadstena, s. 33.
- MÄRTA, Fru, s. 71, 76.
- MÖR, MATTES, student i Rostock och Leipzig (= Mattes Moor), s. 62.
- MÖRN, CARL, pitscherstickare, s. 587.
- NAGEL, HANS, förest. för söndagsallmosan och Helgeandshuset, kyrkovärd, s. 17, 80, 85, 89.
- » HENRIK, arv, s. 85.
- NICLAS PERSSON, s. 67.
- NICOLAUS, biskop av Myra, s. 124, 125, 126.
- » kykoherde i Solna, s. 56.
  - » kyrkoherre, s. 77.
  - » (KOETILLI ALBUS) ärkebiskop, s. 8, 50, 126.
  - » BARTOLDI de Upsalia, student i Krakau, s. 58.
  - » BENEDICTI, Helga lekamakaplan, s. 70, 77.
  - » JOHANNIS, präst i Stockholm, s. 58.
  - » » HELSING, s. 56.
  - » HELSING, präst i Stockholm, s. 56.
  - » HINZEKINI, vice pastor, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 53, 57.
  - » JUTE, präst i Storkyrkan, s. 56.
  - » LYDECHINI, s. 64.
  - » MAGNI, präst, s. 59.

- NICOLAUS OLAI, i Sjalakoret, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73, 75.
- » OLAI, klerk, s. 55.
  - » PETRI, kaplan, s. 61.
- NIEDTENS, NICOLAUS, musiker, s. 176.
- NIGELS PERSSON, lån till Helga lekamens bröder, s. 30.
- NIGHILS BENGTTSSON, s. 61.
- NIKLAS (LÅNGE), bod, s. 17.
- » PERSSON, borgmästare, s. 36.
  - » Torskare, kyrkovärd, s. 81.
- NIKLIS, Legokarl, s. 13.
- NILS, Blinde, prebendat, s. 76.
- » Herr, prebendat, s. 76, 77.
  - » i Sko, prebendat, s. 77.
  - » JUTE, skomakare, s. 41.
  - » Kort Rogges kaplan, s. 32, 66.
  - » Långe, kyrkovärd, s. 84.
  - » prebendat för S. Birgittas altare, s. 68.
  - » skomakare, s. 66.
  - » skrivare, borgmästare, ålderman i S. Barabas gille, s. 6, 15, 16, 17.
  - » snickare, s. 158.
  - » åkare, s. 31.
  - » BENEDICTI, präst, 1528 förest. för samtliga välgörenhetsinrättningar i Stockholm, s. 140.
  - » CARLSSON, borgmästare, broder till Jöns Carlsson, s. 143.
  - » FADERSSON, sacellanus, s. 7.
  - » HELSING, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
  - » HENRIKSSON (Långe Nils), s. 84.
  - » JÖNSSON, s. 42. Husköp, s. 13.
  - » » rådmän, borgmästare, s. 73, 74.
  - » MAGNUSSON, förest. för S. Kristoffers prebende, s. 39, 94.
  - » MAGNUSSON, rådmän, s. 87.
  - » MATSSON, husköp, s. 17.
  - » MÅNSSON, förest. för Sjalakoret, s. 87.
  - » » i Urväder (se Nils Månsson).
  - » PEDERSSON, altarstiftelse, s. 363.
  - » PERSSON, borgmästare, s. 44, 61.
  - » » unge, guldsmed, kyrkovärd, s. 85.
  - » SIGFRIDI, fru Kristinas kaplan, s. 75.
- NILSSON, ALFRED, konservator, s. 418.
- » HANS, borgmästare, s. 592.
  - » NILS, lantbrukare, s. 122.
- NOETEKEN, se Notke.
- NORBLAD, ALLAN, konservator, s. 387, 418.
- NORBY, SEVERIN, riddare, s. 189.
- NORDBERG, JÖRAN, kyrkoherde i Klara, s. 107, 195, 196, 548.
- NORDQVIST, CONRAD, organist, s. 177.
- NORDSTRÖM, MARIA ELISABET, grav, s. 569.
- NORÉN, LOVISA, s. 498.
- NORMAN, GEORG, nytt kyrkoprogram, s. 149.
- » OLOF, skraddarmästare, s. 494.
- NOTHAKE, släktnamn, s. 47.
- NOTIKE, BERDT (= Berndt Notke).
- » HANS, s. 47.
  - » JOHANNES, s. 47.
  - » MICHAEL, s. 47.
- NOTKE, BERNDT, bildhuggare från Lübeck, s. 47, 338, 394, 410—412, 419.
- » MICKEL, s. 47.
- NOTKEN, DIDERIK, präst i Reval, s. 47.
- NOTTEKE, se Notke.
- NYSTRÖM, ALFRED, bildhuggare, s. 550.
- OCHSE, HANS, snickare, s. 436.
- ODHELIUS ERIK, legationspredikant, professor, pastor primarius, s. 101, 102.
- OFEEG, JOHANNES, biskop i Västerås, s. 116, 149, 197.
- OGIER, CHARLES, fransk legationssekreterare, s. 171, 172, 490.
- OLAUS DE TYLLINGE, kansler, s. 55.
- » kaplan, s. 56.
  - » klerk, s. 76.
  - » präst i Helgeandshuset, s. 58.
  - » vicarie, s. 55.
  - » ALONIS, skaffare, ålderman, s. 58.
  - » ANDREE, prebendat, s. 64.
  - » ERICI, förest. för Helga lekamens gille, kaplan, s. 70, 71.
  - » ERICI, Magister, s. 71.
  - » HELSING, kaplan i Helga lekamens gille, s. 75.
  - » JOHANNIS, kaplan i Helga lekamens gille, s. 71.
  - » » kanik i Uppsala, kyrkoherde i Torstuna, s. 68.
  - » » stadskaplan, s. 65.
  - » » GESTRING, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
  - » MAGNUS, kyrkoherde, s. 54.

OLAUS MATTHEI, s. 57.

- » » prebendat, s. 62.
- » » skaffare, bisittare, s. 57.
- » NICOLAI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
- » OLAI, Doctor, s. 75.
- » PAULI DE HELSINGIA, prebendat, Helga lekamens gilles ålderman, s. 63.
- » PETRI, reformator, s. 128, 136, 140, 141, 142, 143, 150, 160, 164, 190, 422, 585. Dödsdom, s. 147. Epitafium, s. 528. Krönika, s. 189. Minnestavla, s. 121. Nya testamentet och handbok, s. 97. Samlade skrifter, s. 128. Statssekreterare, s. 139. Staty, s. 121, 226, 297. Svenska krönika, s. 67.

OLAVUS PAULI, ålderman, s. 61.

- » PETRI MEDELPADIUS, kyrkoherde i Rasbo och i Storkyrkan, s. 98, 151.

OLBERS, C., grosshandlare, s. 577.

OLIVECREUTZ, JOHAN, lagman, s. 565.

OLOF Bergsman, rådman i Uppsala, s. 91.

- » kaplan, prebendat för Helga kors altare, s. 40.
- » kyrkoherde, s. 37.
- » kyrkoherde i Alnsö, s. 68.
- » lekare, s. 44.
- » målare, s. 6.
- » Mäster, (= Olaus Petri), s. 62, 70, 96, 160. Tintebok, s. 73.
- » organist, s. 78.
- » SANKT, s. 126.
- » skeppare, s. 151, 346. Gravsten, s. 143.
- » snickare, s. 436.
- » tegelslagare, s. 83.
- » tornväktare, s. 80.
- » ANDERSSON, s. 41.
  - » » donation, s. 4.
  - » » fogde i Roden, s. 6.
  - » » förest. för Sjalakoret, s. 37.
  - » » rådman, s. 48, 69, 78, 85.
  - » » testamente, s. 16.
- » ANDRAE, t. f. kyrkoherde, s. 53, 78.
- » ERIKSSON, skeppare, rådman, s. 143.
- » FINVEDSSON, s. 89.
- » GESTRIKEN (= Olaus Johannis Gestring), s. 73.
- » HANSSON, hus, s. 17.
- » » rådman, s. 33.

OLOF HENNEKESSON, tornväktare, s. 79.

- » INGVALDSSON SYSTERSSON, kyrkovärd, s. 82.
  - » JOHANNIS, präst, s. 71.
  - » JONSSON, testamente till Helga lekamens gille, s. 31.
  - » JÖNSSON, s. 63.
    - » » klockare, s. 78.
  - » LARSSON, testamente till Karlagillet, s. 40.
  - » LAURENSSON, klockare, s. 78.
    - » » kyrkovärd, s. 84.
  - » MICHELSSON, s. 67.
  - » MICKELSSON, grytgjutare, s. 87.
    - » » i Gråbrödragränd (= Lille Olof M.), förest. för söndagsallmosan, s. 91.
  - » MICKELSSON, LILLE. (Se föreg.)
    - » » patron för Maria Magdalenas prebende, s. 44.
    - » » skeppare, s. 31.
    - » » i Porten (skeppare) förest. för söndagsallmosan, s. 90.
    - » » skomakare, s. 31.
  - » NIKLISSON, s. 12, 13.
  - » NILSSON, donation till Sjalagården, s. 16.
  - » OLSSON på Strand, kyrkovärd, s. 84.
    - » » tomt, s. 17.
  - » PERSSON, tornväktare, s. 80.
  - » PETERSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
  - » PETRI, Mäster, s. 17, 71.
    - » » PHASE, s. 76.
  - » STENSSON, s. 41.
  - » SVARTE, borgmästare, s. 42. Kyrkovärd, s. 81.
  - » SVENSSON, Laurentius Olai Vallius' fader, bonde, s. 99.
  - » SYSTERSSON, s. 6.
  - » VALDEMARSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
- OLOFSSON, MÄRTEN, s. 459.
- OLSSON, NILS, rikskamrer, gravsten, s. 567, 568, fig. 309.
- OLUFFSSON, NILS, mässingsslagare, s. 424.
- OLUFSSON, MÅNS, mässingsslagare, s. 438.
- OSCAR I, s. 200. Kröning, s. 200. Vigsel, s. 201.
  - » II, kröning, s. 200, 588.
- OSENBRYGGE, BERNDT, s. 5, 14, 32.
- OSTERBURGHE, JOHANNES, förste präst i S. Gertruds prebende, s. 34.

- OTTE, HANS, kyrkovård, s. 6, 42, 82, 135.
 » MAGNUS, kyrkovård, s. 6.
 » TORBJÖRNSSON, stadsfullmäktig, s. 44, 90.
- OTTER, MAGNUS, (Magnus Utter), s. 81.
- OTTO, HANS, kyrkovård, s. 339.
- OUBIKEL, MATTHIAS, pastor i Tyska församlingen, Göteborg, s. 179.
- OVENS, JURIAN, hamburgisk målare, s. 195.
- OXENSTIERNA, AXEL, greve, rikskansler, s. 148, 149, 151, 162, 192, 193, 400, 454, 455, 519. Gravsten över hans barn, s. 510.
- OXENSTIERNA, GABRIEL, greve, riksmarskalk, s. 460, 510, 512.
 » JOHAN, greve, s. 456, 489, 495.
 » KATARINA, dotter till Axel O., silvergåva, s. 456, fig. 237.
- PAAUISK, JÖRGEN, riddare, s. 189.
- PAHL, CASPAR, Mathias Pahls fader, s. 530.
 » MATTHIAS, handlande, epitafium, s. 530, 531. Gravhäll, s. 531, fig. 283.
- PAIKULL, GÖRAN, riksråd, s. 495.
- PALMFELT, GUSTAV, friherre, s. 181.
- PALMSKIÖLD, ELLAS, riksantikvarie, f. 129, 164, 202, 391, 406. Vapensköld, s. 550.
 » ERIK, vapensköld, s. 550.
- PALMSTEDT, ERIK, arkitekt, byggnadsverksamhet på Storkyrkan, s. 219, 220, 228, 239, 260—266, 436, fig. 96, 102, 103. Grav, s. 578, 579. Konsistorii trapphus, s. 227, 307, 447. Orgelläktare, s. 447, 448. Ritning till orgelfasad, s. 449.
- PASCH, JOHAN, målning av predikstolen, s. 422.
 » LORENZ, d. y., målare, s. 110, 112, 580, 528.
 » LORENZ, d. ä., målare, s. 107, 581.
 » ULRIKA, målarinna, s. 111, 582.
- PAUAL, ringare, s. 80.
- PAUL i Skånella, donation, s. 330.
 » klockare, s. 78.
- PAULI, LORENTZ, arvingars grav, s. 538.
- PAULINI, LAURENTIUS, ärkebiskop, s. 100.
- PAULUS i Sjalakoret, s. 61.
- PAUTRE, JEAN LE, gravör, s. 195, 220.
- PECHATTEL, knape, interdikt över, s. 34.
- PECKOW, TIDEKE, kyrkovård, s. 81, 394.
- PEDER, Herr, s. 69.
 » hopare, s. 8.
 » i Komleby, jordupplåtelse åt Sjalakoret s. 14.
- PEDER, Kanngjutare, förest. för fredagsallmosan, s. 79, 93.
 » kopparslagare, älderman i S. Katarinas gille, s. 41.
 » lekare, organist, s. 136.
 » skolmästare, s. 76.
 » skraddare, kyrkovård, s. 85, 86.
 » son till Jon klockare, s. 78.
 » timmerman, förest. för Sjalakoret, s. 87.
 » Ålänning, rådman, stiftare av S. Henriks prebende i Uppsala, s. 35.
 » ANDREE, i Gnesta, s. 64.
 » BERGSMAN, gillesbroderi Karlagillet, s. 40.
 » BERGSMAN, tornväktare, s. 79.
 » BIRGERSSON, förest. för S. Halvards prebende, s. 48.
 » BJÖRNSSON (unge eller länge), förest. för Sjalakoret, s. 17, 87.
 » ERIKSSON, tornväktare, s. 79.
 » FADERI (= Per i Sjalagården) prebendat, s. 66.
 » FADERSSON, s. 10.
 » JAKOBSSON, kansler, s. 54.
 » JAPSSON, s. 76.
 » JOANSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 91.
 » JÖNSSON, förest. för söndagsallmosan s. 91.
 » » rådman, s. 32.
 » KARLSSON i Brunna, s. 62.
 » LAGESSON, Sveno Petris fader, s. 53.
 » LAURENSSON, arv, s. 89.
 » » timmerman, (Länge Peder timmerman), s. 87.
 » LAURENTII, kyrkoherde, s. 50.
 » » präst, s. 65.
 » MANSSON i Nypsta, gods försäljning, s. 41.
 » MICHAELIS, rådman, s. 82.
 » MICKELSSON, husägare, s. 76.
 » » rådman, s. 42, 43.
 » MOENSSON, rådman, s. 143.
 » MONSSON, vid torget, förest. för Sjalakoret, s. 87.
 » NILSSON, kyrkovård, s. 85.
 » OLSSON, borgare, testamente, s. 16.
 » » i Gråbrödragränd, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 » OLSSON, Länge, Rödhake (= Peder Olsson på Köpmangatan).

- PEDER, OLSSON på Köpmangatan, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
- » SVENSSON, i Sjalakoret, förest. för Sjalakoret och fredagsallmosan, s. 87, 93.
- PEDHER SKYNNARE, s. 9, 10.
- » JOANSSON, fullmäktig för S. Eriks gilles bröder, s. 36.
  - » KETILSSON, gårdsupplåtelse, s. 90.
- PER, guldsmed, förest. för Sjalakoret, 88.
- » smed, järnljusstake, s. 484.
  - » ANDERSSON, broder till Olof Andersson, s. 87.
  - » BERGSMAN, Carolus Petri fader, s. 99.
  - » BJÖRNSSON, s. 84, bod, s. 17.
  - » ERIKSSON, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
  - » GRÖNSKALLE, s. 40.
  - » HANSSON, protonotarius regis Judici, stenhus, s. 37.
  - » JENSSON, borgare, s. 87.
  - » » tornväktare, s. 79.
  - » JUTE, i Sjalakoret, s. 14.
  - » JÖNSSON (möjl. = Peder Swart Jönsson Est), s. 91.
  - » MÅNSSON, kanngjutare, s. 6.
  - » NILSSON, klockare, s. 78.
  - » OLAI, herr, s. 71.
  - » OLSSON i Gråmunkegränd, skuld till S. Halvards prebende, s. 48.
  - » OLSSON, gåvobrev, s. 17.
  - » » kanngjutare, vid Stora torget (= Peder Kanngjutare).
  - » RAGVALDSSON, fogde, s. 40.
  - » TIERP, förest. för fredagsallmosan, s. 92.
- PERINGSKIÖLD, fornforskare, s. 242, 273, 275, 346, 351, 481.
- PERSSON, GAHM, s. 552.
- » JOHAN, rådman, s. 595.
- PETER DJÄKN, gård, s. 12.
- » Tsar av Ryssland, s. 175.
  - » ärkebiskop, s. 55.
- PETRUS DE HOLMIS, student i Rostock, s. 58.
- » slottsskrivare, s. 52.
  - » ANDREE, kaplan, s. 60.
  - » ARVIDI, Stockholms förste poenitentiarus, s. 149.
  - » BENEDICTI, kyrkoherde i Veckholm, s. 100.
  - » ERICI, präst i Storkyrkan, s. 56, 69, 70.
- PETRUS FINNE, kaplan, s. 61.
- » GUDMUNDI, prebendat, s. 65.
  - » HAQUINI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 75.
  - » HEMMINGI, kanik i Uppsala, s. 55.
  - » JOHANNIS, prokurator och älderman för Helga lekamens gille, s. 59, 60.
  - » KAROLI, präst och prebendat, s. 60.
  - » LAURENCII, s. 69.
  - » LAURENTII, s. 70.
  - » LYDECHINI, skaffare, älderman, s. 58.
  - » MARTINI i Sjalakoret, s. 60.
  - » MATHEI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
  - » NICOLAI, kaplan, s. 58.
  - » » medlem av Helga lekamens gille, s. 61.
  - » OLAI, prebendat, prost, s. 66.
  - » » prebendatus holmensis, s. 71.
  - » » prebendat i Helga lekamens gille, s. 71.
  - » OLAUI, s. 69.
  - » PAULI, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 98, 154.
  - » PAULI scolaris, s. 62.
  - » PETRI, älderman i Helga lekamens gille, s. 59, 69, 70.
  - » PHILIPPI, ärkebiskop, s. 186.
  - » SILVASTI, kyrkoherde i Luleå, s. 60.
  - » STEPHANI, medlem av Helga lekamens gille, s. 60, 64.
- PETTERSSON, ABRAHAM, kyrkoherde i Riddarholms församling, s. 158.
- » ABRAHAM, magistratssekreterare i Karlshamn, s. 118.
  - » ABRAHAM ZACHARIAS, pastor primarius, s. 118, 119, fig. 18, porträtt, s. 583.
  - » ELIN, s. 500,
  - » ZACHARIAS, kyrkoherde i Riddarholms församling, s. 146.
- PFUEL, KATARINA ELISABETH VON, Johan Banérs gemål, s. 453, 454. Silvergåva till Björksta kyrka i Västmanland, s. 454. Testamente till Storkyrkans textilier.
- PHILIPSSON, CLAES, Kungl. sekreterare, s. 452, 453. Vinkanna, fig. 228, s. 462.
- PILO, CARL GUSTAF, målare, fig. 28, s. 199.

- PINNOW, HENNING, borgmästare, s. 30.
- PIPER, CARL, greve, Kungl. råd, s. 161.
- PLANANDER, RACHEL JOHANS DOTTER, Samuel
Törlings moder, s. 104.
- PLATZ, GILLIAS VON DER, klensmed, s. 589.
- PLOGH, NICOLAUS, präst i Storkyrkan, s. 56.
- POHL, MICHAEL, s. 491.
- PORTA, GIACOMO DELLA, ritning till Gesú i Rom,
s. 258.
- POSSE, ANNA, Lasse Skyttes fru, grav, s. 512,
513, 514.
- POSSE, SVEN PETRI (= Sveno Petri), s. 53.
- POSSMAN, G. T., bokbindare, s. 588.
- POUSETT, snickare, s. 436.
- PRAALL, ERIK, borgare, s. 33. Brev 1493 ang.
Marie Tidegård, s. 32.
- » ERIK, fader till Johannes, Martin och
Pauel Praall, s. 72.
- » JOHANNES ERICI i Helga lekamens gille,
s. 72.
- » MARTIN, s. 72.
- » NILS, förest. för söndagsallmosan s. 88.
- » PAUEL, s. 72.
- PRECHT, BURCHARDT, bildhuggare, s. 166, 386,
430, 432, 433, 447. Predikstol, s. 421. Skulp-
tur på läktarne, s. 439, 442, 444. Hans stil,
s. 548, fig. 300.
- PREEN, MARQUARD, vitaliebroder, s. 34.
- » MARTIN, s. 34.
- PREYER, C. E., Mademoiselle, s. 504.
- PRIWALK, HANS, borgare, s. 43, 64, 84. Donation
till Henriks prebende, s. 36, 37.
- » LARS HANSSON, Herr, s. 75.
- » PETER, borgare, s. 57.
- » TIDEMAN PETER, medlem av Helga
lekamens gille, s. 63, 64.
- PRIWAL, TYDEMAN, prebendat, s. 43.
- PRYSSE, PER, s. 48.
- PRYTZ, biskop i Linköping, s. 101.
- PUTENSEN, JURGEN, klockgjutare, s. 592, 593,
594, 596.
- PYNNOW, HENNING, gårdförsäljning till Helga
lekamens gille, s. 30.
- PÅL, Herr, i Skånella, donation, s. 328.
- PÅVAL (JENSSEN) i Porten, förest. för söndags-
allmosan, s. 92.
- PÅVAL VON YTRECHT, s. 85.
- PÅVEL, krögare, s. 14.
- PÅVEL, Mäster, orgelbyggare, s. 169.
- » organist, s. 169.
- » PEDERSON, borgmästare i Söderköping,
s. 98.
- RADHEN**, SIMON VAN, präst i Storkyrkan, s. 56.
- RAFFWENHORST, GRETA, borgerska, s. 5.
- » PEDER, s. 5.
- RAGNHILD, Berend Osenbrygges änka, s. 32.
- » Gregers hustru, s. 7.
- » Olof Finvedssons hustru, s. 89.
- » ZANDERS, Hans Sanderssons änka,
s. 73.
- » INGEMUNSDOTTER, Anders Finne
laxakarls hustru, s. 91.
- RAGVALD, Doktor, ärkedjåkne, s. 72.
- » Herr (= Ragvaldus Petri), s. 73.
- » prebendat i Helga lekamens gille,
s. 69.
- » JÖNSSON, s. 48.
- RAGVALDUS, biskop i Åbo, s. 50.
- » vicarie, s. 50, 55.
- » PETRI, kaplan i Helga lekamens
gille, s. 73.
- RALAM, ANDER JÖNSSON, vårdsskrivare, s. 7.
- RAUSDORP, CATHARINA VON (Karin Tönnisdötter),
s. 570, 571.
- RAMFRID, Eskil Hoppeners hustru, altarstiftelse
1460-talet, s. 39.
- RAMFRID, Peder Sunnanväders syster, s. 54.
- RAMSTRÖM, LUDVIG, med. dr., grav, s. 564.
- RASMUS LUDVIGSSON, son till Ludvig Bagare,
s. 74.
- RAUMANNUS, JOHANNES, professor i Uppsala,
s. 152.
- RAUME, JÖNS, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
- RAWAL i Kornhamn, s. 85.
- REDTNER, MARTIN, bildhuggare, s. 170.
- REFF, MATHIAS, medlem av Helga lekamens
gille, s. 61.
- REGNIER, ZION, kapellmästare, s. 201.
- REHN, JEAN ERIK, bildhuggare, s. 548.
- REHNSKÖLD, G., greve, riksråd, s. 197.
- REIMERS, L., kommerseråd, grav, s. 530.
- REKBO, HANS, slottsskrivare, s. 37, 42.
- REMBEKE, HERMAN, Barbarakorets stiftare, s.
59, 353. Brev ang. S. Barbaras altare, s. 34.
- RENNER, F., lagning av timglas, s. 424.

- RENNIKE, MÅRTEN, gravsten, s. 568, fig. 310.
 RHYZELIUS, ANDREAS, biskop, s. 126.
 RICHMOD, Sander Lekssons hustru, s. 36, 83.
   Altarstiftelse, s. 358.
 RICHTER, DAVID, hovguldsmed, s. 379, 380.
   » FRIEDRICH, guldsmed, s. 461.
 RIDDERHUSEN, ELISABETH AF, epitafium, s. 532, 534.
   » JOHAN AF, ljuskrona, s. 478.
   » JOHANNES AF, epitafium, s. 532, 534, 555, fig. 288. Gravsten, fig. 289.
   » MARGARETA AF, Michæl Strohkirkis hustru, s. 536.
 RIDDERSTOLPE, FR., president, s. 199.
 RIGER, JEREMIAS, målare, s. 432.
 RIKMOND, se Richmod.
 RINDT, ROBERT, s. 484.
 RINGERINK, JOHAN, bildhuggare, s. 436.
 ROBECK, JONAS, justitieborgmästare, s. 180.
 RODE, HERMEN, målare och bildhuggare, s. 394.
 RODEHOSE, HANS, s. 5, 14.
 RODHE, HENRICUS, klockare, s. 77.
 ROGBERG, OLOF, s. 552.
 ROGGE, HERMAN, s. 33.
   » KORT, biskop i Strängnäs, s. 15, 32, 33, 66, 86, 353, 354, 363.
   » NILS, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 ROHE, CASPER, snörmakare, s. 491.
 ROLAND, ANDERS, arkitekt, s. 272. Uppmåtningar av Storkyrkan 1909, s. 281, 300, fig. 115, 124.
 ROLAND, VENDELA, Samuel Törlings andra hustru, s. 548.
 ROLF, JOACHIM, snickare, s. 438.
 ROMAN, JOHAN, violinist, s. 176.
 ROOS, MARIA ELEONORA, s. 113.
   » WENDELA JACOBSDOTTER till Segersjö och Malmvik (= Wendela von der Lindhe), s. 459.
 ROSEN, ERIC G. VON, president i Svea hovrätt, s. 177.
 ROSEN, GABRIEL, kyrkoherde i Riddarholmsförsamlingen, s. 114.
 ROSEN, GEORG VON, målare, s. 121, 584.
   » HANS VON, lantråd på Ösel, s. 577.
 ROSENHANE, SCHERING, överståthållare, s. 164.
 ROSENSTEIN, CARL VON, biskop i Linköping, ärkebiskop, s. 200, 201.
 ROSELIUS, JOHANNES, kyrkvård, s. 597.
 ROSSI, A., stuckatör, s. 521.
 ROST, DIDRIK, hus, s. 49.
   » DITTERIC, s. 77.
 ROTHLIEB, PHILIP FR., kammarråd, grav, s. 568.
 ROTHVIUS, ISAK, kyrkoherde i Nyköping, s. 152.
 ROTHSTEIN, ANDERS, grav, s. 524—527.
   » SIMON PETTER VON, kommerseråd, s. 525.
 ROTTGIESSER, JÖRAN PUTENSSON, mästare till Leucovii gravskylt, s. 529.
 RUBENS, P. P., belgisk målare, »korsfästelsen», s. 373.
 RUDBECK, ANNA, Laurentius Barchius hustru, s. 106, 107.
   » NICOLAUS, s. 106.
 RUDBECKIUS, JOHANNES, biskop i Västerås, s. 102.
   » NICOLAUS JOHANNIS, pastor primarius, s. 102, 150.
 RUDER, ANNA, Mathias Pahls moder, s. 530.
 RUKMAN, kyrkovård, s. 504.
 RUNDBOM, OLOF, älderman, grav, s. 578.
 RUTH, KORT, husköp, s. 17.
   » » förest. för Sjalakoret, s. 88.
 RUUS, hovpredikant, s. 269.
 RUUTH, friherre, s. 266.
 RÜBE, GREGORIUS, violinist, s. 172.
 RYMBEKE, HERMAN, s. 10.
 RYNING, ELSA, s. 452.
   » ERICH, s. 145, 495.
   » NILS, s. 492, 495, gravsten, s. 510.
   » OLOF, s. 452.
 RYTTER JOHAN, s. 68.
   » PER, s. 68.
 RÅBERG, HILDA, restaurering av Ehrenstrahls »Yttersta dom», s. 386.
 RÄÄF, JOHANNES NICOLAI, altarpräst i Storkyrkan, diakon i Vadstena, s. 68.
 RÖD, JEPPE, s. 6.
 RÖDA, LITZLE PEDER BJÖRNSSON, rådman, s. 75.
 SALOMON BIRGERI, kyrkoherde i Storkyrkan, domprost i Västerås, s. 98, 141.
 SALVIUS, JOHAN ADLER, riksråd, s. 267, 367, 378, 390, 456. Grav, s. 480, 570. Gravmonument, fig. 275—277, s. 237, 518—521, 554.
 SANDBERG, J. G., målare, s. 583.

- SANDER LÉKSSON, s. 36, 83.
- SANEIWITZE, RAMBOLD, riddare, vitaliebroder, s. 34.
- SARA ROSELIA, Samuel Törlings tredje hustru, s. 348.
- SASSE, JOHAN, Stockholmsbild, fig. 156.
- SCHARENBERG, JOHAN, gravsten, s. 576.
- SCHARP, direktör, grav, s. 530.
- SCHIEFFEL, J., målare, s. 585.
- SCHIEFFER, »konduktör», s. 436.
- SCHIEFFERUS, kyrkoherde, s. 190.
- SCHIEGEHORN, BERNHARDUS, (Bernhardus presbiter Camyensis Diocesis), s. 56, 89.
- SCHIEPPERUS, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 141, 146, 149, 151, 152.
- SCHIRMER, JOHAN, målarmästare, s. 381.
- SCHMER, BALTZAR, handelsman, grav, s. 577, 578.
- SCHMEER, CARL AXEL, fabrikör, grav, s. 578.
- SCHMIDT, JOHAN GEORG, gördelmakare, s. 422, 424.
- SCHOTEN, BENEDIK VON, handelsman, grav, s. 577.
- SCHRUUF, MARGARETA, g. m. Ephraim Engelson, gravsten, s. 560.
- SCHRÖDER, ANNA CATHARINA, hustru till Herman Schröder, s. 109.
- » CASPAR, bildhuggare, orgeldekorationer, s. 170.
  - » CORNELIUS JOHANSSON, organist, s. 169.
  - » GEORG, kyrkoherde, s. 180.
  - » HERMAN, biskop i Kalmar, s. 109.
  - » JÖRAN, pastor primarius porträtt, s. 581.
  - » JÖRAN CLAS, lektor, överhovpredikant, pastor primarius, superintendent, s. 109, 110, fig. 58.
- SCHRÖDERHEIM, ELIS, s. 109, 181, 266.
- SCHULTZ, JACOB, stenhuggare, s. 281.
- » NICOLAUS, målarmästare, s. 381, 444, 445.
  - » PETER, bildhuggare, s. 223, 224. »Förnuftet» staty vid v. kyrkogårdsingången, fig. 35. Kyrkogårdsstatyer, s. 259. »Kärleken» staty vid v. kyrkogårdsingången fig. 34.
- SCHÜCK, HENRIK, kultur- och litteraturhistoriker, s. 408.
- SCHWAN, OLOF, orgelbyggare, s. 170, 448.
- SCHÖN, J., kyrkorådsledamot, s. 119.
- SCHÖNEWALD, JÖREN, organist, s. 169.
- SEDLAR (ZEDLER) KLAUS, föreståndare för Barbars kor, s. 35.
- SEEDORP, HARTIG, s. 34.
- SEELIGER, J. F., tysk organist, s. 176.
- SEHFBOM, snickare, s. 435. Korskrank 1810, s. 427, fig. 206.
- SEREN, P., murarmästare, ritning till orgelfasad, fig. 222, s. 449.
- SERVAS, skinnare, s. 13.
- SIGFRID, Herr, i Helga lekamens gille, s. 76.
- » klockare, s. 78.
  - » NICOLAI, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 97, 140, 141.
  - » PETERSSON, donation till Sjalakoret, s. 10.
- SIGFRIDUS PETRI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
- SIGISMUND, Konung, s. 146. Bekräftelse på Storkyrkans kyrkoherdes besittning av Solna, s. 141. Privilegiebrev, s. 159.
- SIGRID, Erik XIV:s dotter, s. 191.
- » Hans Verdemans hustru, s. 82.
  - » Markvard Guldsmeds hustru, s. 93.
  - » Martin Lindorms änka, prebendestiftelse, s. 41.
  - » Michel Klensmeds hustru, s. 87.
  - » UDORMSDOTTER, markförsäljning, s. 11.
- SIGURD RÖREKSSON, s. 83.
- SILIAKUS, HERMAN, bagare, kyrkovård, s. 13, 81.
- SIMON ANDERSSON, skrivare, rådman, s. 92.
- » BENEDICTI, (Arosiensis Montanus) professor, kyrkoherde, s. 101.
  - » LAURENTII, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
  - » NICOLAI, kyrkoherde i Luleå, s. 60.
  - » Skraddare kyrkovård, förest. för Sjalakoret, s. 84, 88.
- SIMONSSON, IVAR, arkivarie, s. 278, 305, 360, 361, 362, 374, 459, 520.
- SIMONSSON, SIMON, s. 459.
- SIURD, medlem av S. Gertruds och Helga lekamens gille, s. 60.
- SJÖSTRÖM, MARIA, s. 498.
- SKALME, JOAN, rådman, s. 15.
- » STAFFAN, s. 68.

- SKEELE, NICOLAUS, älderman, s. 58.
 SKELHORN, SIMON, prebendestiftare, s. 50.
 SKEWING, BERNDT, förest. för fredagsallmosan, s. 92.
 SKIMMELPENNING, HANS, förest. för Sjalakoret, s. 86.
 SKULTE, HEYNE, husägare, kyrkovård, s. 33, 84.
 SKUNK, NILS, lagman, grav, s. 525.
 SKUTE, SVEN, s. 33.
 SKUTHE, MARGARETA PEDERSDOTTER, änka efter Johan Adler Salvius, s. 456.
 SKYMBLEPENNING, HANS, borgare, föreståndare för S. Kristoffers prebende, s. 38, hus, s. 15. Återupprättar S. Kristoffers prebende, s. 136.
 SKYMBLEPENNING, se föreg.
 SKYTTE, JÖNS LAURENSSON, remslagare, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
 » LASSE, ståthållare, grav, s. 512—514, 521, 527, 528, fig. 272.
 » PEDER, förest. för Sjalakoret, s. 15, 86.
 SLATTE, PEDER, s. 6.
 » PER, fogde, s. 36.
 SMEK, MAGNUS, s. 481.
 SMÄHLING, ULFF, donation till Sjalakoret, s. 13.
 SNARE, JENIS, tornväktare, s. 79.
 SODDE, ULFARD, student vid Greifswalds universitet, s. 96.
 SOFIA, Drottning, kröning, s. 200.
 » PRINCESSA, s. 191. Vigsel, s. 200.
 » MAGDALENA, kröning, s. 197, 199.
 SOHM, GUNILLA, grav, 562.
 » MÅRTEN, handelsman, s. 562, 563.
 SOLI, GIOVANNI PIETRO, italiensk musiker, s. 173, 174.
 SOOP, MATHIAS, s. 532.
 SORBEKE, (ZURBEKE) GERDT, förest. för söndagsallmosan, s. 57, 58, 98. Sjalagift, s. 11.
 SPALDING, CARL JACOB, kyrkovård, s. 504, 598.
 SPAREFVENFELDT, överstallmästare, s. 197.
 SPARRE, CARL, överståthållare, s. 159.
 SPEGEL, HAQUIN, biskop, s. 103, 104, 196.
 SPIREN, amiral, s. 189.
 SPORRONG, CARL, vagnmakare, likvagn, s. 586, fig. 319.
 STAAF, C., målare, porträtt av past. prim. A. Z. Pettersson, s. 118, 583.
 STAFFAN KLEMENTSSON, s. 59.
 » OLSSON, köttmanger, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
 STAFFAN VÄSTGÖTE, s. 39. Altare, s. 311.
 STAFHELL, G., d. y., guldsmed, s. 205.
 STANDAERHJELM, HANS FREDRIK, underståthållare, grav, s. 578.
 STANDER, JOHAN, vinskänk, grav, s. 578.
 STARIN, ANDERS, guldsmed, s. 451, 461, 462, Dopfat, fig. 234.
 STECHER, NICOLAUS, Storkyrkans förste luther-ske kyrkoherde, s. 96, 139, 140.
 STÉENHOFF, INGRID MARGARETA, s. 118.
 STEINHALSEN, ANDREAS, kanik i Frauenburg, s. 390.
 STEN KRISTIERNSSON, riddare, s. 188.
 » PEDERSSON, herr, s. 14.
 STENBOCK, GABRIEL, överstemarskalk, s. 196. Grav, monument, s. 521, 524, 552, fig. 279—282.
 » KATARINA, drottning, s. 191.
 STENBERG, sångare, s. 177.
 STENHAMMAR, ERNST, arkitekt, s. 228, 236, 269, 272, 280. Altarring, s. 384.
 STEPHANUS LAURENTII, kaplan i Helga lekamens gille, s. 72.
 STEPHANUS OLAI, Dominus, präst, s. 74.
 STEUCHIUS, MATHIAS, ärkebiskop, s. 103, 105, 197.
 STEYERWALT, HANS HERMAN, snickare, s. 427, 432.
 STIERNHÖÖK, JOHAN, vapensköld, s. 550.
 STIGH, HANS, Herr, arvskitte, s. 73.
 STRINDBERG, AUGUST, storkyrkostudier, s. 420.
 STROHKIRK, LORENTZ, kommissarie, grav, s. 534.
 » MICHAEL, gravsten, s. 534, 535.
 » PAUL, gravsten, s. 534, 536.
 STRÖMBERG, ADAM THEODOR, pastor primarius, s. 120. Porträtt, s. 583.
 » JOHAN ERIK, lektor, s. 120.
 STUART, CARL MAGNUS, generalmajor, s. 391, 392.
 STUB, HANS, s. 6.
 STURE, ANNA MARGARETA, Johan Axelsson Oxenstiernas gemål, s. 456.
 » NILS, s. 6. Brev 1482, s. 32.
 » STEN d. y., riksföreståndare, s. 187, 333, 491.
 » STEN d. ä., riksföreståndare, s. 7, 44, 46, 86, 129, 188, 314, 315, 338, 342, 345, 346, 354, 355, 357, 358, 394, 412, 414, 456, 589, 592. Bisättning, s. 203. Brev 1482, s. 32. Brev

- till påven ang. S. Georgs kor, s. 44, 45. Klocka, s. 333, 340. Tornbygge, s. 133. Ryttnarstaty, s. 347. S. Göransgrupp, s. 456. Vapen, s. 408.
- STURE, SVANTE, s. 54, 75.
- » » MAURITZSSON, s. 456.
- STÜKE, ARNDT, vitaliebroder, s. 34. Interdikt över, s. 34.
- STYNG, JOHAN, rådman, s. 39, 40, 90.
- » NILS JENSSON, s. 39.
- » PEDER, s. 39.
- STÖRBECK, STAFFAN, borgare, rådman, s. 42, 315.
- SUCK, JOHAN, handelsman, grav, s. 538.
- SUCKET, JOHAN, Karl V:s sändebud vid Kristian II:s kröning, s. 189.
- SUENO JOHANNIS, kaplan i Helga lekamens gille, s. 74.
- » PETRI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 74.
- SUNE STENSSON, förest. för fredagsallmosan, s. 93.
- SUNNANVÄDER, PEDER JACOBI, kyrkoherde, s. 54, 69.
- SURBEKE, GERDT, se Sorbeke.
- » HENRICUS, ålderman, prebendat, s. 58.
- » HENRIK, präst, s. 12, 13.
- » TALA, hennes arvingar, s. 14.
- SVART, JOHAN HANSSON, handelsman, grav, s. 579.
- SVARTE, ENGLEKE, s. 58.
- » MICKEL, s. 6, 14.
- » TIDEMAN, präst, s. 56, 57.
- » VERNER HENRICI, prebendat, s. 55.
- SVEBILIUS, OLAUS, lektor, pastor primarius, ärkebiskop, s. 102, 103, 153. Handbok, kyrkoordning, psalmbok, s. 102.
- SVEN, Herr, kaplan, s. 144.
- » i Sjalakoret (Sveno Petri), s. 53, 60.
- » kaplan, bisittare, s. 59.
- » kyrkoherre, s. 53.
- » prebendat i Sjalakoret, s. 66.
- » präst, s. 57.
- » Västgöte, prebendat, s. 66, 67.
- » åkare, tomt, s. 13.
- » JOHANSSON, fullmäktig för S. Eriks gilles bröder, s. 36.
- » LAURENSSON, i Ethersta i Frötuna socken, s. 6.
- » LAURENTII, s. 53, 67.
- » » prebendat, s. 66.
- SVEN, MÅNSSON, slottsfogde, s. 129.
- SVENO BIURSSON i Bensaby, s. 87.
- » JACOBI, biskop i Skara, s. 140.
- » PETRI, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 53, 99.
- SVENSSON, prost, s. 180.
- SVIN, PEDER, donation till Sjalakoret, s. 15.
- SVINHUFVUD, JÖNS ANDERSSON, s. 88.
- SYMON i Komleby, jordupplåtelse till Sjalakoret, s. 14.
- SÖDERBLÖM, NATHAN, ärkebiskop, s. 202.
- TALA, Gerdt Sorbekes änka, donation till Sjalakoret, s. 12, 58.
- » Per Tierps hustru, s. 92.
- TANTO, ANNIKE, s. 491.
- TAUBE, CARL DIDRIK, friherre, kapten, s. 113.
- » CARL EDVARD, friherre, pastor primarius, s. 113, 114. Porträtt, s. 582, 583, fig. 12.
- TELSEKA, kyrkovärden Henrik Erikssons änka, s. 84.
- TEMPELMAN, O., arkitekt, s. 266.
- TENGBOM, IVAR, generaldirektör, arkitekt, s. 206, 550.
- TERSMEDEN, CARL, amiral, s. 197.
- TESSIN, KARL GUSTAF, greve, riksråd, s. 181, 524, 552.
- » NIKODEMUS d. y., arkitekt, s. 196, 197, 251, 433. Börsförslag, s. 261. Kungsstolar, s. 422, 431—432. Ombyggnad av Maria kyrka, s. 258. Ombyggnadsförslag till Storkyrkan, s. 258, fig. 85, 86. Planering av slottsområdet, s. 265. Ritning till Stenbockska gravmonumentet, s. 524. Västerås domkyrkas spira, s. 258.
- » NIKODEMUS d. ä. och d. y., epitafium, s. 550, 551.
- » NIKODEMUS, d. ä. arkitekt, s. 258. Kungsstolar, s. 150. Grav, s. 552, 553, 568. Vapensköld, s. 552, 554.
- THEGNER, OLAUS, justitieborgmästare, s. 161, 165, 173. Grav, s. 572.
- THOMAS Guldsmed (= Tomas Kuleman), s. 88.
- THORN, ÄVERT, förest. för Sjalakoret, s. 11.
- THYGELEER, NICOLAUS, klockare, s. 77.
- THORALT, JOHAN ÖLTEN, guldsmed, s. 379, 380.
- TIDEKE, bisittare i Helga lekamens gille, s. 63, 65.

- TIDEKE i hospitalet, kaplan, s. 62.
- TIDEMAN, Herr, s. 65.
» prost i Stockholm, s. 56.
- TIDEMANSSON, TORBJÖRN, klockare, rimkrönika, s. 311, 325, 326, 347, 359, 436.
- TILAS, SARA ELISABETH, Daniel Herweghrs moder, s. 110.
- TILE, GEORG, (Jörgen eller Örian), prebendat i Helga lekamens gille, s. 69, 70.
- TILEMAN, s. 77.
» tysk predikant i Stockholm, s. 147.
- TOKE, OLOF NILSSON, s. 7.
- TOLCH, HENRIK, i Tolchbey, s. 84.
- TOLK, MANS, älderman, s. 36.
» MAGNUS MÅRTENSSON, kyrkovård, s. 83.
- TOLSEN, general, s. 202.
- TOMAS i valvet, förest. för fredagsallmosan, s. 85, 94.
» Helga lekamens gilles kaplan, s. 70.
» klockare, s. 78.
» skeppare, s. 5.
» skräddare, s. 94.
» HENRICI, prebendat, s. 69, 70.
» HERMANNI, prebendat, s. 62, 66.
» JOHANNIS, s. 70, 71.
» LAURENSSON, s. 64, 77.
» RAWALSSON, s. 85.
- TOME, ERICUS, Herr, s. 74.
» MATHIAS, frater i Helga lekamens gille, s. 72.
- TORD, biskop i Strängnäs, s. 34.
- TORN, EVERT, förest. för Sjalakoret, s. 86.
- TORSKÅL, JOHAN, prost i Tegelsmora, s. 179, 180.
- TORSTANUS JOHANNIS, kaplan i Helga lekamens gille, s. 72.
- TORSTEN ANDERSSON, s. 6.
- TOSSER, HERMAN, förest. för Sjalakoret, s. 88.
- TOTT, ERIK AXELSSON, s. 38.
» INGEBORG, s. 412. Vapensköld, s. 408.
- TRE ROSOR, GUSTAF JOHANSSON, greve, s. 159.
- TRIEWALDT, MÅRTEN, smed, s. 259. Galler till Ehrenstrahls »Yttersta dom», s. 386.
- TROIL, UNO VON, pastor primarius, ärkebiskop, s. 110—113. Porträtt, s. 582, fig. 11.
- TROILIUS, SAMUEL, ärkebiskop, s. 112.
- TROLLE, ARVID, s. 6, 82.
» GUSTAF, ärkebiskop, s. 188, 189.
» HENRIK AF, generalamiral, grav, s. 568.
- TROST, MATHIAS, borgmästare, s. 594.
- TROTZENFELDT (se Mårten Trotzig).
- TROTZIG, MÅRTEN, köpman, s. 424. Ljuskröna, s. 478.
- TRUGELS NIKLASSON, förest. för söndagsallmosan, s. 92.
- TRUGGA, KORTH, tomt, s. 13.
- TYLE, ÖRIAN, (se Tile).
- TYRGILS KNUTSSON, marsk, s. 130.
- TÄRNEWITZ, TIDEKE, stadfästelsebrev för Sjalakoret, s. 14.
- TÖLNER, MATHIAS, s. 60.
- TÖNIES, guldsmed, klockare, s. 78.
- TÖNNIS, bildhuggare, s. 412.
- TÖRBO, ANDERS, förest. för Sjalagården, s. 15.
» ANDERS PERSSON, prebendat, s. 66.
- TÖRLING, BRITA CATHARINA, fröken, s. 580.
» SAMUEL, pastor primarius, s. 104, 105, 179. Epitafium, s. 548, fig. 300. Porträtt, s. 580, fig. 5.
- TÖRNE, HANS OLOFSSON, borgmästare, s. 576. Gravsten, s. 574, 575, fig. 313.
» MICHAEL, borgmästare, s. 161, 597.
» OLOF HANSSON, borgmästare, s. 444.
- UDD BIRGERSSON, kyrkoherde i Åker, s. 15.
- UDDO BIRGERI, Helga lekamens gilles prebendat, kaplan, s. 71.
- UDERMAN, GERD, kyrkovård, s. 339.
- UGGLAS, C. R. AF, friherre, konsthistoriker, s. 400, 422.
- UHRBERG, IVAR, godsägare, s. 436.
- ULF, taskemakare, s. 39.
- ULFSSON, PEDER, borgmästare i Västerås, s. 550.
- ULRIKA ELEONORA, drottning, s. 106, 595. Kröning, s. 128, 196, 197.
- UNGERMAN, DAVID (= David krukmakare), s. 243.
- URBAN, målare, s. 40.
- URSILA, Cofarts Håkons hustru, s. 92.
- URSULA, Henrik Hoghusens änka, s. 546.
- URWEDER, NILS MAGNUSSON, s. 69.
» OLAUS NICOLAI, magister, prebendat, s. 69.
- UTTER (OTTER), MAGNUS, kyrkovård, rådman, s. 41, 81.
- UTTERKLO, ANDREAS JÖNSSON, byggningsborgmästare, epitafium, s. 538, fig. 292.

- VALDEMAR MAGNUSSON**, hertig, s. 128, 481. Begravning, s. 202.
VALENTIN, snickare, s. 585.
VALLÉE, JEAN DE LA, arkitekt, borgmästare, s. 380.
VASTO MAGNI, kaplan i Helga lekamens gille, s. 73.
VELDE, JAN VAN DER, guldsmed, kopparstickare, s. 379, 380.
VENDEL, Tile Hampes dotter, s. 84.
 » Tile Hampes hustru, s. 84.
VENDELA, Markvard Eggerdz hustru, s. 89.
VERDEMAN, GERD, kyrkovård, s. 82.
 » **KLAUS**, s. 68.
VESSMAN, HANS, borgmästare, s. 6.
 » **LUDVIG**, borgmästare, s. 5.
VIGNOLA, GIACOMO, ritning till il Gesù, s. 258.
VINCKBOOM, JOHAN, gravör, s. 426.
 » **JOHANNES**, arkitekt, s. 424.
 » **PHILIP**, holländsk arkitekt, s. 426.
VISCONTI, GIAN GALEAZZO, gravmonument, s. 414.
VISCHER, C. DE, gravör, s. 195.
VOGEL, SIGISMUND VON, gravör, s. 282, 319. Stockholmsbild, fig. 155.
VRIES, ADRIAN DE, holländsk bildhuggare, s. 374.
WACHTMEISTER, C. A., justitiestatsminister, s. 199.
WAHLQWISTH, biskop, s. 266.
WALCHER, ELIAS, gravköp, s. 558.
WALLENSTRÅLE, M. G., lektor i Göteborg, s. 112.
WALLIN, JOHAN ABRAHAM, kapten, s. 116.
 » **JOHAN OLOF**, pastor primarius, biskop, s. 116—118, 160, 164, 183, 201. Epitafium, s. 550. Porträtt, s. 583. Porträttmedaljong, s. 584. Psalmbok, s. 184.
WALLIUS, LAURENTIUS OLAI, hovpredikant, s. 153.
WANZELL, GUSTAF ADOLE, kapten, gravbrev, s. 573.
WARDBERG, HANS, skräddare, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
WARDENBERG, FOLRADUS, kaplan, präst i Storkyrkan, s. 56.
 » **JOHANNES**, kyrkoherde i Storkyrkan, s. 51.
WARDENBERG, LAURENTIUS JOHANNIS, präst, s. 57.
WATER, LAURENTIUS VAN, kaplan, magister, prebendat, kanik i Uppsala, s. 60, 61.
WATER, PEDER VAN, borgmästare, s. 60, 61.
WATTRANG, CARL, lagman, gravmonument, s. 548.
 » **JACOB**, revisionssekreterare, s. 161, gravhäll, s. 548, 549.
 » **Z.**, doktor, gravhäll, s. 549, fig. 301.
WEBER, JEAN, köpman, grav, s. 572.
WEILER, HANS, assessor, grav, s. 562.
 » **MÅRTEN**, gravsten, s. 562.
WEITZIG, GEORG, orgelbyggare, s. 170.
WELINDER, EDIT, skulptis, s. 598.
WERDDHERMAN, GERDH, husägare, s. 14.
WERDEN, TIDEMAN VAN, älderman, prebendat, s. 75.
WERNEBE, PETER, gravsten, s. 560.
WESTER, HENRIK VAN, förest. för söndagsallmosan, s. 90.
WESTERM, JOHAN, rådman, s. 595.
WESTFAL, DIDRIK, s. 33.
 » **HANS**, borgare, s. 30.
 » **JOHAN**, borgmästare, s. 30.
 » **LAMBERT**, borgmästare, s. 63.
WESTIN, FREDRIK, målare, s. 116, 583.
WIBBAMAGHER, NILS, donation till Storkyrkan, s. 4.
WIDÉN, SOFIA, s. 502.
WIDNER, NILS, pastor primarius, s. 122.
WILHELM, HEINRICH, bildhuggare, s. 532, 538, 554, 570. Adler Salvii epitafium, s. 520, fig. 275—277. Oxenstiernas barns epitafium, s. 512, fig. 271.
 » **MATTHIAS**, snickare, s. 386.
WILKIN, svensk student i Prag, s. 56.
WILLAM, kaplan i S. Olofs prebende, s. 77.
WILLECHINUS HENRICI, s. 56.
 » presbyter i Roskilde, s. 56.
WINBLAD, arkitekt, s. 266.
WINKIL, HANS, donation till Hans von Horns kor, s. 32.
WISE, HERMAN, förest. för söndagsallmosan, skomakare, s. 90.
 » **KLAUS**, s. 91.
WITTE, KLAUS, förest. för fredagsallmosan, s. 92.
 » **MICKEL**, s. 63.

- WITWICKI, STANISLAW, biskop i Posen, s. 501.
 WRANGEL, F. U., greve, s. 272.
 WURSTER, GOTTLIEB, låsmed, låsbeslag, s. 219, fig. 90—92.
 WYLSYNCK, HINRICH, bildhuggare från Lübeck, s. 412.
 WYNCHER, snickare, bänkar, s. 436.
- YTTRECHT, HENRICH VAN, kyrkovård, s. 134.
 YXKULL, JEURGEN REINHOLD MEYENDORF VON, baron, grav, s. 577.
 » WOLTER, grav, s. 577.
- ZABEL, HANS, snickare, s. 239, 311.
 ZEBROSYNTHIUS (ZEBRÄCYNTHUS, CEBROCYNTHUS el. BURAEUS) JACOBUS, kyrkoherde, s. 100, 160.
 ZEDRITZ, JOHANNES, donator till silveraltaret, s. 380, 381.
 ZEGENHORN, JAKOB, förest. för söndagsallmosan, s. 89.
 ZELLBELL FERDINAND, d. y., organist, s. 174, 176, 177.
 ZETTERWALL, HELGO, arkitekt, s. 266.
 ZIRVOGELL, CARL, hovrättsråd, s. 524.
 ZODDE (SUDDE), HANS, s. 86.
 » HENRIK, s. 14.
 ZUDDE (SODDE), GERDT, s. 86.
- ZUDDE, HENRIK INGEMARSSON, förest. för Sjalakoret, s. 86.
 ZURBEKE (SURBEKE), HENRIK, prebendat, s. 58, 88.
- ÅBOM, J. F., arkitekt, korskrank, s. 430, fig. 207. Plan av Storkyrkan, fig. 69.
 ÅHMANSSON, AUGUSTA ALBERTINA, s. 122.
 ÅKERMAN & LUND, orgelfirma, s. 448.
 ÅMARK, MATS, kyrkoherde, domkyrkosyssloman, s. 593.
 ÅNGERMAN, CHRISTINA, Erik Alstrins moder, s. 107.
 ÅRRE, gravör, s. 199.
- ÄGÄRDH, son till Wlff Smålingh, s. 13.
- ÖJER JAKOBSSON, tomtförsäljning, s. 10.
 ÖLTEN (se THOBALD).
 ÖRDEN, HELMICH DIDRIKSSON VAN, prebendat i S. Barbara, s. 59.
 ÖRIAN, Herr, s. 69.
 » lekare, s. 78.
 » HANSSON, broder till Antenius Mathei, s. 71.
 » PEDERSSON, magister, husägare, s. 76.
 ÖRN, JOHAN, förgyllning å predikstolen, s. 422.
 ÖSTERBURGH, JOHANNES, förste prebendat vid vitaliebrödernas altare, s. 55.
 ÖSTBERG, RAGNAR, professor, s. 418.
 ÖSTMAN, NILS, rådhusarkivarie, s. 352, 430, 453, 454, 585.

SAKREGISTER.

- Akademien, Musikaliska, s. 110.
 » Svenska, s. 111, 117, 118, 120.
- Allmosealtaret, s. 40.
 Allmosegillen, s. 8.
 Allmosekvinnor, s. 10.
 Allmosemän, s. 10.
 Altarbrun 1346, s. 485.
 Altardukar, s. 502, 503.
 Altare, s. 237, 300.
 » Andreas, s. 292.
 » S. Annas, s. 394.
 » S. Barbaras, s. 35, 394.
 » S. Birgittas, s. 41, 49, 68, 359, 361, 362, 363, 394.
- Altare, S. Birgittas och Katarinas, s. 132.
 » det nuvarande, s. 367.
 » S. Eligius, s. 359, 360.
 » S. Eriks, s. 37, 126, 292, 340, 356, 394.
 » S. Gertruds, s. 43, 394.
 » Guds änglars, s. 41, 363.
 » Guldsmedernas, s. 43.
 » S. Görans, s. 41, 46, 357, 394, 414, 492.
 » Helga Blods, s. 34.
 » Helga Kors, s. 40, 46, 65, 132, 133, 360, 361, 400.
 » Helga Lekamens, s. 29, 30, 35, 337, 362.
 » » Trefaldighets, s. 48, 135, 340, 353, 363.

- Altare, S. Henriks, s. 358, 363, 558.
- » Hustru Elins, 42, 43, 363, 400.
  - » i Begravningskapellet, s. 219.
  - » Johannes Döparens, s. 324.
  - » S. Karins av Vadstena, s. 319.
  - » Karlagillet, s. 40, 337, 362, 400.
  - » S. Katarinas, s. 41, 49, 361, 362, 363, 394.
  - » S. Knuts, s. 42, 43, 357.
  - » Kristi helga fem sårs, s. 363.
  - » S. Kristoffers, s. 38, 394.
  - » S. Marias, s. 285.
  - » Maria Magdalenas, s. 394.
  - » S. Martins, s. 57, 130, 301.
  - » S. Nikolai, s. 43, 46.
  - » S. Olofs, s. 358, 394.
  - » S. Pers och S. Pauls, s. 46.
  - » portatile, s. 133.
  - » Skomakareämbetets, s. 47, 363.
  - » 10,000 riddares och 11,000 jungfrurs, s. 42.
  - » Vitaliebrödernas, s. 55.
  - » Vår-fru Tiders (= Jungfru Marie Tidegärd), s. 33.
  - » S. Örjans (se S. Görans altare).
- Altarkläde, s. 488.
- Altarlistor, s. 486.
- Altarring, s. 384.
- Altarskåp, s. 433.
- Altarskåp, försvunnet, s. 400.
- Altarsten, utlåning av, s. 133.
- Altartavla, s. 507.
- Altartavla av 1440 i Sjalakoret, s. 12.
- » » 1633, s. 381.
- Altartrappa, s. 488.
- Anklagelseakt, Sigtuna-dominikanernas, 1305, s. 130.
- Antependium, s. 408.
- » 1346, s. 485.
  - » omkr. 1500-ts. sl., s. 492.
  - » 1636, s. 494, fig. 255.
  - » 1654, s. 494, 495.
  - » 1656, s. 495.
  - » 1659, s. 495, 496.
  - » 1702, s. 497.
  - » 1770, s. 497.
  - » 1834, s. 497.
  - » 1901, s. 497.
  - » 1907, s. 498.
- Antependium, med Oxenstiernas och Brahes Vapen, s. 205, 489, 495, 496, fig. 254.
- » skänkt efter riksrådet Göran Paikull, s. 495.
- Apostlaaltaret, s. 39, 40, 326, 327, 354, 363.
- Apostlamässa, s. 132.
- Arkivrummet, s. 240, 250, 314, fig. 65.
- » dörr, s. 249.
  - » målning ovanför ingången, s. 247, fig. 70.
- Bané, S. Eriks, s. 46.
- Barnavård, s. 183.
- Begravning å Storkyrkogården, förbud mot, s. 115.
- Begravningskapell, s. 219, 420.
- Begravningsplats, Ny, s. 160.
- Begängelseringning, s. 137.
- »Beletekiortlar», s. 486.
- »Beletemantlar», s. 486.
- Bibel 1656, s. 588, fig. 320.
- Bibelkommissionen 1773, s. 110.
- » 1786, s. 112.
  - » 1834, s. 117.
- Bibelspråkstavla, s. 384, fig. 175.
- Biblioteket (= Musikrummet), s. 250.
- Biskopsstol, s. 431.
- Blinderingar, s. 305, 317.
- Blodbad, Stockholms, s. 67, 69.
- Bodar vid kyrkan, s. 164, 183.
- Bokdynor, s. 498, 505.
- Bonader, s. 498.
- Bord, s. 586.
- Borgmästarealtaret, s. 361, 362, 363.
- Borgmästarekoret, s. 44, 360, 361.
- Brand- och politie-kommissionen, s. 182.
- Brokadstycken, s. 502.
- Brudeljus, s. 164.
- Bröder, Helga Lekamens, s. 61.
- Bulla om skolans rättigheter 1419, s. 131.
- Byggnadsstyrelsen, K., s. 290.
- Bänkar, s. 269.
- » ungdomens, s. 437.
  - » öppna, s. 267.
- Bänkbok 1639, s. 157.
- » 1693 och 1698, s. 158.
- Bänkdörrar, beslut om deras borttagande, s. 433.
- Bänkinredning, s. 433, 436, 437.

- Bänkkvarter, s. 236.
 Bänklängder 1723, 1784, 1804, s. 158.
 Bänknummer, s. 157.
 Bänkplatser, medeltida, s. 436.
 Bänkrannsakan, s. 158.
 Bänkrum, s. 156, 157, 158, 159, 162, 165.
 Bänkrumsförordning 1668, s. 158.
 Bärkläden, s. 491.
 Böcker, s. 587, 588.
 Bödelshuset, s. 6, 79.
 Böneklockan (se Vardagsklockan).
- Casula 1346, s. 485.
 »Cathechismustavlor», s. 387.
 Clipeus, s. 150, fig. 257.
 »Consistorium Regni» (se Konsistorium, Stockholms Stads).
 »Copa» 1346, s. 485.
 Corporalia 1440, s. 485.
- Dag, S. Eriks, s. 8, 9.
 » » Laurentii, s. 8, 9.
 » » Nikolai, s. 8, 9.
 » » Olofs, s. 8, 9.
 » » Peders, s. 8, 9.
 » » Silvesters, s. 46.
- Dalmatica 1346, s. 485.
 » 1440, s. 485.
- Dalmatikor, s. 488.
 »Discantister» (kyrkosångare), s. 172.
 Dopdukar 1908, s. 505.
 Dopfat, s. 451.
 » av Anders Stache, fig. 234.
 » » Starin, s. 462.
- Dopfundt, s. 437, fig. 224.
 » 1732, s. 438.
- Dopfundtstäcke, s. 504.
 Dopkapell, s. 437.
 Därhus, s. 7.
- Epitafier, s. 159, 507.
 Epitafium, Adler Salvii, s. 518—521, fig. 275—277.
 » Arvedssonska, s. 342.
 » Björkmans, s. 550.
 » Callerstedts, s. 549.
 » Ehrenstrahls, s. 546, fig. 299.
 » Gudmund Kåhres, s. 531, fig. 284, 285.
 » Hans Hanssons, s. 536—538, fig. 290, 291.
- Epitafium, Helmfeldts, s. 538, 542, 546, fig. 293, 294.
 » Hoghusens, s. 546, fig. 296—298.
 » Kronprinsessan Margaretas, s. 550.
 » Lasse Skyttes, s. 513, 514, fig. 273.
 » Leucovii, s. 529.
 » Ludvig Fritz, s. 521, fig. 278.
 » Olaus Petri, s. 528.
 » Oxenstiernas barns, s. 512, fig. 271.
 » Pahls, s. 530, 531.
 » Polska, s. 387—390, fig. 176—179.
 » Ridderhusens, s. 532, 533, fig. 288.
 » Stenbocks, s. 521—524, fig. 279—282.
 » Tessinska, s. 551—554.
 » Troilius Kåhres, s. 532, fig. 287.
 » Törlings, s. 548, fig. 300.
 » Utterklos, s. 538, fig. 292.
 » Wallins, s. 550.
- Erikskrönikan, s. 202.
 Erikskyrka, s. 279.
- Fasteduk, s. 485.
 Fatbur, stadens, s. 133.
 Fattigbössa, s. 587.
 Fattighus, s. 182.
 Fattigkista, s. 164.
 Fattigvård, s. 182, 183.
 Festum reliquiarum ecclesie upsalensis et holmensis, 23 sept., s. 128.
 »Forfader», s. 84, 85.
 Fotkläde, s. 485, 486.
 Fredagsallmosan, s. 5, 13, 15, 39, 92, 135.
 Frubänkar, s. 157.
 Fönster, s. 229, 230, 234, 237, 273, 333, 340, 344, 349, 352, fig. 61.
 Föreståndarens Kammare (= arkivet), s. 71, 242.
 Förhall, s. 333.
 »Förnuftet», staty av P. Schultz vid v. kyrkogårdsingången, s. 223, fig. 35.
 »Försiktigheten», staty av D. Kortz vid ö. kyrkogårdsingången, s. 225, 226.
 Försvarstorn, s. 302—307, 330.
 Förtroendemen för Borgmästare och råd, s. 133.
 Förvaringsskrubben, s. 313, 314.
- Gille, S. Barbaras, s. 14, 17, 73.
 » » Eriks, s. 83.
 » » » bröders, s. 36, 356.
 » » Gertruds, s. 34, 53, 88.

- Gille, S. Halvards, s. 85.
- » Helga Lekamens, s. 30, 31, 32, 34, 41, 51, 53—60, 62—76, 78, 82, 84, 86, 88, 89, 92, 93, 354, 359, 592.
  - » Helga Lekamens, Inventarium 1393, s. 450.
  - » » Trefaldighets, s. 48.
  - » S. Katarinas, s. 41.
  - » » Knuts, s. 89.
  - » » Laurentii, s. 14.
  - » » Nikolai, s. 42, 96.
  - » » Olofs, testamente till, s. 73.
  - » » Trinitatis, testamente till, s. 73.
- Golv, s. 236.
- Gravhällar, s. 555.
- Gravkapell, s. 98.
- Gravkor, s. 263.
- Gravplatser, s. 159, 160, 162.
- Gravrannsakingar, s. 159.
- Gråbrödraklostret, s. 10, 93.
- Gymnasiumprojekt, s. 145.
- Gård, Alla Kristna sjäalars, s. 16.
- » S. Görans (Örjans), s. 89, 160.
- S. Göransdörren, s. 235, 322, 323.
- S. Göransgruppen (= Den store Örianen), s. 46, 47, 48, 99, 143, 234, 235, 311, 322, 323, 326, 338, 347, 356—359, 387, 394, 401, 407—418, 436, 445, 446, 456, 484, 507, 528, 552, fig. 194—199.
- Gördel, s. 502.
- Handkläde** 1440, s. 485.
- » s. 486.
  - » 1440, s. 485.
- Handlin 1346, s. 485.
- Helga Lekama-bröder, s. 30.
- » Lekama dag, s. 8.
- Helgeandshus, s. 7, 57, 58, 74, 76, 77, 80, 84, 88—93, 130, 140.
- Herregravar, s. 507.
- »Hoppet», staty av D. Kortz vid v. Kyrkogårds-ingången, s. 225, 226.
- Hospital, S. Elisabets, s. 7, 45.
- » för spetälska, s. 7.
  - » S. Görans, s. 7, 35, 93, 94.
- Hundegubbe (Kyrkvaktare), s. 167.
- Husförhör, s. 156.
- Huvudlin 1346, s. 485.
- Håvar, s. 490, 491, 505, 506, fig. 266, 267.
- Håvgång, s. 164, 165.
- Håvgångsräkenskap, s. 164.
- »Håårskiorta», s. 486.
- Högaltare, s. 128, 347, 356, 360, 381, 401, 418, 485, 486.
- Höggkoret, s. 427, 437, 438, 558.
- Ikon, rysk, s. 391, 392.
- Ingångar, s. 235, 236.
- Inskriftstavla från Carlbergs ombyggnad, s. 228, 229.
- Interdikt över Stockholms stad och slott, s. 34.
- Jordeboken**, s. 44.
- Kalkar**, s. 450, 451, 453, 456, 503, 504, fig. 226, 263—265.
- Kalkkläde 1698, s. 503.
- » 1700-t., s. 503.
  - » 1736, s. 503.
  - » 1769, s. 504.
- Kandelabrar, s. 451, 456.
- Kanna, skänkt av Clas Philipsson, s. 462.
- Kapell och altare, läge, fig. 157.
- Kapell i Österkyrkan, s. 300.
- » S. Andreas, s. 132, 287, 288, 293.
  - » Barbaras, s. 300.
  - » S. Birgittas, s. 49.
  - » » Eriks, s. 300.
  - » » Georgs (se S. Görans).
  - » » Gertruds, s. 300.
  - » » Görans, s. 44, 46, 300, 570.
  - » Helga Lekamens, s. 296, 300.
  - » S. Henriks, s. 289.
  - » » Kristoffers, s. 319.
  - » » Martins, s. 300, 301, 323.
  - » Nikolai, s. 42, 46.
  - » S. Nikolai, s. 300.
  - » Olofs, s. 42, 46, 300.
  - » Petri och Pauli, s. 32, 353, 363.
  - » Rådets, s. 300.
  - » Tiotusen riddares och elvatusen jungfrurs, s. 329.
  - » S. Örians (se S. Görans).
- Kaplaner, ämbete o. lön, s. 142.
- Karlaaltaret (= Karlagillet).
- Karlagillet, s. 40, 85, 359, 362.

- Kassakista, s. 586.
 Katekes, utarbetad av Emporagrius 1669, s. 101.
 Kista, polskt el. ryskt arb., s. 586, fig. 318.
 Klocka, 1514, s. 137.
 » S. Laurens, s. 137.
 Klockarämbetet, s. 136, 137, 166, 167.
 »Klockeställare» (= urmakare), s. 167.
 Klockor, s. 163, 305, 306, 329, 333.
 Klocktaxa, s. 163.
 Komministrar, ämbete och lön, s. 142.
 Kommunalnämnd, s. 183.
 Kommunionibänk, s. 437.
 Konserter, s. 177.
 Konsistorium, Sthlms stads, s. 149, 150, 161, 162, 239, 240, 242, 264, fig. 64.
 Konsistorium, dörr, s. 309.
 » Trapphus, s. 227, 228, 239, 264, 265, 307, 309.
 »Kopparmatte», skulptur av U. Redtmer, s. 170.
 Kor, S. Andreas, s. 33, 67—72, 76, 287, 289, 293, 294, 295, 353, 354, 401.
 » » Annas, s. 48, 135, 309, 311, 322, 324, 325, 326, 328, 329, 354, 359, 401, 418, fig. 137.
 » » Barbaras, s. 29, 30, 33, 34, 40, 46, 48, 63, 66, 301, 353, 354, 359.
 » » Blasii, s. 43, 63, 64, 65, 68, 359, 360, 394.
 » » Eriks, s. 35, 39, 83, 292, 356, 357, 358, 359.
 » » Gertruds, s. 30, 34, 35, 42, 43, 46, 55, 301, 357, 358, 359, 363.
 » » Görans, s. 133, 347, 356, 358, 487.
 » Hans von Horns, s. 32, 293, 353.
 » Helga Lekamens, lilla, s. 29—31, 40, 61, 133, 345, 358—361, 406.
 » Helga Henriks, s. 35, 36, 37, 63, 287, 290, 292, 293, 357, 353, 356, 363, 394.
 » Jungfru Marie tidens, s. 293.
 » Jöns Anderssons, s. 43.
 » S. Katarinas av Alexandria, s. 41, 300, 359.
 » » » » Vadstena, s. 362, 363.
 » » Knuts, s. 358.
 » » Kristoffers, s. 35, 37, 39, 46, 48, 287, 292, 293, 353, 354, 356, 357, 512, fig. 118, 134.
 » » Martins, s. 301, 360, 394.
 » » Nikolai, 38, 357, 358, 394.
 » Olof Anderssons, s. 42, 48.
 Kor, S. Peders, s. 33, 35, 39, 76, 83, 292, 353, 356.
 » Peders och Pavels (= S. Pers och S. Pauls kor), s. 33, 37, 46, 66, 292, 293, 301, 354.
 » Per Jenssons, s. 42, 48.
 » S. Pers (se S. Peders [Petri]).
 » » Pers och S. Pauls (se S. Peders & Pavels [Petri och Pauli]).
 » » Petri (se S. Peders).
 » Petri et Pauli (se Peders & Pavels).
 » Rådets, s. 49, 360, 361.
 » Tiotusen riddares och elvatusen jungfrurs, s. 292, 314—319, 354, 356.
 » Vårfrus, s. 46.
 » S. Örjans (S. Görans).
 »Korg», Mäster Olofs, s. 422.
 Korkåpa 1926, s. 502.
 » med Sas' Vapen, s. 501, fig. 261.
 Korkåpor, 1440, s. 485.
 Korskrank, s. 267, 347.
 » 1563, s. 424.
 » det nuvarande, fig. 204, s. 421, 424.
 » medeltida, s. 430.
 Korutsprång, fig. 148, s. 273, 297, 298, 338, 342, 345, 346, 347, 349, 359, 363, 414, 430.
 Kristallkrona, s. 481.
 Kristusbyst, av Lundberg, s. 239, 384, 385, fig. 170.
 Kristusporträtt i sakristian, s. 384, fig. 169.
 Krona, S. Eriks, s. 37, 451.
 »Kronan», ny klocka 1615, s. 163.
 Krucifix av silver, s. 451.
 » » » av A. Hamburger, s. 456.
 » ca 1400, fig. 200, s. 420.
 » ca 1500, fig. 201, s. 420.
 » skulpterat trä, av Buck, s. 385.
 Kryssförband, s. 321, 326, 349, 351, fig. 46.
 Kröning, s. 185, 186, 187.
 Kröningsbibel 1843, s. 588.
 Kungsstolarne, s. 150, 151, 367, 422, 427, 431—433, 437, fig. 268, 213—215.
 » beklädnad till, s. 506.
 Kvartklockan, s. 698.
 Kvinnobänk, s. 563.
 Kylte, 1400, (Bokdyna), s. 485.
 Kyrkdörren, Norra, s. 288.
 Kyrkofattigkassa, Storkyrkoförsamlingens, s. 115.
 Kyrkogångsljus, s. 164.

- Kyrkogården, s. 7, 16, 219, 220.
 » medeltida, s. 94.
 » Norra, s. 6.
 » Nya, invign., s. 117.
- Kyrkogårdsgrindar, s. 219.
- Kyrkogårdsingång, södra, s. 220.
 » västra, s. 221.
 » östra, s. 221, fig. 33.
- Kyrkogårdsmurar, s. 219.
- Kyrkogårdsstängsel, s. 220.
- Kyrkoherdarne, inkomster, s. 141.
- Kyrkoherden, hans åligganden, s. 130, 131.
 » ämbetet under reformationstiden, s. 150, 151.
- Kyrkoherdeval, bestämmelser, s. 152, 153, 178, 179, 180.
- Kyrkohundar, s. 137.
- Kyrkomusik, s. 172, 173.
- Kyrkomusikanter, s. 174, 175, 176.
- Kyrkoordinantia, 1575, s. 148.
- Kyrkoordning, Laurelii, s. 101.
- Kyrkoråd, s. 162, 181, 183.
- Kyrkoskrivare, s. 167.
- Kyrkostämman, s. 184.
- Kyrkovårdar, s. 133—135, 160—163.
- Kyrksalen, ljusarmar, s. 483.
- Kyrkvaktare, s. 167.
- »Kärleken», staty av P. Schultz, vid v. kyrkogårdsing., fig. 34, s. 223.
- Kärnkyrkan, fig. 110, s. 275—279, 289, 291, 293, 294, 300, 317, 323, 328.
 » sakristia, s. 289.
- Köpebrev för sjalakoret, 1425, s. 10.
- Lamm med korsfana, s. 384.
- Lectorium, s. 422.
- Lekamagillet (se Gille, Helga Lekamens).
- Lekmannapräster, s. 52.
- Likbår, s. 586.
- Likkällare, s. 220.
- Likvagn, s. 586, fig. 319.
- Likvagnshus, s. 263.
- Ljusarmar, s. 481, 483—484, fig. 247—252.
- Ljuskronor, s. 451, 460, 478, 480.
- Ljusstakar, s. 451, 461, 476, 477, 481, 482, 483.
- Lykta, s. 587.
- Läktarbarriär fr. 1600-talet, fig. 220.
- Läktare, s. 267, 309, 340, 433, 439—447, fig. 216, 217, 218, 219.
 » från 1600-talet, s. 445, 446.
 » lilla, s. 446.
 » Norra, s. 269, 484.
 » Södra, s. 236.
- Lönekonvention mellan församlingarna och prästerskapet i Västerås stift, s. 103.
- Manfolksbänkar, s. 157.
- Mansbänkar, s. 433.
- Mansstolar, s. 436.
- Margaretaklockan, s. 598, 599.
- Mariabild, i Sjalakoret, s. 241.
- Mariakoret, s. 134.
- Mark, lödig, s. 45.
 » penningar, s. 45.
- Michaelisgillet, S., s. 40.
- Monopol på försäljning av vaxljus, s. 135.
- Munkförband, s. 317, 320, 321, 335, 345, 349, fig. 48, 51, 57.
- Museet, s. 248, 249, 303, 484, fig. 72, 73.
- Musikrummet, s. 226, 250, 251, 317, fig. 74.
- Mässa, Alla kristna själars, s. 8.
 » Birgittas, s. 132.
 » S. Gregorii, s. 363.
 » Helga Lekamens, s. 137.
 » Jungfru Marie bedrövelses, s. 363.
- »Messan, Then Svenska», s. 138, 139.
- Mässhake 1346, s. 485.
 » 1500-talets slut, s. 492, 493, 494.
 » 1659, s. 496, fig. 256.
 » 1702, s. 497, 498.
 » 1754, s. 499.
 » 1763, s. 499, 500.
 » 1781, s. 500.
 » 1814, s. 500.
 » 1836, s. 500.
 » 1900, s. 498.
 » 1923, s. 500.
- »Mässingsfunt» = fot för dopfat, s. 438.
- Mässkjortor, s. 488, 494, 502.
- Mässkläder, 1440, s. 485.
- Nattvardsbänkar, s. 158.
- Nikolai port, S., s. 16, 17, 45.
- Nikolauskyrka, s. 279.
- Nordportal, s. 301.

- Nordportal, gammal, s. 289.
 Nummertavlor, s. 430, 431, fig. 208—212.
 Nycklar, Helga lekamens Gilles, förordning om, 1476, s. 29.
- Oblataskar, s. 232, 451, 456, fig. 232, 233.
 Organisten, ämbetet, s. 136.
 Orgel, s. 136, 168, 169, 170, 171, 172, fig. 25.
 » den stora, ombyggnad, 1498, s. 136.
 Orgelbyggare, s. 136.
 Orgelbygge, 1409, 1470, s. 136.
 Orgelfasad, s. 448, 449.
 Orgelhuset, s. 317.
 Orgellekare, s. 168.
 Orgellåktaren, s. 247, 250, 387, 447, 448, 484.
 Orgelverk, s. 157, 448.
 »Oxepenning», s. 142.
- Packhuset, s. 587.
 Pastor primarius, titel första gången nämnd 1622, s. 100.
 Pelare, s. 236, 237, 277, 281.
 Poenitentiarus, ämbetet, s. 149.
 Portaler, s. 277.
 Porten, s. 17.
 Prebendater, deras åliggande, s. 131.
 Prebenden, s. 131.
 Prebende, S. Andreas, s. 30, 55, 56.
 » » Barbaras, s. 59.
 » » Birgittas, s. 49.
 » » Eriks i Uppsala, s. 36.
 » » Gertruds, 1394, s. 34, 46.
 » » Gregorius, s. 49, 363.
 » » Halvards, s. 42, 48, 87, 363.
 » Hans Horns, s. 32.
 » Helene i Skara, s. 140.
 » Helga fem unders, i Stockholm, s. 36, 37.
 » » » » i Uppsala domkyrka, s. 33.
 » Helga Lekamens, s. 68.
 » » Tre konungars, s. 63, 363.
 » S. Henriks, i Storkyrkan, s. 35, 37, 58, 63.
 » S. Henriks, i Uppsala domkyrka, s. 35, 62.
 » S. Johannes', s. 49.
 » » Karins, s. 42, 48, 87.
 » » Knuts, s. 34.
- Prebende, S. Kristoffers, s. 83, 84, 94, 136, 142.
 » » Laurentii, s. 142.
 » Maria Magdalenas, s. 44, 363.
 » Marie Tidegårds, s. 353, 363.
 » S. Martins, s. 49, 69, 76.
 » » Nicolai, s. 34, 42, 62.
 » » Olofs, s. 46, 77.
 » » Pauls, s. 30.
 » Peder Michelssons, s. 34.
 » S. Peders, s. 30.
 Prebendegård, S. Eriks, s. 36.
 » » Henriks, s. 36.
 Prebendehus, Maria Magdalenas, s. 44.
 Predikantprebender, s. 141.
 Predikstol, s. 157, 158, 166, 237, 273, 421, 422, 433, 478, 584, fig. 202.
 » äldre, s. 422.
 Primklocka, Helga Lekamens Gilles (se Signalklockan).
 Privilegiebrev för Stockholm 1436, s. 129.
 Prästaringsning, bestämmelse om, s. 137.
 Prästbänkar, s. 431.
 Prästgången, s. 157, 433, 478, 550, 555, 578.
 Prästklockan, s. 590, 591, fig. 321.
 Prästvalslag av 1739, s. 106, 108.
 Prästvalsordning, 1739, s. 179.
 Psalmboken av 1819, s. 117.
 Putti, liggande, s. 555, fig. 304.
 »Påskepenning», s. 142.
 Päll, s. 162, 163.
- Relieftavlor, s. 390—391.
 Relikfest, s. 128.
 Renässansförband, s. 331, 349, fig. 49, 58.
 Rikskapitlet (se Konsistorium Stockholms Stads).
 Riksrådet, bestämmelse om gränsen mellan Riddarholms- och Storkyrkoförsamlingarne, s. 145.
 Riksrådsbänkar, s. 158.
 Rim-krönika, Karl IX:s, s. 124.
 » Messenii, s. 129.
 Ringare (ringerskor), s. 136, 137.
 Ringkammare, s. 305.
 Ringkrage, s. 490.
 Ringning, bestämmelser om, s. 163.
 Rådet, s. 8, 9, 10, 12, 16, 17, 29, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 58, 65, 88, 102, 129, 130.
 » beslut ang. levande djur skänkta till altarestiftelser, s. 135.

- Rådet, beslut om svensk mässa, s. 143.
 » dess inflytande på gudstjänsten, s. 132, 133.
- Rådmansgången, s. 157, 433, 478, 551, 552, 555, 574.
- Rådstugor, s. 94.
- Sakramentskåp, s. 292.
- Sakristia, s. 249, 250, 251, 269, 295, 300, 301, 340, 347, 359, 438, 442, 514.
 » Gamla, s. 352.
 » Lilla, s. 240, 580.
 » Nya, s. 352.
 » Stora, s. 580.
- Sakristidörr, s. 442.
- Samfundet Pro Fide et Christianismo, s. 115.
- Signalklockan, s. 591, 592, fig. 322.
- Silver enl. 1674 års inventarium, s. 451.
 » medeltida, s. 450.
- Silveraltaret, s. 164, 269, 367—381, 456, fig. 158—168.
- Silverkors, s. 134.
- Silverkrona, s. 45.
 » skänkt av M.G. de la Gardie, s. 477, 478.
- Silverstol, skänkt av M. de la Gardie till Drottning Kristina, s. 194.
- Sjukstugan vid köttboden, s. 8.
 » » Munkbron, s. 8.
- Sjukstugor, s. 8, 10.
- Sjukvårdsinrättningar, s. 8.
- Sjustaken, s. 166, 202, 267, 481, 482, fig. 246.
- Själaltaret, s. 8, 10.
 »Själabadet», s. 10.
- Själagården, s. 7, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 66, 72, 75, 81, 86, 90, 135.
- Själagårdsboden, s. 17.
- Själakapellet, s. 8.
- Själakoret, s. 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 40, 43, 48, 53, 58, 60, 61, 62, 66, 75, 83, 86, 89, 93, 135, 239—247, 281, 293, 304, 305, 307—314, 315, 317, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 340, 347, 354, 363, fig. 62, 127—131, 137.
 » altare, s. 314.
 » egendomar, s. 10.
 » köpe- och gåvobrev, s. 11.
 » piscinor, s. 314.
 » sittnisch, s. 314.
 » trappa, s. 39, 311, 325, 329, 447.
- Själakoret, väggskåp, s. 314.
 » yttertrappa, s. 309.
- Själaringning, s. 137.
- Skatteboken, 1502, s. 7.
 » s. 47, 53.
- Skola, Stadens, s. 140.
- Skottgluggar, s. 303.
- »Skriftsakristian», s. 437.
- Skriftebänk, s. 437.
- Skyttebalkong, s. 305.
- Slottsbacken, s. 297.
- Slottskapellet, s. 386.
- Slottskyrkan, s. 113.
- Slottsmusikanter, s. 173.
- Sockel, s. 228, fig. 55.
- Sockenstämma, s. 162, 164, 183, 184.
- Spögubbe (kyrkvaktare), s. 167.
- Stadsmuren, s. 6.
 » gamla, s. 11, 12, 13, 14, 42.
- Stadsmusikanter, s. 172, 173.
- Stadsmusikkapell, s. 173, 174.
- Stenbodan vid nordfasaden, s. 228, 265, fig. 103.
- Stjärnvalv, s. 333.
- Stola, 1346, s. 485.
- Stolar, s. 586.
- Storklockan, s. 163, 593—596, fig. 324, 325.
- Straffstock, s. 587.
- Strävpelare, s. 273, 347, 352.
- Sturekapellet, s. 11.
- Stureklockan, s. 340.
- Stämpel, s. 587.
- Subtile 1346, s. 485.
- Superpellicium, s. 486.
- Svartbrödraklostret, s. 16, 42, 75.
- Svea hovrätt, s. 177.
- Syddörr, s. 327, 485.
- Sydportal, s. 323.
- Sångstol, s. 431.
- Såpbubbleblåsare, s. 554, fig. 303.
- Säjarverket, s. 290.
- Södermannalagen, s. 186.
- Södervändning, s. 286, 307, 341.
- Söndagsallmosor, s. 5, 9, 13, 15, 40, 80, 88, 93, 135.
- Söndagsklockan, s. 163, 592, 593, fig. 323.
- Tak, s. 237, 277.
- Tal, Kungl., s. 580.

- Tidegård, Jungfru Marie, s. 32, 33.
 Timglas, s. 422, 424.
 Timklockan, s. 591.
 Torn, s. 181.
 » höjning, s. 328, 330, 332, 333, 340, 342.
 » krenelage, s. 352.
 » medeltida kalkmålningar, s. 306, 307.
 » skyttegluggar, s. 352.
 Tornblåsare, s. 173.
 Tornbåge, s. 305, 329.
 Tornkapellet, Norra, s. 226, 273, 274, 276, 290, 292, 294, 303, 314, 317, 318, 319, 329, 338, 340, 352, 447, fig. 44, 45, 46, 47, 132, 133, 134.
 Södra (= Sjalakoret), s. 226, 230, 246, 273, 274, 318, 437.
 Tornportal, s. 234, 337, 341.
 Tornrum, s. 331.
 Tornspira, gotisk, s. 273.
 Torntrappa, s. 305, 311, 329.
 Tornur, s. 167, 589, 590.
 Tornväktare, s. 79, 137, 166.
 Trakten, Nordvästra, s. 338, 342, 359.
 » Nordöstra, s. 321, 334, 338, 340, 341, 347, fig. 145.
 » Sydvästra, s. 319—328, 334, 337, 342, 346, fig. 136—138, 139.
 » Sydöstra, s. 334, 337, 341, 343, 359, fig. 146.
 Trapphus, Konsistorii (se Konsistorium, Stockholms Stads, Trapphus).
 »Treenigheten», oljemålning av okänd mästare, s. 386, 387, fig. 174.
 Triumfbåge, s. 333.
 »Tron», väggstatyett, s. 554.
 Trångsundskyrkogården, s. 241.
 Tänkebok, Mäster Olofs, s. 92.
 Tänkeboken 1483, 1490, s. 9, 44, 48, 68, 96.
 Upplandslagen, s. 185.
 Uppvärmning, s. 119, 238.
 Urmakare, s. 167.
 Urtavlor, s. 254.
 Urverk, s. 137.
 Vagnbod, fig. 97, s. 219, 220.
 Valv, s. 236.
 Vapenhuset, s. 39, 294, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 360, 363.
 Norra, s. 340.
 Vapensköldar, s. 507, 550.
 Vardagsklockan, s. 596, 597, fig. 326, 327.
 Vesperale 1440, s. 485.
 Vigilior, s. 9, 10.
 Vindfång, förslag av Isaeus, fig. 104.
 » av Åbom, fig. 105.
 Vinkannor, s. 451, 461.
 Vårdklockan, s. 163.
 Vårfrualtaret, s. 394, 401, 485.
 » altarskåp, s. 406.
 Vårfrudagar, s. 9.
 Vårfrudörren, s. 48, 230, 285, 311, 363.
 Vårfrugillet, s. 354, 359.
 Vårfrukapellet (se Vårfrukoret).
 Vårfruklockan, s. 137.
 Vårfrukoret, s. 64, 135, 279—286, 294, 295, 296, 297, 320, 323, 325, 326, 328, 334, 336, 340, 346, 354, 359, 401, 418, fig. 41, 111—117.
 » altarskåp, s. 400.
 » dörr, s. 323.
 » valvmålningar, s. 272, 283.
 Vårfrumässa, s. 134.
 Vådersolstavlan, s. 234, 282, 319, 326, 332, 336, 337, 585, 586, fig. 22, 317.
 Vålgörenhet, s. 135.
 Vålgörenhetsstiftelser, brev ang., s. 10.
 Vålvningen, Högre, s. 275, 296, 297, 298, 311, 313, 317, 319, 324, 327, 328, 330, 333—342, 335, 336, 343, 354, 356, 360, fig. 138, 145, 146, 147, 149.
 » Lägre, s. 275, 276, 293, 294, 295, 297, 298, 300, 305, 312, 317, 323, 328, 330, 333, 334, 335, 342, fig. 123.
 Västerkyrkan, s. 2 73, 293—298, 300, 301, 305, 323, 324, 332—335, 337, 340, 342, 359, 360.
 Västportal, s. 314, 328, 333.
 Älpelaren, s. 342, 343, 345, fig. 152.
 Åminnelsetavlor, s. 580.
 Ämbetsboken, s. 8.
 Ämbetsmän, världsliga, i Storkyrkan, s. 136.
 Ässia, i tornet, s. 331.
 Öffläte (= oblat), s. 11, 39.
 Österkyrkan, s. 273, 290, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 342, 349, 359, 360, fig. 147.
 Österåkeraltaret, s. 33, 39, 40, 49, 360, 361, 393—400, fig. 181—187.

R Ä T T E L S E R

S. 293 (Rubrik) står: Vasterkyrkan, skall stå: Västerkyrkan.

- » 338, fig. 150 » Norra inre tvärskeppet, skall stå: Norra inre sidoskeppet.
(Das innere nördliche Querschiff, muss sein: Das innere nördliche
Nebenschiff.)
- » 339, » 151 » Södra inre tvärskeppet, skall stå: Södra inre sidoskeppet.
(Das südliche innere Querschiff, muss sein: Das südliche innere
Nebenschiff.)

Storkyrkans inre vid slutet av 1700-talet, lavering av Elias Martin i kyrkans museum.
Das Innere im ausgehenden 18. Jhd. Zeichnung von E. Martin, Kirchenmuseum. The interior at the end of the 18th cent. Drawing by Elias Martin in the church museum.

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

STOCKHOLM

BAND I

Svenska Bokhandelscentralen A.-B.

STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1928

STOCKHOLMS KYRKOR

BAND I

S. NIKOLAI ELLER STORKYRKAN

*STOCKHOLMS KYRKOR
UTGIVAS MED BIDRAG
AV SAMFUNDET S:T ERIK*

INNEHÅLL

I.

	Sid.		Sid.
Förord.....	III	S. Georgs kapell	44
Storkyrkans egendomar, stiftelser och personal under medeltiden av Fr. de Brun		S. Georgs altare.....	46
Författarens företal	1	Skomakareämbetets altare	47
Källor och förkortningar.....	2	S. Halvards prebende	48
Bykyrkans fasta egendomar	4	S. Annas kor	48
Själakoret.....	7	Helga Trefaldighets altare	48
Själakorets egendomar.....	10	S. Birgittas prebende	49
Söndags- och fredagsallmosan och deras egendomar	18	Rådets kor	49
Övriga kor och altaren.		S. Gregorius prebende.....	49
S. Martins altare	24	S. Johannes prebende	49
Vårfru altare	25	Personer anställda vid S. Nikolai kyrka eller dess institutioner under medel- tiden.	
S. Olofs prebende	26	Kyrkoherdar	50
S. Andreas' altare	27	Övriga präster	54
Helga lekamens altare.....	29	Klockare	77
Hans van Horns kor	31	Organister	78
S. Barbaras kor.....	34	Tornväktare.....	79
S. Henriks och S. Eriks kor	35	Kyrkovärdar	80
S. Kristoffers kor och altare	37	Föreståndare för Själakoret	86
Apostlaaltaret	39	Föreståndare för söndagsallmosan ...	88
Karlägillet altare	40	Föreståndare för fredagsallmosan.....	92
Helga kors altare	40	Föreståndare för S. Kristoffers prebende	94
S. Katarinas kor	41	Kyrkogården	94
Hustru Elins, Hans Ottes hustrus, altare.....	42	Series Pastorum efter reformatio- nen, av N. J. Welinder	96
S. Nikolai prebende	42	Storkyrkoförsamlingens historia, av Ivar Simonsson	123
10,000 riddares och 11,000 jungfrurs altare.....	42	Storkyrkan som kröningskyrka samt andra kungliga och furstliga ceremonier därstädes, av Ivar Simonsson.....	185
S. Blasii kor	43	Kronprinsessan Margaretas jord- fästning den 13 maj 1920, av Johnny Roosval	204
S. Knuts altare	43		
Jöns Anderssons kor	43		
Borgmästarekoret	44		
S. Maria Magdalenas prebende	44		

II.

	sid.		sid.
Byggnadshistoria, av Johnny Roosval.		E. Västerkyrkan i lägre välvningens stadi-um	293
Källförteckning	211	F. Österkyrkan i den lägre välvningens form. Drottning Margaretas Maria-kyrka	295
Storkyrkans byggnadshistoria från och med 1700-talets början till våra dagar.		G. Försvarstornet omkring 1420	302
A. Belägenheten och kyrkogården ...	219	H. Sjalakoret omkring 1421—30	307
B. Skulpturer vid kyrkogårdsingångarna	223	I. 10,000 riddares och 11,000 jungfrurs kor eller norra tornkapellet och dess förhållande till den högre välvningen i Sten Sture d. äs kyrka	314
C. Allmän beskrivning av kyrkobyggnaden	226	J. Sydvästra trakten och högre välvningen	319
D. Södra tornkapellet eller Sjalakoret	239	K. Herr Påls i Skånela donation till Storkyrkans västra förhall och tornets höjning	328
E. Norra tornkapellet eller 10,000 riddares och 11,000 jungfrurs kor ...	248	L. Kyrkans högre välvning, fortsättning och slut	333
F. Det carlbergska skedets byggnadshistoria	251	M. Kristiern Tyrann	342
G. Det palmstedtska skedets byggnadshistoria	260	N. Gustav I:s tid. Storkyrkan i fara att rivas	346
H. Ur 1800- och 1900-talens byggnadshistoria	266	O. Johan III:s byggnadsverksamhet å Storkyrkan	347
Storkyrkans byggnadshistoria före 1700.		P. Översikt av Storkyrkans altaren och kor	353
A. Kyrkans huvuddelar	273		
B. Kärnkyrkan	275		
C. Vårfrukoret	279		
D. Kapellen i nordvästra trakten	287		

III.

Inredning och lösa inventarier.		I. Porträtt och andra målningar av icke religiöst ämne, möbler m. m.	580
A. Altare och altaruppsats jämte övriga bildverk från nyare tid med religiös framställning	367	J. Klockor och urverk	589
B. Medeltida kultbilder	393	Sammanfattning av Storkyrkans konsthistoria	600
C. Predikstol, korskrank, nummertavlor och bänkinredning	421	Zusammenfassung der Kunstgeschichte der Grossen oder Sankt Nikolaikirche von Stockholm	610
D. Läktare	439	Summary of the history of the art in the »Storkyrkan»	617
E. Storkyrkans silver, av Gustaf Uppmark	450	Ortsregister	623
F. Belysningsarmatur	477	Personregister	630
G. Textil skrud, av Agnes Branting ...	485	Sakregister	662
H. Gravarnas konst	507		

